

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПУБЛІЧНЕ ВРЯДУВАННЯ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ
МАТЕРІАЛИ
VII МІЖНАРОДНОГО ПРАВНИЧОГО ФОРУМУ

Funded by
the European Union

PRAVO-JUSTICE

VARNA
FREE
UNIVERSITY
"CHERNORIZETS HRABAR"

umb
UNIVERSITATEA
MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

USU
Universitatea
Ștefan cel Mare
Suceava

BCM

BUKOVINIAN
CENTER OF
MEDIATION

АСОЦІАЦІЯ ПРАВИКІВ
МІНІСТЕРСТВА ПРАВА

28 травня 2024 року

Мехнодрук

м. Чернівці

УДК [342.7:35](477)
ББК 67.9(4Укр)300,32я43
П 68

Рекомендовано до друку Кафедрою публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Протокол № 12 від 11 червня 2024 р.

Редакційна колегія:

Ковбас І.В.	Голова ГО «Правничий Щит», д.ю.н., доц. кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Бабін І.І.	Заступник голови ГО «Правничий Щит», к.ю.н., доц. кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Ющик О.І.	к.ю.н., доц. кафедри кримінального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Торончук І.Ж.	к.ю.н., доц. кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Дрегіч Василе	професор факультету права та адміністративних наук, Університет Овідія в Констанці, Румунія
Крайній П.І.	Заступник голови ГО «Правничий Щит», к.ю.н., доц. кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Права людини та публічне врядування в сучасних умовах :
П 68 Матеріали VII Міжнародного правничого форуму, 28 травня 2024 р., м. Чернівці/ Уклад. І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці : Технодрук, 2024. 306 с.
ISBN 978-617-8034-50-4

Збірник містить матеріали доповідей учасників VII Міжнародного правничого форуму «Права людини та публічне врядування в сучасних умовах».

Міжнародний форум присвячено проблемам правового регулювання прав людини та публічного врядування в сучасних умовах.

УДК [342.7:35](477)
ББК 67.9(4Укр)300,32я43

Автори несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

ISBN 978-617-8034-50-4

© ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2024
© Ковбас І.В., Бабін І.І., 2024
© ЮФ КП, 2024
© ПВКФ «Технодрук», 2024

ЗМІСТ

Анатійчук В.В. Право людини на відпочинок і заробітну плату як одна із форм відновлення працездатності та збереження її життя і здоров'я	10
Бабін І.І. Специфіка рішень суду справедливості ЄС в сфері податкового права	12
Бзова Л.Г. Legitimitatea și raționamentul judiciar ca instrument de transparență în interesul justițiabililor	15
Білокурська О.В. Право чи обов'язок: правовий аналіз статусу державної мови в Україні	18
Боднар С.Б. Природа та особливості застосування санкцій щодо стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі (пункт 1 ¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»)	20
Бойко І. Впровадження концепції належного адміністрування в національну правову систему	22
Вдовічен В.А. Конститутивний характер установчих договорів ЄС як інституалізація цінності прав людини	25
Вдовічена Л.І. Про-директивне тлумачення як спосіб захисту прав людини (платника податків)	28
Волкова Н.О. Використання метафоричних конструкцій при вирішенні міжособистісних конфліктів	30
Гавалешко П.С. Оскарження в адміністративному судочинстві рішень, дій та бездіяльності суб'єктів виборчого процесу	33
Гаврилюк Р.О. Антропосоціокультурні передумови появи буттєвого принципу людиномірності медіації	36
Головкін Б.М. Типологія жертв автотранспортних правопорушень	39
Горєлова В.Ю. Право людини на отримання професійно-етичної послуги медіатора: правовий аспект	42
Грекул-Ковалик Т.А. Сімейні права внутрішньо переміщених осіб: принципи захисту й охорони	45
Донченко О.П. Свобода як онтологічна сутність прав людини	48
Драган О.В., Бабайлова Л.М. Щодо кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу в сучасних умовах	49
Драган О.В., Чайка О.С. Щодо вини платників податків: практика ЄСПЛ	52

Дудоров О.О., Письменський Є.О.	
Кримінально-правові аспекти забезпеченні права людини на якісне атмосферне повітря	55
Дунаєва Т.Є. Щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо оперативності кримінального провадження з дотримання міжнародних стандартів та принципу верховенства права» (реєстр. № 11039 від 26.02.2024)	59
Дякур М.Д.	
Сутність та роль інституту викривачів у протидії корупції	61
Євтушенко Д.С.	
Загальна та індивідуальна профілактична робота правоохоронних органів: підходи до визначення понять	63
Жаровська Г.П.	
Правоохоронні органи (органи правопорядку) в Україні: питання термінології та системи	66
Жукевич І.В.	
Судовий контроль за виконанням рішень у Європейському цивільному процесі	69
Зайцев О.В.	
Законодавчі ініціативи щодо уточнення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння (ст. 43 КК України)	71
Калініна А.В.	
Керування транспортними засобами в стані сп'яніння: відсутність правової культури чи фізіологічна вада людини?	74
Кифлюк Ю.В.	
Забезпечення прав дитини та їх захист в умовах воєнного стану	78
Кіблик Д.В.	
Загально – правовий аналіз суб'єкта адміністративного права в умовах воєнного стану	79
Клочко А.М., Старожилова А.	
Кримінально-правова охорона довкілля в Україні в контексті сталого розвитку та викликів воєнного часу	82
Коваль А.М.	
Адміністративно-правове регулювання діяльності парамедиків при наданні медичної допомоги в Україні	86
Kolarov Emanuil	
Actions against normative administrative acts as tool for protection of human rights	91
Kolpakov Valerii	
Human rights standards in the conditions of armed conflicts	94
Ковбас І.В., Коваль М.В.	
Правове регулювання діяльності детективів при розслідуванні кримінальних правопорушень в Україні	97
Коломоєць Т.О.	
Право військовослужбовців на звільнення за сімейними обставинами в період дії правового режиму воєнного стану в Україні: «дефекти» тлумачення законодавства при прийнятті адміністративних актів та пріоритети формування судової практики стосовно їх оскарження	103

Крайній П.І.	
Гене́за впливу французької моделі публічного права на формування людиноцентристської парадигми вітчизняного адміністративного права	106
Кубрак О.В.	
Інвалідність як правозахисна проблема	109
Логвиненко М.І., Олексенко К.	
Виклики та перспективи застосування судової медіації в адміністративному процесі	111
Максимюк О.Д.	
Обмеження свободи психічнохворих: деякі питання із судової практики	113
Маленко О.В.	
Природа інтересу у трудовому праві	115
Marinova Elina	
Subjective rights in financial legal relations	117
Markova O.O.	
Conditions for implementation of mediation in administrative procedure	120
Меленко О.В.	
Психолого-правова природа конфлікту	122
Навроцька В.В.	
Проблемні питання медіації при укладенні угод про примирення у кримінальному судочинстві	124
Нестеренко Л.Б.	
Примирення сторін в адміністративних процедурах	126
Орловський О.Я.	
Соціальна справедливість та верховенство права як нерозривні цінності	129
Остафійчук Л.А.	
Проблеми застосування адміністративними органами висновків про застосування норм права, викладених у Постановах Верховного Суду	132
Павлов В.	
Дотримання принципу індивідуалізації покарання за колабораційну діяльність	134
Параниця С.П.	
До питання про поняття самозахисту в діяльності правоохоронних органів України	137
Пацурківський П.С.	
Співвідношення людської гідності та людських прав (за Конституцією України)	139
Політова А.С.	
Стаття 4.6.15. Домашнє насильство, що не спричинило наслідків для потерпілої людини проекту Кримінального кодексу України: аналіз складу проступку	142
Полонка І.В.	
До питання формування правосвідомості українців у воєнний час	144
Попович М.В.	
Нагляд прокурора за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва	146
Продан Т.В.	
Вплив фонових явищ на злочинність	149

Ramazan Alper	
New challenges for the protection of human rights in the era of digital governance	151
Селезньова О.М.	
Порушення освітніх прав неповнолітніх осіб в умовах воєнного стану	153
Соловйова О.М.	
Припинення дії адміністративних актів: як знайти баланс між публічним та приватним інтересами	155
Солодан К. В., Юрійчук І.В.	
Право на належну адміністративну процедуру як невід’ємне право кожної особи	157
Стратій О.В. Судовий захист прав та свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану	160
Тарасова І.В.	
Деякі правові аспекти визначення належного позивача у справах щодо стягнення грошових коштів витрачених на лікування потерпілої від кримінального правопорушення	163
Тома М.Г.	
Екологічні наслідки війни/злочин екоциду	165
Toronchuk I., LukiiianD.	
Încălcări ale drepturilor copilului în contextagresiunii armate rusești în Ucraina ...	168
Туляков В.О.	
Права людини та кримінальна політика	173
Федорук Н.С. Особливості правового регулювання медіації в міжнародних комерційних спорах	177
Федчишин С.А.	
Право на державну службу: до аналізу законодавчих новацій в умовах воєнного стану в Україні	180
Федосєєв В.В.	
Деякі питання кваліфікації кримінально караних діянь за ознакою їх вчинення з використанням засобів масової інформації	182
Франковська С.А.	
Фінансовий моніторинг політично значущих осіб в системі засобів забезпечення реалізації та захисту прав людини в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану	186
Худик А.М.	
Вищий антикорупційний суд як суб’єкт вирішення адміністративних справ щодо застосування санкції, передбаченої пунктом 1 ¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції»	188
Шевчук А.В., Боднарук О.М.	
Актуальні питання удосконалення норм КК України щодо незаконної порубки лісу та незаконного обігу деревини	191
Шишкарьова О.Г.	
Медіація в Україні: переваги, виклики, перспективи	194
Șcerbaniuc O.	
Integrarea Europeană în timp de război	196
Шрамко С.С.	
Щодо оцінки стану безпеки дорожнього руху в Україні	199
Ющик О.І.	
Судова практика застосування пробаційного нагляду	201

Янюк Н.В.

Трансформація адміністративного оскарження як способу захисту особи у відносинах з публічною адміністрацією 204

Трибуна молодого вченого**Burdeinyi Y.**

Dreptul omului la un proces legal echitabil 207

Vatamaniuk A.

Curtea constituțională și judecătorii: un dialog continuu 208

Воробець А.В.

Контрольна форма реалізації правоохоронної функції органами місцевого самоврядування 210

Вудвуд К.С.

Принцип стабільності в контексті гармонізації податкового законодавства України до права Європейського Союзу 213

Гермак К.О.

Дисциплінарні рішення вищої ради судочинства Франції 215

Дацьків А.І.

Розгляд адміністративних спорів, пов'язаних із самочинним будівництвом, в умовах війни 217

Дорош В.І.

Правові засади запровадження системи Військової юстиції в Україні 220

Дутчак О.

Зміна правової природи потреб України у публічних фінансових ресурсах в умовах воєнного стану 222

Єрсова А.

Взаємозв'язок судової реформи та європейської інтеграції в Україні 225

Зетко Б.

Онлайн – медіація: проблеми реалізації та питання доцільності 227

Кейван С.

Rolul standardelor juridice Europene în asigurarea drepturilor omului în domeniul justiției penale 229

Коваль В.

Адміністративно-правове регулювання надання електронних адміністративних послуг 232

Ковалюк Р. Правові аспекти діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану 236

Колотило М.

Звернення до суду як форма реалізації права на захист під час податкового контролю в умовах правового режиму воєнного стану 239

Кузняк А.

Принципи адміністративного судочинства як гарантії недопущення його надмірної формалізації 242

Лукінчук С.

Верховенство права у світлі євроінтеграційних процесів 244

Лупуляк Б.В.

Гендерна рівність в судовій практиці: питання теорії та практики 248

Масалітін В.	
Трансформація адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні	250
Михайлюк В.	
Особливості страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса	252
Мікус М. До питання арешту з утриманням на гауптвахті як заходу адміністративного стягнення	254
Мрих Є.	
Громадські роботи і суспільно корисні роботи як заходи адміністративних стягнень: теоретико-правовий аспект	258
Павчук І.С.	
Функції військових адміністрацій в Україні: адміністративно-правова характеристика	260
Полагнин А.Д.	
Права громадян на медичну допомогу в умовах воєнного стану	263
Семотюк Я.	
Зарубіжний досвід адміністративної процедури	264
Скалінчук Л.	
Конституційно-правові гарантії реалізації права на соціальний захист в умовах воєнного стану в Україні	266
Скрипкар С.	
Медіація у вирішенні публічно-правових спорів	270
Снігур М.	
Цифрові платформи та держави: справа про державні запити	272
Соболь М.О.	
Право на свободу пересування в умовах збройної агресії та воєнного стану ...	274
Соха С.С.	
Медіація як інструмент залучення громадськості до вирішення соціальних конфліктів в територіальних громадах в умовах воєнного стану	277
Ткаченко К.В.	
Кримінально-правовий інститут реституції та компенсації в контексті запобігання і протидії домашньому насильству	279
Томулець Д.	
Обмеження та заборони для публічних службовців	282
Федрак А.	
Адміністративно - правове регулювання обігу вогнепальної зброї в Україні: проблеми та перспективи	286
Фесенко А.	
Міжнародно-правове регулювання захисту культурної спадщини України під час російської агресії	288
Цепенда Д.П.	
Документальні податкові перевірки час дії воєнного стану в Україні	291
Цимбалюк А.І.	
Використання блокчейн технологій та смарт-контрактів в податкових і фінансових операціях в Україні. Правове регулювання блокчейн технологій .	292
Шершньов Е.А.	
Особа злочинця молодіжного віку, що вчинює кримінальне правопорушення в сфері правосуддя: демографічні ознаки	295

Шовгеня О.	
Економіко-правова оцінка мотивації маркетингу персоналу в умовах кризи .	298
Штефюк О.О.	
Судовий захист прав, свобод, інтересів особи під час дії воєнного стану	300
Яценко В.Г.	
Містобудівні повноваження органів місцевого самоврядування	303

*Анатійчук В.В. кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри приватного права
юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича*

Право людини на відпочинок і заробітну плату як одна із форм відновлення працездатності та збереження її життя і здоров'я

Саме праця яка покликана створювати певні матеріальні блага та задовольняти різносторонні потреби людей потребує регламентації міри праці, шляхом встановлення тривалості робочого часу. Щоб надати більшої гнучкості виробничому процесу у багатьох випадках ситуація аналізується з позиції захисту прав працівників, при цьому, звісно, виходячи з побажань роботодавця. Тому вирішення таких питань лежать саме у сфері регулювання робочого часу, оскільки саме функціями правового регулювання робочого часу є: охоронна функція, яка спрямована на відновлення працездатності працівників, та забезпечує охорону здоров'я працівника від надмірної перевтоми і сприяє його професійній працездатності; виробнича функція, яка забезпечує повну реалізацію робочого часу та його продуктивність; гарантійна функція, яка полягає у встановленні державою максимальної тривалості робочого часу, дотримання якої є обов'язковим для всіх роботодавців [3, с. 89].

На сьогодні тенденція, що пов'язана з розширенням сфери договірною регулювання в сфері робочого часу проявляється в тому, що частина питань, які раніше вирішувалися на державному (централізованому) рівні сьогодні передані на колективно-договірний (локальний) рівень. Дана тенденція викликана передусім, відмовою від зрощування інтересів людини, суспільства і держави та зміною обсягу свободи праці. Різносторонність умов застосування праці породжує необхідність особливого регулювання робочого часу при появі нетипових трудових договорів і окремих категорій працівників.

Інститут робочого часу був і залишається, згідно з більшістю думок зарубіжних вчених, є одним з центральних інститутів трудового права. «Час, як і оплата праці, підлягає вимірюванню та встановленні стандартів, час та оплата є центральними елементами в будь-яких трудових відносинах» [1]. Як зауважують західні юристи [2] робочий час та оплата праці є основними джерелами конфлікту між працівниками та роботодавцями, однак, конфлікти з приводу часу, на відміну від конфліктів з приводу оплати, не можуть бути вирішені простим збільшенням оплати праці.

Підкреслюючи значення правового регулювання робочого часу необхідно підкреслити, що правовому регулюванню підлягає не весь час, на протязі якого людина займається працею, а лише час, що складає період виконання роботи в якості працівника. Разом з тим, необхідно дотримуватися певного балансу робочого часу і часу відпочинку, оскільки дисбаланс між робочим часом і часом відпочинку може призвести до невідворотних наслідків для здоров'я працюючого населення. Адже здоров'я – це стан повного фізичного, психологічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [4]. Дана норма дозволяє нам констатувати про взаємообумовленість і правову єдність інститутів як робочого часу так і часу відпочинку. Основний Закон (ст. 45) закріплює право кожного на відпочинок.

Закріплюючи дане право як невід'ємне право кожної людини, Основний

Закон передбачає (ст.45), що надання днів щотижневого відпочинку, оплачуваної щорічної відпустки, встановлення скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час гарантуються не всім громадянам, а тільки тим, що працюють. Це означає, що тільки уклавши трудовий договір (контракт), на підприємствах різної організаційно-правової форми і таким чином, набувши статусу працівника, така особа вправі вимагати від конкретного роботодавця дотримання встановленої тривалості робочого часу, надання йому вихідних і святкових днів, оплачуваної відпустки, а роботодавець, у свою чергу, зобов'язаний ці вимоги задовольнити і забезпечити умови для реалізації працівником права на такий відпочинок. Такий підхід, звичайно, є правильним. Людина, що займається індивідуальною трудовою діяльністю або є засновником і одночасно керівником приватної фірми самостійно організовує свою працю і вирішує: коли і скільки їй відпочивати. Однак, якщо працівник виконує завдання роботодавця і здійснює трудову функцію під його контролем, йому також має бути гарантований час, необхідний для відновлення своєї працездатності. Адже праця – це будь-яке напруження тілесних або розумових здібностей людини (В.І. Даль), це все те, що стомлює людину; те, що вона має і на що здатна. А здатність до праці одна із якостей людини і її відділити неможливо [6, с. 260]. Як бачимо, праця не можлива без встановлення її міри і відпочинку.

Здійснюючи трудову діяльність людина насамперед отримує заробіток для задоволення своїх потреб. Аналіз відносин щодо оплати праці в аспекті регулятивної дії норм трудового права дозволяє зробити висновки, що об'єднуючою ознакою даних відносин є їх трудоправа спрямованість, оскільки умова щодо оплати праці є однією із основних умов, що впливає із ст.21 КЗпП України. Основу комплексу відносин складають правовідносини щодо оплати праці в колективах підприємства, установи, організації роботодавця що регулюють через колективні і трудові договори форми системи оплати праці, надбавки, доплати та інші механізми регламентації відносин з оплати праці. Весь комплекс даних відносин з позицій теорії трудового права складає правовий інститут оплати праці. Норми, що стосуються заробітної плати є присутніми на всіх рівнях правового регулювання трудових відносин.

Поряд із заробітком у сфері найманої праці працівник отримує можливість самореалізації. Саме цим пояснюється поклінний, добре мотивований інтерес у найманого працівника до добросовісної праці – формі самореалізації своїх можливостей, зароблянню засобів до існування як ефективного способу збільшити заробіток, підвищити свій соціальний статус. [3, с. 90]. Роботодавець має можливість самостійно, або через своїх представників регулярно оцінювати результати добросовісної праці... Така оцінка дозволяє роботодавцю, звертаючись до матеріального інтересу працівника, його матеріальної заінтересованості в результатах своєї праці, оперативно впливати на трудову поведінку виконавця, коректуючи розмір нарахованої і виплаченої працівнику заробітної плати. Форми, системи оплати праці надають роботодавцю таку можливість [3, с. 90].

Проголошуючи право на працю, в умовах, що відповідають вимогам безпеки і гігієни, держава забезпечує охорону праці і здоров'я працюючого населення, здійснюючи при цьому відповідні функції. Аналізуючи ст. 1 Закону України «Про охорону праці» [5] від 14 жовтня 1992р, згідно якої охорона праці є система збереження життя і здоров'я працівників у процесі трудової діяльності, правове поняття охорони праці доцільно розглядати як комплексний інститут, що входить в систему трудового права. Умовою виникнення права на охорону праці є вступ у

трудові правовідносини. Необхідно мати на увазі, що характер роботи, її особливості в плані умов праці повинні визначати лише ступінь необхідного захисту працівника, а не наявність її як такої. Поряд з нормами вказаного інституту трудового права, збереження життя і здоров'я працівника в процесі праці забезпечується й іншими нормами трудового законодавства, а саме нормами про право на працю і її гарантіями, робочим часом і часом відпочинку, нормування праці, оплати праці тощо. Це ще раз підтверджує ту обставину, що з правом на працю нерозривно пов'язана ціла система прав, що пов'язані з працею і невіддільні від неї, що реалізує, у свою чергу, право на достойне життя людини та її професійний і духовний розвиток.

Список літератури

1. Bosch, Gerhard. 1995. Synthesis Report, «Flexible Working time: Collective Bargaining and Government Intervention». Paris: OECD. URL: https://www.researchgate.net/publication/5017634_Flexible_Working_time_Behind_Working_Time_Reduction
2. Jacobs Jerry A. and Kathleen Gerson. 2004. The time Divide: Work, Family and Gender Inequality. Cambridge MA: Harvard University Press. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=375646>
3. Гетьманцева Н. Д. Правове регулювання трудових відносин в сучасних умовах господарювання. дис ... докт. юрид. наук: 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ, 2016. 481 с.
4. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
5. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
6. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права: монографія Х:ХНАДУ, 2014. 260 с.

*Бабін І.І. кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права ЧНУ ім. Ю.
Федьковича*

Специфіка рішень суду справедливості ЄС в сфері податкового права

Суд ЄС володіє юрисдикцією щодо розгляду різної категорії справ, в тому числі спорів податкового характеру. Цей орган є вищою міждержавною судовою інстанцією з розгляду транскордонних податкових спорів в рамках ЄС, правом звернення до якої наділені, як держави-члени ЄС, так й інститути ЄС, а також юридичні та фізичні особи. Діяльність Суду орієнтована на вирішення питань, пов'язаних з оподаткуванням інституцій та службовців ЄС, різних аспектів непрямого оподаткування (порядку сплати податку на додану вартість, акцизів), прямого оподаткування. Тлумачення Судом ЄС відповідних міжнародно-правових актів має визначальний вплив на формування єдиного податково-правового регулювання в рамках ЄС. У якості єдиного судового органу, компетентного тлумачити право ЄС, роль Суду ЄС полягає в забезпеченні дотримання законодавства ЄС. При цьому Суд перевіряє законність актів інституцій ЄС (зокрема, коли він діє як апеляційний орган щодо рішень Загального суду ЄС в таких сферах, як, наприклад, державна допомога), контролює дотримання державами-членами

зобов'язань за Установчими Договорами та тлумачить право ЄС на вимогу національних судів і трибуналів з метою забезпечення однакового застосування та тлумачення законодавства ЄС. Податкові справи, розглянуті Судом ЄС, можна поділити на два види: 1) роз'яснюють норми інтеграційного права та не містять заборонних положень; 2) роз'яснюють норми інтеграційного права та містять заборонні положення. У деяких випадках, Суд може прийняти рішення щодо тлумачення угод про уникнення подвійного оподаткування як арбітр. Однак це можливо лише за наявності трьох умов, а саме: спір, поданий до Суду ЄС, стосується держав-членів, спір стосується предмета права ЄС і спір передається до Суду ЄС відповідно до спеціальної угоди між сторонами [1; р. 9]. На сьогоднішній день Суд Справедливості ЄС виступав як арбітр щодо угод про уникнення подвійного оподаткування лише один раз [2].

Податкова практика Суду ЄС є різноманітною і включає рішення з питань заборони дискримінації оподаткування резидентів та нерезидентів держав-членів ЄС, обмежень свободи пересування капіталу, порушень та не відповідності законодавства про ПДВ, податку на прибуток, акцизів, а також окремі питання заборони надання державної допомоги. Фактично, сучасне податкове право ЄС представлено в значній мірі саме прецедентним правом Суду ЄС. Ця інституція ЄС, за висловом науковців, стала "інтегративним двигуном" [3; р. 75] в даній сфері. Така ситуація пояснюється тим, що відповідно до статті 113 Договору про функціонування ЄС, встановлення положень по гармонізації законодавств щодо податків з обороту, акцизів та інших непрямих податків, наскільки така гармонізація необхідна з метою забезпечення створення чи функціонування внутрішнього ринку та недопущення викривлень конкуренції, здійснюється Радою міністрів одноголосно згідно спеціальної законодавчої процедури та після консультації з Європейським парламентом [4]. Така вимога одноголосного рішення Радою міністрів щодо питань оподаткування згідно Договору про функціонування ЄС значно ускладнила можливість законодавчої гармонізації (позитивної інтеграції) в цій сфері. В той час, Суд ЄС зайняв активну позицію в своїй практиці щодо тлумачення основних свобод, передбачених Установчими договорами ЄС, а саме: вільного руху товарів, вільного переміщення осіб, свободи заснування та вільного руху капіталу [5; ст. 14, 28, 39, 43, 49, 56] та загального правила про недискримінацію [5; ст. 12] в питаннях оподаткування [6; р. 239-248]. В багатьох випадках Суд ЄС визнавав положення національного законодавства держав-членів дискримінаційними чи такими, що неналежним чином обмежують дію основних свобод [7; р. 334]. Першопочатково Судом ЄС розглядались спори, пов'язані з непрямим оподаткуванням. Як зазначає М. Говард, за перші 30 років свого існування Суд ЄС не розглянув жодної справи, пов'язаної з податком на прибуток, але суттєво підвищив свою активність в останні п'ятнадцять років, що навіть викликало звинувачення на адресу Суду в його політичній заангажованості в прискоренні гармонізації прямих податків в Європі [8; р. 18]. Якщо гармонізація непрямих податків, особливо мита, податків з обороту та акцизів була досягнута здебільшого шляхом заходів позитивної інтеграції (регламентів та директив ЄС) [9; р. 5], то інтеграція в сфері прямого оподаткування є результатом негативної інтеграції, тобто практики Суду ЄС у справах про визнання національних податкових заходів несумісними з первинним правом ЄС. Пряме оподаткування завжди розглядалось державами-членами в якості однієї з сутнісних ознак їх суверенітету, що виключало відсутність бажання до позитивної гармонізації. Тому протягом тривалого часу національні положення у сфері прямого оподаткування

заснавали особливого впливу права ЄС через прецедентне право Суду ЄС, який здійснюючи негативну інтеграцію законодавства в сфері прямого оподаткування, визначав, чи положення внутрішнього податкового законодавства розглядають транскордонні ситуації менш сприятливо, ніж внутрішні ситуації. За висловом Дж. Корвінга, у більшості випадків Суд ЄС використовував свою мантру про те, що хоча пряме оподаткування належить до компетенції держав-членів, вони, тим не менш, повинні використовувати цю компетенцію відповідно до законодавства ЄС і, зокрема основних свобод, гарантованих Договором про функціонування ЄС [10; р. 205]. В якості прикладу можна навести рішення Суду ЄС у справі C-98/14 *Berlington Hungary and Others* [11].

Наслідком цього став великий масив досить суперечливих рішень Суду ЄС, які часто виявлялись фатальними для національного законодавця з причин виявлених протиріч національного законодавства основним свободам Установчих Договорів. Як зауважує Н. Бемінс, перше знайомство з прецедентним правом Суду ЄС у сфері прямого оподаткування може викликати почуття здивування. Частина суджень видаються неузгодженими або навіть суперечливими. Однак, уважний аналіз показує невеликі відмінності та тонкі нюанси. Уявні протиріччя можна примирити на основі цих відмінностей та нюансів [12; р. 521]. Справа в тому, що "негативна інтеграція" має обмежений вплив на пряме оподаткування в ЄС. Це обумовлено як характером Суду ЄС як судового органу, так і фундаментальними свободами, які він застосовує. Суд може ухвалювати рішення лише з переданих йому питань і не може проявляти ініціативу. Крім того, Суд може розглядати лише конкретно подану йому справу, і не може встановлювати комплексну систему податкового законодавства в одному рішенні. Ці два аспекти разом роблять Суд ЄС залежним від справ, які йому передано. До того ж, фундаментальні свободи, які застосовуються Судом ЄС у більшості податкових справ, не можуть забезпечити повну гармонізацію національного податкового законодавства, оскільки фундаментальні свободи можуть лише усунути дискримінацію та обмеження [13; р. 249]. Тим не менш, прецедентне право Суду ЄС вже має далекосяжний вплив на національне податкове законодавство.

Список літератури

1. Adamczyk Łukasz, Majdańska Alicja. *The Sources of EU Law Relevant for Direct Taxation*. [в:] *Introduction to European Tax Law: Direct Taxation*. Fourth edition. Lang M. et al (Eds). Spiramus Press. 2016.
2. Case 648/15, *Republic of Austria v Federal Republic of Germany*. [2017] ECLI:EU:C: 2017:664.
3. Birkenfeld, W., *Der Einfluß des Gemeinschaftsrechts auf die Rechtsverwirklichung im Steuerrecht*, StuW 1998.
4. Treaty on the Functioning of the European Union of 13 December 2007, OJ C115 (2008), EU Law IBFD.
5. Treaty establishing the European Community (Consolidated version 2002). *OJ C 325, 24.12.2002, p. 33–184*.
6. Bizioli G. Impact of the freedom of establishment in tax law. *EC Tax Review*. n. 4, 1998
7. Englisch J. The European Treaties' Implications for Direct Taxes. *Intertax*. vol. 33 no. 8/9. 2005.
8. Howard M. *The Future of Europe*. – London: Center for Policy Studies, 1997.
9. Terra B., Wattel P. *European Tax Law*. 6th edition. Kluwer Law International. 2012.

10. Korving Jasper. Interpretation of EU (direct) Tax Directives: The Judges Will Decide. [B:] The Power to Tax in Europe. Swedish Studies in European Law. Edited by Johan Lindholm and Anders Hultqvist. Volume 14. Hart Publishing, 2023.

11. Case C-98/14 Berlington Hungary and Others, [2015] ECLI:EU:C:2015:386.

12. Bammens Niels. The Principle of Non-discrimination in International and European Tax Law. IBFD Doctoral Series. 2012.

13. Cordewener, Axel. Europäische Grundfreiheiten und nationales Steuerrecht: "Konvergenz" des Gemeinschaftsrechts und "Kohärenz" der direkten Steuern in der Rechtsprechung des EuGH / von Axel Cordewener. Köln : O. Schmidt, 2002.

*Бзова Л.Г. докторка філософії права,
асистентка кафедри процесуального права
юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича*

Legitimitatea și raționamentul judiciar ca instrument de transparență în interesul justițiabililor

În deciziile lor, curțile constituționale își expun poziția juridică și argumentele care o susțin. Raționamentul deciziilor este influențat de principiile de drept care curțile constituționale utilizează în activitatea lor. Este important să se aleagă un model sau metode de motivare a unei decizii judecătorești, deoarece sarcina principală este de a convinge destinatarii și societatea de corectitudinea acestora, în caz contrar deciziile nu vor fi legitime.

Un reprezentant al abordării dialogice a argumentării juridice, profesorul Miguel Teixeira de Souza de la Facultatea de Drept a Universității din Lisabona, în cartea sa Introducere în drept, notează: "O argumentare juridică urmărește să creeze o convingere la destinatar. Acest argument provine de la o parte interesată și are cel puțin un destinatar, contrapartea, dar foarte adesea și un alt destinatar, judecătorul care este competent să decidă un anumit caz. În acest caz părțile interesate încearcă să influențeze construcția deciziei prin utilizarea unor argumente care îl pot determina pe judecător să creadă că respectiva cauză ar trebui soluționată pe baza statului de drept".

Argumentarea într-o hotărâre judecătorească necesită un sistem care să permită soluționarea cauzei în conformitate cu precedentele cauzei și desfășurarea acestuia. Sistematizarea pe care trebuie să o stabilească un judecător pentru a lua o decizie este importantă pentru o decizie justă a instanței. Rolul judecătorului în cauză este de o importanță capitală, acesta fiind cel care elaborează hotărârea definitivă sub influența probelor și argumentelor furnizate de reprezentanți. Sistemul decizional folosit de judecători de la constatarea faptelor până la luarea deciziilor contribuie, de asemenea, la justiție.

Potrivit lui O.O. Pervomaiskyi, Curtea Constituțională nu este obligată să explice în deciziile și opiniile sale toate circumstanțele cauzei și argumentele, opiniile și considerentele utilizate, fără excepție, dar actele sale nu trebuie să se transforme într-un "cufăr închis", în care să fie ascunse majoritatea sau poate toate argumentele utilizate de Curtea Constituțională pentru a adopta o anumită decizie sau opinie. Deciziile și concluziile nerezonabile sau insuficient motivate ale Curții Constituționale, în opinia judecătorului, nu numai că sporesc riscul unei scăderi a încrederii în organul de control constituțional, dar, de asemenea, pun la îndoială în mod semnificativ sensul adoptării lor. Deciziile sau concluziile nejustificate sau insuficient motivate ale Curții Constituționale

dezorientează principalii destinatari în acțiunile lor ulterioare de punere în aplicare a deciziei sau concluziei [1].

Principiile de drept sunt instrumente care au un impact pozitiv asupra formării politicii juridice. În acest caz, sunt importante două sarcini: o reconstrucție rezonabilă a problemei și apoi căutarea celei mai bune soluții [2]. Principiile devin importante în practica juridică atunci când o hotărâre judecătorească se bazează exclusiv pe un principiu de drept. Acest lucru este posibil deoarece un principiu de drept are un nivel ridicat de abstractizare. În plus, această variantă de utilizare a principiilor conduce la practica de a evita trimiterea oficială la dispoziții depășite. Utilizarea principiilor de drept internațional și european în argumentarea juridică are un impact asupra deciziilor instanțelor naționale.

Principiile sunt precepte și garanții constituționale care comportă promisiuni și limitări: promisiunea unei rezolvări echitabile a conflictelor și limitările în măsura în care restricționează și condiționează această activitate a statului, adică prevăd anumite poziții pentru părți și limitează activitatea judecătorului. Se observă apoi că procesul este într-adevăr protejat de precepte constituționale.

Raționamentul juridic și statul de drept sunt două categorii inseparabile. În cazul în care într-o anumită comunitate există un corp de legi stabilit și recunoscut, care este menit să guverneze acordurile dintre toate persoanele din acea comunitate, aplicarea strictă a legii respective de către cei care dețin autoritatea guvernamentală este neprețuită. Acolo unde legea este aplicată cu strictețe, se instituie statul de drept. Dintre valorile pe care le garantează, niciuna nu este mai importantă decât securitatea juridică, cu excepția, poate, a principiilor care o însoțesc: securitatea așteptărilor legale și garanția cetățeanului împotriva transferului arbitrar din partea guvernului și a agenților săi. Acest lucru se datorează faptului că o societate care realizează aceste idealuri de certitudine și securitate juridică le permite cetățenilor săi să ducă o viață autonomă în condiții de încredere reciprocă [3].

Transparența sistemului judiciar este una dintre cele mai importante cerințe ale cetățenilor față de justiție. Atât instituțiile, cât și jurisprudența și doctrina au reafirmat în repetate rânduri importanța acestei transparențe, dar până în prezent nu a fost studiată în profunzime și în mod sistematic [4]. Transparența este un concept susținut de toți, dar înțeles pe deplin de puțini. Este un mijloc de a atinge diverse scopuri și nu un scop în sine. Deoarece depinde de obiectivul care trebuie atins, transparența devine un concept dinamic și schimbător, ceea ce face foarte dificilă găsirea unei definiții optime a transparenței. Din acest motiv, se poate afirma că toate definițiile conceptului de "transparență" în știință sunt atât corecte, cât și incorecte.

Conceptul de legitimitate este acum utilizat pe scară largă în diferite domenii și sub diferite aspecte. A devenit un "concept de intersecție" care se referă fie la registrul politic și de guvernare, fie la diverse sfere, inclusiv la sfera socială și profesională.

Diferite concepții despre legitimitate s-au succedat și s-au îmbogățit. Din punct de vedere sociologic, validitatea și eficacitatea unei ordini legitime se bazează pe mecanisme sociale.

După cum a remarcat Ellen Hatzfeld, sociologul Max Weber identifică trei fundamente ale legitimității: 1) raționalitatea, bazată pe credința în legalitate și în dreptul de a da instrucțiuni celor care sunt chemați să o pună în aplicare (dominația juridică); 2) caracterul tradițional, bazat pe credința în tradițiile care sunt în vigoare din când în când și în legitimitatea celor care sunt chemați să le pună în aplicare (dominația tradițională); 3) caracterul carismatic, bazat pe supunerea față de valoarea exemplară a unei persoane (dominația carismatică);

Jürgen Habermas se opune reducerii legitimității la legalitate, empirism și decizie și deschide calea unei etici comunicative [5].

Odată cu apariția statului de drept și dezvoltarea democrațiilor moderne, cerința de legitimare este legată de cerința de legalitate, deoarece puterea este socializată prin crearea de instituții și legi. Legalitatea și legitimitatea sunt cei doi poli respectivi ai vieții politice. Dacă legalitatea este natura oricărei acțiuni în conformitate cu legea, atunci legitimitatea politică este natura unei decizii care a fost luată fie în conformitate cu legile scrise - legile exprimă valorile societății și alegerea democratică -, fie de către reprezentanții poporului care votează în numele acestuia, în conformitate cu principiul democrației: "legea este expresia voinței generale", iar conform principiului egalității, "legea este aceeași pentru toți". Astfel, legitimitatea politică este recunoscută pentru a defini și orienta acțiunea colectivă și pentru a lua măsuri care să asigure un anumit grad de concretețe.

Pierre Rosanvallon diagnostichează slăbirea a "două moduri principale de a înțelege legitimitatea: legitimitatea derivată din acceptarea publică a autorității și legitimitatea ca adecvare la o normă sau la o valoare [6]. Aceste două forme de legitimitate care se intersectează - procedurală și substanțială - au apărut din domeniul evidenței". În cursul său, el susține că tipologia care distinge între legitimitatea ca produs al acceptării sociale și legitimitatea ca adecvare la o normă este înlocuită de legitimitatea imparțialității, a reflexivității și a intimității.

Problema legitimității democratice a unei curți constituționale ridică serioase provocări la adresa conceptului însuși de curte constituțională ca instituție democratică, chiar și atunci când judecătorii acesteia nu sunt aleși direct în mod democratic. De exemplu, în Chile (unde Curtea Supremă însăși este implicată în numirea judecătorilor), Ecuador (unde constituția prevede ca paritatea și reprezentarea sexelor să fie luate în considerare în componența Curții) și în cazul interesant al Guatemalei (unde este implicată Universitatea San Carlos și, prin urmare, academia este inclusă în mod necesar în Curtea Constituțională). Jurisdicția constituțională implică pronunțarea unor hotărâri asupra unor chestiuni retrase în mod voluntar de la deliberarea majorității, iar promovarea reprezentativității ar aduce Curtea mai aproape de majoritate și de deciziile politice de la care a încercat inițial să se abată.

Literatura:

1. Висновок № 11 (2008) Консультативной ради европейских суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf

2. Щербанюк О. В., Бзова Л. Г. Застосування принципу юридичної визначеності при розгляді адміністративних справ. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Випуск 70, 2022. С. 364-367.

3. Aarnio, Aulis, *Lo racional como razonable*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1991, pp. 122, 134 y ss.

4. Case of *Kopecký v. Slovakia*. Application No. 44912/98 ULR: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-66758%22%5D%7D>

5. Johanna Siméant, « L'enquête judiciaire face aux crises extrêmes: modèles d'investigation, registres de la dénonciation et nouvelles arènes de défense des causes », *Critique internationale*, 36, 2007, p. 9-20

6. Michel Callon, « Éléments pour une sociologie de la traduction : la domestication des coquilles Saint-Jacques et des marins pêcheurs dans la baie de Saint-Brieuc », *L'Année sociologique*, 36, 1986, p. 169-208.

Білокурська О.В. кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри публічного права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Право чи обов'язок: правовий аналіз статусу державної мови в Україні

У сучасних умовах для конституційної науки та самої Української держави надзвичайно актуальним є питання правового регулювання інституту державної мови, яке набуває особливої значущості в суспільстві завдяки своїй ключовій ролі у зміцненні культурного та національного єднання. Державна мова є не лише засобом спілкування, але й важливим складником національної ідентичності, формуючи культурний контекст та зберігаючи національну спадщину. Суддя Конституційного Суду України В. Мойсик в окремій думці судді зазначає, що «державна мова є невід'ємною ознакою держави та елементом її конституційного ладу» [1].

Україна закріпила в Основному Законі положення, що зобов'язує забезпечувати розвиток та функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя на всій території країни. «Необхідність впливу держави на регулювання мовних відносин актуалізується багатофункціональністю саме державної мови як соціального інституту, який забезпечує належне функціонування національного організму, виконує функцію засобу офіційного спілкування в країні. Крім того, державна мова є однією з основних ознак держави, що дозволяє її ідентифікувати як самостійну і суверенну державу» [2, с. 3].

Правовий захист державної мови є необхідним для збереження її статусу та виконання її соціальних функцій. Законодавчі акти, що забезпечують офіційний статус і розвиток української мови, підкреслюють її значення у всіх аспектах суспільного життя, включаючи освіту, засоби масової інформації та офіційну документацію. Як наголошує Т. Подорожна: «Використання загальноживаної мови та писемності має служити справі охорони державного суверенітету та національної гідності, має сприяти консолідації держави та єднанню української нації, розвитку матеріальної і духовної культури. І саме конституційно-правове закріплення державної мови є центральним та найбільш значущим елементом правової держави» [3, с. 129].

Вся складність мовної ситуації в Україні є наслідком тривалої боротьби за українську ідентичність та державність, що склалася історично, але продовжується і нині. Разом з тим, підтвердженням факту того, що українська мова на сьогодні суттєво укріпила свої позиції як єдина державна мова в Україні є: закріплення на конституційному рівні норми, що «державною мовою в Україні є українська мова» [4] та відповідно Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 в якому наголошується, що «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом» [5]; зміна правової основи функціонування української мови як державної відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 року №2704-VIII [6] та рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 р. № 1-р/2021 щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [7].

На нашу думку, основним елементом інституту державної мови виступає саме обов'язок володіти державною мовою, передбачений Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 року №2704-VIII (далі – Закон) [6]. Такий обов'язок сприяє виробленню належної комунікації у суспільстві, є елементом підтримання культурного та мовного спрямування держави та забезпечення мовної політики в суспільстві та державі.

Разом з тим, закріплення на рівні законодавства обов'язку володіти державною мовою видається недостатнім. Доцільно, щоб суб'єкти належним чином виконували такий обов'язок. Як наголошується в юридичній літературі – «невиконання своїх обов'язків певною частиною членів суспільства неправомірно змінює їх конституційно-правовий статус на шкоду статусу інших його членів, права і свободи яких відповідно фактично обмежуються. Це, у свою чергу, порушує баланс інтересів і створює умови для виникнення конфліктів між людьми. Якщо такі випадки набувають масового характеру, вони стають причиною глобальних кризових явищ у суспільстві, а у разі, коли конституційні обов'язки масово не виконуються тими членами суспільства, які є посадовими та службовими особами органів державної влади, – стають причиною глобальних кризових явищ у державі» [8, с. 287–288].

На нашу думку, невиконання чи неналежне виконання обов'язку володіти державною мовою може призвести до окремих негативних наслідків в суспільстві, зокрема: порушення конституційних гарантій прав людини; порушення основ рівності та недискримінації; порушення принципу мовної єдності; виникнення міжетнічних конфліктів; не збереження культурної та національної спадщини.

Вважаємо, що було б доцільно доповнити Розділ II Конституції України нормою про обов'язок громадянина України знати та володіти державною мовою, що слугуватиме гарантією захисту української мови як державної, забезпечуватиме її пріоритетне використання в суспільстві та державних інституціях, слугуватиме утвердженню мовної єдності та збереженню національної ідентичності суспільства.

Список літератури

1. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мойсика В. Р. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28.02.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf02d710-18#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

2. Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект : автореф. дис. ... канд.юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Х., 2009. 19 с.

3. Подорожна Т.С. Право людини на мову в конституційному праві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2023. Вип. 77. Ч. 1. С. 124 – 130.

4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.05.2024)

5. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99 (справа про застосування української мови) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2#w1_1 (дата звернення: 27.05.2024)

6. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#n401> (дата звернення: 27.05.2024)

7. Рішення Конституційного Суду України про конституційність закону про забезпечення функціонування української мови як державної від 14 липня 2021 р. № 1-п/2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2#w1_6 (дата звернення: 27.05.2024)

8. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посібник. К. : Атіка, 2004. 464 с.

*Боднар С.Б. кандидат юридичних наук, суддя
Апеляційної палати Вищого
антикорупційного суду*

Природа та особливості застосування санкцій щодо стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі (пункт 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»)

Законом України від 12.05.2022 № 2257-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» внесені зміни до Закону України «Про санкції» та введений новий вид санкції: «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» (п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції») [2] (далі – санкція на стягнення).

Частиною 1 ст. 5¹ Закону України «Про санкції» встановлено, що санкція на стягнення має винятковий характер та може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [3].

Важливим нововведенням щодо застосування санкції на стягнення є те, що позов Міністерства юстиції України про застосування таких санкцій підлягає розгляду Вищим антикорупційним судом (далі – ВАКС) за правилами здійснення адміністративного судочинства (ч. 2 ст. 5¹ Закону України «Про санкції», ч. 5 ст. 22 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАСУ)) [1]. Лише ВАКС може здійснювати розгляд даної категорії справ.

Відповідно до положень ч. 8 ст. 283¹ КАСУ, апеляційна скарга на рішення ВАКС може бути подана до Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду (далі – АП ВАКС) протягом п'яти днів з дня його проголошення. Особи, які не були присутні при проголошенні зазначеного рішення, мають право його оскаржити протягом п'яти днів із дня публікації рішення на офіційному веб-сайті ВАКС.

За результатами розгляду апеляційної скарги Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду ухвалює одне з таких рішень: 1) про залишення судового рішення без змін, а апеляційної скарги – без задоволення; 2) про зміну судового

рішення; 3) про скасування судового рішення та ухвалення нового рішення (ч. 8 ст. 283¹ КАС України).

Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду набирає законної сили негайно після її проголошення та не підлягає оскарженню в касаційному порядку (ч. 8 ст. 283¹ КАС України).

За період з 01 грудня 2022 року по 01 червня 2024 року в провадженні Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду (далі – АП ВАКС) перебувало 26 справ за апеляційними скаргами на судові рішення суду першої інстанції про застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», з яких 15 справ за апеляційними скаргами на рішення суду першої інстанції, 11 справ – на ухвалу, а також 4 справи за заявами про роз'яснення рішення суду, ухвалення додаткового рішення.

Станом на 01 червня 2024 року розглянуто 23 справи за апеляційними скаргами, з яких: 12 – на рішення; 11 – на ухвали; 4 справи за заявами про роз'яснення рішення суду, ухвалення додаткового рішення. Залишок нерозглянутих справ становив – 3 справи за апеляційними скаргами на рішення суду першої інстанції.

Станом на 01 червня 2024 року з 15 справ за апеляційними скаргами на рішення суду першої інстанції розглянуто 12, з яких:

- рішення залишено без змін – 4;
- рішення скасовано – 6;
- відмовлено у відкритті провадження – 1;
- залишено апеляційну скаргу без розгляду – 1.

З 11 розглянутих справ за апеляційними скаргами на ухвалу суду першої інстанції:

- ухвалу залишено без змін – 5;
- скасовано – 3;
- відмовлено у відкритті провадження – 3.

По 4 справам за заявами про роз'яснення рішення суду, ухвалення додаткового рішення:

- 1 клопотання про скасування заходів забезпечення позову – задоволено частково;
- 2 заяви щодо роз'яснення рішення суду – залишено без задоволення;
- 1 заява щодо постановлення додаткового рішення суду – заява повернута без розгляду.

За результатами розгляду адміністративних справ у (п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції») у 2023 році ВАКС застосував санкції та стягнув у дохід держави активи, що належать фізичним або юридичним особам, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України та/або сприяли вчиненню таких дій іншими особами:

- будинки і квартири – 39 об'єктів (загальна площа – понад 4600 м²);
- земельні ділянки – 25 об'єктів (загальна площа – понад 160 га);
- транспортні засоби – 281 шт.;
- нежитлові приміщення – 71 об'єкт (загальна площа – понад 54 000 м²);
- частки в статутних капіталах від 25% до 100%;
- грошові кошти на суму понад 46 млн грн, 1200 євр, право вимоги на понад 52 млн рос. руб.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства. *Урядовий кур'єр від 17.08.2005. № 153, / 153-154 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 20.05.2024).*
2. Закон України від 12.05.2022 № 2257-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб». *Голос України від 23.05.2022. № 109 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#n55> (дата звернення: 20.05.2024).*
3. Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції». *Урядовий кур'єр від 17.09.2014. № 170 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 20.05.2024).*

*Бойко І.В. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри
адміністративного права Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого*

Впровадження концепції належного адміністрування в національну правову систему

15 грудня 2023 року в Україні набув чинності Закон «Про адміністративну процедуру» [1]. Необхідність його прийняття була зафіксована ще в 1998 році – в Указі Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [2] підкреслювалася необхідність розроблення та прийняття Адміністративно-процедурного кодексу. І хоча відтоді вже було розроблено його проєкт, інтерес до цього акту серед політиків, службовців і представників громадянського суспільства згодом згас.

Лише після підписання Угоди про асоціацію [3] Україна почала активно впроваджувати європейські стандарти в різні сфери державного та суспільного життя. Для публічного адміністрування, яке найбільш наближене до громадян і бізнесу, постало питання про впровадження концепції належного адміністрування, яка є для Європейського Союзу основним підходом для врегулювання відносин, що виникають між публічною адміністрацією та особою.

В основу згаданої концепції закладено гарантоване Хартією основних прав Європейського Союзу [4] право на належне адміністрування. Прийнятне для всіх сфер публічного адміністрування в європейських країнах це право з набуттям чинності Законом «Про адміністративну процедуру» доповнило й український каталог прав людини.

Право на належне адміністрування гарантує розгляд публічною адміністрацією справи щодо особи, вимагаючи, щоб він був справедливим, неупередженим та здійсненим у розумні строки. Стаття 41 Хартії основних прав ЄС встановлює, що передусім цього можна досягнути, надаючи особі право бути вислуханою до того, як до неї будуть застосовані заходи, що можуть негативно вплинути на її права, свободи та законні інтереси, забезпечуючи доступ до матеріалів справи щодо особи та зобов'язуючи публічну адміністрацію мотивувати негативні для особи рішення. Саме ці базові ідеї закладені в зміст Закону України «Про адміністративну процедуру». А отже, цей Закон закріплює механізм реалізації

та забезпечення права на належне адміністрування, хоча прямо про нього у своєму змісті не згадуючи таке право.

Закон України «Про адміністративну процедуру» поширює свою дію на відносини, що виникають між органами виконавчої влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими суб'єктами, що здійснюють функції публічної адміністрації, та фізичними та юридичними особами з приводу прийняття, а в деяких випадках і виконання адміністративних актів.

Доктринальне та законодавче тлумачення основних категорій Закону, як-то: адміністративний акт, адміністративний орган, функції публічної адміністрації, дозволяють поширити дію Закону України «Про адміністративну процедуру» на доволі широке коло суспільних відносин, у яких адміністративний орган приймає рішення щодо громадян, бізнесу, громадських організацій, в результаті чого в особи виникає право, змінюється, реалізується, на особу покладається передбачений законом обов'язок.

У той же час у Законі України «Про адміністративну процедуру» окреслено відносини, на які він не поширюється. Крім очевидних, в яких особа не реалізує суб'єктивні публічні права і на неї не покладаються обов'язки, при прийнятті Закону було сформовано компромісний підхід щодо виведення певних сфер публічного адміністрування з-під дії Закону; це стосувалося захисту економічної конкуренції (крім надання дозволів та висновків на узгоджені дії), застосування законодавства про національну безпеку і оборону, громадянства, надання притулку в Україні, оскарження процедур публічних закупівель. Проте в період між оприлюдненням Закону та набуттям ним чинності були внесені доповнення до ст. 1, якими вся діяльність із захисту економічної конкуренції, а також оцінка впливу визначені такими, на які Закон України «Про адміністративну процедуру» не поширює свою дію.

Крім того, на 1 рік відтерміновано застосування Закону до діяльності Національного банку України. Також наприкінці травня 2024 року Верховною Радою України було ухвалено Закон (реєстр. № 11150) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин» [5]. У цьому акті запропоновано доповнити Земельний Кодекс України статтею 17-2 «Особливості адміністративного провадження у земельних відносинах», яка по суті виводить сферу земельних відносин з регулюючого впливу Закону України «Про адміністративну процедуру».

Такий підхід, очевидно, спотворює євроінтеграційний рух України, закладає необґрунтовані відступи від впровадження концепції належного адміністрування у важливі сфери публічного адміністрування. Тим самим Україна відходить від зобов'язань гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами.

Нині на розгляді Верховної Ради України знаходиться проєкт Закону України (реєст. № 10161) про внесення змін у законодавчі акти з метою приведення їх у відповідність до Закону України «Про адміністративну процедуру», яким передбачається доповнити та змінити як мінімум 200 законів, що вступають у протиріччя з принципами адміністративної процедури, а отже потребують змін. Така робота обумовлена вимогами самого Закону України «Про адміністративну процедуру» в ч. 2 ст. 3 якого закріплено, що законом можуть бути встановлені особливості адміністративного провадження для окремих категорій

адміністративних справ; такі особливості повинні відповідати принципам адміністративної процедури. Крім того, у перехідних і прикінцевих положеннях Закону України «Про адміністративну процедуру» встановлено, що до приведення законодавчих актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються в частині, що не суперечить принципам цього Закону.

Неоднакові підходи до вирішення публічною адміністрацією справ щодо особи в різних сферах життєдіяльності свідчать про хаотичність правового регулювання, не забезпечують громадянам і бізнесу належне розуміння того, як побудовані відносини особи з представниками влади. І приведення спеціальних законів у відповідність до Закону України «Про адміністративну процедуру» в частині порядку здійснення адміністративного провадження сприятиме забезпеченню однакових підходів до регулювання таких відносин.

Крім того, доповнення спеціальних законів нормами про те, що відносини щодо прийняття, набуття чинності, оскарження, припинення дії адміністративних актів у певних сферах публічного адміністрування регулюються Законом України «Про адміністративну процедуру», надасть органам виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадовим особам та іншим суб'єктам, що здійснюють функції публічного адміністрування, застосовувати адміністративно-процедурні інструменти, яких вони раніше не мали. Зокрема, це стосується адміністративного оскарження, застосування заходів впливу для виконання адміністративних актів, припинення самим адміністративним органом дії прийнятих ним адміністративних актів.

Таке узгодження спеціального законодавства із Законом України «Про адміністративну процедуру» дасть сигнал і особам – громадянам, іноземцям, особам без громадянства, фізичним особам – підприємцям, юридичним особам приватного права, а у певних випадках і юридичним особам публічного права, які вступають у відносини з публічною адміністрацією для набуття ними прав та виконання обов'язків, - загальні (універсальні) правила взаємодії між сторонами цих відносин закріплені та гарантовані Законом України «Про адміністративну процедуру».

Отже, впровадження стандартів належного адміністрування в Україні пов'язано передусім із прийняттям Закону «Про адміністративну процедуру» та приведенням спеціального законодавства у відповідність до нього. Про успішність реформ у сфері публічного адміністрування серед іншого свідчитиме імплементація концепції належного адміністрування в діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, що стане гарантією євроінтеграційного руху України.

Список літератури

1. Про адміністративну процедуру: Закон України 17.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text>
2. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована 16.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
4. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text
5. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування

адміністративної процедури у сфері земельних відносин. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43931>

*Вдовічен В.А. доктор юридичних наук,
професор кафедри публічного права, декан
юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича*

Конститутивний характер установчих договорів ЄС як інституалізація цінності прав людини

Установчі договори, на базі яких засновано Європейський Союз – мають конститутивний характер і виступають основним інструментом правового регулювання суспільних відносин, що виникають у міжнародній спільноті; установчі договори стали підґрунтям процесу західноєвропейської інтеграції; закріплюють інституційну базу функціонування Європейського Союзу та встановлюють основні стандарти прав людини та правила співпраці між країнами-членами. А норми-цінності, які закріплені в установчих договорах, аж ніяк не є декларативними положеннями, адже Європейський Союз виступає гарантом дотримання своїх цінностей усіма державами-членами. Саме установчі договори ЄС в якості юридичної категорії вводять таке поняття як «Цінності Союзу», котрі базуються на повазі до людської гідності, свободі, демократії, рівності, дотримання прав людини. Дані норми закріплені в статтях 2 і 3 Договору про Європейський Союз – союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин [1]. Ці цінності є спільними для держав-членів в рамках суспільства, що уособлює плюралізм, недискримінацію, терпимість, справедливість, солідарність і рівність.

Формуючи правову основу для функціонування всієї структури ЄС, установчі договори створюють міжнародний договірний механізм інтеграції, який здійснюється в межах останнього, що являє собою систему міжнародних угод, за допомогою яких спрямовується розвиток інтеграційних процесів у цьому об'єднанні. Дані джерела права посідають найвище ієрархічне місце серед інших джерел, і як наслідок – всі інші акти мають підпорядковуватися цим джерелам і не суперечити їм. Для Європейського Союзу визначальною особливістю є те, що в його основі покладена ціла система міжнародних договорів, що утворюють концепцію установчого характеру. Однак, розуміння їх конститутивної правової природи та врахування особливої сфери регулювання дає можливість розглядати установчі договори у двох аспектах – широкого та вузького змісту. В першу чергу, коли мова йде про Паризький договір про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі 1951 року (Treaty of Paris), Римський договір про заснування ЄС 1957 року та Римський договір про створення Європейського співтовариства по атомній енергії (Євратом) 1957 року (Treaties of Rome), Маастрихтський договір про Європейський Союз 1992 року (Maastricht Treaty), Лісабонський договір 2007 року (Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community) – це, так-звані, «установчі договори у вузькому змісті». Вказані договори мають «конструкційний» характер для Європейського Союзу. Коли ж ми ведемо мову про широкий зміст установчих (засновницьких) договорів, то відносимо сюди всі перераховані вище акти (вузького змісту), включаючи

міжнародні договори (угоди), які вносять зміни або ж доповнюють попередні: Брюссельський договір, який засновував єдину Раду і єдину Комісію європейських співтовариств (так-званий Договір про злиття) 1965 р., Бюджетний договір 1970 р., Бюджетний договір 1975 р., Єдиний європейський акт 1986 р. (Single European Act, SEA), Амстердамський договір про зміну Договору про європейський Союз, Договори, що засновували європейські співтовариства (Treaty of Amsterdam) [2, с.15].

Вища юридична сила установчих договорів ЄС серед інших правових актів ЄС означає, що вони мають характер «основної конституційної хартії» – застосовуються національними органами й судами незалежно від їх погодження чи умов, які встановлюються державою-членом, а їх положення діють незалежно від прийняття національних актів імплементації та мають пряму дію, тобто не лише адресуються державам-членам, а й зумовлюють права та обов'язки для їхніх громадян, юридичних осіб. Принцип прямої дії закладений безпосередньо в самих установчих договорах, зокрема уперше його викладено в Рішенні Суду ЄС у справі «Van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration» від 5 лютого 1963 року № 26-62[3] та Рішенні Суду ЄС у справі «Flaminio Costa v E.N.E.L.» від 15 липня 1964 року № 6-64[4]. Ці рішення свого часу зробили певну революцію, здійснивши тлумачення, відповідно до якого право ЄС має верховенство й пряму дію на території держав-членів та підлягає судовому захисту нарівні з національними нормами. Такі рішення становлять фундаментальну базу прецедентної практики Суду ЄС[5]. Крім того, сюди ж відносимо і відповідність актів інститутів ЄС положенням установчих договорів – всі нормативно-правові акти, створювані інститутами ЄС, мають відповідати положенням установчих документів і підпорядковуватися їм. Для прикладу, Комісія ЄС приймає акт на підставі положень Договорів ЄС, відповідного законодавчого акту ЄС або на підставі власної усталеної адміністративної практики, з метою виконання покладених на Комісію ЄС завдань та функцій, що містить в собі обов'язкові до виконання норми або норми, які направлені на створення певних наслідків юридичного або практичного характеру для чітко визначеного або невизначеного кола адресатів [6, с.2].

Іншою стороною конститутивного прояву установчих договорів є обумовленість ними інституційної структури ЄС. Установчі договори, що за своєю природою є міжнародними договорами, створили й уповноважили органи та інститути, які, у свою чергу, утворюють організаційно багатоланкову структуру. Прийняття Лісабонського договору у 2009 р. спричинило низку важливих змін, зокрема зміну інституційного механізму ЄС. Як відзначають А. Харрельман та С. Багліоні, що Лісабонський договір містив три інституційні інновації, покликані зробити Європейський Союз більш демократичним: звичайну законодавчу процедуру, механізм раннього попередження для національних парламентів та Європейську громадянську ініціативу [7]. Також, варто врахувати і систематизацію повноважень ЄС. Так, М. Тіннефельд та Б. Бюхнер зауважують, що існує три основні типи компетенції Союзу: виключна компетенція Союзу, ст. 2(1) ДФЄС, згідно з якою держави-члени не можуть більше діяти, якщо вони не уповноважені імплементувати акти Союзу (кілька сфер, перелічених у статті 3 ДФЄС); спільні повноваження між Союзом і державами-членами – ст. 2(2) ДФЄС (основні сфери визначені в статті 4 ДФЄС); допоміжні повноваження, що координують або доповнюють компетенції Союзу – ст. 2(5) ДФЄС (сфери визначені в статті 6 ДФЄС) [8, с. 657].

Набувши чинності, Лісабонський договір, який містить значні нововведення в правовідносинах держав-учасниць ЄС та метою якого є вдосконалення роботи ЄС, визначив, що установчими договорами, на яких засновується ЄС виступають – Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу. Обидва ці документи змінюють і доповнюють Маастрихтський договір про ЄС 1992 року, а також Римський договір про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 року. І, звичайно, має важливе значення, що до установчих договорів було додано самостійний документ – Хартію Європейського Союзу про основні права[9], якій було надано обов'язкової сили, а відтак, за юридичним значенням вона прирівнюється до установчих договорів. Адже відповідно до п.3 ст. 6 Договору про ЄС основоположні права, в тому вигляді, в якому вони закріплені в Європейській конвенції з прав людини і впливають із спільних для держав-членів ЄС конституційних традицій, визнаються загальними принципами права ЄС [10].

Отже, варто підкреслити, що установчі договори (Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу) і Хартія є основними джерелами права ЄС в області прав людини, створюючи таким чином конститутивну основу їхнього визнання та закріплення. Саме ці акти пов'язані з міжнародно-правовою природою європейського інтеграційного процесу в ракурсі захисту громадян ЄС від свавілля зі сторони будь-яких інституцій.

Список літератури

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. *Офіційний вісник Європейського Союзу* від 30.03.2010. 2010 р., / С 83 /, стор. 1. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
2. Szudoczky R. The sources of EU law and their relationships: Lessons for the field of taxation. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam]. 2013. P. 15 URL: <https://dare.uva.nl/search?identifier=0f64c238-3893-4b74-afc4-b539861dcf89>
3. Judgment of the Court of 5 February 1963. NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. Netherlands. Case 26-62. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026>
4. Judgment of the Court of 15 July 1964. Flaminio Costa v E.N.E.L. Italy. Case 6/64, Costa v. ENEL [1964] ECR 585. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>
5. Михайлова О.С. Міжнародні договори як первинне джерело права Європейського Союзу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 55–59 http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2016_1_13_55
6. Отенко П. В. Правові акти комісії Європейського Союзу: дис. ... докт. Філософії: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2022. 219 с.
7. Hurrelmann A., Baglioni S. Introduction: multilevel democracy in the European Union and the innovations of the Lisbon Treaty. *Comp Eur Polit*. 2019. №17, 910-918. <https://doi.org/10.1057/s41295-018-0135-0>
8. Tinnefeld MT., Buchner, B. The European Union (EU) after the Treaty of Lisbon. *Datenschutz und Datensicherheit*. 2011. №35, p. 657 <https://doi.org/10.1007/s11623-011-0158-z>
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016/C 202/02. https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj

10. Добрянський С. Хартія основних прав Європейського Союзу як регіональний праволюдний стандарт. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013.№3. С. 23-30. Режим доступу: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-23-30.pdf

*Вдовічена Л.І. кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри публічного права
юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича*

Про-директивне тлумачення як спосіб захисту прав людини (платника податків)

Про директиви ЄС часто говорять як про особливий ефективний засіб, який усуває бар'єри в правовому регулюванні договірних відносин: якщо в окремому питанні держави-учасниці Євросоюзу не мають єдиного підходу щодо його вирішення, то така директива є найефективнішим нормативно-правовим актом, що врегульовує це питання [1, с. 24-25]. Стаття 288 Договору про функціонування Європейського Союзу передбачає, що директива є обов'язковою щодо результату, який має бути досягнутий для кожної держави-члена, якій вона адресована, але залишає національним органам влади вибір форми та методів [2]. Відповідно, держави-члени вирішують, яке законодавство необхідно змінити і які адміністративні практики необхідно створити для того, щоб «транспонувати» директиви.

Імплементация директив у національне законодавство може призвести до проблем з інтерпретацією. Не кожен термін, фраза чи слово чітко визначені в самій директиві. Крім того, завдяки свободі, яку мають держави-члени ЄС у процесі імплементации, окремі держави-члени можуть просто не копіювати текст директиви, а замість цього використовувати інші слова. Якщо метою директиви є гармонізація результату, то ефект гармонізації не обов'язково буде однаковим у кожній державі-члені. Це пов'язано не лише з різними формулюваннями імплементацийного законодавства, це також результат відмінностей у тлумаченні [3, с. 206].

Про-директивне тлумачення має на меті інтерпретацію положень національного законодавства таким чином, щоб положення директиви було перенесено в національне законодавство і могло бути застосоване так, як це передбачено і передбачалося директивою, без змін. При цьому слід враховувати не тільки текст директиви, але її мету, контекст та історію. Преамбула може надати вказівки щодо мети директиви, хоча посилання на преамбулу не є незалежними положеннями, на які можна покладатися. Так, для прикладу Директива Ради 2011/16/ЄС від 15 лютого 2011 року «Про адміністративне співробітництво у сфері оподаткування» в преамбулі встановлює, що приймаючи до уваги: (1) потреба держав-членів ЄС у взаємній допомозі у сфері оподаткування швидко зростає в епоху глобалізації; спостерігається значне зростання мобільності платників податків, кількості транскордонних операцій та інтернаціоналізації фінансових інструментів, що ускладнює для держав-членів ЄС належне визначення належних до сплати податків; це ускладнення впливає на функціонування податкових систем і тягне за собою подвійне оподаткування, яке саме по собі провокує податкове шахрайство та ухилення від сплати податків, тоді як повноваження контролю

залишаються на національному рівні – це ставить під загрозу функціонування внутрішнього ринку; (2) окрема держава-член ЄС не може управляти своєю внутрішньою податковою системою, особливо в частині прямого оподаткування, без отримання інформації від інших держав-членів. І для подолання негативних наслідків цього явища необхідно розвивати нове адміністративне співробітництво між податковими адміністраціями держав-членів ЄС. Тому наявна потреба в інструментах, які можуть створити довіру між державами-членами ЄС шляхом встановлення однакових правил, обов'язків і прав для всіх держав-членів ЄС [4].

Так-звані «старіші» директиви у сфері прямого оподаткування фактично приносили користь платникам податків, наприклад вимагаючи від держав-членів ЄС застосовувати звільнення від податку у джерела виплати при розподілі прибутку кваліфікованими компаніями-резидентами [5]. Оскільки звільнення від податку у джерела було чітким і беззастережним, то це положення мало пряму дію. Отже, якщо країна-член ЄС не зробить – або зробить із запізненням чи помилково – перенесення податку на прибуток не включила звільнення від податку на репатріацію у своє національне законодавство, платники податків могли розпочати судовий розгляд для того, щоб скористатися правом, на яке вони мають право згідно з директивою. Директива може, однак, мати і непрямий ефект, тобто національне законодавство слід тлумачити відповідно до директиви. Це зобов'язання тлумачити національне законодавство стосується не лише судів, але й компетентних органів влади, які мають право тлумачити національне законодавство відповідно до директиви. У такому разі, вони зобов'язані реалізувати непрямую дію директиви, навіть у разі коли закінчився термін її імплементації. Як відзначає Дж.Корвін, що національне положення слід тлумачити відповідно до директиви станом на момент, коли воно імплементує положення директиви, або вже існуюче положення, яке досягло необхідного ефекту, і ефективно застосовується, навіть якщо це відбувається до закінчення терміну імплементації [3, с. 207].

З точки зору правового змісту, про-директивне тлумачення означає, що: національне законодавство, яке імплементує директиву, має тлумачитися у контексті формулювання мети цієї директиви; незалежно від того, чи є тлумачення відповідно до директиви, також залежить від гнучкості положення національного законодавства, що підлягає тлумаченню; суди повинні розглядати весь масив національного законодавства, щоб оцінити, якою мірою воно може бути застосоване таким чином, щоб не призвести до результату, який суперечить тому, якого прагне директива; тлумачення відповідно до директиви має свої межі, оскільки тлумачення положення національного законодавства не може бути розширене до такої міри, щоб привести його у відповідність до положення директиви. Зобов'язання щодо тлумачення є «сильним», але не вимагає тлумачення національного законодавства, яке воно не може понести. Зобов'язання щодо тлумачення, узгодженого з директивами, не вимагає від судової влади надання зворотної дії в часі національному положенню, тобто тлумачення національного права, що відповідає директиві ЄС, не слід плутати з запереченням переваг прямої дії директиви, з відмовою у застосуванні переваг директиви у випадку зловживань або шахрайських дій. В останньому випадку суди навіть не будуть розглядати питання про тлумачення положення директиви, оскільки у випадку зловживань платники податків не можуть скористатися жодними перевагами законодавства ЄС, тобто платникам податків буде відмовлено в доступі до директив. А наслідки непрямой дії директив є величезними – тобто національні положення не можуть

розглядатися як окремі статті, але елементи права ЄС повинні братися до уваги при тлумаченні національних положень. Таким чином, тлумачення положення національного законодавства відповідно до директиви має ґрунтуватися на тексті положень самої директиви, а також на її меті, контексті, джерелах.

Правила тлумачення законодавства ЄС, що формують та узгоджують національні методи тлумачення, встановлюють нову «гібридну методологію» для послідовного тлумачення. Відповідно, тлумачення, яке виходить за межі буквального значення національного законодавства з метою забезпечення повної ефективності права Європейського Союзу, є сумісним з доктриною заборони *contra legem*. Поняття про-директивного тлумачення «наскільки це можливо» слід розуміти як таке, що національний суд зобов'язаний використовувати всі юридично можливі та допустимі способи тлумачення для досягнення результату, на який спрямована директива ЄС для держав-учасниць.

Список літератури

1. Dankers C. Private standards in the United States and European Union markets for fruit and vegetables: implications for developing countries. Rome: Food & Agriculture Org., 2007. 150 p.

2. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. 26.10.2012. C 326/49-390 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>

3. Korving J. Interpretation of EU (Direct) Tax Directives: The Judges Will Decide. The Power to Tax in Europe (Swedish Studies in European Law) editor by Lindholm J., Hultqvist A. Hart Publishing. 2023. 288 p. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/61933>

4. Council Directive 2011/16/EU of 15 February 2011 on administrative cooperation in the field of taxation and repealing Directive 77/799/EEC. Official Journal of the European Union. 11.3.2011. L 64/1. <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/16/oj>

5. Council Directive 2011/96/EU of 30 November 2011 on the common system of taxation applicable in the case of parent companies and subsidiaries of different Member States (recast). Official Journal of the European Union. 29.12.2011. L 345/8. <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/96/oj>

*Волкова Н.О. асистентка кафедри
публічного права ЧНУ імені Юрія Федьковича*

Використання метафоричних конструкцій при вирішенні міжособистісних конфліктів.

Метафоричність людського мислення слугує інструментом для пізнання світу та концептуалізації явищ, дозволяючи об'єднувати різні сфери життя, знаходити між ними подібності та розуміти невідоме і складне через відоме і простіше. Метафоричний процес, на думку П. Рікера, є прихованим процесом породження семантичних категорій шляхом злиття відмінностей у тотожність[1].

Планування інтервенції в конфлікті вимагає від посередника аналізу суперечки, зокрема кола його учасників, характеру, ступеню ескалації, причин виникнення. Звертаючись до досвіду, можна зазначити, що приблизно половина, на перший погляд медіабельних кейсів, не досягає стадії спільних зустрічей та розповідей сторін саме з причин несприйняття сторонами заявлених позицій, створення образу «ворога» в опоненті спору. Такій поведінці є багато причин –

психологічні, когнітивні – вплив досвіду, страх показати вразливість, не впевненість в результаті, відсутність довіри до медіатора і до процедури примирення. Таким чином, обговорюючи із клієнтами майбутню медіацію, медіатор виконує задачі інформування, залучення, визначення предмету майбутньої розмови. Активне слухання, перефразування та віддзеркалення – це інструменти з арсеналу посередника, які ефективні на перших фазах медіації, оскільки надають сторонам можливість сформулювати власні очікування від процесу, обговорити перестороги, озвучити «табу» тем спільних зустрічей.

У когнітивному аспекті метафора розглядається як ментальне явище і головний спосіб створення нових концептів у мовній картині світу. Згідно з обраним філософським напрямом, американський дослідник 2-ї пол. 1970-х рр. Дж. Джейнса вважає метафору необхідним елементом людського пізнання і бачить в ній механізм створення нових значень та нової реальності. Він доводить, що метафора – не просто поетична фігура, оскільки вона властива не лише художнім текстам, але й повсякденній мові. Людина не тільки виражає свої думки за допомогою метафор, а й мислить ними. Концепти, які структурують людські відчуття, поведінку та ставлення до інших, організовані метафорично[2].

Проблема подібна до «снігової кулі», ці слова учасника спору можуть означати втому, розчарування, зневіру у тому, що конфлікт колись закінчиться. І, фраза «я бачу, що двері залишились прочиненими» від медіатора може дати стороні силу подолати сумнів щодо участі у його врегулюванні.

Метафоричні конструкції є трансформатором і механізмом схематизації. Так, біблійні притчі, казки, індійські епоси демонструють нам досвід людства у спробах створити сталі образи добра і зла, справедливості і кривди. Медіатор, зазвичай у своїй роботі використовує метафори, що мають етнокультурне забарвлення і пов'язані з міфічним світосприйняттям; соціоморфні метафори (моделюють світ на основі аналогій з різними сферами соціальної діяльності людини, такими як спорт, мистецтво, релігія, побут); артефактні метафори (моделюють світ за аналогією з предметами, створеними людиною).

Правильно створена метафора дозволяє м'яко, ненав'язливо пробудити почуття, думки та настрої, задані медіатором. Як образний спосіб опису ситуації та образне порівняння, метафора допомагає побачити нові змісти через проявлені образи.

Так, описуючи власні відчуття під час процесу медіації, учасниця поділилась, що її емоції трансформувались з кожним новим запитанням, спочатку було нерозуміння, обурення, надалі прийшло заспокоєння і прийняття. Медіатор, використовуючи метод віддзеркалення через метафору порівняв її стан із гілкою, яка пружна і гнеться, звірившись чи саме це він побачив чи ці враження правдиві. Ця фітоморфна метафора була прийнята, і більше того, через фразу, що будь яка гілка може стати сухою і не витримати, учасниця дала зрозуміти ступінь своєї напруги в процесі, таким чином посередник зміг зреагувати та вирівняти ситуацію.

Таким чином, метафора необхідна для того, щоб завдяки візуалізації та озвученню зробити наші думки зрозумілими для інших людей. Крім того, вона важлива для нас самих, оскільки допомагає зробити об'єкт доступним для нашого мислення. Адже не всі об'єкти легко сприймаються нашим розумом, і ми не завжди можемо сформулювати чітко уявлення про них.

Метафора слугує інструментом мислення, який допомагає нам самим досягти розуміння і осягнути зміст певного явища. Однією із переваг медіації є право сторін

говорити про власні емоції у безпечному просторі, на відміну від традиційних способів вирішення конфліктів.

Необхідно зауважити, що роль медіатора, в тому числі, полягає у зміні фокусу сторін з надмірної емоційності до конструктивної співпраці, і метафора, в цьому випадку є місточком до усвідомлених інтересів. Метафоричний образ як спалах в мороці негативу концентрує сторін на спільному баченні. В залежності від моделі медіації, роль посередника може варіюватись від досить активної (розрахункова медіація) до майже невідчутної (гуманістична, трансформаційна). Метафора це секретний інгредієнт в скарбничці медіатора, що дозволяє йому з дотриманням принципу нейтральності і неупередженості оповістити історію, що дозволить побачити конфлікт зі сторони. Щоб метафора була ефективною, людина, для якої вона призначена, повинна бути здатна виявити спільні риси між своєю ситуацією та метафорою. При цьому метафора не повинна виглядати банальною чи повчальною. У традиційному процесі медіації метафора виконує роль «фільтра сприйняття» і є ключовим механізмом, що дозволяє швидко змінити ставлення сторін до певних подій. Важливо, що ці зміни будуть стійкими, оскільки відбуваються на якісному рівні.

Відмінність метафор, які використовують сторони, не завжди свідчить про різницю в їхніх інтересах чи цінностях. Іноді, цінності можуть бути схожими, але через те, що вони суб'єктивно визначаються різними метафоричними концепціями, конфлікт стає складнішим. Отже, використання метафори має здатність екстракувати емоції, виокремлювати контекст, і тому використання цього прийому може стати предметом маніпуляції сторін в конфлікті.

Одна з найбільш ефективних технік у медіації – рефреймінг – полягає в тому, щоб «переназвати» терміни, які використовують сторони, з метою приведення їх «до спільного знаменника» та стимулювання процесу досягнення домовленостей. Успішний рефреймінг, свідомо або несвідомо, базується на «картографії метафор» сторін.

Отже, метафоричне мислення під час конфлікту автоматично призводить до наступних наслідків:

- збільшує можливості неправильної інтерпретації;
- відкриває широкий спектр можливостей для творчої інтервенції у процес.

Вміння медіатора-практика ідентифікувати та використовувати метафори дозволяє пройти через перепони непорозуміння та ефективно використовувати інтервенційний потенціал метафори.

Список літератури

1. Galyna Dranenko. „AIXO ERA Y NO ERA”: Онтологічний парадокс метафоричної референції. *Pitannâ literaturoznavstva*, 2020, 101, pp.30-46. (10.31861/pytlit2020.101.030) . (hal-03668435)
2. Газуда О.М. Сучасні підходи до тлумачення концептуальної метафори, 2019р., [Електронний репозитарій ДВНЗ "УжНУ"](#)
3. Жаклін Моріно «Гуманістична медіація», видавництво Ростислава Бураки, Київ, 2022

*Гавалешко П.С. кандидат юридичних наук,
суддя Шевченківського районного суду
м. Чернівців*

Оскарження в адміністративному судочинстві рішень, дій та бездіяльності суб'єктів виборчого процесу

Конституційно визначена та закріплена система фундаментальних прав та свобод особи, чітке правове закріплення гарантій їх реалізації є важливим компонентом у формуванні громадянського суспільства. Наявність належного правового механізму забезпечення реалізації суб'єктивних прав людини дає підстави вважати такі права дієвими, захищеними та включити їх до правового статусу особи.

Змістовний аналіз норм Конституції України свідчить, що конституційне регулювання інститутів безпосередньої демократії зорієнтоване на виокремлення механізмів формування громадянського суспільства та реалізації правосуб'єктності народу з метою: забезпечення імплантації в державно-правову дійсність інтересів громадян, їх (інтересів) узгодження та координації; забезпечення прояву волі народу, як через формування представницьких органів держави і прийняття ними відповідних рішень, так і через прийняття рішень безпосередньо громадянами [6, с. 138-142].

У правовій державі вибори покликані гарантувати волю народу та є обов'язковими елементами демократичного суспільства. Вибори є невід'ємним елементом суспільно-політичного життя. Від процесу захисту гарантованого ст. 71 Конституції України загального, рівного і прямого виборчого права залежить ступінь демократизму політичного режиму.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності у межах виборчого процесу, по-перше, забезпечує інтерес окремої особи щодо захисту порушеного права чи законного інтересу; по-друге, забезпечує виправлення недоліків у роботі органів публічної влади, сприяє попередженню порушень законності, дає можливість врахувати точку зору окремої особи в управлінні державою [5, с. 315-318].

Інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності у виборчому процесі відіграє важливу роль в забезпеченні прозорих та справедливих виборів [1]. Він має бути зрозумілим, чітким та швидким, оскільки виборчий процес є тимчасовим та швидкоплинним явищем. Саме тому для України було надзвичайно важливо прийняти Виборчого кодексу України (далі – ВКУ), щоб усунути недоліки та протиріччя у регулюванні різних видів виборів, а також встановити єдині вимоги до оскарження рішень, дій чи бездіяльності у виборчому процесі [2; 7, с. 195-201].

У системі проваджень адміністративного процесу, пов'язаних із розглядом та вирішенням публічно-правових спорів, слід окремо виділити провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності у виборчому процесі. Вказане провадження окреслює собою специфічний процесуально-правовий механізм забезпечення реалізації суб'єктивних прав, свобод та охоронюваних законом інтересів суб'єктів виборчого процесу [6, с. 151-158; 9, с. 148-163].

Пунктом 6 ч. 1 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС України) встановлено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом [3].

Оскільки звернення до суду за захистом виборчих прав має особливу правову природу, законодавцем, у зв'язку з необхідністю більш чіткого й системного

регулювання цих правовідносин, виокремлено відповідні статті закону (статтями 273-279 КАС України) [9, с. 148-163].

На думку М.І. Смоковича, визначальним щодо прийняття та розгляду виборчих справ за особливостями, встановленими статтями 273-279 КАС України, є те, хто може звернутися до суду в такому порядку, тобто хто може бути позивачем у справі, яка має розглядатися за зазначеними особливостями, та чи виник цей спір під час виборчого процесу, – лише в цьому разі такий спір пов'язаний з виборчим процесом [8, с. 27-34].

КАС України не розмежовує порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій на ті, які були прийняті (вчинені) під час виборів, та ті, які мали місце поза межами таких процесів. Проте, відповідно до пункту 2 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 01.11.2013 № 15 «Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом» юрисдикція адміністративних судів поширюється лише на спори стосовно правовідносин, які виникли в межах виборчого процесу й стосувалися підготовки та проведення виборів. Спори, які виникли поза межами виборчого процесу або не стосуються виборчого процесу (проведення та підготовки виборів), не належать до виборчих спорів у розумінні КАС України, а тому визначення судової юрисдикції таких спорів та їх розгляд здійснюється в загальному порядку [4].

Саме тому спори, пов'язаних із рішеннями, діями та бездіяльністю виборчих комісій поза межами виборчого процесу, але, пов'язаних із встановленням результатів виборів, і які стосуються правомірності набуття виборної посади здійснюється за загальними правилами організації адміністративного судочинства, у тому числі щодо предметної підсудності та строків звернення до суду, без особливостей адміністративного процесу, передбачених статтями 273-279 КАС України [9, с. 148-163].

Аналіз судової практики розгляду та вирішення адміністративними судами справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності у виборчому процесі свідчить про наявність випадків неоднакового застосування норм матеріального та процесуального права під час розгляду й вирішення відповідних публічно-правових спорів [9, с. 148-163; 6, с. 148-163]. Саме тому доцільно порівняти вимоги норми ВКУ та норми КАС України.

Розглянемо окремі колізії, що можуть виникнути на практиці при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності у виборчому процесі:

1. Якщо у КАС України (ч. 4 ст. 273) міститься положення про оскарження рішення, дії чи бездіяльності територіальних (окружних) виборчих комісій, то ВКУ встановлює правило про обов'язкове оскарження в судовому порядку лише рішень та дій таких комісій (пункт 1¹ ч. 1 ст. 64).

2. Щодо особливостей оскарження дій або бездіяльності політичних партій та їх місцевих організацій, то ВКУ та КАС України існує явна невідповідність. Зокрема, ВКУ не передбачає можливості утворення виборчих блоків, а тому він не оперує відповідним терміном. В свою чергу КАС України містить терміни, які станом на сьогодні не мають правової основи: партія (блок) (ч. 1 ст. 275; ч. 1 ст. 276), виборчий блок (ч. 1 ст. 277; ч. 4 ст. 277).

3. Норми про оскарження, які містяться у ВКУ (статті 63-71) є загальними і поширюються на вибори Президента України, вибори народних депутатів та місцеві вибори. В свою чергу КАС України (ст. 277) окремо визначає особливості провадження у справах, пов'язаних із виборами Президента України. Стаття 276 КАС України

регулює процедуру оскарження дії чи бездіяльності партії (блоку), місцевої організації партії, очевидно, щодо виборів народних депутатів та місцевих виборів.

4. Згідно вимог ВК України (*п. 3 ч. 1 ст. 64*) оскарженню виключно до суду підлягають «рішення чи дії партії (організації партії), громадського об'єднання, їх посадових осіб чи повноважних представників, що стосуються виборчого процесу». Згідно ст. 276 КАС України оскарженню до адміністративного суду підлягають дії чи бездіяльність «політичної партії (блоку), місцевої організації політичної партії, їх посадових осіб та уповноважених осіб». Тобто, виходить, що ВКУ встановлює обов'язкове правило про оскарження виключно до суду рішення чи дії партії (організації партії), а КАС України не передбачає можливості оскарження рішення партії (організації партії), а лише дії чи бездіяльності. В той же час згідно ст. 277 КАС України у справах, пов'язаних із виборами Президента України підлягають оскарженню до адміністративного суду «рішення чи дії громадського об'єднання, виборчого блоку, його посадової особи чи повноважного представника, які стосуються виборчого процесу».

5. У справах, пов'язаних із виборами Президента України законодавець окремо виділяє таких потенційних відповідачів як «власники медіа» (*ч. 2 ст. 277 КАС України*) та можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності «закладів». В той же час у справах щодо виборів народних депутатів та місцевих виборів про них не згадується (*ст. 275 КАС України*). У ст. 275 КАС України передбачає можливість оскарження рішень, дій та бездіяльності, суб'єктів у сфері медіа, то ст. 277 КАС України – лише їх дії чи бездіяльності [7, с. 195-201].

Отже, аналізуючи норми ВКУ та КАС України, можна прослідкувати деякі проблеми пов'язані із застосуванням окремих термінів та конструкцій, що вимагає внесення змін у згадані нормативно-правові акти з метою їх узгодження, що позитивно вплине на механізм захисту прав і законних інтересів суб'єктів виборчого процесу. Юридичні колізії можуть негативно позначитися на правозастосовній практиці, а відтак несуть потенційну загрозу належному захисту виборчих прав громадян.

Список літератури

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 23.07.1996. № 30.
2. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. *Голос України*. 28.12.2019. № 251.
3. Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Голос України*. 23.08.2005. № 158.
4. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 01.11.2013 року № 15. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ASS00203?an=14>.
5. Афанасьєва М. В. Особливості реалізації права на судові оскарження в межах виборчого процесу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 29. С. 315-318.
6. Розум І.О. До питання місця провадження у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій та комісій з референдуму у структурі адміністративного процесу. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 138-142.
7. Сkochиляс-Павлів О.В. Аналіз механізмів оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються виборчого процесу в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 195-201.

8. Смоковим М.І. Юрисдикція адміністративних судів: проблеми визначення спорів щодо їх пов'язаності з виборчим процесом. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 27-34.

9. Цвіркун Ю. І. Оскарження рішень, дій або бездіяльності Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму за новою редакцією Кодексу адміністративного судочинства України. *Право України*. 2018. № 2. С. 148-163.

*Гаврилюк Р.О. докторка юридичних наук,
професорка, завідувачка кафедри публічного
права юридичного факультету ЧНУ імені
Юрія Федьковича*

Антропосоціокультурні передумови появи буттєвого принципу людиномірності медіації

Вступ. Згідно антропосоціокультурного підходу призначення і місце людини у світі є наслідком її основоположних властивостей. Наразі набуло домінуючого поширення в європейській зокрема та західній пізнавальній традиції загалом розуміння цих властивостей людини, запропоноване практичною філософією – це людська автономія та комунікативна солідарність. Їх природна взаємодія між собою породжує індивідуальні, групові і загальносоціальні конфлікти та суперечності. Вони посилюються в геометричній прогресії таким же суперечливим буттєвим устроєм людського світу. Ці чинники, разом взяті, й породили людську потребу в замиренні соціуму, зокрема, в медіації як одному з найефективніших його інструментів.

Виклад основних результатів дослідження. Медіація як інститут врегулювання конфліктів (спорів) самими їх сторонами за допомогою посередника (посередників) є ровесницею людської цивілізації. Її поява випередила появу держави. Свою нинішню назву вона одержала незрівнянно пізніше у порівнянні з епохою своєї появи. Це пов'язано, на нашу думку, з розвитком рефлексивного людського мислення. Зокрема, одним з перших це відобразив Старий Завіт. Про це пише відомий фахівець зі Старого Завіту Перрі Йодер у праці «Шалом: Біблійне слово для Спасіння, Справедливості і Миру». Поняття *шалом*, світогляд *шалом*, філософія *шалом* ємні і багатомірні. Вони є ядром усього Старого Завіту, іудейської віри в цілому, тому що вмщують в собі основоположні наміри Бога, Його настанови для людства. Згідно П. Йодера, вони є універсальними критеріями для розуміння спасіння, спокутування, прощення і справедливості. При тлумаченні символу *шалом*, зазначає П. Йодер, його пояснюють за традицією Старого Завіту, як *невідступний канон, як мир і замирення, водночас як правильний порядок речей, коли все наповнене гармонією* [1].

Ще одне значення символу *шалом* має стосунок до суспільних відносин. Бог має за мету, наголошує П. Йодер, щоб усі люди перебували в добрих стосунках між собою і Ним. Квінтесенція цього символу *буття-в-шалом* – це *жити без взаємної ворожнечі, самому вирішувати власні конфлікти (спори)* [1, р. 19-21]. В цьому і полягає глибинний сенс медіації.

Третє з ключових семантичних значень символу *шалом* в біблійному контексті стосується моральної сфери. Його квінтесенцію, згідно П. Йодера, належить сприймати як *порядність*. При цьому він має на увазі дві її сторони:

1) *чесність* в прямому її розумінні як *відсутність фальші і двоякості у взаєминах* та, 2) *бездоганність* як *безвинність, відсутність гріха*. Фахівці зазначають, що *шалом* у третьому його значенні рідше зустрічається в Старому Завіті, ніж у двох перших його значеннях. Вони також акцентують увагу, що *шалом* як світогляд дає надії та сподівання на майбутнє. Звідси не випадково ідея *шалом* пронизує собою і весь Новий Завіт [1, р. 21].

Світогляд і філософія *шалом* є нагадуванням людям про те, що хоч вони і приречені відповідно до їх людської природи на замирення, воно не стається само по собі, а вимагає постійних фізичних і моральних зусиль від усіх членів спільноти для систематичного залагодження самими ними при допомозі посередників їх конфліктів (спорів). У цьому їх не може замінити і сам Господь. У вищезазначеній даності й полягає сенс буттєвого принципу людиномірності медіації.

Різні аспекти цього принципу медіації аргументовано обґрунтовують і розкривають й інші її дослідники: Горвард Зер, Ед Ватцке, Кріста Пелікан та ін.. Особливо цікавий досвід медіації ґрунтовно дослідили Кей Праніс, Баррі Стюарт та Марк Уедж у книзі «Кола примирення: від злочину до співавторства» [2]. Вони показали, що найглибші (сутнісні) зміни стаються на рівні основоположних властивостей медіації, що проходить у формі кіл примирення. Дослідники продемонстрували, що внаслідок цього відбувається перехід у нову якість на парадигмальному рівні: від примусу сторін конфлікту до певної поведінки до їх зцілення; від особистої відповідальності кожної сторони конфлікту до їх спільної особистої й колективної відповідальності общини в цілому; від переважання залежності сторін конфлікту від держави, якщо спір вирішується судом, до їх більшої впевненості у власних силах завдяки долученню общини; від правосуддя за принципом «зведення рахунків» до правосуддя, що базується на спільному блазі [2, р. 15].

Автори ще одного авторитетного дослідження кіл примирення зазначають: «У колах [примирення] завжди на першому місці перебуває повага. Ми можемо не завжди погоджуватися один з одним, ми зобов'язані завжди поважати один одного. Повага означає передусім поважне ставлення до самого себе, коли ми діємо відповідно до наших цінностей. Повага до інших досягається визнанням їх права бути собою (іншими). Ми виражаємо нашу повагу не лише тим, як ми розмовляємо чи діємо, але й нашими емоціями, мовою нашого тіла. Повага починається із визнання самоцінності кожного...» [3, р. 80].

Відомий дослідник антропосоціокультурних засад функціонування людських спільнот Ф. Гаєк це називає *кооперативним підходом* до розв'язання проблем, у даному випадку – до врегулювання конфлікту (спору) [4, р. 358-375]. Переконливий приклад кооперативного підходу до вирішення конфліктів у сучасних умовах наводить Роберт Ч. Елліксон в дослідженні «Порядок без права. Як сусіди врегульовують спори», в якому автор обґрунтовує загальну *теорію взаємодії людей* на основі неформальних норм міжлюдської комунікації в конкурентних середовищах. При цьому як базову модель для побудови своєї концепції він обрав теорію ігор. Перевага останньої для аналізу явища кооперації людей полягає в тому, що вона, на його думку, змушує її користувачів робити певні припущення щодо мотивації й здібностей людини, щоразу задавати відповідні характеристики «ігор» (міжособистісних стосунків), спроможних впливати на міжлюдську поведінку [5, р. 277].

Прихильники теорії ігор, вельми поширеної наразі серед вчених-позитивістів в суспільних науках, застосовують як правило евристичну модель раціонального

актора. Вона містить в собі два ключових положення: по-перше, що кожен індивід діє у власних інтересах; по-друге, що він вдається до найраціональнішого вибору між різними способами досягнення цих інтересів. Водночас переслідування власних цілей не зводиться до суто егоїстичних дій при кожній нагоді. Так, індивід може відмовитися від неістотної вигоди негайно на користь задоволення його суттєвішого інтересу в майбутньому. Саме така філософія лежить і в основі кіл примирення. Врахування конкуренції тактичних і стратегічних цілей при вирішенні конфлікту його сторонами Р. Ч. Елліксон назвав «загадкою кооперації» [5, р. 156-166]. Саме завдяки їй рішення кожної зі сторін конфлікту при його врегулюванні щоразу є непередбачуваним, що пояснюється в усіх сферах взаємодії людей людським фактором. Автор вищезазначеного дослідження резюмує, що «природа людини завжди однакова, незалежно від обставин місця і часу» [5, р. 10]. Саме вона й чинить вирішальний вплив на усі людиномірні явища.

Серед українських авторів, які розглядають медіацію з концептуальних підходів буттєвого права, на особливу увагу заслуговує, на нашу думку, стаття Н. М. Крестовської та Д. В. Шамбура [6]. Уже в постановці проблеми дослідження автори резонно зазначають, що тільки в «поодиноких роботах» українських вчених насправді ставиться питання «про природу регулювання медіації» та діяльності, пов'язаної з її здійсненням [6, р. 352]. Вони обґрунтовано пишуть «про необхідність чіткого розмежування державного регулювання та саморегулювання у сфері медіації» [6, с. 352]. Н.М.Крестовська й Д.В.Шамбура резюмують, що в регулюванні медіації в дійсності переважає «неофіційне право», а саме «норми організацій та союзів, мораль, традиції, звичаї, етика і правосвідомість різних соціальних груп та колективів» [6, с. 353] - усе те, що європейські й інші зарубіжні вчені позначають, як буттєве право.

Ми поділяємо підхід Н.М.Крестовської та Д.В.Шамбура щодо того, що неофіційним правом є правила поведінки, що мають загальносоціальне походження та можуть існувати й без формального закріплення їх в законодавстві. Проте ці правила, як резонно зауважують автори вищезазначеної статті, щоразу легітимні, виконуються суб'єктами добровільно й забезпечуються глибокими їх внутрішніми переконаннями, суспільною ментальністю. Вони як жодні інші правила ефективно сприяють формуванню неофіційного правового порядку відповідно до ціннісно-нормативної системи зразків та моделей поведінки, поширених у суспільстві [6, с. 353].

Вищезазначена стаття Н.М.Крестовської та Д.В.Шамбура послідовно концептуальна, світоглядно й методологічно інноваційна, а тому орієнтує вітчизняних дослідників медіації на вирішення проблем, вчасно та обґрунтовано поставлених у ній. Проте не з усіма висновками її авторів можна погодитись. Так, поділяючи твердження авторів статті про те, що так зване неофіційне регулювання медіації «володіє ознаками нормативності, легітимності, легальності, чинності» [6, с. 355], ми вважаємо надмірно гіперболізованим їх висновок про те, що творцем цього права виступає тільки «медіаторська спільнота як на національному, так і наднаціональному рівнях». Ключовим творцем цього права є основні герої медіації – її сторони, оскільки саме вони у вирішальній мірі творять медіацію та правила її здійснення. Світоглядно та методологічно хибним ми вважаємо і висновок авторів вищезазначеної статті про те, що: «Офіційне та неофіційне право у регулюванні діяльності медіаторів не є конкуруючими системами норм» [6, с. 355]. Навпаки, ці дві системи норм хоч і взаємодіючі, тим не менше, на нашу думку, відверто

конкурентні. Адже перша з них репрезентує публічний інтерес, а друга – приватний інтерес. Медіація – це приватний спосіб вирішення конфліктів (спорів).

Висновки. Ключовим буттєвим принципом медіації є її *людиномірність*. Цей принцип виступає парадигмальною матрицею для розкриття: *буттєвих витоків медіації* – сенс даного явища являє собою зіткнення людських потреб й інтересів індивідів або їх груп у процесі реалізації ними їх життєвих проєктів; *цілей медіації* – ними є врегулювання конфлікту (спору) її сторін й уможливлення подальшої їх кооперації; *основного інструменту медіації* – діалогу сторін медіації між собою при посередництві медіатора й інших учасників медіації.

Список літератури

1. Perry B. Yoder. *Shalom: The Bible's Word for Salvation, Justice, and Peace*. Newton, Kansas: Faith and Life Press. 1987. 154 p.
2. Kay Pranis, Barry Stewart, and Mark Wedge. *Peacemaking Circles: From Conflict to Community*. From Conflict to Community. Minnesota: Living Justice Press. 2003. 277 p.
3. Judie Bopp, Michael Bopp, Lee Brown, and Phil Lane Jr. *The Sacred Tree: Reflections on Native American Spirituality*. 3rd ed. Twin Lakes, Wis.: Lotus Light Publication. 1989. 87 p.
4. Friedrich A. Hayek. *The Constitution of Liberty*. China Social Sciences Publishing House. Chicago: Changsheng books Lid. The University of Chicago Press. 1978. 569 p.
5. Robert C. Ellickson. *Order without Law: How Neighbors Settle Disputes*. Harvard: Harvard University Press. 1991. 302 p.
6. Крестовська Н.М., Шамбура Д.В. Регулювання медіації: перетин офіційного та неофіційного права. Юридичний науковий електронний журнал. № 1. 2021. С. 352-356. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/90.pdf

Головкін Б.М. головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса, доктор юридичних наук, професор

Типологія жертв автотранспортних правопорушень

У 2023 році стан безпеки дорожнього руху в Україні погіршився. Майже на третину збільшилася кількість дорожньо-транспортних подій (23 642 осіб проти 18 628 за 2022 р.). Зріс рівень ДТП з загиблими і травмованими (на 9,4% і 27,5 % відповідно). У структурі жертв ДТП переважають найчисельніші категорії учасників дорожнього руху – водії та пасажери транспортних засобів (40 і 22 % відповідно), а також пішоходи (31%). Частка велосипедистів становить (7%) [1].

Рівень аварійності, травматизму і смертності на дорогах залежить від багатьох факторів, серед яких ключову роль відіграє поведінка учасників дорожнього руху, що призвела до заподіяння шкоди їхньому життю або здоров'ю. Здебільшого така поведінка полягає у невиконанні вимог правил дорожнього руху (далі – ПДР) особами, які керують транспортними засобами та/або особами, які пересуваються вулицями й автомобільними дорогами поза транспортними засобами. Нагадаємо, що відповідальність за безпеку дорожнього руху однаково покладається на ці дві основні категорії учасників дорожнього руху, позаяк особи,

які керують транспортними засобами не повинні своїми діями або бездіяльністю створювати небезпеку для руху, загрожувати життю або здоров'ю громадян, а особи, які пересуваються дорогами поза транспортними засобами зобов'язані дотримуватися встановлених правил обережності, не створювати перешкод для руху і не наражатися на небезпеку під час руху дорогами. Однак обидвом категоріям учасників дорожнього руху властиво помилятися в оцінці дорожньої обстановки, передбаченні намірів осіб, які беруть участь в дорожньому русі, прогнозуванні можливості настання ДТП та її наслідків, що виливається в ухваленні неправильного рішення з вибору безпечного варіанту поведінки в конкретній дорожній обстановці. Поряд з цим, для певної частини учасників дорожнього руху характерне грубе порушення вимог і заборон ПДР або ігнорування обов'язкових для виконання правил обережності при взаємодії з транспортними засобами, що є джерелами підвищеної небезпеки. Саме характер поведінки жертви в конкретній дорожній ситуації виступає критерієм поділу жертв автотранспортних правопорушень на зневажливих, самовпевнених, неуважних і нейтральних.

Зневажливі жертви автотранспортних правопорушень допускають порушення ПДР, призначених для запобігання ДТП та убезпечення учасників дорожнього руху. В основі зневажливої поведінки лежить недбале ставлення до вимог ПДР, недотримання прав інших учасників дорожнього руху, неналежне сприйняття небезпеки для руху і загрози власному життю та здоров'ю, не передбачення негативних наслідків своєї поведінки. Нерідко такі особи систематично порушують ПДР, що формує у них звичку нехтувати встановленими правилами безпечного керування транспортними засобами або безпечного пересування дорогами поза транспортними засобами.

Типовими проявами поведінки зневажливих жертв, які керують транспортними засобами можуть бути такі: перевищення встановленої швидкості руху, що створило аварійну ситуацію; ненадання дороги транспортному засобу, що має перевагу в русі на нерегульованому перехресті; невиконання приписів попереджувальних дорожніх знаків і знаків пріоритету; не реагування водія на зміну дорожньої обстановки, виникнення небезпеки для руху чи появу перешкоди на дорозі; недотримання безпечної дистанції, безпечного інтервалу руху; невиконання правил користування зовнішніми світловими приладами транспортних засобів; невиконання водіями вимог сигналів регулювання дорожнього руху; невиконання водіями заборон щодо користування засобами зв'язку під час руху, що тримаються в руці; керування технічно несправним транспортним засобом; безпідставне передавання керування транспортним засобом, особам які не мають спеціальних навичок і достатнього водійського досвіду; керування ТЗ у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, або в іншому стані, що знижує увагу і швидкість реакцій; невикористання ременів безпеки, захисних шоломів, дитячих утримуючих систем та ін.

Типовими проявами поведінки зневажливих жертв, які пересуваються дорогами поза транспортними засобами можуть бути такі: перехід проїзної частини у невстановлених місцях; невиконання пішоходами та іншими учасниками дорожнього руху вимоги щодо використання світлоповертальних елементів або одягу, що їх містить у темну пору доби та в умовах недостатньої видимості; користування пішоходами і прирівняними до них учасниками дорожнього руху мобільними телефонами під час перетинання проїзної частини або руху дорогами; порушення техніки безпеки пасажирями; невиконання пішоходами і прирівнюваними до них учасниками вимог сигналів регулювання; самовільне

подолання пішоходами дорожніх огорожень бар'єрного типу із подальшим небезпечним виходом на проїзну частину; порушення пішоходами і прирівняними до них учасниками ПДР в стані алкогольного/наркотичного сп'яніння; зневажання пішоходами ймовірної небезпеки перед виходом на проїзну частину з-за транспортних засобів, що стоять, та будь-яких об'єктів, що обмежують оглядовість; зневажання учасниками руху небезпечного наближення транспортного засобу, що порушує правила проїзду пішохідних переходів та ін. [2, с. 84].

Самовпевнені жертви автотранспортних правопорушень свідомо ігнорують вимоги і заборони ПДР, невиправдано ризикують власним життям та здоров'ям, однак при цьому легковажно розраховують уникнути серйозного травмування чи загибелі внаслідок ДТП. Типовими проявами поведінки цих жертв є такі: значне перевищення безпечної швидкості на аварійно небезпечних ділянках дороги і в місцях концентрації ДТП; виїзд на смугу зустрічного руху; поїзд на червоний сигнал світлофору; грубі порушення правил обгону, проїзду перехрест'я і зустрічного роз'їзду; застосування невиправданого маневру або безпідставного різкого гальмування; порушення вимог наказових і заборонних знаків; різке прискорення на зелений миготливий сигнал світлофору або передчасний старт на жовтий миготливий сигнал світлофору, що спричинило ДТП з тяжкими наслідками; розворот на дорогах з одностороннім рухом, на автомагістралях, мостах, в тунелях; продовження руху при засліпленні світлом фар зустрічного транспортного засобу; раптовий вихід, вибігання на проїзну частину пішоходів; перехід пішоходами проїзної частини безпосередньо перед транспортним засобом, що наближається та ін. [3, с. 27-28].

Неуважні жертви недотримуються встановлених правил обережності під час дорожнього руху через їх незнання, розсіяність і поспішність, поганий контроль за дорожньою обстановкою, або в силу вікових особливостей чи тимчасового психоемоційного стану. Типовими проявами їхньої поведінки є такі: неврахування дорожніх умов і дорожньої обстановки при виборі безпечної швидкості руху та прийомів керування транспортним засобом; неврахування можливої небезпеки перед початком руху, перестроюванням, зміною напрямку руху, у тому числі при виїзді з другорядної дороги на головну, виконанні лівого повороту, здійсненні маневрування на ділянках дороги з обмеженою оглядовістю; невиконання вимог попереджувальних дорожніх знаків; відволікання уваги на розмови з пасажиром та ін.

Нейтральні жертви автотранспортних правопорушень зазнають травмування чи гинуть в ДТП внаслідок потрапляння в аварійні ситуації, створені не з їхньої вини, або через випадковий збіг обставин. Такі особи переважно виконують вимоги ПДР і дотримуються заходів обережності під час пересування автомобільними дорогами однак потрапляють в аварійну ситуацію, створену протиправними діями правопорушника, в якій виявляють нездатність уникнути травмування чи загибелі. Типовими проявами поведінки випадкових жертв є наїзд на пішохода, велосипедиста, які не допускали порушень ПДР; зіткнення транспортних засобів на перехрестях вчинені з вини одного з водіїв тощо.

Список літератури

1. Звіт про дорожньо-транспортні пригоди за 12 місяців 2023 року. URL: <https://wd.clarity-project.info/resource/18333527-a945-4bf4-a762-579d4f728f20>
2. Головкін Б.М. Віктимна поведінка учасників дорожнього руху. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип 46. С. 78-87.

3. Головкін Б. М. Кримінологічна характеристика жертв дорожньо-транспортних пригод. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право*. Ужгород, 2023. Т. 2. Вип. 80. С. 23-29.

Горелова В.Ю. кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри державно-правових дисциплін Університет економіки та права «КРОК»

Право людини на отримання професійно-етичної послуги медіатора: правовий аспект

На сьогодні не тільки в Україні, але й у всьому світі більшість конфліктів виявляється у сфері права. З моменту прийняття Закону України «Про медіацію» медіація стала офіційно визнаною формою вирішення конфліктів між сторонами у різних галузях права. В Європейських країнах застосування медіації на практиці довело ефективність, а отже необхідність застосування в національному законодавстві потребує вдосконалення з огляду на інтеграційні процеси України до Європейського співтовариства. З огляду на зазначене, можна констатувати, що реальне застосування медіації потребує опрацювання всіх суттєвих питань з метою усунення прогалин в чинному законодавстві.

У статті 13 чинного Закону України «Про медіацію» зазначено, що медіатор повинен дотримуватися норм професійної етики, розробленої об'єднаннями медіаторів. Приналежно, відповідно до статті 12 зазначеного закону, медіатор зобов'язаний здійснювати підготовку до медіації та її проведення відповідно до кодексу професійної етики медіатора та під час підготовки до медіації надавати сторонам конфлікту (спору) для ознайомлення кодекс професійної етики [1]. Таким чином, мова йде про зобов'язання медіатора відповідати етичним критеріям та принципам, що прямо не вказані в законі, та не окреслені в будь-якому єдиному Кодексі етики, адже кожне окреме об'єднання медіаторів може затвердити власний документ, який не суперечить Закону України «Про медіацію». Окрім того, в жодному законодавчому документі не зазначено поняття етики медіатора та не визначені її основні критерії, що вбачається суттєвою прогалиною, оскільки може викликати плутанину та певні розбіжності у поглядах на етичність професії медіатора, що може негативно позначитися як на професійній діяльності медіатора так і на відносинах медіатора зі сторонами конфлікту.

Українська національна традиція втім має свою власну історію етики, яка хоча й мало досліджена, але з огляду на риси характеру сучасного українського народу можна з впевненістю стверджувати на його високому моральному дусі. За влучним зазначенням О. А. Стасевської, своєрідним індивідуалізмом українського народу та ознаками його менталітету завжди був потяг до морального вдосконалення особистості, визнання рівності людей та неприйняття деспотизму [2, с. 30]. Всебічно досліджуючи поняття етики спираючись на низку національних досліджень можна стверджувати, що етичні міркування народжувалися на основі богословських цнот та будувалися на основі чеснот, які об'єктивувалися шляхом опису поведінкових моделей українського народу. Відповідно, дослідники дійшли висновків, що етика є духовним та культурним механізмом регуляції поведінки людей в соціумі на підставі уявлень про моральні цінності та принципи ставлення до інших людей [3, с. 279 – 280]. Приналежно, право людини на отримання

професійно - етичної послуги медіатора повинна розглядатися в якості «необхідного», адже на думку науковців етика, як категорія, незамінна у тих галузях, де людина у своїй професійній діяльності має справи з іншою людиною та має значний соціальний вплив [4, с. 59]. З іншого боку, дослідниками наголошується на необхідності оновлення розуміння добра-мірила вчинків людей з метою якісних людських взаємин у професійної діяльності та належної комунікації, що робить можливими взаєморозуміння і адекватну реакцію адресата на інформацію [5, с. 14-15]. Можна зробити висновок, що необхідність професійної етики медіатора впливає з необхідності її соціально-культурного призначення, визначає систему цінностей та принципів, які мають відповідати загальним поняттям добра з метою адекватної професійної комунікації.

Право людини на отримання професійно - етичної послуги медіатора доцільно розглядати у комплексі осмислення аксіологічних, соціальних, філософських та правових вимірів. Досліджуючи роботи фахівців в галузі психології, Т.С. Токарева посилається на думки вчених, на думку яких медіацію визнають в якості практичної психології [6, с. 317], що вбачається спірним з огляду на те, що об'єкт медіації – конфлікт хоча і є явищем психології але процес його вирішення відноситься до соціальної сфери, відбувається у правовому просторі (народжується і вирішується в мажах юридичних наслідків). Тобто між особами конфлікт хоча й окреслений приватними інтересами він все ж таки виникає і існує у просторі громадянського суспільства. На підставі таких міркувань, можливо зазначити, що специфічність діяльності медіатора не повинно зводитися до психології з огляду на агональний (змагальний) характер самого об'єкту (конфлікту) медіації де медіатор не може бути ані стороною, а ні арбітром. Тобто робота медіатора здійснюється на інституційних правових засадах, тоді як присутній психологічний аспект (як будь-яка людська діяльність) суто неінституційний. Приналежно, Т.С. Токарева зазначає на подвійній природі етики медіатора, оскільки конфлікт (як об'єкт медіації) є по-суті психологічною категорією, тоді як вирішення його повинне здійснюватися в межах права. Тобто медіатор, повинен поєднувати у своїй діяльності щонайменше дві ролі: враховувати етичні засади представників юридичних та психологічної професій [6, с. 310] з чим варто погодитися.

Відповідно до вимог статті 12 та 13 Закону України «Про медіацію» в нашій державі існує Кодекс професійної етики медіатора міжнародного комерційного арбітражного суду при торгово-промисловій палаті України Затверджений Рішенням Президії Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово промисловій палаті України, що розроблений на основі Європейського кодексу поведінки медіаторів [7]. Даний кодекс повністю дублює етичні принципи, що ставляться у вимогу до медіатора у статті 4 Закону України «Про медіацію», а саме: добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації. При цьому зазначений кодекс доповнює принцип компетентності, що вбачається зайвим, адже відповідно до вимог статті 9 та 10 Закону України «Про медіацію» медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном, тобто має бути компетентна [7, ст. 9-10].

Такі самі вимоги щодо етики медіаторів висуває Кодекс професійної етики медіатора затвердженого рішенням Загальних зборів ГО «Національна асоціація медіаторів України» (2022) додаючи до принципів професійної етики медіатора «відповідальне ставлення до підтримання належного рівня професійної

компетентності» [8] що вбачається більш вдалим, оскільки спонукає медіатора до самовдосконалення. Можна дійти висновку, що в Україні будуть і надалі з'являтися різноманітні етичні Кодекси медіаторів (що прямо передбачено ст.13 Закону України «Про медіацію», зміст яких має не суперечити зазначеному Закону і таких кодексів одночасно може існувати безліч. Такий стан хоча і не суперечить загальним етичним засадам суспільства (адже основні положення етики зазначені у відповідному Законі) втім може привести до плутанини і непорозумінь.

Цікавим видається положення Кодексу етичних стандартів медіаторів Колумбії, відповідно до якого роль медіатора зводиться до сприяння у спілкуванні між сторонами конфлікту. Відповідно, медіатор не має повноважень нав'язувати рішення, а тільки сприяє взаєморозумінню, орієнтує сторони на їхні інтереси та використовує творче вирішення проблем, щоб сторони могли досягти власної згоди. Наприклад, відповідно до зазначеного Кодексу, медіатор повинен: заохочувати та допомагати сторонам у вирішенні питання про те, як краще його вирішити; утримуватися від будь-яких наказів або осуду сторін чи осуду вибраних ними варіантів врегулювання конфлікту; дотримуватися етичних стандартів практики; забезпечити процес медіації справедливим і збалансованим для всіх сторін конфлікту; не висказувати особистих переконань чи світоглядних особистих. Окрім того зазначено, що якщо в будь-який час під час сесії медіації, медіатор вважає, що його/її особисті цінності суперечать Кодексу етичних стандартів, він/вона має відмовитися від участі в медіації [9].

Відповідно до Кодексу етики JAMS (Каліфорнія) до медіатора висувається цілий перелік зобов'язань, а саме: гарантувати, що сторони розуміють, що його робота – це роль нейтрального посередника, а не представника чи захисника будь-якої сторони; не пропонувати будь-якій стороні, чи сторонам юридичні консультації; у разі, якщо медіатор пропонує оцінку позиції сторони чи ймовірного результату вирішення справи в суді, або пропонує рекомендації щодо врегулювання спору, то він повинен переконатися, що сторони розуміють, що медіатор не виступає як адвокат будь-якої сторони та не надає юридичних консультацій; бути особливо чутливим до рольових відмінностей сторони конфлікту, якщо така сторона не представлена адвокатом на медіації, і має ретельно пояснити обмеження ролі медіатора та отримати письмову відмову від представництва від кожної непередставленої сторони; у випадку допомоги у підготовці мирової угоди, якщо адвокат будь-якої сторони відсутній, медіатор повинен рекомендувати кожній непередставленій стороні провести незалежну перевірку угоди адвокатом до її укладання; повинен докладати зусиль, щоб бути в курсі подій юридичної практики [10].

Отже, право людини на отримання професійно - етичної послуги медіатора впливає із соціального призначення медіації, яка полягає у наданні інформаційних послуг (впровадження переговорів) у позасудовому вирішенню наявного чи можливого конфлікту між сторонами. Слід зауважити, що професійна етика медіатора як цінність у соціумі буде мати місце лише тоді, коли медіатор буде відповідати за етичність ведення переговорів.

Список літератури

1. Закон України «Про медіацію». Науково-практичний коментар. 3-19 Станом на 1 квітня 2023 р. / За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Кармази О. О., кандидата юридичних наук, доцента Федоренко Т. В., кандидата юридичних наук, доцента Ізуйти П. О. – К. : Талком, 2023. – 241 с.

2. Стасевська О.А. Етична складова української філософської думки: історична специфіка та сучасний стан. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19116/1/29-45.pdf>
3. Вознюк М.Н. Етика. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 300 с.
4. Ткаченко К.О. Філософські засади адвокатської етики в соціокультурному контексті : дис. ... канд. філос. наук : Одеса, 2021. 188 с.
5. Криворучко С.В. Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні : дис. ... канд. філол. наук: . Київ, 2003.180 с.
6. Токарева К. С. Адміністративно-правове регулювання медіації: сучасний стан та тенденції розвитку : дис. ... д-ра юрид.наук. Київ? 2021. 468 с.
7. Кодекс професійної етики медіатора міжнародного комерційного арбітражного суду при торгово-промисловій палаті України Затверджений Рішенням Президії Міжнародного комерційного арбітражного суду при агропромисловій палаті України від 07 грудня 2022 року. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Kodeks-etyku-MKAS_dlya-sajtu.pdf
8. Кодекс професійної етики медіатора затверджений рішенням Загальних зборів ГО «Національна асоціація медіаторів України» від 19 лютого 2022 р., протокол № 1/2022. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/nseyenf-yekhyunryeekakhsua/>
9. Code of Ethical Standards for Mediators. Multi-Door Dispute Resolution Division. Superior Court of the District of Columbia. URL: <https://www.dccourts.gov/sites/default/files/MultiDoor-PDFs/MD%20Mediators%20Code%20of%20Ethics.pdf>
10. Mediators ethics guidelines. URL: <https://www.jamsadr.com/mediators-ethics/>

Грекул-Ковалик Т.А. кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри теорії права та прав людини юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Сімейні права внутрішньо переміщених осіб: принципи захисту й охорони

Сім'я – життєво необхідна цінність для людства, яка нерозривно пов'язана з індивідуалізацією та гідністю особистості. У цьому контексті гостро постає питання про функціонування механізму державного захисту сімей внутрішньо переміщених осіб, зокрема, в умовах надзвичайних ситуацій чи воєнного стану. Загалом, сім'я є багатограним і складним явищем, яке не можна пояснити лише юридичними ознаками, а тому сформулювати єдиний підхід і закріпити його на законодавчому рівні неможливо. Крім постійного зв'язку, що виникає між фізичними особами, необхідна наявність суттєвих ознак, зокрема, прав й обов'язків, спільних для кожного члена сім'ї.

Фундаментальні норми щодо захисту сімейних прав внутрішньо переміщених осіб містяться в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [8]. Так, перші три положення статті 9 гарантують: єдність сім'ї; розшук і возз'єднання членів сім'ї у разі втрати зв'язку з ними, внаслідок внутрішнього переміщення; доступ до інформації про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї або близьких родичів.

Для розуміння сутності механізмів, за допомогою яких держава охороняє права внутрішньо переміщених сімей, необхідно розрізнити терміни «охорона» і

«захист» [1; 2]. Це різні поняття, які не можна ототожнювати, оскільки поняття «охорона» ширше та включає в себе як засоби захисту, так і забезпечення належної реалізації права [4, с. 195].

Державні механізми охорони прав сімей внутрішньо переміщених осіб включають національні правові норми, які встановлюють різні заходи для гарантування та захисту їхніх прав. Важливо підкреслити, що ці норми можуть містити позитивні зобов'язання держави, що особливо актуально в умовах війни. Водночас, система державної охорони прав сімей внутрішньо переміщених осіб включає в себе й ті, що впливають з положень міжнародного права, таких як статті 23 і 24 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та статті 10 і 17 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [6; 7]. Так, Україна зобов'язана надавати допомогу внутрішньо переміщеним особам та іншим особам, які опинилися в ситуації війни. Наприклад, до таких обов'язків можна віднести: допомога у вихованні дітей та створенні сім'ї; гарантії рівності кожного з подружжя та захист дітей у разі розлучення батьків; захист дітей і підлітків на основі принципу недискримінації за будь-якою ознакою; пряма заборона використання праці на виробництвах, шкідливих для здоров'я та моралі дітей і підлітків, а також відповідальність у разі порушення цієї заборони; фіксація мінімального віку, з якого діти можуть бути прийняті на роботу; встановлення правових засад працевлаштування дітей і молоді, гарантій захисту від незаконного втручання у сімейне життя; охорона материнства, батьківства, дитинства тощо.

Крім того, механізм державного захисту сімейних прав внутрішньо переміщених осіб ґрунтується на принципі охорони сім'ї, закріпленому в частині 3 статті 51 Конституції України [3]. Це ключовий принцип комплексного характеру, що реалізується на практиці при здійсненні відповідної державної політики [5, с. 60]. Аналогічна норма міститься і в статті 5 Сімейного кодексу України та проходить «наскрізною ниткою» у багатьох його положеннях, зокрема, в частині забезпечення пріоритетного права дитини на сімейне виховання та захисту прав дітей, позбавлених батьківського піклування [11].

У даному контексті важливою гарантією захисту сімейних прав внутрішньо переміщених осіб є також рішення Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 р. № 9-р/2018 [10]. Дане рішення було прийнято ще до повномасштабного вторгнення, але вже під час проведення антитерористичної операції з російськими окупантами. Так, в обґрунтовальній частині рішення йдеться про те, що для виконання конституційного обов'язку у сфері забезпечення соціальних прав держава має не лише створити систему соціального захисту, а й забезпечити її належне функціонування. Ця система повинна забезпечувати збереження сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. Водночас, фінансово-економічні ресурси держави повинні бути достатніми для виконання її соціальних та інших зобов'язань. Однак держава може перерозподіляти свої витрати з метою підтримки балансу між громадянами та суспільством. Такий перерозподіл можливий, наприклад, у разі погіршення економічної ситуації, війни чи надзвичайної ситуації, потреб національної безпеки та реформ у сфері соціального захисту, проте, мають бути дотримані принципи пропорційності, соціальної справедливості та поваги до людської гідності.

З точки зору статті 52 Конституції України, захист дитини пов'язаний із заборонаю домашнього насильства й експлуатації дітей, а держава зобов'язана передбачити юридичну відповідальність та забезпечити ефективність притягнення винних осіб [3]. Частина 3 цієї ж статті покладає на державу обов'язок утримувати

та виховувати дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Саме реалізація згаданих принципів вразі актуалізувалися в умовах війни, оскільки істотно збільшилася кількість дітей-сиріт і дітей, роз'єднаних зі своєю сім'єю. Тому важливо створити систему правових гарантій для влаштування таких дітей з використанням максимально наближених форм до сімейного життя, наприклад, у прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу.

7 квітня 2023 р. Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 р. та затвердив операційний план заходів з її реалізації [9]. У Стратегії право внутрішньо переміщених осіб на сім'ю згадується двічі. По-перше, у частині, де визначаються стратегічні цілі зазначається, що масове збройне вторгнення суттєво вплинуло на процес внутрішнього переміщення, кількість внутрішньо переміщених осіб значно зросла, а також змінилися механізми реагування держави на процеси переміщення, адаптації, інтеграції, повернення людей і возз'єднання сімей. По-друге, возз'єднання сім'ї – один з основних принципів Стратегії поряд з таким як: запобігання дискримінації, насильству, в тому числі, гендернозумовленому.

Однак, зазначимо, що Стратегія досить обмежує гарантії прав внутрішньо переміщених сімей. Так, наприклад, принципи варто було б доповнити, насамперед, принципом найкращих інтересів дитини. Водночас, перелік заходів повинен гарантувати право всіх внутрішньо переміщених сімей на інформацію про зниклих безвісти родичів, містити чіткі процедури повернення викрадених і незаконно переміщених дітей та інших громадян України тощо.

Отже, механізм державної охорони прав сімей внутрішньо переміщених осіб базується на загальному принципі державного захисту сім'ї та включає правові, інституційні, процедурні, фінансові й інформаційні заходи. Водночас, доцільно було б підтримати пошук інформації про зниклих родичів і возз'єднання сімей за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, що стане ефективним інструментом гарантування сімейних прав внутрішньо переміщених осіб.

Список літератури

1. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 302 с.
2. Бурлака О. С. Види соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8). С. 51–54.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
4. Менджул М. В. Державна охорона сімейних прав внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право*. 2023. Вип. 75. Ч. 1. С. 193–197.
5. Менджул М. В. Сутнісний аналіз принципу державної охорони сім'ї. *Правова держава*. 2019. № 36. С. 59–66.
6. Про громадянські та політичні права : Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення : 20.05.2024 р.).
7. Про економічні, соціальні та культурні права : Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення : 20.05.2024 р.).
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 1. Ст. 1.

9. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2024 р.).

10. Рішення Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 р. № 9-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text> (дата звернення: 20.05.2024 р.).

11. Сімейний кодекс: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

*Донченко О.П. кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії права та прав
людини юридичного факультету ЧНУ імені
Юрія Федьковича*

Свобода як онтологічна сутність прав людини

Квінтесенцією свободи є те, що вона припускає можливість мислити й вчиняти за власною волею. А в межах правового простору свободу волі можна визначити як здатність і можливість особи здійснювати власний вибір і поводитися відповідно до особистих інтересів і цілей за умови реалізації певних прав, дотримання обов'язків і несення відповідальності.

Сьогодні свобода як онтологічна сутність прав людини – це форма творчої самореалізації особистості. Це формально-змістова категорія сучасного права України, яка базується на динамічній єдності природно-правових і позитивістських засад. Відповідно, формальну основу свободи складає позитивне право, його норми, а змістову (онтологічну) – природні й невідчужувані права людини, її життєво важливі потреби та інтереси.

Застосування комплексного підходу, який заснований на єдності онтологічних, гносеологічних, аксіологічних та методологічних характеристик дозволяє виявити структурно-функціональний зміст свободи як онтологічної сутності прав людини.

Так, онтологічний зміст свободи у цьому випадку полягає у прагненні індивіда не тільки віднайти зв'язок і здійснення світу в собі, але й забезпечити співпадіння зі світом, іншими людьми. Можливість індивіда бути самим собою, причому не ізольовано від суспільства, а саме завдяки його соціальним інститутам, перетворюється в дійсність тільки в межах правового простору (буття-в-праві). Відповідно, у бутті-в-праві умовою розвитку індивіда і суспільства як складових внутрішньо узгодженої системи виступає юридично гарантована свобода.

Гносеологічна функція свободи – це пізнання права через свободу і визначення його як міри свободи, що створює умови для оптимальної гармонізації суспільних відносин. Завдяки універсальності та інтенсивності пізнавальної функції свободи, право стає її мірою, еталоном правомірної поведінки. Визначення права як міри свободи підтверджує, що свобода не може бути реальною, якщо вона не має правової форми і не втілюється в життя через механізм правового регулювання.

Аксіологічний зміст свободи розкривається через її взаємозв'язок з правовими принципами рівності й справедливості, що свідчить про цінність права як

всезагальної, необхідної і єдиної форми їх взаємопов'язаного та узгодженого здійснення і вираження в суспільному житті людей. Наповнене категоріями свободи, рівності й справедливості право, використовується як цінність-засіб для досягнення інших, більш значимих цінностей (самореалізації особистостей, в цілому – загального блага).

Методологічна функція свободи дозволяє відокремити категорії моралі та права, є критерієм розмежування права приватного та публічного, а також відіграє першочергове значення при співвідношенні права природного і позитивного. Зокрема, принциповим у розмежуванні публічного та приватного права є гарантована державою сфера свободи індивідів як запорука того, що влада не матиме змоги свавільно втручатися у відносини, які не є сферою політичних інтересів.

Таким чином, розуміння свободи як онтологічної сутності прав людини є стійким фундаментом для законотворчості й правореалізації, адже у свідомості багатьох індивідів свобода продовжує асоціюватися з відсутністю внутрішніх і зовнішніх обмежень, безкарністю та вседозволеністю. Це не сприяє становленню традицій законслухняності та посилює вплив правового нігілізму. Основою зміцнення державності й порядку в правовій і політичній сферах, без яких є немислимим розвиток громадянського суспільства слід визнати свободу як онтологічну сутність прав людини, як одну з якісних характеристик права, а саме як форму творчої самореалізації особистості, що протистоїть розумінню свободи як вседозволеності та перешкоджає «розмиванню» підвалин правосвідомості й праворозуміння в суспільстві.

Драган О.В. докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Заслужений юрист України

Бабайлова Л.М. аспірантка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

Щодо кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу в сучасних умовах

Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу стало серйозною проблемою в Україні, особливо під час агресії РФ проти України, оскільки відсутність ефективного контролю за охороною об'єктів рослинного світу створюють умови для знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом, що в цілому негативно впливає на навколишнє природне середовище. Шкода, що заподіюється

окремим елементам довкілля, втілюється в небезпечних змінах природного середовища, що призводять до порушення структури й функціонування природних систем.

У 1809 році Ж.-Б. Ламарк, один з великих екологів минулого, попередив людство про можливі наслідки впливу людини на природу і дав одне з найбільш похмурих пророцтв, вказавши: «Можна, мабуть, сказати, що призначення людини ніби полягає в тому, щоб знищити свій рід, попередньо зробивши земну кулю непридатною для проживання» [10].

З огляду на наявну екологічну ситуацію, особливо актуальними вважаються наукові дослідження, націлені на пошук рішень, спроможних зменшити ризик подальшого розвитку екологічної кризи. Як зауважує О. М. Костенко, лише наука може надати найкращі інструменти для вирішення будь-яких практичних питань. Практик, який не користується прогресивною правовою доктриною, нагадує «вершника без голови» [2].

Стаття 50 Конституції України гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [1]. Стаття 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює, що кожний громадянин України має право на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище [8].

Все більше країн світу стикаються з проблемою екологічних кримінальних правопорушень. Не є виключенням і наша держава. Щороку у природних екосистемах виникає велика кількість пожеж через підпал опалого листя та стерні. Не дивлячись на всі існуючі законодавчі заборони забруднення атмосферного повітря, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, порушення вимог пожежної безпеки в лісах та самовільне випалювання сухої рослинності або її залишків продовжують мати місце.

Порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність [9].

Норми про кримінальну відповідальність за злочини проти довкілля містяться у VIII розділі Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти довкілля», назва якого наразі із змінами, внесеними згідно Закону [№ 2617-VIII від 22.11.2018](#) [8].

Законом України від 13 квітня 2020 року № 556-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» було збільшено розміри штрафних санкцій за забруднення атмосферного повітря, і навіть ушкодження чи знищення об'єктів рослинного світу. Цим Законом були внесені зміни і до ст. 245 Кримінального кодексу України, відповідно до яких правопорушникам замість від трьохсот до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян доведеться заплатити штраф від п'яти тисяч чотирьохсот до дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [7]. Проте ефективність юридичної відповідальності залежить не тільки від виду та розміру стягнення, а й від дотримання принципу невідворотності такого покарання. Саме по собі збільшення розмірів штрафу за вказані правопорушення навряд чи призведе до зменшення кількості вказаних правопорушень.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до масового та системного знищення, пошкодження об'єктів рослинного світу і стало серйозною проблемою, яка завдає та продовжує завдавати значної шкоди довкіллю. Завдана під час збройних конфліктів шкода навколишньому середовищу ще довго після їх закінчення впливає на стан екосистем і природних ресурсів та виходить за межі національних територій і період життя одного покоління.

За даними, які оприлюднив Міністр захисту довкілля та природних ресурсів Руслан Стрілець збитки довкіллю внаслідок розв'язаної Росією війни вже перевищили 2,4 трильйона гривень. Жодна країна в світі ще не розслідувала воєнні злочини проти довкілля у таких масштабах як наша держава [3].

Збройні конфлікти є однією з найбільш серйозних причин погіршення стану і деградації навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим відповідно до Принципу 25 Декларації Ріо (1992 р.) проблеми миру, розвитку та охорони довкілля розглядаються як такі, що перебувають у взаємній залежності. У вирішенні цих проблем важливе місце призначається міжнародним організаціям. Однак сьогодні не спостерігається активних дій з боку Європейської природоохоронної спільноти, та організацій ООН – ЮНЕСКО, ЮНЕП та інших міжнародних структур.

Війна в Україні оголила проблеми, які, свідчать про те, що до їх вирішення необхідно долучити міжнародні інституції та напрацьований ними досвід міжнародно-правового регулювання захисту навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки [4]. При цьому сучасне міжнародне гуманітарне та кримінальне право не надають належного захисту довкіллю у період збройного конфлікту через встановлення високого порогового рівня, невизначеність критеріїв застосування відповідних норм [4]. Існують різні способи притягнення держави-порушниці до міжнародно-правової відповідальності за завдану під час війни шкоду природному навколишньому середовищу, культурним об'єктам, а також заподіяну шкоду природним ресурсам [5]. Крім того, згідно з нормами міжнародного праву вирішуються питання про притягнення до кримінальної відповідальності винних фізичних осіб [6].

Разом з тим, наразі на практиці залишаються невирішеними багато питань. Наприклад, як встановити особу винного? Часто, якщо йдеться про підпал стерні, пред'явити комусь звинувачення практично неможливо. Наступне питання щодо законодавчого забезпечення охорони навколишнього природного середовища на тимчасово окупованих територіях України. Недоліки законодавчого і правозастосовного характеру несуть ризики: значного погіршення стану навколишнього середовища як на території, що підконтрольна Україні, так і на непідконтрольних територіях,

Незадовільним залишається і взаємодія органів державної влади з громадськими природоохоронними та правозахисними організаціями в питаннях оцінки екологічної шкоди, моніторингу стану довкілля, тощо.

Громадянське суспільство, громадяни, юридична спільнота ще не приділяють належної уваги та значення екологічним кримінальним правопорушенням, переважно сприймаючи їх як другорядні. У той же час вважаємо, що важливим засобом захисту гарантованого Конституцією права громадян на безпечне довкілля є, у тому числі і своєчасний розгляд судами справ щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 245 КК України.

Список літератури

1. Конституція України : станом на 1 вересня 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с.

2. Костенко О. М. Модернізація доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 190–208.

3. Цьогоріч спеціалізована екологічна прокуратури направила до суду 700 справ. *Укрінформ*. Веб-сайт. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3855824-cogoric-specializovana-ekologichna-prokuratura-nappravila-do-sudu-700-sprav.html>

4. Питання охорони довкілля в практиці ЄСПЛ та їх вплив на судову практику в Україні.. *Верховний Суд*. Веб-сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/959173> (дата звернення 30.05.2024).

5. На межі виживання : знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України : Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. 88 с.

6. Балюк, Г. І., Шомпол, О. А. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 2 (12). С. 142–158. – URL: <https://goo.gl/Mwlomb> (дата звернення 26.05.2024).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: закон від 13 квітня 2020 року № 556-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-20/card2#Card>.

8. Кримінальний Кодекс України : К. : Парламентське видавництво, 1997. 167 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2087>.

9. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст.546 .

10. Екологічна криза – миф чи реальність? URL : <http://ecoinform.ru/ask/ekologicheskij-krizis-mif-ili-realnost>.

Драган О.В. докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Заслужений юрист України

Чайка О.С. доктор філософії (PhD), суддя Шевченківського районного суду в м.Києві

Щодо вини платників податків: практика ЄСПЛ

Статтею 67 Конституції України закріплено обов'язок кожного сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, установлених законом [1]. Вина є елементом податкового правопорушення і підлягає встановленню з урахуванням конкретних фактичних обставин [7]. Необхідно зазначити, що від добросовісності дій платника податків залежить фінансова стабільність та розвиток держави. Тому усі держави світу приділяють цьому питанню значну увагу. В умовах воєнного стану інститут вини зазнав оновлення як на нормативному рівні, так і під час тлумачення та застосування відповідних юридичних норм [5].

За порушення норм податкового законодавства передбачено фінансову, адміністративну та кримінальну відповідальність. Відповідно до частини 5 статті

13 Закону України «Про судоустрій і статус судів» від 02.06.2016 висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [2]. Дискреція податкових органів має бути мінімальною і прогнозованою [4].

Згідно правових висновків Верховного Суду, податковий орган як суб'єкт владних повноважень, крім встановлення умислу, повинен із належними та допустимими доказами повною мірою описати правопорушення в актах перевірки. Вникає питання - чи може контролюючий орган встановити наявність або відсутність вини платника податків, враховуючи обмеженість даних, які можуть бути перевірені під час камеральної перевірки?

Відповідь на це запитання сформував в 2023 році Верховний Суд. Зокрема, в постанові від 03 серпня 2023 року у справі №520/22505/21 Верховний Суд відзначив, що *"камеральна перевірка проводиться виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях та даних відповідних електронних систем, які об'єктивно не можуть підтвердити чи спростувати розумність, добросовісність і належну обачність платника податків, що є необхідним для встановлення його вини"*. Разом з тим, 05 жовтня 2023 року у справі №520/14773/21, Верховний Суд дійшов протилежного висновку, що *"...у випадку встановлення контролюючим органом на підставі сукупності відповідних даних податкових декларацій та електронних систем і реєстрів обставин, які свідчать, що платник податків удавано, цілеспрямовано створив умови, які не можуть мати іншої мети, крім як невиконання або неналежне виконання вимог податкового законодавства, контролюючий орган не позбавлений можливості констатувати в діяннях платника податків винного діяння в умисній формі"*. Таким чином маємо дві протилежних позиції Верховного суду, що залишає платників податків у стані правової невизначеності щодо належного правозастосування [6].

Застосування в Україні практики ЄСПЛ регламентовано спеціальним **Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»** і відповідними процесуальними кодексами і наразі враховується при винесенні рішень національними судами.

Звернемось до практики Європейського Суду з прав людини з питань відповідальності за порушення норм податкового законодавства в контексті визначення підходів до вини. **За висновками ЄСПЛ податкові борги, збережені за померлим, який ухилявся від їхньої сплати, не можуть стати підставою для накладання кримінальної відповідальності на спадкоємців, оскільки вина останніх у вчиненні податкового правопорушення відсутня.** Так, у справі **«A.P., M.P. AND T.P. v. SWITZERLAND (№ 19958/92)** від 29 серпня 1997 року Європейський суд з прав людини наголосив на неприпустимості притягнення до кримінальної відповідальності спадкоємців, які успадкували податкові борги, що були збережені за померлим, який ухилявся від сплати податків. Наслідування провини померлого несумісне зі стандартами кримінального правосуддя у суспільстві, яке керується принципом верховенства права. ЄСПЛ визнав порушення **частини 2 статті 6 Конвенції** щодо презумпції невинуватості. Натомість, на думку Суду, податкові борги, так само як і інші борги, збережені за померлим, мають бути виплачені з його спадщини. Попри те, чи був померлий був насправді винним, його спадкоємці не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, яке він нібито вчинив. Успадкування вини померлих несумісне зі стандартами кримінального правосуддя

в суспільстві, що керується принципом верховенства права [5].

Наступна справа ЄСПЛ [«Melo Tadeu v. Portugal»](#) (заява № 27785/10) стосувалася процедури примусового стягнення податкового боргу, розпочатої проти заявниці з метою стягнення податкового боргу з компанії (фактичним керівником якої вона вважалася) і яка тривала, попри виправдання заявниці у кримінальному провадженні щодо податкового шахрайства.

Європейський суд з прав людини в своєму рішенні від 23 жовтня 2014 року дійшов висновку про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки виправдувальний вирок, винесений у кримінальному провадженні, призводить до реалізації презумпції невинуватості особи в контексті неможливості стягнення податкового боргу. Податкові органи та адміністративні суди мають брати до уваги виправдувальний вирок, винесений платнику в кримінальному провадженні, не ставлячи під сумнів обґрунтованість виправдання особи [3].

Отже, вина є елементом податкового правопорушення і підлягає встановленню з урахуванням конкретних фактичних обставин, зовнішніх ознак діянь. При цьому необхідно забезпечити баланс між встановленням вини держави і платника податків. Наразі Україні важливо визначитися з перспективами нормативного врегулювання вказаного інституту вини платників податків, з урахуванням воєнного стану. Доцільно врахувати практику Європейського суду з прав людини в контексті визначення підходів до вини платників податків за порушення податкового законодавства.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Драган О.В., Заїтов В.Р. Окремі аспекти досудового розслідування умисного ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS*. 2021. № 3, с. 63-67 (дата звернення 27.05.2024).
3. Концептуальні підходи до вини в податковому праві обговорили на конференції ів Києві. *Юридична практика*. веб-сайт. URL: <https://pravo.ua/kontseptualni-pidkhody-do-vyny-v-podatkovomu-pravi-obhovoryly-na-konferentsii-v-kyiev> (дата звернення 27.05.2024).
4. Концепція вини в податковому праві України. *Судово-юридична газета*. Веб-сайт. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/301504-kontsepsiya-vini-v-podatkovomu-pravi-ukrayini>.
5. Огляд практики ЄСПЛ стосовно питань прямого оподаткування. Юридична клініка Національного юридичного університету Я.Мудрого. URL: [HTTPS://LEGALCLINIC.NLU.EDU.UA/2023/03/12/OGLEYAD-PRAKTYKY-YESPL-STOSOVNO-PYTAN-PRYAMOGO-OPODATKUVANNYA/](https://LEGALCLINIC.NLU.EDU.UA/2023/03/12/OGLEYAD-PRAKTYKY-YESPL-STOSOVNO-PYTAN-PRYAMOGO-OPODATKUVANNYA/)
6. Андрій Реун. 10 висновків Верховного Суду у податкових спорах. *Економічна газета*. Веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/6/709579/>
7. Судді ВС обговорили проблемні питання щодо інституту вини в податковому праві. *Верховний Суд*. веб-сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1612563> (дата звернення 28.05.2024).

Дудоров О.О. доктор юридичних наук,
професор Навчально-науковий інститут
права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Письменський Є.О. доктор юридичних наук,
професор Луганський навчально-науковий
інститут імені Е. О. Дідоренка Донецького
державного університету внутрішніх справ

Кримінально-правові аспекти забезпеченні права людини на якісне атмосферне повітря¹

Атмосферне повітря є необхідною умовою існування людини та біоресурсів на планеті Земля, а його забруднення чинить системний негативний вплив на навколишнє природне середовище загалом, окремі природні ресурси і, звісно, на людину. Від якості атмосферного повітря залежить стан рослинного і тваринного світу, їх здатність до репродукції, а також здоров'я людини. Існує чіткий кореляційний зв'язок між забрудненням атмосферного повітря і захворюваннями органів дихання – бронхітами, трахеїтами, астмою, пневмоніями, раком легень; шумове забруднення атмосферного повітря шкідливо впливає на нервову систему, зоровий і вестибулярний апарат людини, погіршує її рефлексорну діяльність. За даними ВООЗ, чим нижчим є рівень забруднення повітря, тим менше фіксується серцево-судинних і респіраторних захворювань як у тривалих, так і в короткостроковій перспективі [1, с. 14]. При цьому в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» відзначається, що рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів, незважаючи на спад виробництва в Україні, є високим, а 2/3 населення країни проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам.

Невід'ємним складником механізму протидії різноманітним порушенням екологічного законодавства (зокрема, законодавства про охорону і використання атмосферного повітря) виступає Кримінальний кодекс України (далі – КК), положення якого загалом уможливають належну юридичну оцінку найнебезпечніших посягань на довкілля. Однак при тому, що суспільна небезпека забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК) не викликає жодних сумнівів, а незадовільний стан цього елементу довкілля є результатом з-поміж іншого порушення вимог природоохоронного законодавства, кримінально-правове реагування на випадки вказаного забруднення не відзначається ні інтенсивністю (насправді носить поодинокий характер), ні дієвістю. Так, із оприлюднених Верховним Судом відомостей про кількість осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у 2022–2023 рр., за виразами, що набрали законної сили, впливає, що за ст. 241 КК у 2022 р. не було засуджено жодної особи, а в 2023 р. – усього 1 особу [2, с. 78]. Подібна невтішна картина спостерігалась і в минулі роки. ЄДРСР містить усього 7 обвинувальних вироків, винесених за ст. 241 КК за період 2013–2023 рр. Як інформує Н. Шевченко, кількість

¹ Тези підготовлені в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

zareєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 241 КК протягом вказаного періоду становила 528 випадків; при цьому у 2015 р., 2017 р., 2018 р., 2019 р., 2021 р., 2022 р. жодній особі не було повідомлено про підозру за згаданою статтею КК. Складно не погодитись із науковицею у тому, що існуючий стан справ свідчить про неналежне забезпечення принципу невідворотності юридичної відповідальності за розглядувані правопорушення [3, с. 93, 95].

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 241 КК, полягає у забрудненні або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря у спосіб насичення його зазначеними у ч. 1 вказаної статті КК речовинами і матеріалами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або для довкілля. Якщо забруднення – це надходження в атмосферне повітря або утворення у ньому шкідливих (забруднюючих) речовин у концентраціях, які перевищують встановлені державою екологічні нормативи, то інша зміна природних властивостей атмосферного повітря – це негативне відхилення від оптимального стану атмосферного повітря в частині його фізичних, хімічних та біологічних властивостей, що негативним чином впливає на здоров'я людини і довкілля, зокрема на клімат і погоду [4, с. 824].

На думку І. Харь, поняття забруднення атмосферного повітря включає в себе зміну складу і природних властивостей атмосферного повітря, його отруєння і зараження. Звідси випливає, що таке вжите у ст. 241 КК поняття, як інша зміна природних властивостей атмосферного повітря, не є науково обґрунтованим і має бути замінене на зрозумілий термін «засмічення» [5, с. 424]. Передусім хотіли б уточнити, що отруєння повітря (найбільш небезпечна стадія його забруднення) є формою екоциду (ст. 441 КК). На користь пропозиції І. Харь вказує ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря», згідно з якою під забрудненням атмосферного повітря розуміється змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища. Вважаємо, однак, що задля забезпечення інформативності кримінального закону окрему (альтернативну) вказівку на іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря у диспозиції ч. 1 ст. 241 КК варто зберегти, водночас змінивши останню таким чином, щоб кримінальним правопорушенням відповідне діяння визнавалось не через насичення атмосферного повітря речовинами і матеріалами, зазначеними у цій кримінально-правовій нормі [6, с. 369].

Принагідно звернемо увагу на те, що у проєкті нового КК України [7] аналогами (точніше правонаступниками) ст. 241 чинного КК є ст. 5.3.6 «Забруднення довкілля, що спричинило тяжку шкоду», ст. 5.3.7 «Забруднення довкілля, що з необережності спричинило тяжку шкоду», ст. 5.3.8 «Забруднення довкілля, що створило небезпеку спричинення шкоди» і ст. 5.3.17 «Перевищення допустимого рівня шуму». Ознайомлення з пропонованими формулюваннями потенційного кримінального закону спонукає висловити для обговорення такі питання. Чи можна обійтись без загального визначення поняття забруднення (ст. 5.3.1 проєкту КК) з урахуванням того, що у регулятивному законодавстві містяться інформативні визначення понять забруднення земель, повітря, вод, які максимально враховують особливості забруднення кожного з цих об'єктів довкілля? Чи узгоджується ідея виокремлення універсальних статей, у межах яких буде уніфіковано відповідальність за забруднення природних ресурсів усіх видів, із

загальною концепцією побудови проєкту КК, яка з-поміж іншого полягає у деталізації найменших дрібниць (навіть тих, які на сьогодні загалом безпроблемно залишені «на відкуп» теорії кримінального права), а так само із підходом, відбитим у «суміжному» розділі 6.5 проєкту КК, у майже всіх статтях якого конкретизуються ті різновиди природних ресурсів, що виступають предметами відповідних кримінальних правопорушень?

Пропозиція Н. Шевченко *de lege ferenda* закріпити кримінально каране забруднення атмосферного повітря як кримінальне правопорушення з формальним складом [3, с. 11, 209] сприймається неоднозначно. З одного боку, така пропозиція суголосна обстоюваній нами думці про те, що одним із напрямів вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля має стати відмова від конструкції «створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля», використаної у низці норм розділу VIII Особливої частини КК (частини перші статей 239, 239-1, 240, 241, 242, 243, 244, 253). На підставі окремого дослідження, у межах якого було піддано критичному аналізу матеріали судової практики, враховано здобутки кримінально-правової науки і зарубіжний досвід [8, с. 120–30], як видається, вдалось підтвердити слушність наукової гіпотези про недоцільність законодавчого описання частини кримінальних правопорушень проти довкілля як деліктів створення небезпеки.

З іншого боку, не варто ігнорувати ту обставину, що «безнаслідкове» забруднення атмосферного повітря (включаючи те, що не супроводжувалось створенням небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля) *de lege lata* тягне адміністративну відповідальність. Через це беззастережна реалізація аналізованої пропозиції призведе до вкрай небажаної колізійності ст. 241 КК, зміненої у спосіб, вказаний Н. Шевченко, і низки адміністративно-правових заборон, так само покликаних забезпечувати встановлений порядок охорони й використання атмосферного повітря. Йдеться щонайменше про такі норми КУпАП, як: ст. 78 «Порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів»; ст. 78-1 «Порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ»; ст. 79 «Недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд»; ст. 79-2 «Порушення правил недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів»; ст. 80 «Випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах»; ст. 81 «Експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах». Тому, вочевидь, має рацію А. Шульга, з яким полемізує Н. Шевченко [3, с. 47–48] та який можливим варіантом розв'язання розглядуваної проблеми називає визнання суспільно небезпечними наслідками кримінальних правопорушень проти довкілля «реальної матеріалізованої шкоди». Останнім часом автори цих рядків (головним чином під впливом вивчення матеріалів правозастосовної практики) також схиляються до думки про те, що основним критерієм розмежування складів кримінальних та адміністративних правопорушень проти довкілля має стати розмір майнової шкоди – формалізований показник, який найбільш об'єктивно підтверджує завдану екологічну шкоду [9, с. 512].

Людство сьогодні активно переймається питанням правового захисту озонового шару Землі як частини атмосфери. Так, у ст. 3 Директиви Європейського

парламенту та Ради (ЄС) про захист навколишнього середовища через кримінальне право і заміну Директив 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС від 11 квітня 2024 р. [10] йдеться про необхідність криміналізації низки дій з речовинами, що руйнують озоновий шар. У світлі перспектив вступу України до ЄС варто задуматись над тим, в який спосіб переглядати положення національного кримінального законодавства з тим, щоб забезпечити належне виконання згаданої міжнародно-правової настанови. Тому майбутні наукові розвідки доцільно присвятити цьому аспекту кримінально-правової охорони довкілля.

Список літератури

1. Аналітичний звіт «Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля». Виконаний С. А. Матусом, Г. М. Левіною, Т. С. Карпюком та О. Ю. Денищук на замовлення Міжнародного фонду «Відродження». Київ, 2019. 117 с. URL: <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research-report-publishing-dec-2019.pdf> (дата звернення: 25.05.2024).

2. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2023 році. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdijsn_krim_prov_2023.pdf (дата звернення: 25.05.2024).

3. Шевченко Н. С. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання забрудненню атмосферного повітря : дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Харків, 2024. 259 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

5. Харь І. О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря потребує вдосконалення. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовтня 2011 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.* Харків : Право, 2011. С. 422–425.

6. Злочини проти довкілля : кримінально-правова характеристика: практичний посібник / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 616 с.

7. Проект нового Кримінального кодексу України (станом на 25.02.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf> (дата звернення: 25.05.2024).

8. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Земельні злочини екологічної спрямованості : від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 120–130.

9. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні: монографія. Київ : Норма права, 2023. 520 с.

10. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing

Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_202401203 (дата звернення: 25.05.2024).

Дунаєва Т.Є. кандидатка юридичних наук
Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса НАПрН України

Щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо оперативності кримінального провадження з дотримання міжнародних стандартів та принципу верховенства права» (реєстр. № 11039 від 26.02.2024)

Ознайомившись із проєктом Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо оперативності кримінального провадження з дотримання міжнародних стандартів та принципу верховенства права» (реєстр. № 11039 від 26.02.2024) [1], а також пояснювальною запискою та порівняльною таблицею, слід зазначити, що метою є підвищення оперативності кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів, прав та інтересів сторін кримінального провадження та принципу верховенства права.

Як зазначається у пояснювальній записці, законопроект розроблено на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023, де зазначені 6 стратегічних пріоритетів реформування системи органів правопорядку, підвищення їх інституційної ефективності у взаємодії з прокуратурою та приведення у відповідність до стандартів, яких має досягти Україна на шляху до членства у Європейському Союзі (ЄС). Зміст Комплексного стратегічного плану стосується не тільки інституційної спроможності органів правопорядку – уніфікації їх правового статусу, впровадження єдиних практик управління, застосування ризик-орієнтованих підходів, чіткого розмежування функцій і повноважень, здійснення комплексної цифрової трансформації, посилення механізмів демократичного цивільного контролю та запобігання корупції, а й кримінальної політики, пріоритетом у якій є запобігання злочинності, а також кримінального процесуального законодавства в аспекті досягнення оперативності кримінального провадження, посилення захисту його учасників, забезпечення інтересів потерпілого, альтернативного порядку вирішення кримінально-правових спорів тощо.

Важливим кроком у частині реалізації даного стратегічного пріоритету є внесення змін до кримінального процесуального законодавства України у частині зміни діючого підходу та встановлення на законодавчому рівні загального правила щодо продовження судового розгляду у кримінальному провадженні у випадку заміни судді, а не розгляду новим суддею матеріалів та проведенню процесуальних дій спочатку. Звичайно, що така зміна підходу має відбуватися з дотриманням міжнародних стандартів, прав та інтересів сторін кримінального провадження та принципу верховенства права. У зв'язку із викладеним, є необхідність у внесенні окремих змін до статей 35 та 319 Кримінального процесуального кодексу України.

У проєкті Закону України пропонується внести зміни до частини десятої статті 35 словосполучення «починається спочатку» замінити словом «продовжується» і частини першу та другу статті 319 Кримінального процесуального кодексу України викласти у такій редакції:

«1. Судовий розгляд у кримінальному провадженні повинен бути проведений в одному складі суддів. У разі якщо суддя позбавлений можливості брати участь у судовому засіданні, він має бути замінений іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому частиною третьою статті 35 цього Кодексу. Після заміни судді судовий розгляд продовжується, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті.

У випадку, передбаченому цією частиною, докази, що були досліджені під час судового розгляду до заміни судді, зберігають доказове значення та можуть бути використані для обґрунтування судових рішень.

2. Суд вмотивованою ухвалою може прийняти рішення про необхідність розпочинати судовий розгляд з початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, якщо таке рішення може позитивно вплинути на судовий розгляд та за умови дотримання таких вимог:

1) сторони кримінального провадження, потерпілий наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійснені судом до заміни судді; 2) суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, не згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає доцільним провести повторно процесуальні дії, що вже були проведені до заміни судді.»

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Законодавець гарантував право кожного на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і не упередженим судом, створеним на підставі закону (ч. 1 ст. 21 КПК України), а справедливий розгляд можливий, коли суд безпосередньо має можливість дослідити усі докази, аргументи, доводи, заперечення та пояснення сторін кримінального провадження.

Ефективність справедливого розгляду справи досягається тоді, коли сторони процесу мають право представляти перед судом ті аргументи, які вони вважають важливими для справи. При цьому такі аргументи мають бути «почуті», тобто ретельно розглянуті судом, а суд має обов'язок провести ретельний розгляд клопотань, аргументів та доказів, поданих сторонами (див.: рішення ЄСПЛ від 19.04.1993 р. у справі «Краска проти Швейцарії»).

Недоцільно приймати запропоновані у законопроєкті зміни до частини десятої статті 35 та частини першу та другу статті 319 КПК України, зокрема : 1) це призведе до встановлення обмеження права безпосереднього дослідження судом усіх доказів та аргументів кримінального провадження;

2) такі зміни не забезпечитимуть дотримання міжнародних стандартів і принципів верховенства права;

3) чинне кримінальне процесуальне законодавство врегулювало питання правових наслідків заміни складу суду під час розгляду кримінальних проваджень.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що в цілому проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо оперативності кримінального провадження з дотримання міжнародних

стандартів та принципу верховенства права» (реєстр. № 11039 від 26.02.2024) є важливим в контексті підвищення оперативності кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів, прав та інтересів сторін кримінального провадження та принципу верховенства права, однак потребує доопрацювання з врахуванням висловлених зауважень.

Список літератури

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо оперативності кримінального провадження з дотримання міжнародних стандартів та принципу верховенства права» : проєкт Закону України реєстр. № 11039 від 26.02.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/f4ecaec4-d804-4f2a-b592-d7c8ac1142f7>

*Дякур М.Д. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри кримінального
права юридичного факультету ЧНУ імені
Юрія Федьковича*

Сутність та роль інституту викривачів у протидії корупції

В умовах воєнного стану одним зі стратегічних пріоритетів для країни залишається боротьба зі злочинністю та корупцією. Викликом сьогодення є зменшення корупції, яка під час війни є не просто кримінальним злочином, а злочином проти української держави та українського народу. Законодавство України передбачає залученість громадськості до формування та реалізації антикорупційної політики і протидії корупції.

Поняття «викривач корупції» з'явилося у національному антикорупційному законодавстві у процесі приведення його у відповідність до міжнародних договорів і стандартів. Адже, міжнародні документи, такі як Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, Міжамериканська конвенція проти корупції, Конвенція Африканського союзу про попередження та боротьбу з корупцією, Директива ЄС «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства ЄС» встановлюють багато стандартів в частині існування інституту викривачів та їх захисту [1, 668]. Так, в ст. 33 Конвенції ООН проти корупції передбачено, що «кожна Держава-учасниця розглядає можливість включення до своєї внутрішньої правової системи належних заходів для забезпечення захисту будь яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією, від будь-якого несправедливого поводження [2].

Згідно Закону України «Про запобігання корупції» викривач – це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [3].

Як зазначають Н. Чудик та Є. Антоник робота викривача має свій негативний вплив, вони працюють з різними категоріями осіб, котрі можуть впливати на особу, з огляду на це належне забезпечення захисту їм та їхнім близьким вважається одним із елементів дієвої антикорупційної політики, яка повинна стати головним

інструментом для запобігання, виявлення та протидії корупції. Не варто забувати, що першочерговим у захисті викривачів є переконання його у тому, що надана ним інформація про корупційні дії чиновників буде розглянута належним чином та будуть вжиті усі необхідні заходи для захисту його життя та здоров'я та здоров'я його близьких, і що надані переваги будуть вищими ніж негативні наслідки такого повідомлення [4, с.143].

Саме тому, національне антикорупційне законодавство закріплює положення щодо державного захисту викривачів, їх права та гарантії захисту, захист трудових прав викривачів, право на отримання інформації та юридичну відповідальність викривачів. Варто зазначити і про законодавчу заборону розкривати інформацію про особу викривача, його близьких осіб або інші дані, які можуть ідентифікувати особу викривача, його близьких осіб, третім особам, які не залучаються до розгляду, перевірки та/або розслідування повідомлених ним фактів, а також особам, дій або бездіяльності яких стосуються повідомлені ним факти, крім випадків, установлених законом.

Викривачі мають право і на матеріальну винагороду, яка становить 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або розміру завданих державі збитків від злочину після ухвалення обвинувального вироку суду. Однак, розмір винагороди не може перевищувати трьох тисяч мінімальних заробітних плат, установлених на час вчинення злочину. Право на винагороду має викривач, який повідомив про корупційний злочин, грошовий розмір предмета якого або завдані державі збитки від якого у п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на час вчинення злочину.

Викривач самостійно обирає через які канали подати повідомлення: внутрішні канали (повідомлення про корупцію всередині організації керівнику чи уповноваженій особі); регулярні канали (повідомлення про корупцію спеціально уповноваженому суб'єкту у сфері протидії корупції; зовнішні (повідомлення про корупцію через інших осіб). Також, будь-яка особа, якій стала відома інформація про корупційне, або пов'язане з корупцією правопорушення, може повідомити про це на Єдиному порталі повідомлень викривачів, який почав працювати з вересня 2023 року. Єдиний портал повідомлень викривачів – це захищена система, за допомогою якої можна швидко та зручно подати повідомлення про корупцію, контролювати стан та результати розгляду такого повідомлення, отримати інформацію про статус викривача. Портал гарантує заявникам дотримання умов анонімності та конфіденційності, надійний захист персональних даних. За даними Єдиного порталу станом на травень 2024 року надійшло 3444 повідомлень, з яких 711 – кримінальні корупційні правопорушення; 199 – правопорушення пов'язані із корупцією; 2196 – інші порушення Закону «Про запобігання корупції». За статусом викривача 2536 повідомлень отримано від заявника, 521 на перевірці та 49 від викривача. Канали одержання повідомлень: регулярний канал повідомлення (1721); внутрішній канал повідомлення (1324); інші способи здійснення повідомлення (49); зовнішній канал повідомлення (12) [5].

К.Л. Бугайчук вважає, що діяльність інституту викривачів слід розповсюдити не тільки на сферу запобігання корупції, але й на інші сфери суспільно-політичних та соціально-економічних відносин. В той же час необхідно підкреслити те, що велику роль при цьому має відігравати належним чином побудована система захисту прав викривачів та їх фізичної недоторканості [1, с.667].

Викривач може звернутися за захистом: 1) до правоохоронних органів – за наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну викривача, його близьких осіб; 2) до уповноваженого підрозділу (уповноваженої особи) з питань запобігання та виявлення корупції в установі/ юридичній особі – для захисту трудових прав, у т.ч. захисту від застосування негативних заходів впливу з боку керівника або роботодавця; 3) до Національного агентства з питань запобігання корупції – для забезпечення правового та іншого захисту, перевірки дотримання законодавства з питань захисту викривачів, захисту трудових прав, притягнення до відповідальності винних у порушенні прав викривачів; 4) до Центрів безоплатної правової допомоги – для отримання безоплатної правової допомоги; 5) до суду – для захисту своїх прав і свобод.

Таким чином, викривання – це один із дієвих методів боротьби з корупцією. А ефективний засіб протидії їй – це своєчасна поінформованість компетентних органів про факти вчинення корупційних злочинів. Інститут викривачів є важливим запобіжником для виникнення та поширення корупції у суспільстві. А тому участь громадянського суспільства є критично важливою для успіху викорінення корупції як суспільного феномена та утвердження цінності доброчесності.

Список літератури

1. Бугайчук К.Л. Міжнародні та зарубіжні стандарти правового статусу та захисту викривачів корупції та їх імплементація в національну практику. *Юридичний науковий електронний журнал*. №1 2023. С.665-669.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

4. Чудик Н., Антонюк Є. Інститут викривачів у запобіганні та протидії корупції в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. №4 (20)/2019. С.141-146.

5. Аналітика. Портал повідомлень викривачів URL: <https://whistleblowers.nazk.gov.ua/#/analitica>.

Євтушенко Д.С. PhD, старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету

Загальна та індивідуальна профілактична робота правоохоронних органів: підходи до визначення понять

Визначаючи особливості видів профілактичної роботи (профілактики) варто зазначити, що як загальна, так і індивідуальна профілактика правопорушень, здійснювана правоохоронними органами в Україні, як за звичайних умов існування держави, так і у період дії правового режиму воєнного стану, мають велике значення для забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини, забезпечення комфортних умов існування, підвищення правової культури, правової свідомості, мінімізації виникнення факторів, причин і умов, які впливають на вчинення особами протиправних дій, формування нульової толерантності до правопорушень у суспільства, підвищення обізнаності у шляхах особистого захисту та запобігання правопорушень іншими особами, поширення інформації про

позитивні практики роботи правоохоронних органів та чинне законодавство України.

До визначення поняття загальної профілактики (загальної профілактичної роботи/діяльності) правопорушень правоохоронними органами існує декілька підходів. Дослідники Чишко К.О. та Бледних Д.В. визначають загальну профілактику (серед видів профілактичної діяльності дільничних офіцерів поліції) як «заходи, спрямовані на виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень на всій території України, у окремому регіоні, галузі господарства, стосовно частини населення чи групи осіб, а також на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності» [1, с. 359], а дослідник Левченко Ю.О. загальну профілактику визначає як «діяльність щодо виявлення детермінант злочинності, а також розробку і здійснення заходів, спрямованих на їх усунення чи нейтралізацію» [2, с. 7], при цьому наголошує і на суб'єктах реалізації такої діяльності, а саме – державних органах та громадських організаціях. Дослідник Фелик В. І., аналізуючи форми загальної профілактики правопорушень, яка здійснюється Національною поліцією України, визначає, що остання знаходить свою реалізацію у трьох формах, а саме: «1) нормативно-правовому забезпеченні профілактичної діяльності; 2) міжнародному співробітництві у сфері профілактики правопорушень; 3) взаємодії з міжнародними організаціями у сфері профілактики правопорушень та боротьби зі злочинністю тощо» [3, с. 19].

Так, варто погодитися із науковцями в тому, що загальна профілактична робота (загальна профілактика), не зважаючи на значний перелік визначень, які так чи інакше мають спільні та відмінні риси, є більш вузькими або більш розширеними, має свої особливості. Умовно можна визначити декілька з них: а) значний перелік суб'єктів реалізації, а саме – органи державної влади, в т.ч. правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування, громадські організації, підприємства, установи, організації, не залежно від форм власності, громадяни – які як окремо, так і у взаємодії один із одним, цілісним механізмом забезпечують ефективну профілактику правопорушень, охоплюючи всі сфери, де так чи інакше, можуть виникати ризики вчинення протиправних дій, під впливом виникаючих негативних факторів; б) суб'єкт, щодо якого здійснюється загальна профілактична робота – загальний суб'єкт, група осіб; в) спрямованість на зовнішні фактори (профілактика правопорушень спрямована на виявлення негативних зовнішніх умов, причин та факторів, що можуть у майбутньому вплинути на вчинення протиправних дій); г) має значний перелік форм реалізації (загальні просвітницькі заходи, інформаційно-профілактична робота у взаємодії із медіа, квести, гостьові лекторії, реалізація загальних масштабних (всеукраїнських) профілактичних проектів, заснованих на позитивному досвіді правоохоронних органів зарубіжних країн та ін. (перелік не є вичерпним); д) має «базою» відповідні плани, розроблені стратегії на основі індивідуального обговорення (в середині суб'єкта здійснення), або на основі взаємодії декількох суб'єктів реалізації із обговоренням і врахуванням ідей кожного тощо.

Індивідуальна профілактика (індивідуальна профілактична робота /діяльність) також має значну кількість авторських визначень. Варто розглянути декілька з них. Вже згадані дослідники Чишко К.О. та Бледних Д.В. визначають індивідуальну профілактику (виділяючи її серед видів профілактичної діяльності дільничних офіцерів поліції) як «систему спеціальних заходів щодо конкретних осіб, які не скоїли протиправних діянь, але знаходяться в несприятливих умовах і під їх впливом можуть учинити такі дії, ведуть антигромадський спосіб життя,

скоюють правопорушення, характеризуються формуванням умислу і мотиву на вчинення правопорушень, підготовкою конкретного правопорушення, вчинили замах на злочин, але не довели його до кінця, скоїли злочин і можуть допустити рецидив» [1, с. 359]. Дослідник Левченко Ю.О. визначає індивідуальну профілактику як «особливий вид попереджувальної діяльності», який полягає у реалізації «заходів, спрямованих на недопущення злочинної поведінки з боку конкретної особи» [2, с. 7], тоді як дослідник Фелик В. І. визначає ще однією формою профілактики правопорушень, яка здійснюється Національною поліцією України, – індивідуальну профілактику, до якої відносить: «1) профілактичний облік щодо осіб, схильних до вчинення правопорушень; 2) профілактичний обхід адміністративної дільниці; 3) адміністративний нагляд тощо» [3, с. 19-20].

Аналізуючи сутність індивідуальної профілактичної роботи, умовно можна виділити і її деякі особливості, як-от: а) суб'єкт реалізації – визначена відповідальна особа (реалізує безпосередній контакт з особою, щодо якої здійснюється індивідуальна профілактична робота); б) суб'єкт, щодо якого здійснюється індивідуальна профілактична робота, має два види: 1) особа, яка в минулому не вчиняла протиправних дій і не була притягнута до відповідальності, але існують ризики, що такі протиправні дії можуть бути вчинені; 2) особа, яка в минулому вчиняла протиправні дії і була притягнута до відповідальності, і може повторно вчинити такі дії; в) спрямованість на індивідуальні фактори (профілактика правопорушень спрямована на виявлення індивідуальних особливостей особи, щодо якої реалізовується така робота, оточення цієї особи, її ідеї, погляди, світогляд, все, що безпосередньо пов'язане з цією особою і може у майбутньому вплинути на вчинення протиправних дій вперше або повторно; г) має значний перелік форм реалізації, серед яких як індивідуальні бесіди, консультації, моніторинг, так і профілактичний облік, адміністративний нагляд, профілактичний обхід, з огляду на те, який критерій класифікації обрати; д) має «базою» – індивідуальні плани профілактичної роботи, тощо.

Таким чином, підходів до визначення понять загальної та індивідуальної профілактичної роботи правоохоронних органів існує широкий перелік, які так чи інакше доповнюють один одного. На основі аналізу існуючих понять, можна умовно виділити спеціальні риси, особливості, які притаманні саме таким видам профілактичної діяльності правоохоронних органів, визначені вище.

Список літератури

1. Бледних Д.В., Чишко К.О. Особливості здійснення профілактичної роботи дільничних офіцерів поліції. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2019. С. 358-359.
2. Левченко Ю.О. Конспект лекцій. Національна академія внутрішніх справ. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/kkvp/lectures/kruminolog/6.docx> (Дата звернення: 26.05.2024 року).
3. Фелик В. І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 42 с.

*Жаровська Г.П. докторка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри кримінального
права юридичного факультету ЧНУ імені
Юрія Федьковича*

Правоохоронні органи (органи правопорядку) в Україні: питання термінології та системи

На сьогодні змінився підхід держави до правоохоронної політики, що є підставою для нового завдання - аналізу проблематики визначення системи правоохоронних органів (органів правопорядку). Так які державні органи належать до правоохоронних, у чому полягають особливості їх статусу та функцій, а які належать до органів правопорядку?

Тривалий час в Україні здійснення правоохоронної діяльності пов'язувалося із системою правоохоронних органів. Термін «правоохоронні органи» було закріплено у ч. 3 ст. 17 Конституції України, а також у численних нормативно-правових актах.

Що стосується правосуддя, то у 2016 році відбулася Конституційна реформа, в наслідок якої у п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Основного Закону [1] та ст. 61 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» [2] було закріплено поняття «органи правопорядку», відповідно термін «органи внутрішніх справ» був замінений і, на сьогодні вже не вживаний. Слід зазначити і той факт, що дотепер на законодавчому рівні ані сформульовано визначення цього поняття, ані визначено суб'єктів, на які воно поширюється.

Аналіз чинного законодавства свідчить про той факт, що законодавець тлумачить правоохоронні органи через їх конкретний перелік «органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» (ст. 2 чинного ЗУ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993) [3].

Цей перелік постійно змінюється через унесення до нього нових державних органів, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Унаслідок виокремлення в системі правоохоронних органів проведення досудового розслідування, поняття правоохоронних органів поширили на нові органи слідства (слідчі органи). Зокрема, йдеться про НАБУ, ДБР, БЕБ, слідчі органи Державної кримінально-виконавчої служби України, хоча Конституційний Суд України своїм рішенням від 24.04.2018 визнав не конституційними положення ч. 6 ст. 216 КПК України щодо слідчих підрозділів цієї служби, що ще більше лише ускладнило розуміння цього терміну та особливостей правового статусу правоохоронних органів.

Указом Президента № 273 від 1.05.2023 року схвалено «Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки», де вказано бачення і місію: «Стратегічна й оперативна здатність органів правопорядку та прокуратури служити людям, захищати порядок, громадську та державну безпеку з дотриманням прав людини і стандартів підзвітності, що інтегрує Україну в загальноєвропейський простір свободи, безпеки та справедливості» [5].

Кого даний Указ стосується? «Комплексний стратегічний план» застосовується, зокрема, «до органів прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України та Державної митної служби України» [5].

Слід зауважити, що в науковому колі послуговуються терміном «органи кримінальної юстиції». А як бути з «Концепцією реформування органів кримінальної юстиції» 2008 року [6] яка є чинною? У Податковому і Митному кодексах визначено термін «контролюючі органи», під якими розуміють Державну податкову службу України та Державну митну службу України.

На нашу думку, з огляду на таку термінологічну невизначеність, на законодавчому рівні доцільно застосовувати два поняття: «правоохоронні органи» та «органи правопорядку», яким надана функція здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії чи досудове розслідування.

Слід погодитись із думкою Наталії Ярмиш, що «ці поняття співвідносяться як родові та видові» [7, с. 80]. Іншими словами термін «правоохоронні органи» має використовуватися як узагальнювальне поняття й здійснення поділу цієї системи органів має залежати від їх конкретних функцій та призначення в механізмі протидії злочинності. Це означатиме, що «будь-який орган правопорядку є й правоохоронним органом, але не всі правоохоронні органи є органом правопорядку» [7, с. 81]. Навіть більше, не всі органи правопорядку «які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, підрозділи цих органів», що вказані в ст. 5 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 (зі змінами) [8] є органом, який проводить негласні слідчі (розшукові) дії. Адже ч. 6 ст. 246 КПК України [9] містить вичерпний (закритий) перелік уповноважених на те оперативних підрозділів.

До прикладу, згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [3], а також згідно ст. 89 Лісового кодексу України Державна лісова охорона має статус правоохоронного органу, проте вона не є органом правопорядку.

Ще один приклад, Управління державної охорони України, згідно ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» за своїми ознаками є органом правопорядку, проте їх відповідний підрозділ не має права на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Теж саме стосується й розвідувальних органів відповідних міністерств і відомств. Таке твердження співвідноситься з положеннями Конституції України, у якій також проведено відмінність між «правоохоронними органами» загалом – «Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» (ч. 3 ст. 17) [1] та «уповноваженими на те законом органами» - «У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід» (ч. 2 ст. 29) [1]. По суті, йдеться про відповідні органи правопорядку.

Отже, органи правопорядку наділені правом легального застосування примусу, звісно з дотриманням умов правомірності, спеціальними вимоги до фахової підготовки їх працівників, що зумовлює особливості цього інституту. Крім того, специфікою органів правопорядку є те, що вони мають у своєму складі озброєні формування. Ця ознака якраз і виділяє їх в окрему групу, до якої належать

уповноважені оперативні підрозділи, наділені повноваженнями проводити негласні слідчі (розшукові дії): (ч. 6 ст. 246 КПК України) [9].

Тобто, на наш погляд, шлях розв'язання проблеми співвідношення понять «правоохоронні органи» та «органи правопорядку» зводиться передусім до пошуку загальноприйнятної термінології для позначення державних органів, які здійснюють протидію злочинності. Показово, що на англійську мову обидва ці терміни перекладаються однаково – як «law enforcement agencies». При цьому на міжнародному рівні органи правопорядку теж розглядаються як органи, що здійснюють поліцейські функції» [10]. Так у Кодексі поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку, прийнятий 34-ю сесією ГА ООН від 17.12.1979 під терміном «посадові особи з підтримання правопорядку є всі призначувані або виборні особи, пов'язані із застосуванням права, які мають поліцейські повноваження, особливо на затримання правопорушників» [11].

Висновки. Отже, проаналізувавши чинне законодавство, констатуємо, що правоохоронні органи – це органи виконавчої влади, які на законодавчому рівні наділені повноваженнями для захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства й особи, забезпечення якого є пріоритетним завданням їх діяльності.

Органи правопорядку можна визначити як спеціально уповноважені органи державної влади на протидію злочинності шляхом здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування кримінальних правопорушень, наділені задля цього правом застосування державного примусу. Таким чином, до органів правопорядку слід зарахувати органи досудового розслідування та оперативні підрозділи, які мають бути передбачені у одному законі – і цим Законом України має бути КПК України.

З огляду на вище зазначене, доцільно вести мову про розробку законопроекту про систему правоохоронних органів України (органів правопорядку), який визначав би їх перелік або містив би конкретні та вичерпні критерії віднесення державних або інших органів до складу правоохоронних чи органів правопорядку. Віднесення тих чи інших органів до правоохоронних чи органів правопорядку через їх конкретний перелік у конкретному нормативно-правовому акті може вирішувати лише точкове завдання, проте створює хаос у системі правоохоронних органів України.

І останнє, зміни в системі правоохоронних органів мають бути комплексними і стосуватися всіх аспектів їх функціонування, а не тільки окремого виду - органів правопорядку та прокуратури.

Список літератури

1. Конституція України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» зі змінами <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» зі змінами <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24.05.2018 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text>

5. Указ Президента України № 273/2023 від 1.05.2023 року «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>

6. Концепція реформування органів кримінальної юстиції, затверджена Указом Президента від 8 квітня 2008 року N 311/2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>

7. Ярмиш Н. Зміст терміну «органи правопорядку» використаного у статті 131-1 Конституції України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 4(46). 2016. С. 79 – 84.

8. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 (зі змінами). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

9. Кримінальний процесуальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

10. Каркач П. М., Ковальова Я. О. Щодо змісту функції прокуратури з організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням та поняття «органи правопорядку». *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 145–148

11. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку, прийнятий 34-ю сесією ГА ООН від 17.12.1979. https://zakon-cc.translate.google.com/law/document/read/995282?x_tr_sl=ru&x_tr_tl=uk&x_tr_hl=uk&x_tr_pto=sc

Жукевич І.В. кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

Судовий контроль за виконанням рішень у Європейському цивільному процесі

Цивільний процес ЄС має подвійну природу. У власному (вузькому) розумінні він являє собою звід федерального процесуального права ЄС, який застосовується, коли виникає транскордонна ситуація внутрішнього характеру. У ширшому розумінні - поєднання норм, правил і принципів правосуддя, прийнятих ЄС як федеральним центром як загальносуспільного, так і національного рівнів судової системи, щоб гарантувати єдність справедливості на всій території [1].

Слід зазначити, що визнання та виконання судових рішень у цивільних справах початково було забезпечено в рамках Європейських Співтовариств Брюссельською конвенцією 1968 року, договором, підписаним тодішніми шістьма державами-членами. Згодом, вказану конвенцію замінив Регламент «Брюссель I», який мав метою гармонізувати правила в межах ЄС, а також спростити та прискорити визнання та виконання рішень у цивільних і комерційних справах. Він замінив Брюссельську конвенцію 1968 року у 2002 році та був пізніше доповнений Регламентом Ради (ЄС) № 2201/2003 від 27 листопада 2003 року щодо юрисдикції, визнання та виконання судових рішень у шлюбних справах і справах батьківської відповідальності («Брюссельський регламент II»). Своєю чергою, на необхідності судового контролю за виконанням рішень наголошує Консультативна рада

європейських суддів, зокрема у висновку «Щодо ролі суддів у виконанні судових рішень» від 19.11.2010 року № 13 [2].

Контроль, здійснюваний судом за виконанням судових рішень у цивільних справах, є одним із основних і дієвих засобів захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження при примусовому виконанні судових рішень. Більшість держав-членів Ради Європи включили у своє законодавство про виконання судових рішень засоби правового захисту як метод судового втручання в разі порушень у виконавчому провадженні [3, с. 9]. В «Аналізі передового досвіду держав-членів Ради Європи та стандарти Ради Європи щодо судового контролю за виконанням рішень національних судів», також звертається увага на важливість контролю над грошовими потоками/фінансовим становищем судового виконавця з тим, щоб гарантувати: що гроші, передані приватному виконавцю у зв'язку з примусовим виконанням, передано кредиторам [4].

Нині судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільному процесі встановлено у більшості країн ЄС. Разом із тим, у країнах ЄС дещо по-різному організована система нагляду й контролю за діяльністю судових виконавців. Нагляд у державах-членах ЄС з такою ж системою, як і в Україні (з наявністю державних і приватних судових виконавців), здійснюється й ззовні (зазвичай Міністерством юстиції), й зсередини (зазвичай Палатою приватних виконавців) [3, с. 10].

Нагляд різниться залежно від статусу судового виконавця. Якщо судовий виконавець діє як державний службовець, нагляд, як правило, здійснюється всередині виконавчої організації (чи Міністерства юстиції, чи суду, як, наприклад, в Австрії та Хорватії). Судовий виконавець у межах обмежень, встановлених законом, як представник держави наділений повноваженнями здійснювати певну діяльність, що становить суспільний інтерес. Що стосується самозайнятих судових виконавців, хоча їх діяльність не є підприємницькою, вони відповідають за ведення офісу. Суспільство (тобто держава та партії) вимагають гарантії того, що самозайнятий судовий виконавець діятиме обережно, незалежно та сумлінно. За їх діяльністю уважно стежать позивачі, відповідачі та суди. Так, у Хорватії нагляд здійснює суд, який може скасувати неправомірні чи неправомірні дії виконавчого керуючого. За законодавством Бельгії нагляд за виконанням здійснює суддя-виконавець, який уповноважений забезпечити дотримання положень. Суддя-виконавець може, навіть, отримати звіт про стан провадження від судового виконавця та у разі виявлення недбалості, повідомити прокурора, який оцінює факти дисциплінарної відповідальності. В Австрії за внутрішню ревізію виконання судових рішень у цивільному процесі відповідає Департамент внутрішньої ревізії (Вищий окружний суд). Судді та юрисдикційні офіцери перевіряють законність заходів впливу. «Керівна група» для судових виконавців у Вищому регіональному суді («Leitungseinheit Gerichtsvollzug») є наглядовим органом, який розглядає скарги на неналежну поведінку судових виконавців у виконавчій діяльності. На Кіпрі, передбачену законом професійну діяльність судового виконавця, контролюють Верховний суд і Міністерство юстиції. У Чеській Республіці до наглядових органів у досліджуваній сфері належать: Міністерство юстиції, яке здійснює контроль або через спеціалізований контрольний відділ за посадою або на основі скарг чи пропозицій, Палати судових виконавців та голови районного суду, рішення якого виконується. За Кодексом судоустрою Франції встановлено, що спори, що виникають при виконанні судових рішень у цивільних справах, вирішуються суддею-виконавцем, присутнім у кожному суді. В Італії, згідно з Наказом про

судових виконавців, голова апеляційного суду здійснює дисциплінарний нагляд за всіма судовими виконавцями району. Нагляд за судовими виконавцями у Польщі включає судовий нагляд, адміністративний нагляд і внутрішній нагляд. Окружні суди видають накази «ex officio» для забезпечення належного виконання та усунення виявлених недоліків. Контроль за діяльністю судових виконавців здійснює Міністр юстиції одноосібно та через голів відповідних районних, обласних та апеляційних судів, суддів-інспекторів та інших осіб. Діяльність судових виконавців Португалії контролює суддя процесу, який перевіряє та контролює діяльність судового виконавця, зокрема щодо правильного застосування закону, обачності та можливого зловживання владою [4].

Насамкінець, зауважимо, що в ідеальному випадку європейський простір правосуддя має бути цілісною, уніфікованою та внутрішньо узгодженою системою. Реальність, однак, далека від такої картини, оскільки існують численні проблеми як правового, так і політичного характеру, які перешкоджають реалізації цих сміливих ідей. Існування різних стандартів правосуддя (національних і наднаціонального) негативно впливає на єдність «зони правосуддя», роблячи його ілюзорним.

Список літератури

1. Terekhov V. European civil procedure: current status within the legal system of the European Union and its member states. *Law Enforcement Review*. 2017. №1(2). P. 191-206.
2. Висновок № 13 (2010) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль суддів у виконанні судових рішень від 19.11.2010 року. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-13-2010-on-the-role-of-judges-in-the-enforcement-of-judicial/16806a1fbf>
3. Вільчик Т. Б. Європейські стандарти виконавчого провадження. *Форум Права*. 2023. № 75(2). С. 6-18.
4. Передовий досвід держав-членів Ради Європи та стандарти Ради Європи щодо судового контролю за виконанням рішень національних судів. URL: <https://rm.coe.int/analysis-judicial-control-by-jos-uitdehaag-october-2020-ukr-final/1680a0773f>
5. Civil enforcement in the EU: a comparative overview. URL: <https://www.enforcementatlas.eu/wp-content/uploads/2021/03/EU-Enforcement-Atlas-Comparative-Report.pdf>

Зайцев О.В. кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Законодавчі ініціативи щодо уточнення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння (ст. 43 КК України)

За період чинності текст КК України завдяки діям законодавця кардинально змінився. Як зазначає робоча група з питань розвитку кримінального права, яка з 2019 р. працює над розробкою проекту КК України, принципові положення кодексу були зруйновані валоподібними, несистемними і часто необґрунтованими змінами та доповненнями. Багато положень Кодексу змінювалися неодноразово, а деякі статті – навіть 8-10 разів [1].

Рідкісний випадок, але Розділ VIII Загальної частини КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» тривалий час залишався без змін. Новелою стало включення Законом України від 15 березня 2022 р. [2] нової обставини, що передбачена ст. 43¹ «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». При цьому законодавець «припустився низки не лише формальних, а й змістовних неточностей, які, вочевидь, були обумовлені як поспішністю прийняття відповідних законів, так і загальною надвисоконапруженою ситуацією в країні у цей час» [3, с. 19].

30 квітня 2024 р. у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону № 11228 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, інших законодавчих актів України щодо врегулювання питань протидії розвідувально-підривній діяльності спеціальних служб іноземних держав» (далі – проект № 11228) [4].

У проекті пропонується, зокрема, внести зміни до ст. 43 КК України, а саме доповнити частину першу статті 43 КК України другим абзацом такого змісту «не є кримінальним правопорушенням вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону в інтересах забезпечення національної безпеки і оборони України виконувала заздалегідь затверджене керівником розвідувального органу або особою, яка виконує його обов'язки, розвідувальне (спеціальне) завдання або заздалегідь затверджене керівником спеціально уповноваженого державного органу у сфері контррозвідувальної діяльності або особою, яка виконує його обов'язки, контррозвідувальне (спеціальне) завдання».

У разі прийняття запропонованих змін визначальним для практики застосування стає розуміння термінів «розвідувальне (спеціальне) завдання» і «контррозвідувальне (спеціальне) завдання». З цього приводу слід зауважити, що проектом № 11228 пропонується доповнення Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» ст. 8-1 «Виконання контррозвідувального (спеціального) завдання», в якій наводиться лаконічне роз'яснення сутності такого завдання у сфері контррозвідки. Про виконання розвідувальних (спеціальних) завдань йдеться у ст. 21 Закону України «Про розвідку».

Порядок організації та проведення розвідувального та контррозвідувального (спеціальних) завдань визначається актами розвідувальних органів та нормативно-правовими актами Служби безпеки України.

Водночас, запропоновані зміни до ст. 43 КК України передбачають виключення протиправності тільки у разі виконання цих спеціальних завдань за умови їх затвердження відповідним керівником або особою, яка виконує його обов'язки. Зміни до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» у ст. 8-1 містять положення щодо затвердження Головою Служби безпеки України або особою, яка виконує його обов'язки, контррозвідувального (спеціального) завдання. Проте у ст. 21 Закону України «Про розвідку» не передбачена можливість затвердження розвідувального (спеціального) завдання особою, яка виконує обов'язки керівника розвідувального органу, що унеможливорює коректне застосування запропонованої редакції ст. 43 КК України.

Викладене дає підстави пропонувати зміни до ст. 21 Закону України «Про розвідку» з метою закріплення можливості затвердження розвідувального (спеціального) завдання особою, яка виконує обов'язки керівника розвідувального органу.

Слід звернути увагу, що згідно із чинною редакцією ст. 43 КК України особа, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, має право заподіяти будь-яку шкоду правоохоронюваним інтересам, за винятком двох видів кримінальних правопорушень, вчинення яких свідчить про перевищення допустимих меж, передбачених у ч. 2 ст. 43 КК: а) умисного особливо тяжкого злочину, пов'язаного з насильством над потерпілим, чи 2) умисного тяжкого злочину, пов'язаного із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або з настанням інших тяжких чи особливо тяжких наслідків.

Водночас, запропоновані проектом № 11228 зміни до ст. 43 КК України взагалі не передбачають меж заподіяння шкоди у разі виконання розвідувального та контррозвідувального (спеціальних) завдань. З цим складно погодитися. По-перше, це свідчить про відсутність підстав для притягнення до відповідальності осіб, які виконують такі спеціальні завдання, як професійний обов'язок, і вчиняють злочини, передбачені ч. 2 ст. 43 КК України. По-друге, Проекти Закону «Про розвідку» № 2412 від 11.11.2019р. [5] та № 2412-д від 15.01.2020 р. [6], які містять пропозицію зміни редакції ст. 43 КК України, що подібна до наведеної у проекті № 11228, межі заподіяння шкоди і відповідальність за їх перевищення у разі виконання розвідувального (спеціального) завдання все ж таки передбачали шляхом доповнення частини другої ст. 43 КК України.

Викладене дозволяє стверджувати, що запропоновані проектом Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, інших законодавчих актів України щодо врегулювання питань протидії розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав» (реєстр. № 11228 від 30.04.2024 р.) зміни до ст. 43 КК України мають метою уточнення такого виду обставин, що виключають протиправність діяння, як виконання професійних чи службових обов'язків. У зв'язку із цим не зайвим буде звернути увагу законодавця на текст проекту КК України, який, зокрема, містить положення ст. 2.9.10. «Виконання службових повноважень чи професійних обов'язків». Зокрема, пропонується визнавати правомірним спричинення шкоди при «здійсненні особою гласної чи негласної слідчої (розшукової) дії, оперативно-розшукового, контррозвідувального чи антитерористичного заходу на підставах, в межах повноважень та в порядку, передбачених законом» [7].

Із наведеного положення зрозуміло, що члени Робочої групи дотримуються розробленої наукою кримінального права підходу до характеристики обставин, що виключають протиправність діяння [8, с. 340-342], коли можна визначити підставу заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, а також й відповідні ознаки, що характеризують таку обставину : 1) суб'єкта заподіяння шкоди; 2) її мету; 3) її об'єкт; 4) характер дії (бездіяльності) і 5) межі заподіяння шкоди. Відповідно, викладені вище зауваження до тексту проекту № 11228 в частині змін до ст. 43 КК України мають наукове підґрунтя, що дозволяє розглядати їх як пропозиції по вдосконаленню положень законопроекту.

Список літератури

1. Концепція реформування кримінального законодавства України URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept> (дата звернення: 17.05.2024).
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text> (дата звернення: 17.05.2024).

3. Пономаренко Ю.А. Новелізація положень КК щодо обставин, які виключають кримінальне правопорушення, в умовах воєнного стану. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2022, № 1(17) С. 1-23

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, інших законодавчих актів України щодо врегулювання питань протидії розвідувально-підривній діяльності спеціальних служб іноземних держав: проект Закону № 11228 від 30 квітня 2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44125> (дата звернення: 17.05.2024).

5. Про розвідку: Проект Закону № 2412 від 11.11.2019р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67336 (дата звернення: 17.05.2024).

6. Про розвідку: Проект Закону № 2412-д від 15.01.2020р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67895 (дата звернення: 17.05.2024).

7. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. Станом на 25.02.2024 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 17.05.2024).

8. Баулін Ю.В. Обставини, що виключають протиправність діяння. *Кримінальне право України: Загальна частина* : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. – 6-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2020. С. 306-342. 340-342

*Калініна А. В. кандидатка юридичних наук,
старший дослідник Науково-дослідний
інститут вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України*

Керування транспортними засобами в стані сп'яніння: відсутність правової культури чи фізіологічна вада людини? ¹

Кожна людина має право на безпеку. І хоча це право є одним із фундаментальних прав людини, як влучно зазначає В. М. Вовк, у сучасних умовах воно існує де-факто за замовчуванням, водночас не має де-юре статусу фундаментального та універсального права людини [1, с. 27]. Поняття «безпека» в реаліях ХХІ століття стало всеоб'ємним, в силу усвідомлення позитивних та негативних аспектів науково-технічного розвитку людства (розробка та застосування нових синтетичних матеріалів, «якісної» зміни зброї та технік ведення війни), погіршення кліматичних та екологічних умов життя людини, зміни статусу штучного інтелекту в житті пересічної людини, а також загроз воєнно-технічного характеру, що мають місце і сьогодні, тощо [1, с. 28].

Безумовно, зважаючи на вищевказану всеоб'ємність поняття «безпека», а також тісний зв'язок його змістовного наповнення із результатами науково-технічного прогресу, безпека дорожнього руху є одним із основоположних елементів безпеки людини. Стан безпеки дорожнього руху зазвичай оцінюється за рівнем смертності від дорожньо-транспортних пригод. Відповідно до світового

¹ Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0120U105615).

рейтингу смертності від дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП), складеного дослідницькою компанією «World life expectancy» на основі статистичних даних Всесвітньої організації охорони здоров'я, Україна належить до держав із середнім рівнем смертності від ДТП і посідає 125 місце із 183 держав [2].

Порядок дорожнього руху в Україні є єдиним і здійснюється відповідно до Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306 [3], порушення яких тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства. Відповідно до підпункту а) пункту 2.9 вказаних Правил водієві забороняється керувати транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [3]. Суспільна небезпечність керування транспортним засобом у нетверезому стані підкреслюється і відповідними нормами адміністративного та кримінального законодавства України. Зокрема, у статті 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за: 1) керування транспортними засобами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції; 2) передачу керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані такого сп'яніння чи під впливом таких лікарських препаратів; 3) відмову особи, яка керує транспортним засобом, від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а також за повторність перелічених дій протягом року.

Із 2021 року в Україні відбулося посилення кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння доповненням Кримінального кодексу України новою статтею 286¹ із відповідною назвою [4]. Таким чином, у КК України встановлено кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, що спричинило: 1) заподіяння потерпілому тілесного ушкодження середньої тяжкості (ч. 1); 2) заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2); 3) смерть потерпілого (ч. 3); 4) загибель кількох осіб (ч. 4).

Проте, не зважаючи на достатньо ґрунтовну законодавчу базу і наявність досить суворих санкцій (від штрафу для водіїв у розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від семи до десяти років), факт існування явища керування автотранспортом у стані сп'яніння не припиняє свого існування й дотепер, навіть в умовах воєнного стану. На тотальне викорінення такого явища не вплинула навіть крайня міра, до якої вдалися військові адміністрації кількох областей під час воєнного стану – вилучення (відчуження) транспортного засобу для потреб Збройних сил України та інших збройних формувань [5].

Загальне уявлення про кількісний вимір керування транспортними засобами у нетверезому стані можна скласти, ознайомившись зі статистичними даними Патрульної поліції та Офісу Генерального прокурора України. Розглянемо деякі показники, сформовані вказаними розпорядниками статистичних даних протягом воєнного стану в Україні.

У 2022 році Патрульною поліцією України було зафіксовано 790 ДТП¹, вчинених через керування транспортним засобом у стані сп'яніння, наслідком яких стало травмування 1 031 особи та загибель 91 [6], а в 2023 році – 942 ДТП, внаслідок яких 1 226 осіб зазнали травмування, а 92 – загинули [7]. Для порівняння наведемо аналогічний показник за 2021й, «довоєнний», рік, протягом якого було зафіксовано 843 ДТП за відповідною причиною, внаслідок яких було травмовано 1 072 особи та 113 осіб загинуло [8]. Отже, протягом воєнного стану в Україні спостерігається збільшення кількості ДТП, причиною яких стало керування транспортним засобом у стані сп'яніння, і наразі ця кількість є вищою, ніж у 2021 році.

Вказана тенденція цілковито відбивається й у статистичній звітності Офісу Генерального прокурора. Зокрема, у 2022 році за статтею 286¹ КК України «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння» було обліковано 774 кримінальних правопорушення [9], у той час як у 2023 році – 950 [10].

Детермінаційна середа керування транспортними засобами у стані сп'яніння не втрачає свого живлення, мабуть, з першого дня формування явища дорожнього руху як елементу соціальної реальності. Із розподілом типових ролей учасників дорожнього руху головну з них зайняла роль водія транспортного засобу. Адже його поведінка є визначальною на дорозі, а отже і безпекоформуючою.

Ми не будемо вдаватися до аналізу явища алкоголізму і вживання наркотичних, психотропних речовин і т.п. як такого, а лише зазначимо, що головним чином причинність у цьому процесі може мати як біологічні, так і психологічні, культурні та інші детермінанти. Сучасними об'єктивними чинниками зловживання, наприклад, алкоголем можна визначити: 1) соціальну нестабільність у суспільстві, що супроводжується загостренням численних соціальних суперечностей; 2) зміну суспільної значущості особистості в сучасному суспільстві; 3) стійку тенденцію до зростання рівня виробництва міцних алкогольних напоїв і різноманітних алкогольних «міксів», доступність спиртовмісних продуктів; 4) широке рекламування алкогольних напоїв і пов'язаних із їх уживанням «позитивних» ейфорійних наслідків; 5) високий рівень самогоноваріння та ін. [11, с. 61].

Серед суб'єктивних чинників зловживання алкогольними напоями визначають: 1) перетворення вживання алкогольних напоїв на обов'язковий елемент способу життя; 2) негативний вплив побутового оточення на процес соціалізації молоді; 3) поширення деформованих алкогольних настанов і традицій; 4) обмеженість духовного світу та примітивні культурні потреби окремих осіб; 5) вплив антисоціального середовища; 6) збільшення стресових і конфліктних ситуацій; 7) інформаційне навантаження, що справляє тиск на психіку; 8) напружені стосунки на роботі, у сім'ї, з близькими та друзями; 9) загальнопоширені помилкові уявлення про особливі ейфоричні властивості алкогольних напоїв; 10) вживання алкоголю як найбільш швидкого способу полегшення душевних чи фізичних страждань; 11) низький рівень обізнаності про негативний вплив алкоголю на здоров'я тощо [11, с. 61].

Окремим аспектом слід зазначити й рівень правової культури та правової свідомості водіїв. Адже нехтування заборонами керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під

¹ Розглядуваний показник статистичної звітності Патрульної поліції про дорожньо-транспортні пригоди характеризує не загальну кількість ДТП, вчинених водіями у стані сп'яніння, а лише ДТП, наслідком яких стало травмування або смерть.

впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, є нічим іншим як зневагою не лише до норм права, а й до норм суспільної моралі. Необхідно зазначити, що за результатами всеукраїнського опитування осіб, які керують транспортними засобами, проведеного колективом Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України протягом року (з жовтня 2022 по жовтень 2023 року) рівень правової культури (правосвідомості) водіїв в Україні є недостатнім (так вважають 45,4 % респондентів). Думку «потребує покращення» висловили 21,8 % респондентів. «Достатнім» рівень правової культури (правосвідомості) водіїв визнав кожний четвертий респондент, а високим – лише 6,6 %. Відповідь «інше» вказали 0,8 % опитуваних.

Таким чином, однозначної відповіді на запитання щодо природи потягу особи до порушення одного із правил не лише дорожнього руху, а й суспільної моралі немає. Проте кожного року світова спільнота, зокрема й українська, стикається із жахливими наслідками керування транспортом у стані сп'яніння – дорожньо-транспортним травматизмом та смертністю.

Список літератури

1. Вовк В. М. Право на безпеку як фундаментальне право людини. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 27–30. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.3>.

2. WORLD ROAD TRAFFIC ACCIDENT REPORT! URL : <https://www.worldlifeexpectancy.com/world-road-traffic-accidents-report> (дата звернення : 17.05.2024).

3. Про Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення : 17.05.2024).

4. Щодо окремих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» № 1231-IX від 16 лютого 2021 року : роз'яснення Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 04-27/3-2021/97637 від 18.03.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7637450-21#n30> (дата звернення : 17.05.2024).

5. Про використання транспортних засобів для потреб Збройних сил України та інших збройних формувань : наказ Волинської обл. держ. адміністрації від 26.03.2022 № 66. URL : <http://npa.voladm.gov.ua/search.php> (дата звернення: 19.05.2024).

6. Статистика ДТП в Україні за 2022 рік / Патрульна поліція. URL : <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 19.05.2024).

7. Статистика ДТП в Україні за 2023 рік / Патрульна поліція. URL : <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 19.05.2024).

8. Статистика ДТП в Україні за 2021 рік / Патрульна поліція. URL : <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 19.05.2024).

9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 19.05.2024).

10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni->

[pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2](#) (дата звернення: 19.05.2024).

11. Шрамко С. С. Алкоголізація. Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2х т. Т. 1: А-Л / редкол.: В. В. Сокурєнко, О. М. Бандурка та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. С. 61-62.

*Кифлюк Ю.В. кандидат юридичних наук,
прокурор Чернівецької окружної прокуратури*

Забезпечення прав дитини та їх захист в умовах воєнного стану

Діти, як одна з найбільш уразливих категорій населення, потребує підвищеного рівня захисту, а в умовах впровадження на території країни правового режиму воєнного стану, дана проблема набуває ще більшої актуальності та нормативного регулювання.

Згідно інформації Офісу Генерального прокурора станом на 24.05.2024 внаслідок збройної агресії РФ загинуло 547 дітей та 1348 зазнали різного роду ушкоджень[1]. Ці цифри щоденно змінюються, оскільки постійно триває робота щодо їх перевірки в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях.

Питання захисту прав та інтересів дітей знаходить своє нормативне регулювання як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Стаття 1 Закону України "Про охорону дитинства" визначає, що дитиною, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів є дитина, яка внаслідок таких дій отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні [2].

Основними міжнародними актами, які нормативно регулюють питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту є Конвенція ООН про права дитини, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці.

На сьогодні, чимало дітей, які стали жертвами гібридної війни, що триває вже протягом десяти років, умовно яких можна поділити на такі категорії: групи дітей, які стали жертвами війни на сході України; діти, які постраждали внаслідок військових дій та збройних конфліктів; діти на окупованих територіях; діти – утриманці ветеранів – учасників бойових дій; діти, які є членами сімей учасників бойових дій (діти є членами сімей осіб, які загинули (пропали безвісти) або померли внаслідок участі в антитерористичній операції/ООС); діти, які живуть у так званих «сірих зонах»; діти внутрішньо переміщених осіб; дитина – член сім'ї військовослужбовця; діти – члени сімей та заручники військовослужбовців, захоплених на тимчасово окупованій території України; діти – члени сім'ї інвалідів війни [3.с.99].

В той же час, захист прав дітей потребує не лише додаткового нормативного регулювання, забезпечення додаткових гарантій постраждалих осіб, а також імплементації норм європейського та міжнародного права в національне

законодавства, спрямування вектору роботи державних інституцій на забезпечення конвенційних стандартів в нових умовах діяльності.

Зокрема, чинний кримінальний закон не передбачає кримінальної відповідальності за залучення дітей до воєнних конфліктів, Нормами ст.149 КК України встановлено відповідальність зокрема за використання дітей у збройних конфліктах, та ст.304 КК України передбачено притягнення до кримінальної відповідності за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність[5], Хоча, цілий ряд діянь, зокрема, щодо вербування та інших форм залучення, участі у військових конфліктах не знайшли свого чіткого нормативного закріплення в чинному Кримінальному кодексі України.

Крім того, перед системою судочинства в нинішніх реаліях постали нові виклики: 1.захист прав українських дітей відповідно до конвенційного принципу забезпечення найкращих інтересів дитини; 2.здійснення ефективного судочинства під час провадження, учасником якого є дитина; 3. здійснення правосуддя за умови, що суди знаходяться на підконтрольній території, а сторони (сторона) - на непідконтрольній чи тимчасово окупованих територіях, виїхали за кордон, примусово вивезені до рф, є внутрішньо переміщеними особами тощо;4.у провадженні суду перебувають справи, у яких сторона знаходиться на території рф або білорусії; 5.захист прав українських дітей за кордоном.[4].

Таким чином, дієвим механізмом захисту прав та інтересів дітей буде формування особливого порядку здійснення судочинства щодо даної категорії осіб, забезпечення світових стандартів у галузі дотримання прав дітей, які постраждали від збройного конфлікту. зокрема шляхом ефективного правового регулювання та забезпечення судового захисту, забезпечення якнайкращих інтересів дитини з врахування.

Список літератури

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

2. Офіційний сайт Генерального офісу прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.

3. Світлана Ніколайчук. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4 С. 94-101.

4. Алла Олійник. Сучасні виклики та актуальні проблеми захисту прав та інтересів дітей у цивільних та сімейних справах в умовах воєнного стану https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Zahist_ditei_voen_stan.pdf

5. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 №2341-III // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Кіблик Д. В. доктор філософії, старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ

Загально – правовий аналіз суб'єкта адміністративного права в умовах воєнного стану

Початок війни на території України, яку розпочала росія в лютому 2022 року спричинило справжній виклик не тільки для населення України, а й для всього законодавства. Після того коли президентом України було прийняте рішення про оголошення воєнного стану на всій території України відбулася докорінна зміна суспільного життя. Першочерговою відповідальність на регулювання суспільних відносин було покладено на державні адміністрації та територіальні громади. Аналізуючи ч. 2 ст. 9 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», було передбачено, що «Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, військово командування, військові адміністрації, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України»[1].

Таким чином варто врахувати, що на початку повномасштабного вторгнення, вище керівництво країни визначило досить важливу роль для територіальних громад на органи державної влади на місцях, які фактично здійснили реалізацію гарантування прав та свобод суб'єктів адміністративного права в умовах воєнного стану, що слугувало формуванню миру та безпеки на підконтрольних територіях.

Звісно, що під впливом були й суб'єкти адміністративного права (фізичні особи та юридичні особи) які також перебували в досить надскладних умовах особливо в зоні бойових дій, а деякі взагалі залишились на окупованій території. Більшість українців постраждали внаслідок воєнних дій російської федерації, а саме: втратили майно, близьких та рідних, можливість отримувати повноцінний соціальний захист, навчатися та багато іншого.

Саме війна спричинила покладання на державні органи влади додаткових обов'язків які були пов'язані з розв'язання проблем на час дії воєнного стану. Фізичні та юридичні особи в умовах воєнного стану отримали додаткові гарантії від держави через її представників, які стосувалися виключно реалізації їхніх прав та свобод. З загального розуміння всі органи державної влади та місцевого самоврядування є вагомими суб'єктами адміністративного права. Сама ж правова природа інституту суб'єкта адміністративного права є одним із важливих елементів механізму правового регулювання в адміністративному праві. Війна зумовила повторно переглянути правовий статус владних та приватних суб'єктів адміністративного права, оскільки досить велика кількість прав, свобод та обов'язків було дещо змінено.

Водночас велика наявність суб'єктів адміністративного права пояснюється великим розгалуженням адміністративно – правових відносин, без яких державна влада не змогла б реалізувати та здійснювати суб'єктивні публічні права приватних осіб.

На думку Р.С. Мельник «суб'єкти адміністративного права – це учасники адміністративно-правових відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами»[2, с. 187]. Аналізуючи думку Мельника Р.С., де автор наголошує, що адміністративне право першочергово регулює суспільні відносини які фактично можуть змінюватись або припинятись виключно у сфері публічного адміністрування, адже обов'язковим учасником завжди є суб'єкт органів державної влади.

Досить часто науковці здійснюють поділ системи суб'єктів адміністративного права на певні групи, до яких відносять суб'єкт органу державної влади та приватна особа. Якщо під суб'єктом публічної адміністрації

(виконавчий орган влади, місцеве самоврядування) ми розуміємо групу суб'єктів адміністративного права які наділяються відповідними повноваженнями для реалізації норм які сприяють регулюванню суспільних відносин та громадянського суспільства. То, приватні особи (громадяни України, іноземці, юридичні особи) таким правом не наділені оскільки відбувається лише фактична реалізація цих прав.

Водночас на час дії воєнного стану спостерігається розширення особливих умов саме для діяльності органів публічної влади, оскільки спостерігається ускладнення процесу діяльності таких органів. Саме такі видозміни потребують перегляду спеціально – правового забезпечення, матеріально – технічного забезпечення та слугують прийняттю нестандартних рішень які загальноприйняті в повсякденній діяльності органів державної влади.

Наприклад, частиною 1 статтею 4 Закону № 389- VIII передбачено «на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки й порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації»[1].

Одночасно стаття 8 Закону № 389- VIII вказує «в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини й громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану»[1].

Стосовно приватних осіб законодавець виділяє окреме місце. Така увага, скоріш за все приділена перш за все тим, що спостерігається функціонування іншої групи суб'єктів адміністративного права, а саме публічна адміністрація. Сама ж приватна особа здійснює свої дії від себе особисто та неофіційно. Важливим елементом категорії приватних осіб є право користування, розпорядження своїм майном чи власністю.

Наприклад В.Б. Авер'янов поділяє адміністративні права фізичних осіб на декілька видів: «особисті; політичні; економічні; соціальні; культурні права»[3]. Саме тому, коли впроваджується надзвичайний адміністративно – правовий режим відбуваються безліч адміністративно – правових наслідків, а саме змінюється правовий статус фізичної особи, створюється тимчасовий орган влади для реалізації положень які можуть діяти на час воєнного стану.

Як вказує Ю.П. Битяк держава повинна здійснювати класифікацію прав громадян за наступними критеріями, а саме: «участь у публічному управлінні та соціально – політичній активності; отримання соціальних послуг та відповідного обслуговування від компетентних органів; права що реалізують захист особи»[4, с. 321]. Статтею 64 Основного закону передбачено «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень»[5], а саме: рятування життя людини; запобігання злочину; охорона інтересів національної безпеки та територіальної цілісності; забезпечення охорони здоров'я та моральності населення. Серед

конституційних норм до яких можливе тимчасове обмеження є: «статті 31, 32, 34, 41, 24, 25, 27, 18, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63»[5].

Але, останнім часом досить великого обурення серед населення набуло оновлене повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи про відступ від норм Конвенції про захист прав людини за статтею 15 у зв'язку з введенням воєнного стану. Однак як зазначає Міністерство юстиції України такі повідомлення були надіслані не вперше. Також Захар Тропін наголосив, «що згідно з позицією Європейського суду з прав людини, відступ від зобов'язань за Конвенцією, навіть якщо він може бути виправданий обставинами, що його зумовили, не має наслідком звільнення держав від зобов'язання поважати принцип верховенства права та тісно пов'язаних з ним гарантій. Навіть у контексті надзвичайного стану має переважати основоположний принцип верховенства права»[6].

Висновок. Здійснюючи підсумок вищевикладеного бачення слід зазначити, під суб'єктивними публічними права громадян варто вбачати право яке реалізується шляхом їх користування саме у сфері державного управління, адже вони є першочерговим зв'язком між громадянином та державою. Також до суб'єкта адміністративного права варто віднести конкретизованість, деталізованість що знаходить своє відображення в нормативно – правових актах. Суб'єктивне право нерозривно пов'язане з суб'єктивним обов'язком, таким чином існуванні один без одного є неможливим.

Список літератури

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 02.05.2024).

2. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / За заг. редакцією Р.С. Мельника. Київ: Ваїте, 2014. 482 с.

3. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. у 2 т. редкол. В.Б. Авер'янов (голова) та ін. КІЇВ:Юридична думка, 2007. Т. 1: Загальна частина. 592 с.

4. Адміністративне право: підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін. / За заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. Харків: Право, 2013. 656 с

5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 02.05.2024).

6. Відступ України від Конвенції із прав людини: у Мін'юсті роз'яснили, що відбулось насправді: Судово – юридична газета в Україні URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/299773-otstuplenie-ukrainy-ot-konventsii-po-pravam-cheloveka-v-minyuste-razyasnili-hto-proizoshlo-na-samom-dele> (дата звернення 02.05.2024).

Клочко А.М. докторка юридичних наук,
професорка, професорка кафедри
міжнародних відносин Сумського
національного аграрного університету
Старожилова А. студентка 4 курсу,
спеціальність «Міжнародне право», Сумський
національний аграрний університет

Кримінально-правова охорона довкілля в Україні в контексті сталого розвитку та викликів воєнного часу

Важливим завданням кримінального законодавства, серед встановлених у ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) є **правове забезпечення охорони довкілля**. Проблеми якісного змісту кримінально-правових норм в умовах дії правового режиму воєнного стану в державі набувають особливого значення як і своєчасна криміналізація окремих діянь, що зумовлене виникнення нових видів загроз, спричинених повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Кримінальні правопорушення (далі - кп) проти довкілля (*Розділ VIII Особливої частини КК України, ст. 236-254 КК України*) містить охоронювані кримінальним законом суспільні відносини у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Відповідні діяння характеризуються, переважно, спричиненням суспільно-небезпечних наслідків природному довкіллю або його конкретним елементам. З об'єктивної сторони склади кп відповідного розділу КК України є переважно матеріальними. Кримінально-правова охорона довкілля сприяє зусиллям України по досягненню Цілей сталого розвитку [1], а саме цілі 15 «Захист екосистем суші». Це реалізується через протидію кп, оскільки кримінально-правова охорона забезпечує протидію тяжким порушенням екологічного законодавства. Резонансні кримінальні провадження привертають увагу громадськості та ЗМІ на проблеми охорони довкілля, що сприяє підвищенню екологічної обізнаності та активізації громадянського суспільства щодо важливості збереження навколишнього середовища. Кримінально-правова охорона довкілля також передбачає співпрацю з міжнародними організаціями і державами-партнерами у боротьбі з транскордонними екологічними кп, що є важливим для захисту глобальних екосистем. Війна є найбільшою екологічною катастрофою для України. Вже зараз виникає необхідність відновлення ґрунтів та розмінування земель сільськогосподарського призначення. Воєнні дії призводять до зміни ландшафтів, знищення лісів та інших природних територій, що впливає на локальний клімат і спричиняє ерозію ґрунтів; переміщення людей із постраждалих регіонів змінюють моделі використання землі та природні ресурси в інших районах. Значні території України залишаються забрудненими боєприпасами та мінами, що становить загрозу для життя та здоров'я цивільного населення. В таких умовах виникає необхідність розроблення стратегії відновлення навколишнього середовища в Україні. Відповідна стратегія, спрямована на реновацію довкілля, повинна містити законодавчі приписи, націлені на мінімізацію несприятливих наслідків воєнних дій. Законодавчі новели мають відобразитися в тому числі в оновлені положень кримінального законодавства України та розробленні ефективної моделі кримінально-правової охорони довкілля від нових видів небезпек. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України спричинило інтенсивний розвиток кримінального законодавства. До окремих, найбільш значущих змін належать криміналізація діянь Особливої частини КК України, а саме: Розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України» доповнено ст. 111¹ «Колабораційна діяльність» та ст. 111² «Пособництво державі-агресору», ст. 114² «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї..»; Розділ VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» доповнено ст. 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги»; Розділ XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення

військової служби (військові кримінальні правопорушення)» доповнено ст. 435¹ «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»; Розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» доповнено ст. 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників»; Розділ VIII Загальної частини КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» доповнено ст. 43¹ «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Разом з тим істотних змін у Розділі VIII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти довкілля» проведено не було. Однак вчиненням екологічних кп після запровадження правового режиму воєнного стану в Україні наразі спричинено збитків на суму більше 60 млрд доларів [2]. 28 березня 2024 року набув чинності Закон України № 3342-ІХ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» [3]. Наслідком набрання чинності відповідним законом стали зміни у санкціях понад 140 статей КК України, за якими наразі може призначатися пробаційний нагляд. Пробаційний нагляд (основне кримінальне покарання, ст. 59¹ КК України) зводиться до обмеження прав і свобод засудженого, передбачених законом і визначених вироком суду, з використанням наглядових та соціально-виховних заходів без відокремлення від суспільства. Тож санкції більшості кп проти довкілля оптимізовано так, що вони містять одним із основних видів покарань саме пробаційний нагляд. Зокрема, мова йде про такі положення кримінально-правових норм: аб.2 ч. 1 ст. 239¹, аб.2 ч.1 ст. 239², аб. 2 ч.2 ст. 244, аб. 2 ч. 1 ст. 246, аб. 2 ст. 247, аб. 2 ч. 1 ст. 248, аб. 2 ч. 1 ст. 249, аб. 2 ст. 250, аб. 2 ч. 1 ст. 252, аб. 2 ч. 1 ст. 253, аб. 2 ч. 1 ст. 254 КК України. Статистичні дані демонструють зростання кількості кп проти довкілля у період воєнного стану. За вибірковими даними Офісу Генерального прокурора [4] упродовж 2022 -2024 рр. офіційно обліковано кп проти довкілля:

Обліковано кп	2022 рік	2023 рік	2024 рік (01.01-31.03.)
Порушення правил екологічної безпеки, ст. 236	20	30	11
Забруднення або псування земель, ст. 239	149	288	81
Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин, ст. 240	329	380	96
Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, ст. 240 ¹	113	184	31
Забруднення атмосферного повітря, ст. 241	56	83	25
Порушення правил охорони вод, ст. 242	14	103	31
Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, ст. 246	2454	2687	801
Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, ст. 249	576	615	127
Безгосподарське використання земель, ст. 254	161	228	56
Всього	3276	4741	1320

Згідно з офіційними даними ООН у результаті руйнування рф Каховської ГЕС (6 червня 2023р.) спричинено збитків на суму більш ніж 13 мільярдів євро. Відповідні діяння на національному рівні підпадають під кваліфікацію екоциду (ст. 441 КК України). Екоцид створює суспільну небезпеку і спричинює загрозу життю населення держави, руйнуючи довкілля або його окремі компоненти. У міжнародному кримінальному праві це поняття офіційно не застосовується. Статистика Офісу Генерального прокурора містить наступні дані щодо облікованих кп за ст. 441 КК України: 2022р. – 15кп; 2023р. – 7кп; 2024р. - 0кп [4]. Відповідне вимагає належного реагування міжнародного співтовариства на злочинні дії держави-агресора, оскільки наслідки екоциду можуть мати глобальний вплив на навколишнє середовище за межами України. Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі- Статут МКС) не містить визначення злочину екоциду, проте відповідні діяння підпадають під кваліфікацію воєнного злочину (ст. 8 Статуту МКС). Зокрема для цілей Статуту МКС «воєнні злочини» означають грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції. Ч .2 п. IV Статуту МКС містить положення, що до воєнного злочину належить умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [5]. Виникає необхідність криміналізації та визначення складу злочину екоциду на міжнародному рівні. Можна із впевненістю стверджувати, що воєнні дії в Україні є каталізатором до розвитку міжнародного кримінального права. Слід зазначити, що 22 лютого 2024 року Бельгія стала першою країною ЄС, що криміналізувала екоцид [6]. Глобальна компанія Stop Ecoside International та окремі неурядові організації звернулися до Прокурора МКС з ініціативою щодо визнання екоциду міжнародним злочином [7]. Захист довкілля через законодавчі, зокрема кримінально-правові заходи є важливим для забезпечення здоров'я населення та збереження біорізноманіття, що є основою сталого розвитку України.

Список літератури

1. Що таке Цілі сталого розвитку? URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.
2. Рф скоїла екологічних злочинів в Україні на понад 60 млрд доларів – Стрілець. Українські національні новини. URL: <https://unn.ua/news/rf-skoila-ekolohichnykh-zlochyniv-v-ukraini-na-ponad-60-mlrd-dolariv-strilets>.
3. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань. Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX.
4. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998.
6. Бельгія першою в ЄС криміналізувала екоцид. «Екологія. Право. Людина» – правозахисна організація. URL: <https://epl.org.ua/announces/u-belgiyi-uhvalyly-novyj-zakon-shhodo-ekologichnyh-zlochyniv-kryminalizovano-ekotsyd/>.

7. Experts Call for International Criminal Court to Introduce New Crime of “Ecocide”. Ecocide International. URL: <https://www.stopecocide.earth/2024/experts-call-for-international-criminal-court-to-introduce-new-crime-of-ecocide>

Коваль А. М. кандидат юридичних наук, практикуючий юрист

Адміністративно-правове регулювання діяльності парамедиків при наданні медичної допомоги в Україні

Сучасний стан знаходження України у протистоянні агресії Росії зумовлює пошуку шляхів налагодження надання ефективною невідкладною медичною допомогою в умовах пов'язаних з дефіцитом медичних працівників, особливо в місцях безпосереднього зіткнення з ворогом. Даний стан є однією з умов застосування в Україні «парамедицини», яка зародилась і опробовувана в діяльності цивілізованих держав. Її сутність полягає в тому, що «парамедицина» є «мобільною інтегрованою медичною допомогою», яка швидко розвивається в надрах системи екстреної медичної допомоги з метою пришвидшення доставки потерпілих, що отримали фізичні вади до стаціонарних лікувальних закладів, забезпечуючи максимально спроможне оберігання, підтримання життя, здоров'я. нужденної людини під час її транспортування.

Своїх здобутки парамедицина набула під час боротьби в часи пандемії, а також під час усунення наслідків техногенних катастроф. Більше того, як свідчить досвід зарубіжних держав, використання осіб, які набули статусу парамедиків набуває позитивного значення особливо в ході по ліквідації негативних наслідків для життя і здоров'я людини при проведенні військових дій.

Будучи першими, хто реагує на виклик щодо надання невідкладною медичною допомогою, особливо якщо це торкається під час проведення військових операцій, парамедики, як показує досвід зосереджувались насамперед на виведенні хворих із невідкладних станів, а також на акцентування уваги щодо ефективності оцінення ситуацій пов'язаних з розробкою маршрутів для своєчасного доставлення особи, потребуючої медичною допомогою, в період догоспітального переміщення нужденної особи до стаціонарного закладу з метою надання їй кваліфікованої медичною допомогою.

Парамедик (англ. paramedic) — медичний працівник, який зазвичай надає допомогу при невідкладних станах на догоспітальному етапі. Термін використовують переважно в країнах з англо-американською моделлю надання екстреної медичною допомогою. Залежно від державі або її окремого адміністративного -територіального формування [1],

Сам термін «парамедик» виник у Сполучених Штатах Америки від використання поняття «пара-професіонал» (англійське paraprofessional), тобто полупрофесіонал - помічник професіонала, працівник, якій не має вищої освіти, але пройшов спеціальні курси, отримав відповідні навички спеціальної професійної підготовки і здав кваліфікаційний іспит.

В вузькому розумінні парамедик — це окрема професія, екстрений медичний технік відповідного рівня, а ще в більш ширшому трактуванні - взагалі медичний працівник без медичною освіти.

Парамедик надає долікарську медичну допомогу особам які отримали фізичні увіччя в результаті аварії, пожежі, стихійного лиха, других нещасних

випадків, а також після виникнення загостреного хронічного захворювання. Як правило, парамедик входить в склад бригад екстреної медичної допомоги, він також може працювати і в відділеннях екстреної медичної допомоги.

В своїй більшості парамедик, як правило, особа, що має медичну освіту, та працює в служби невідкладної медичної допомоги у аварійно-пошукових та військових підрозділах маючи при цьому навички надання екстреної медичної допомоги.

Термін парамедик використовується у своїй більшості в класифікаторах професій в державах з англо-американською моделлю надання екстреної медичної допомоги. В залежності від країни чи її регіону, строк навчання таких осіб, яких іменують парамедиками, може бути різний, та коливається від декількох місяців до 4 років.

Щоб ефективно брати участь у роботі бригад по наданню первинної допомоги, а також вжиття первинних невідкладних заходів, правомедик, як фізична особа, повинен мати початкову медичну освіту по наданню невідкладних медичних процедур для збереження життя людини в екстремальних умовах.

Як відмічається дослідниками, мета розвитку парамедицини це – зекономити час при транспортуванні пацієнтів, підвищити доступ хворих до первинної медичної допомоги та покращити кваліфікацію бригад невідкладної допомоги. Парамедик – це фахівець, який надає широкий спектр рятувальних медичних послуг за сучасними стандартами на догоспітальному етапі й своєчасно транспортує постраждалого до лікарні.

Отже слід відмітити, що «Парамедицина» створюється з метою:

- зменшення кількості викликів швидкої медичної допомоги на нетермінові, нетранспортні послуги, які не підлягають відшкодуванню, щоб забезпечити наявність вільних бригад для виїзду на більш тяжкі виклики;
- скорочення простою між дзвінками;
- покращення доступу населення і задоволення потреб громади у первинній медичній допомозі, забезпечення її безперервності;
- зменшення частоти повторної госпіталізації в лікарні;
- спостереження за перебігом хронічних захворювань та орієнтація на пацієнтів з високим ризиком;
- економія фінансування системи охорони здоров'я і часу.

Відповідно до проекту нової реформи медицини, до 2025 року планується реорганізація роботи швидкої медичної допомоги. Прийнята постанова змінює склад бригад екстреної медичної допомоги та вводить поняття «бригади парамедиків», які працюватимуть паралельно з лікарськими та фельдшерськими бригадами екстреної медичної допомоги до 2025 року.

Усі фельдшери з медицини невідкладних станів і медичні сестри, які зараз працюють у бригадах екстреної медичної допомоги, мають пройти перенавчання і отримати кваліфікацію «парамедик». В даний час Український уряд затвердив новий склад бригад екстреної медичної допомоги. Тепер допомагати лікарям будуть не медсестри і фельдшери, а парамедики.

Згідно вимог МОЗ, парамедик – це фахівець із вищою медичною освітою, який спеціалізується на наданні екстреної медичної допомоги (ЕМД). Такий спеціаліст може врятувати життя людини до її госпіталізації.

У відомстві наголошують, що кваліфікація парамедика вища, ніж медичної сестри чи фельдшера. У його компетенції – складні медичні маніпуляції. Зокрема,

штучна вентиляція легень. Крім того, парамедик вміє знімати й інтерпретувати кардіограму, проводити апаратну дефібриляцію та інші медичні втручання.

Переважно фельдшери таких дій не роблять. «Фельдшер має ті знання, які отримав під час навчання в коледжі. Вони спрямовані здебільшого на діагностику і лікування, аніж на врятування життя. Якщо така бригада виїжджає на екстрений випадок, то вона неспроможна реалізувати більшість протоколів з медицини невідкладних станів і життя пацієнта залишається під загрозою», – зазначає один з ініціаторів навчання парамедиків в Україні, професор Арсен Гудима і додає, що головне завдання «швидкої» - довести постраждалого до профільної установи живим.

Професія парамедик з'явилась в українському класифікаторі 2017 року. Так згідно Наказу Міністерства охорони здоров'я України від 09 серпня 2017 року № 918 «Про внесення змін до «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників». Випуск 78 «Охорона здоров'я». Цим наказом розділ «Фахівці» був доповнений новим пунктом такого змісту: 52. ПАРАМЕДИК. [2].

А вже у 2018 року 50 перших студентів вступили на спеціальність «Парамедик» у Тернопільському державному медичному університеті ім. І.Я. Горбачевського та Черкаській медичній академії.

Студенти-парамедики навчатимуться 3 роки, а по завершенню отримають диплом бакалавра. Особливості підготовки полягають у ґрунтовних практичних заняттях, окрім обов'язкової медичної теорії. Студентам моделюють різні невідкладні стани, щоб вони навчились швидко діяти в будь-якій ситуації. Для цього університети використовують спеціальні симуляторні центри. Окрім підготовки студентів, в Україні також триває програма з навчання інструкторів-парамедиків, які допомагатимуть перекваліфікуватись фельдшерам та медсестрам у регіонах. Українців готують міжнародні професіонали екстреної допомоги із США, Польщі та Литви на базі Тернопільського державного медичного університету.

В Україні тривалість навчання парамедиків складає три роки. Під час першого року навчання майбутні парамедики будуть здобувати загальну освіту, яка відповідає освітньому рівню «бакалавр». Одночасно вони будуть опановувати вміння і навички для надання розширеної першої допомоги. На II та III курсах вони здобуватимуть вищий рівень рятувальної медицини – розширену екстрену допомогу. Маючи освітній рівень «бакалавр», парамедики зможуть продовжити освіту в магістратурі».

Для працівників екстреної медичної служби така перекваліфікація триває чотири тижні і включає роботу з українськими спеціалістами з парамедицини, а також інструкторами із США, Польщі та Литви, теоретичну та практичну підготовку, відпрацювання необхідних навичок із надання невідкладної допомоги. По закінченню програми складається іспит.

Становлення парамедика за кордоном зазвичай займає 1-3 роки, залежно від кар'єрних цілей та освітнього шляху. Освітня програма для парамедиків зосереджена на підтриманні життєдіяльності в умовах реагування на невідкладну ситуацію, включаючи як серцево-легеневу реанімацію, накладання джгута та лікування ран, так і навички надання розширеної медичної допомоги (інкубація, внутрішньовенні ін'єкції, базові знання з кардіології, травматології тощо). Парамедики виконують більш складні процедури, ніж фельдшери швидкої медичної допомоги, і тому потребують розширеної програми освіти. Парамедики, які бажають підняти кар'єрними сходами, можуть брати участь у чотирирічній програмі бакалаврату. Випускники бакалаврату часто працевлаштовуються на

посади адміністраторів охорони здоров'я, менеджерів з підготовки парамедиків або клінічних керівників. Деякі студенти використовують цей ступінь як плацдарм для просування в навчанні, вступаючи на програми асистентів лікарів або медичну школу.

В Україні, відповідно до урядового наказу, з 1 січня 2025 року фельдшери та медсестри, які працюють у бригадах екстреної медичної допомоги, повинні мати кваліфікацію «парамедик». До того часу працюватимуть паралельно 3 бригади екстреної допомоги: лікарські, фельдшерські та парамедиків. Бригаду парамедиків складатиме один парамедик та екстрений медичний технік.

Зміни стосуються також водіїв, які мають перенавчитися і отримати кваліфікацію «екстрений медичний технік». Екстрений медичний технік (EMT) – це людина без медичної освіти, але зі спеціалізованою підготовкою, яка має допомагати лікарям і парамедикам у наданні професійної медичної допомоги пацієнту.

Медичними техніками стануть водії «швидких». Як зазначають у МОЗ, екстрений медичний технік – це людина без медичної освіти, яка пройшла спеціалізовану підготовку. Вони допомагатимуть лікарям та парамедикам надавати професійну медичну допомогу пацієнту.

«Кожен працівник сфери охорони здоров'я, кожен парамедик повинен оперувати теоретичним та критичним мисленням – це питання життя і смерті. Це фактично 3-секундні рішення, що базуються на ситуаційній обізнаності», – переконаний американський експерт ЕМД, парамедик Джон Крістенсен, який навчає українських медиків.

Військово-польові умови - середовище підвищеної небезпеки для життя і здоров'я людей. Службовці оборонних сил і учасники бойових дій досить часто можуть потребувати надання швидкої та невідкладної медичної допомоги. Її надають парамедики і військові хірурги. Для вирішення поставлених перед ними завдань вони застосовують перевірені десятиліттями заходи та інноваційні високоефективні розробки.

В Ізраїлі парамедики – це працівники, які спеціалізуються на наданні медичної допомоги при у невідкладних станах. Вони працюють в системі екстреної медичної допомоги і у військовій медицині. Так, наприклад при Університеті Бен-Гурион парамедики навчаються 3 роки і отримують диплом бакалавра в сфері екстреної медицини. Для отримання кваліфікації парамедика і одночасно медсестри/медбрата необхідно вчитися 4 роки[3].

По суті, в польовах умовах парамедик замінює лікаря і має більш вищу кваліфікацію в наданні екстреної допомоги, при набряках легенів, легких, серцевих нападах, алергічних реакціях, травмах и т. д., по відношенню щодо інших медичних працівників.

В США в екстреній допомозі діє ступенева освіта, тобто після проходження певного курсу навчання працівник має можливість перейти із категорії більш низького рівня кваліфікації на більш вищий її рівень. Парамедик в більшості штатів - самий високий рівень кваліфікації осіб без лікарської освіти на догоспітальному етапі[4].

Деякі штати США відокремлюють окреме ліцензування в межах штату на рівень вище парамедика — парамедик розширеної практики (Advanced Practice Paramedic)[5]

Парамедики інтенсивної терапії, як правило, здійснюють транспортування тяжких пацієнтів, це потребує умінь, які не входять в сферу звичайного парамедика[7].

Додатково, ЕМТ можуть отримати спеціальну сертифікацію як екстремального ЕМТ, екстремального парамедика, тактичного ЕМТ і авіаційного парамедика. Підготовка парамедиків розрахована на 1000 годин (залежить від штату і установи), тобто від півроку до двох років, в залежності від кількості годин інтенсивності занять. Скільки би курс не проходив, іспити для всіх однакові (в межах одного штату). Во ряді штатів здобувач повинен отримати кваліфікацію ЕМТ-В, попрацювати на СМП деякий час, і тільки потім може піти вчитися на парамедика. Парамедики вивчають анатомію, фізіологію, фармакологію и т. п. — не на рівні лікаря, мається на увазі, но все таки краще ніж ЕМТ-В. Це дозволяє їм, поряд тим, що вміють ЕМТ-В (як звичайно, в різних штатах це список відрізняється)

З 2016 року в Україні в ході медичної реформи для поліпшення якості екстреної допомоги започаткована нова спеціальність — парамедик[8]. Це особа з рівнем освіти бакалавра галузі знань «Здоровоохорона» з відповідною спеціалізацією (строк навчання три роки). Кваліфікаційні вимоги до парамедика вищі, чим до фельдшера.

В Україні кваліфікаційні вимоги для осіб, які здобули вищу освіту до 2022 року за кваліфікацією «Фельдшер» можуть, з дотриманням встановлених класифікатором вимог, такі категорії парамедиків.

Парамедик вищої категорії: вища освіта за ступенем молодшого бакалавра галузі знань «Охорона здоров'я», спеціальністю «Медсестринство», спеціалізацією «Екстрена медицина», за кваліфікацією «Парамедик»; підвищення кваліфікації (курси удосконалення тощо); наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) вищої кваліфікаційної категорії; стаж роботи за фахом - понад 10 років.

Парамедик I кваліфікаційної категорії: вища освіта за ступенем молодшого бакалавра галузі знань «Охорона здоров'я», спеціальністю «Медсестринство», спеціалізацією «Екстрена медицина», за кваліфікацією «Парамедик»; підвищення кваліфікації (курси удосконалення тощо); наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) I кваліфікаційної категорії; стаж роботи за фахом - понад 7 років.

Парамедик II кваліфікаційної категорії: вища освіта за ступенем молодшого бакалавра галузі знань «Охорона здоров'я», спеціальністю «Медсестринство», спеціалізацією «Екстрена медицина», за кваліфікацією «Парамедик»; підвищення кваліфікації (курси удосконалення тощо); наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) II кваліфікаційної категорії; стаж роботи за фахом - понад 5 років.

Парамедик: вища освіта за ступенем молодшого бакалавра галузі знань «Охорона здоров'я», спеціальністю «Медсестринство», спеціалізацією «Екстрена медицина», за кваліфікацією «Парамедик»; без вимог до стажу роботи.»; 2) для осіб, які здобули вищу освіту за кваліфікацією «Парамедик»:

Парамедик вищої категорії: вища освіта за ступенем бакалавра галузі знань «Охорона здоров'я», спеціальністю «Медсестринство», спеціалізацією «Екстрена медицина», за кваліфікацією «Парамедик»; підвищення кваліфікації (курси удосконалення тощо); наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) вищої кваліфікаційної категорії; стаж роботи за фахом - понад 10 років.

Парамедик I кваліфікаційної категорії: вища освіта за ступенем бакалавра галузі знань «Охорона здоров'я», спеціальністю «Медсестринство», спеціалізацією «Екстрена медицина», за кваліфікацією «Парамедик»; підвищення кваліфікації (курси

удосконалення тощо); наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) I кваліфікаційної категорії; стаж роботи за фахом - понад 7 років.

Парамедик II кваліфікаційної категорії: вища освіта за ступенем бакалавра галузі знань «Охорона здоров'я», спеціальністю «Медсестринство», спеціалізацією «Екстрена медицина», за кваліфікацією «Парамедик»; підвищення кваліфікації (курси удосконалення тощо); наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) II кваліфікаційної категорії; стаж роботи за фахом - понад 5 років.

Парамедик: вища освіта за ступенем бакалавра галузі знань «Охорона здоров'я», спеціальністю «Медсестринство», спеціалізацією «Екстрена медицина», за кваліфікацією «Парамедик»; без вимог до стажу роботи[9].

Список літератури

1. URL; <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09 серпня 2017 року № 918 «Про внесення змін до «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників». Випуск 78 «Охорона здоров'я».
3. Хто такий парамедик? Ізраїльська організація парамедиків. Дата звернення: квітень 2024. Архівовано 25 грудня 2017 року.
4. Analysis of Emergency Medical Systems Across the World. Вустерський політехнічний інститут (25 квітня 2013 року). Дата звернення: 24 квітня 2024 року. Архівовано 24 грудня 2017 року.
5. Advanced Practice Paramedic. Дата звернення: квітень 2024 року. Архівовано з оригіналу 6 квітня 2024 року. чи парамедик інтенсивної терапії (Critical Care Paramedic)[6].
6. Tennessee Critical Care Paramedic. Дата звернення: 20 квітня 2024 року. Архівовано з оригіналу 6 жовтня 2011 року.
7. Critical Care Emergency Medical Transport Program. Дата звернення: 8 травня 2024. Архівовано з оригіналу 21 червня 2008 року.
8. Як українців будуть лікувати по-новому: реформування медичної галузі (укр.). Львівський портал (21 листопада 2016 року). Дата звернення: квітень 2024 року. Архівовано 25 грудня 2017 року.
9. Підпункт пункту 52 розділу в редакції Наказу Міністерства охорони здоров'я № 1324 від 17.07.2018 року; із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства охорони здоров'я № 1641 від 18.07.2019 року; Пункт 52 розділу в редакції Наказів Міністерства охорони здоров'я № 133 від 19.02.2013 року, № 918 від 09.08.2017 року.

Kolarov E. Assoc. Prof. Dr.iur., Department of Public Law, Faculty of Law Angel Kanchev University of Ruse, Bulgaria

Actions against normative administrative acts as tool for protection of human rights

Much is told about direct instruments to address human rights with efforts to protect them. In a previous forum I shared information about the extraordinary means for control to reopen administrative and administrative penal procedures (when an administrative or administrative penal act is already entered into force) and to revoke an entered into force judicial decision. I would like now to draw the attention to an indirect mean for protection – namely, the appealing of normative administrative acts. About incompliance of legislative acts (adopted by the Parliament) with human rights which

causes unconstitutionality of such law much is written. But let's see how it would be if a secondary legislative act (administrative act that consist of norms, of administrative rules of law) is about to affect negatively human rights.

§ 1. On the kind of act. A normative administrative act is secondary normative act issued or adopted by authorized administrative body. It consists of rules of law – administrative norms. As an administrative act there are requirements for its lawfulness:

1. Competence of the issuing authority
2. Compliance with the form as provided by law
3. Conformity with material rules of law
4. To be issued according to the procedural requirements
5. Compliance with the aim of law

By such act the administrative authority further develops legal regulation on the ground, within the frame and in execution of law. There are different sorts of normative administrative acts depending on the stance of the issuing authority and on the influence over the administrative legal relations – either to give effect of a legislative act as a whole (acts regulations), or to provide procedures and means to application of certain parts or rules of the law or of a regulation (acts directives or ordonances), or to instruct other administrative divisions that are under supervision of the issuing authority how to apply certain rules of law (acts instuctions). With normative administrative acts territorial self-governing authorities (Municipal Councils) regulate matters of local interests according to the provisions of state authorities acts (legislative acts and administrative acts of the state government or of the ministers). For issuing of each normative administrative act there is a special authorization in a legislative act, and the capacity to issue normative administrative act may not be transferred (delegated) to another authority unless the law is amended and provides new authority to be capable to issue certain normative administrative act. This means that the question of existence and issuance of such acts is important for the public government in general and in achievement of certain public aims and results at different levels of governance in particular.

§ 2. On the appealing procedure. According to the Administrative Procedural Code of Bulgaria, unlike the individual and general administrative acts (that are capable to be appealed both in administrative and in judicial way) the normative administrative acts are to be appealed before court only – the Supreme Administrative Court (mainly) or the regional administrative courts (if it goes about a normative administrative act of a Municipal Council or of decentralized or autonomous entity if especially provided by law /like universities/).

Although normative acts consist of rules of law – that are abstract and addressed to abstract addressee which means that it may affect hypothetically everyone – the Code provides that the subject to the right of claim is any natural or legal person that is directly and individually concerned (affected) by the act, or administrative body if obligations are created to it through the act, or the prosecutor.

Another specific feature of the procedure is that normative administrative acts can be appealed without any limit of time. This is because rules of law – as abstract rules – are constantly applied until the rule is valid.

A claim can be lodged against the normative administrative act in its entirety or against any part of it – part of the text, specific rule of the act or certain wording within the text. The next example regarding the human rights concern namely wording that appears to be contra legem while the rest f the text is not within the subject matter of the case.

§ 3. Case-law. Recent case-law of the Supreme Administrative Law showed that human rights might be affected negatively even by secondary legislation.

The case concerns an international family situation. A couple living in the USA has a child. The mother is Bulgarian national, the father – American. The child has both American and Bulgarian identification documents, and Bulgarian citizenship as well. After a conflict between the parents the mother returns to Bulgaria together with their child. The father starts procedure on the basis of the Hague Convention on the Civil Aspects of the International Child Abduction (1980) before the competent US authority. The latter issues an order for return which was transferred to Bulgaria and Sofia City Court approved it by a decision. Later, the Sofia Court of Appeal revoked the previous decision. So the father started to look for a way to keep his relations to the child that met resistance by the mother. Every try of him to come to Bulgaria was answered by the mother with a threat that she and the child would go abroad leaving the father no chance to meet with his daughter. Then the father asked the police authorities to issue an order to prohibit the mother and their child to leave the territory of Bulgaria which was denied by the respective authorities due to the provision of an Instruction of the Minister for Interior of 2022. The provision says that if a child of Bulgarian citizenship leaves the country it needs to be in possession of a declaration of assent by the absent parent also Bulgarian citizen. So the police authorities denied issuing of such prohibition order in compliance with the rule of the normative administrative act of the Minister for Interior. This makes the father to turn to the Supreme Administrative Court with a claim against the wording “Bulgarian citizen” for the absent parent to give assent if their child leaves the territory of Bulgaria. This according to the father was discriminatory provision since it was giving no chance to parents of other nationality (citizenship) that was not accompanying their child to protect their parental rights as in the described situation. And moreover, the reasons given by police authorities for the need only parents of Bulgarian citizenship to declare their consent for the child to leave the territory of the state was compliance with the Annex VII, point 6. ‘Minors’ of the Regulation (EU) 2016/399 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code). It is worth to mention here that this Instruction issued to give effect of the Schengen Border Code was needed in order to prove the efforts of Bulgarian government to apply duly the Schengen acquis desiring enlargement of the Schengen area with Bulgaria. However, we see, this particular wording of the Instruction provision (Art. 48, par. 1, the wording on the unaccompanying parent ‘Bulgarian citizen’).

The Supreme Administrative Court motivated that it is undue discrimination which not only places parents in unfavorable position when unaccompanied child Bulgarian citizen is about to leave the territory of the state regarding the citizenship of the parent, but also provides no strict protection to the rights of the child traveling accompanied by one of its parents or unaccompanied for cases of international kidnapping and abduction.

Based on such summarized motives (the motivated decision of the court reflected to Family Code, to the Children Protection Act, and international law as well – the above mentioned 1980 Hague Convention, and the respected Schengen law which is applicable and effective and with precedence before contradicting domestic rules of law. So as result the Supreme Administrative Court revoked the wording about ‘Bulgarian citizenship’ of the unaccompanying parent. This restored the interim relief of the provision and the respected human rights – freedom to movement, right to family life, protection of children’s rights etc.

In such complicated cases and situation – a mixture of private international law, European Union law, domestic family law, human rights law, etc. – we can find a core idea

that the procedure to appeal the normative administrative act might be used not only to restore the affected subjective right (in our case of the parent foreign citizen) but to restore legality and conformity of domestic law (especially secondary legislation, the normative administrative act) with the fundamental human rights – these are general principles of modern internal law, and of the EU law as well.

References

1. Administrative Procedural Code, published in the State Gazette No. 30 of 11 April 2006, last amended and published in the State Gazette No. 102 of 8 December 2023.

<https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135521015>

2. Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction, <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=24>

3. Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code), published in the Official Journal L 77, 23.3.2016.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0399>

4. Instruction No. 8121z-1492 of 4 November 2022 on the order and organization of completing border checks on the border control points, issued by the Minister for Interior, published in the State Gazette No.91 of 15 November 2022, amended and published in State Gazette No. 37 of 26 April 2024.

<https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137227685>

5. Judgement of the Supreme Administrative Court No. 11225 of 26 October 2023, approved by Cassation Decision No. 4685 of 15 April 2024.

https://info-adc.justice.bg/courts/portal/edis.nsf/e_act.xsp?id=2257035&code=vas&guid=1387364907

*Kolpakov V. K. Doctor of Juridical Sciences,
Professor Zaporizhzhia National University*

Human rights standards in the conditions of armed conflicts

Human rights standards in armed conflicts are formulated by International Humanitarian Law. They are called: a) humanitarian standards; b) standards of humanitarian law.

Reference publications define humanitarian law as a part of international law that establishes rules and regulations for the protection of the rights and dignity of people in armed conflicts. It is also known as the law of war or international humanitarian law (abbreviated as IHL). Humanitarian law governs the conduct of armed conflicts, including the protection of civilians, prisoners of war, the wounded and sick, and the provision of humanitarian assistance. Its norms prohibit the use of certain types of weapons and methods of warfare. The main sources of humanitarian law are: a) international treaties (including the Geneva Conventions of 1949, their additional protocols, and other documents); b) documents related to ensuring human rights; c) customary international law; d) court decisions. Humanitarian law aims to protect the most vulnerable groups during conflicts and reduce the human suffering associated with war.

Its forerunner was the idea of concluding legally binding documents (agreements, treaties, conventions, pacts, protocols, declarations) regarding standards: a) protection of the wounded in active armies and b) formation of national societies (associations, communities, alliances) for training of specialists and concentration of material resources for the purpose of helping the wounded and sick during the war.

In the times of "new history", the most clearly humanitarian standards were formulated in the book of the Geneva businessman Jean Henri Dunant "Memories of Solferino" (1862) about the authentic and tragic consequences of the bloody battle that took place near the Italian town of Solferino in 1859 year.

In fact, Dunant laid out the first research vision of the characteristics of the humanitarian movement in the conditions of armed conflicts. The published theses and justifications formed the basis for the creation in 1863 of the organization that later became known as the International Committee of the Red Cross.

Thus, the nature of humanitarian law standards is triune. Its first genetic contour is the legal fixation of standards in the form of rules and regulations regarding their obligation in wartime conditions for participants in the conflict; the second - standards of real assistance to persons who suffered as a result of military actions; the third genetic circuit is research. Let's remember that it all started with the study of the military clash at Solferino.

Each of the mentioned contours received an evolutionary development in time and space. Legal fixation took place primarily in international conventions, pacts and declarations. From their case we mention the following: The Hague Convention on the Laws and Customs of Land War; Geneva Convention on the Amelioration of the Fate of the Wounded and Sick in Active Armies; Geneva Convention for the Amelioration of the Fate of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of the Armed Forces at Sea; Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War and others.

Standardization of real practical assistance to persons injured as a result of military actions is characterized by multi-vector nature and is provided by legal means: a) in the fields of education, economy, medicine, jurisprudence, social counseling, etc.; b) regarding the use of soft power and smart power; c) regarding the involvement of state resources and opportunities of civil society.

In this regard, it is appropriate to mention the practical humanitarian dictionaries of the legal director of Doctors Without Borders (France) Françoise Bouchet-Saulnier, the 4th edition of which is dated October 2013[1], as well as Francisco Rubio and Christelle Hure, whose work contains almost 500 definitions and uses the concept (and term) "humanitarian world"[2].

The research circuit of humanitarian law generates in its "melting pot" positive results of practical activity and research achievements of specialists of various legal branches and law schools. First of all, this concerns the sphere of human rights. In the publications devoted to these issues, it is proved that the norms of humanitarian law and the norms of human rights law are complementary, that is, they complement each other.

The analysis of their judgments shows that humanitarian standards: firstly, do not exclude the application of normative material of various legal fields; secondly, require the occupying state to observe (to the extent possible) the laws of the occupied state; thirdly, they are not motives for denunciation of internal regulations in conflict zones; fourthly, when regulating relations, conflict participants are referred to domestic legislation; fifth, contribute to the disclosure of the inability of domestic legislation designed for peacetime to regulate relations under martial law.

The cited and other works reflect the consistent evolution of humanitarianism, project the directions of discussions, arouse interest in actions of humanitarian content, stimulate the search for the latest and most effective methods and forms of humanitarian activity, the integration of concrete practice and research activity.

Recently, the focus of the novel has been on the achievements of the standards of humanitarian diplomacy. Asma Mahai-Batel's dissertation "Humanitarian Diplomacy and

International Humanitarian Law: From Empiricism to Catalytic Diplomacy"[3] is considered to be a landmark study of this phenomenon.

According to her vision, the concept of humanitarian diplomacy appeared in the 2000s based on meaningful practices of implicit negotiations on humanitarian issues. The purpose of this diplomacy is to convince public leaders of the expediency of always and under any circumstances to act in favor of vulnerable population groups, while observing and respecting basic humanitarian principles.

It covers the activities of humanitarian actors whose goal is to obtain a "comfortable" space for their activities from the political and military authorities. This activity includes: 1) guaranteeing the safe presence of humanitarian organizations in a certain country; 2) access to negotiations with the civilian population in need of assistance and protection; 3) monitoring of aid programs; 4) ensuring respect for the standards of international law; 5) support of humanitarian organizations and their goals at various socio-political levels. Thus, humanitarian diplomacy acts as an actual channel of access to the most vulnerable sections of the population.

Ukrainian researchers note that in the domestic legal space, the standards of humanitarian law are characterized by: a) a steady tendency to expand the sphere of social relations, which are affected by this law; b) quantitative growth and qualitative evolution of the functions of organizational and structural entities that ensure the implementation of its norms; c) constant expansion of subjects of legal protection; d) increase in the range of situations in which victims of armed conflicts appear [4, p. 28].

The act of implementing the standards of international humanitarian law into the Ukrainian legal space became the "Instruction on the procedure for the implementation of the norms of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine"[5]. According to the analysis, the trigger for their actualization in the conditions of martial law was the Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 "On the Introduction of Martial Law in Ukraine"[6] and the Law of Ukraine "On the Legal Status of Persons Disappeared Under Special Circumstances"[7].

In this regard, it is appropriate to state that research into the processes of implementation of international humanitarian law standards into the Ukrainian legal space is difficult to recognize as active and adequate to the challenges of the time. First of all, this assessment stems from a small number of monographic publications on the implementation of international humanitarian law standards in Ukrainian jurisprudence.

According to the Instruction, in the Ukrainian legal space, international humanitarian law (the law of armed conflicts) is understood as a system of internationally recognized: a) legal norms; b) standards; c) the principles applied during armed conflicts establish the rights and obligations of subjects of international law regarding the prohibition or restriction of the use of certain means and methods of conducting armed conflict, ensuring the protection of victims of the conflict, and determine responsibility for violations of these norms. The norms of international humanitarian law come into force with the beginning of an armed conflict or an operation to maintain peace and security.

The analysis of the instruction shows that the regulatory influence of its norms is correlated with the standards in which the leading place is recognized, **firstly**, at the request of the parties involved in the conflict, in all circumstances, to distinguish between the civilian population and direct participants in hostilities (combatants) in order to ensure the protection of the civilian population and civilian objects; **secondly**, it is forbidden to attack both the civilian population in general and individual civilians. Attacks should be directed only against military objects. Persons who do not or have ceased to participate in hostilities have the right to respect for their lives, as well as physical and

mental integrity. Such people must be provided with protection and humane treatment in all circumstances without any discrimination; **thirdly**, the prohibition to kill or injure an enemy who has surrendered or can no longer participate in hostilities; **fourth**, by imposing on the parties to the conflict and members of the armed forces, restrictions on the right to choose methods and means of warfare, as well as prohibitions on the use of weapons or methods of warfare that may cause unnecessary losses or unnecessary suffering; **fifth**, at the request of the parties involved in the conflict, pick up the wounded and sick, provide them with medical assistance. Aid should be given to the side of the conflict in whose power they ended up. It is necessary to ensure the protection of medical personnel and medical institutions, as well as their transport and equipment; **sixth**, the parties involved in the conflict recognize the red cross or red crescent emblem on a white background as an object of special protection. Persons and objects using the red cross and red crescent emblems may not be attacked; **seventhly**, captured participants in hostilities and civilians who are in the power of the enemy have the right to preserve their lives, respect for their dignity, personal rights and beliefs (political, religious and other). They must be protected from any violent actions and reprisals. They have the right to correspond with their families and to receive assistance. Every person should be given basic judicial guarantees.

Thus, humanitarian international standards and practices implemented in the Ukrainian legal space introduce legal means of conflict resolution into martial law relations in order to protect the victims of such conflicts and prevent destruction that endangers the existence of people in the areas where they occur.

References

1. Bouchet-Saulnier F. Dictionnaire pratique du droit humanitaire. Rowman littlefield ed. 2013. P. 760.
2. Rubio F., Huré C. Dictionnaire pratique de l'humanitaire. Ellipses, 2010. P. 272.
3. Asma Mahai-Batel. Humanitarian diplomacy and international humanitarian law: from empiricism to catalytic diplomacy. University of the Côte d'Azur. Submitted on 18 Dec 2021. P. 553. <https://theses.hal.science/tel-03491862>.
4. Міжнародне гуманітарне право / за ред. Т. Р. Короткого. Київ-Одеса: Фенікс, 2017. 145с.
5. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Офіційний вісник України. 2017, № 61, ст. 1886.
6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. Голос України № 37 від 24.02.2022.
7. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. ВВР, 2018, № 38, ст.280.

Ковбас І.В. доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права ЧНУ імені
Юрія Федьковича

Коваль М.В. кандидат юридичних наук,
професор, професор кафедри
адміністративного права, процесу та митної
безпеки Навчально-наукового інституту
економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету

Правове регулювання діяльності детективів при розслідуванні кримінальних правопорушень в Україні

Поняття та сутність детективної діяльності заключається в тому, що таку діяльність, як правило, здійснюють спеціально уповноважені посадові чи службові особи від імені держави - державна детективна діяльність, а також в ряді країн таку діяльність здійснюють приватні особи на підстави спеціального законодавчого акту отримавши ліцензію на проведення приватної детективної діяльності з окремим обмеженнями відносно здійснення певних розшукових дій або проведення певних заходів.

В Україні використання праці детективів, як різновиду правоохоронної діяльності, започатковано з включенням в правову сферу діяльності ряду державних інституцій посадових і службових осіб, які передбачені штатним розписом як «детективи».

Сучасний словник іншомовних слів, слово «детектив» тлумачить як похідне від [англійського detective – агент таємної служби розшуку: латинське *detectivo*-розкриття], таємний агент який проводить розслідування кримінальної справи[1, с.215].

Тлумачний словник української мови: сучасна лексика, слово «детектив» тлумачить як працівник таємної служби розшуку[2, с. 94].

Великий тлумачний словник сучасної української мови, слово «детектив» тлумачить як спеціаліст з розслідування злочинів. Слово «детективний» як розкриття запутою таємниці, зазвичай пов'язаної зі злочином[3, с. 217].

Інші довідникові і літературні джерела дають тлумачення детектив як англійське *detective*; латинське *detectivo* розкриття: а) спеціаліст з розслідування кримінальних правопорушень; б) агент розшукової поліції, який займається розкриттям і розслідуваннями кримінальних правопорушень[4].

Національні юридичні довідникові джерела щодо розкриття поняття «детектив» акцентують свою увагу на тому, що як це зазначено, наприклад, в «Юридичній енциклопедії» вийшла друком у 6 томах, зокрема у її другому томі під поняттям «детектив» слід розуміти особу яка є агентом таємної служби розшуку, сищиком. Посада детектива існує у багатьох державах Західної Європи та Америки. В деяких із них детектив виконує також функції слідчого» [5, с. 166].

Великий енциклопедичний юридичний словник дає наступне тлумачення терміну «детектива», як слово англійського походження - *detective* – сищик, від латинського *detectivo* – розкриття), «... агент таємної служби розшуку, сищик. Посада детектива існує у багатьох державах Західної Європи та Америки. В деяких із них детектив виконує також функції слідчого»[6, с. 180].

Згідно положень статті 12. Кримінального кодексу України (далі по тексту Кримінальний кодекс України буде іменуватись ККУ) кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Кримінальним проступком є передбачене ККУ діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Інші кримінальні правопорушення, згідно поточного законодавства є злочином, які поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Нетяжким злочином є передбачене ККУ діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше

десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Тяжким злочином є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого наступає основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Особливо тяжким злочином є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі[7].

В залежності від ступіня тяжкості кримінального правопорушення поточним законодавством України передбачені наступні форми діянь щодо виявлення, фіксації, розкриття і розслідування вчинених кримінальних правопорушень.

Так, нині діючий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі по тексту Кримінальний процесуальний кодекс України – КПКУ) встановлює наступну процедурно-процесуальну діяльність державних інституцій з метою проведення кримінального провадження для захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [8].

Кримінальне провадження за законодавством України це - досудове розслідування і судове провадження, тобто це процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Згідно поточного законодавства досудове розслідування - це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження.

Досудове розслідування здійснюється у форми дізнання, при якій здійснюється розслідування кримінальних проступків, а також у форми досудового слідства, в якій здійснюється розслідування злочинів.

Притягнення особи до кримінальної відповідальності - стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно статті 38 КПК України органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання.

Досудове слідство здійснюють: 1) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; г) органів Державного бюро розслідувань;

2) підрозділ детективів, та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України.

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів Бюро економічної безпеки України; г) органів Державного бюро розслідувань; ґ) Національного антикорупційного бюро України.

Дізнавач - службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, у випадках, установлених КПКУ, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПКУ, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків.

Дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого.

Слідчий - службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПКУ, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Слідчий уповноважений:

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПКУ;

2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим КПКУ;

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;

7) за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПКУ, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПКУ;

9) здійснювати інші повноваження, передбачені КПКУ.

У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня.

Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПКУ, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПКУ, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на

те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Прокурор - особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень, тобто прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПКУ є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

а) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

а) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

б) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

в) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кримінальним процесуальним кодексом України.

Участь прокурора в суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених КПКУ.

Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України - за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

Слідчий суддя - суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПКУ, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 КПКУ, - голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду.

Таким чином слід констатувати, що ні Кримінальний кодекс України, ні Кримінально процесуальний кодекс України, ні Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», використовуючи слово «детектив» щодо впровадження результатів його діяльності як посадової чи службової особи відносно виявлення, фіксації, розкриття, розслідування вчиненого особою кримінального правопорушення, не розтлумачують його правове поняття.

Його правову сутність та його правове визначення, на нашу думку, слід з'ясувати з положень, що започатковані по – перше, в Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» [9].

Зокрема у ст. 5 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» зафіксовано, що «...до структури управлінь Національного бюро можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні підрозділи та підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації, а також підрозділи швидкого реагування, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, представництва інтересів в іноземних юрисдикційних органах, експертні, фінансові, кадрові та інші підрозділи», частина четверта статті 5 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015 З.У.: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції.

Закон України від 28. 01. 2021 року № 1150-IX «Про Бюро економічної безпеки України», у ст. 2., яка визначає терміни, що вживаються у цьому Законі дає наступну інтерпретацію терміну, який торкається поняття детектива Бюро економічної безпеки України це - службова особа Бюро економічної безпеки України, уповноважена в межах компетенції, визначеної Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України, здійснювати оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Бюро економічної безпеки України[10].

На нашу думку, редакційне трактування поняття «детектива», як посадової особи державної інституції України, що здійснює розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, яке започатковане в Законі України від 28. 01. 2021 року № 1150-IX «Про Бюро економічної безпеки України», у статті 2, необхідно редакційно внести у Кримінальний процесуальний кодекс України, зокрема, **«статтю 3 доповнити пунктом 17-1 започаткувавши в ньому назву «детектив» - службова особа органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, яка уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, проводити оперативно- розшукові заходи та здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень»**, а також доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України **«статтею 40-1 «детектив», як посадова особа органу досудового розслідування, яка несе відповідальність за законність і своєчасність здійснення оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій»**.

Список літератури

1. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О.І.Скопненко, Т.В.Цимбалюк.-К.: Довіра, 2006. – 789 с.. – (Словники України) 2006 рік.
2. Анатолій Івченко. Тлумачний словник української мови, 10-те виправлене видання: сучасна лексика. / Худож.- оформлювач І.В. Осипов. – Харків: Фоліо.- 2006. – 540 с. – (Б-ка державної мови).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003 – 1440 с.
4. «Поліцейський детектив» як одна з альтернатив вирішення проблемних питань взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://www.nai.au.kiev.ua/news/policejskij-detektiv-yak-odna-z-alternativ.html>.
5. Юридична енциклопедія у 6 томах, / Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Видавництво. «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, Т. 2: Д-Й. – 1999, - 744 с.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник. / За редакцією академіка НАН України Ю.С. Шемшученко – К.: ТОВ [Видавництво «Юридична думка»], 2007. - 992 с.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III, документ чинний, редакція від 19.05.2024, // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI, документ чинний, поточна редакція від 19.05.2024, // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
9. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України № 1698 -VII від 31.03.2023, документ 1698-VII, чинний, поточна редакція від 10.12.2023 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2014, № 47, ст.2051.
10. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28. 01. 2021 року, Документ 1150-IX, чинний, редакція від 01.01.2024 року, // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, № 23, ст.197.

Коломоєць Т.О. докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

Право військовослужбовців на звільнення за сімейними обставинами в період дії правового режиму воєнного стану в Україні: «дефекти» тлумачення законодавства при прийнятті адміністративних актів та пріоритети формування судової практики стосовно їх оскарження

В умовах максимальної концентрації всіх наявних ресурсів України на забезпеченні відсічі збройній зовнішній агресії актуальності набуває не тільки питання ефективності використання відповідних ресурсів, але й максимального їх збереження. І мова має йти не тільки про майнові, фінансові ресурси, але, й насамперед, про людський капітал («золотий фонд нації»). Переоцінити роль і значення у вирішенні відповідного головного питання нашої держави на сучасному етапі її існування, яким є збереження держави, забезпечення її національної

ідентичності, територіальної цілісності, незалежності, військовослужбовців неможливо, оскільки їх роль у відповідних процесах є безцінною. Важливо створювати всі необхідні умови (й насамперед в аспекті формування «якісного» за змістом та ефективного у застосуванні нормативно-правового підґрунтя), які б забезпечили як релевантні реальним вимогам часу умови для виконання військовослужбовцями своїх обов'язків, так і для реалізації всього багатоманіття їх прав, навіть з акцентом уваги на ті особливі умови у державі, існування яких обумовлено впровадженням правового режиму воєнного стану з зв'язку із зовнішньою збройною агресією. У цьому контексті важливо звернути увагу на те, що складовими елементами правового стану військовослужбовців є їх права, серед яких і право на звільнення з військової служби (в т.ч. й за «сімейними обставинами»). Кореляція ресурсу військової служби та сімейних обставин в умовах правового режиму воєнного стану в Україні – проблема досить складна й вимагає підвищеної уваги, оскільки має бути забезпечено їх баланс й водночас враховано всі ті «ризики», які опосередковують їх існування в особливих умовах існування держави. Одразу ж варто зазначити, що уваги заслуговує нормативна модель такого балансу саме для умов правового режиму воєнного стану в Україні, існування якої передбачає кореляцію положень одночасно декількох актів законодавства, із поєднанням засад адміністративного правозастосування (насамперед стосовно реалізації правового статусу військовослужбовців в аспекті права на звільнення за сімейними обставинами) та адміністративного судочинства (в аспекті гарантії можливого оскарження адміністративних актів стосовно «перепон» у реалізації зазначеного права військовослужбовців).

Право військовослужбовців на звільнення закріплено у декількох «базових» актах військового законодавства (насамперед, мова йде про: Закони України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу, Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затверджене Указом Президента України від 10.12.2008 року №1153/2008, Інструкцію про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затверджену Наказом Міністра оборони України від 10.04.2009 року № 170, Постанову Кабінету Міністрів України від 12 червня 2013 року № 413 «Про затвердження переліку сімейних обставин та інших поважних причин, що можуть бути підставою для звільнення громадян з військової служби та із служби осіб рядового і начальницького складу» тощо), із «міксованою» моделлю такої фіксації (як безпосереднього визначення відповідних підстав для звільнення зі служби, так і опосередкового фіксування їх як «підстав-перепон» для вступу (призову) на службу). Сімейні обставини, у свою чергу, також закріплені у вищезазначених актах військового законодавства й за змістом корелюють із змістом положень сімейного законодавства (в аспекті визначення сім'ї, членів сім'ї, подружжя тощо). Сімейні обставини як підстави для звільнення зі служби в умовах дії правового режиму воєнного стану (має місце «виокремлене» унормування, що варто оцінити позитивно, оскільки передбачає врахування особливостей такого режиму) цілком можна вважати «складними», оскільки передбачається одночасна наявність декількох складових юридичного складу як сукупності юридичних фактів. Так, зокрема, п. «г» ч. 2 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачено, що мають бути в наявності одночасно: а) сімейної обставини, з переліку перерахованого у відповідному акті; б) відсутність бажання військовослужбовця продовжувати військову службу («... не висловлено бажання

продовжувати військову службу»); в) подання ним рапорту безпосередньому керівнику, із зазначенням відповідної підстави для звільнення й одночасним наданням документів, які підтверджують її наявність. І, відповідно, лише такий «складний» юридичний факт (як імперативна підстава) і можна розглядати в якості унормованої підстави для можливого застосування законодавства в аспекті реалізації військовослужбовцем свого права на звільнення зі служби в умовах дії правового режиму воєнного стану і підстави для прийняття адміністративного акту, який й зумовить зміну відповідного правового статусу особи. Відсутність будь-якої із складових частин такого факту унеможлиблює реалізацію відповідного права вищезазначеної особи.

Аналіз положень чинного законодавства у частині фіксації переліку «сімейних обставин» як підстави для звільнення з військової служби у період дії правового режиму воєнного стану свідчить про те, що він є достатньо великим, змістовними, враховує різні життєві ситуації (в аспекті відносин між подружжям, між батьками і дітьми, в т.ч. й усиновленими, іншими особами тощо) і, на перший погляд, є достатньо визначеними, зрозумілими. Проте, аналіз наявних тематичних джерел дозволяє з упевненістю все ж таки стверджувати, що під час застосування відповідних положень актів законодавства, на жаль, виникають різні ситуації, в т.ч. й спірні, й зумовлені вони, у більшості своїй, різноваріативністю їх тлумачення, а також розсудом осіб під час прийняття адміністративних актів, що і слугує підставою для виникнення публічно-правових спорів й розгляду їх в адміністративних судах.

Якщо запропонувати узагальнений перелік основних «проблемних» справ, безпосередньо пов'язаних із «дефектним» тлумаченням та застосуванням положень відповідного законодавства, й відповідних судових практик, тоді варто звернути увагу на такі: а) т. зв. «штучно звужене» тлумачення в адміністративному порядку положень « ... наявність дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи» (абз.5 п.п.«г» п.2 ч.4 ст.26 Закону) й відмова у звільненні військовослужбовця у разі наявності у дружини (чоловіка) інвалідності III групи, наслідком чого є задоволення позовів військовослужбовців (наприклад, постанови 2 ААС від 06.11.2023 у справі № 480/2196/23, 6 ААС від 28.09.2023 у справі № 620/4420/23, від 23.10.2023 у справі №580/4373/23, 5 ААС від 13.09.2023 у справі №420/6276/23, 8 ААС від 24.11.2023 у справі №140/12873/23 тощо); б) безпідставні вимоги керівників військових частин щодо обов'язкового набуття військовослужбовцем статусу «одинокого батька» у разі « ... самостійного виховання дитини віком від 21.12.2023 у справі №380/8727/23); в) спрощений підхід до формування доказової бази, які підтверджує потребу « ... постійного догляду за особою з інвалідністю I групи» (абз. 7 п. «г» п. 2 ч. 4 ст. 26 Закону), із одночасним непоодиноким помилковим ототожненням положень щодо потреби «постійного догляду» та «догляду вдома»; г) різноваріативні практики тлумачення положень законодавства стосовно «... проживання осіб однією сім'єю» у випадку «... перебування на утриманні ... трьох і більше дітей віком до 18 років» (абз. 7 п. «г» п. 2 ч. 4 ст. 26 Закону), д) «спрощений» підхід до формування доказової бази, що підтверджує наявність (появу або ж зміну) у військовослужбовців сімейних обставин (як однієї, так і декількох одночасно); е) порушення передбаченої процедури (послідовності дій, інстанційної вимоги тощо) дання «рапорту по команді» тощо. Всі ці найпоширеніші практики «дефектного» тлумачення й застосування актів військового законодавства у частині права особи на звільнення

зі служби у зв'язку із сімейними обставинами навіть в умовах дії у країні правового режиму воєнного стану й слугують фактичною підставою для прийняття адміністративних актів або ж для бездіяльності командирів військових частин стосовно вирішення питань звільнення військовослужбовців за «сімейними обставинами», зумовлюють формування судової практики розгляду відповідної категорії спірних справ, не тільки не сприяючи реалізації військовослужбовцями свого правового статусу, але й додатково негативно впливаючи на загальний «стан справ щодо ресурсного» забезпечення військової служби в цілому у державі у відповідний період її існування, його морально-психологічну «атмосферу» й «посилюючи додаткове навантаження» як на відносини військової служби, так і діяльність адміністративних судів. Для вирішення відповідних проблемних питань доцільною вбачається комплексна робота, насамперед, роз'яснювально-просвітницького характеру серед всіх без винятку учасників відносин військової служби, узагальнення матеріалів судової практики стосовно відповідної категорії справ, із підготовкою методичних матеріалів, коментарів для застосування актів військового законодавства, рекомендаціями та прикладами.

*Крайній П.І. кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича*

Гене́за впливу французької моделі публічного права на формування людиноцентристської парадигми вітчизняного адміністративного права

Розвиток адміністративного права на європейському континенті тісно пов'язано із суспільно-політичними змінами які відбувались впродовж другої половини XIX століття. Загальновизнаним є той факт, що сучасне адміністративне право пройшло на шляху свого становлення кілька етапів: камералістика, поліцейське право та адміністративне право [1, с. 23]. Потреба у якісній трансформації поліцейського права в іншу правову форму відносин між індивідом та державою обумовлювалась кількома причинами. По-перше, значна кількість військових конфліктів які відбувались у Європі обумовлювало перегляд чинного на той час підходу до мобілізації людських, економічних, промислових ресурсів країнами, які брали участь у таких заходах. По-друге, тягла промислова революція різко збільшила потребу у здійсненні публічно-правового регулювання великого за обсягом спектра суспільних відносин які охоплювали податкову, соціальну, освітню та державну сфери. По-третє, поширення ідеї лібералізму як основного інтелектуального вчення у якому основне місце визначалось за людиною з її індивідуальністю, набором суб'єктивних прав, можливістю захистити своє право від можливого свавілля публічної адміністрації.

Прогресивний розвиток адміністративного права на українських землях кінця XIX початку XX століття тісно пов'язаний зі змінами які відбувались в країнах які вплинули на формування сучасного на той час адміністративного права. Німеччина та Франція стали тими країнами які сформували сучасну основу на якій продовжує свій розвиток адміністративне право. Французька модель сформувала одну з основних ідей які призвели до формування можливості створення механізму захисту прав і свобод людини: створення адміністративної юстиції. Остання сформувалась як наслідок Великої французької революції. Її діяльність повинна

була знаходитись поза контролем законодавчої влади. Судді які забезпечували її діяльність формували окрему систему основу якої складали справи які не врегульовувались цивільним законодавством, але стосувались питань які виникали у спорах де одним з учасників виступав відповідний орган влади.

Вивчення особливостей діяльності органів адміністративної юстиції щодо вирішення спорів пов'язаних з виданням адміністративних актів, проходженням державної служби, прийняття на посаду чи звільнення з такої публічних службовців, спори між органами влади жваво обговорювались як серед практиків, так й науковців. Останні слугували містком через який новели діяльності адміністративної юстиції поширювались на країни які знаходились у східній частині Європи. Територія України перебуваючи на початку ХХ століття у складі Австро-Угорської та Російської імперій де функціонувало кілька університетів (Львівський, Харківський, Університет Святого Володимира у Києві, Новоросійського та Чернівецького) теж піддавалась впливу сучасних знань про адміністративне право загалом та адміністративну юстицію зокрема.

Попри те що в радянський період було запроваджено протилежний, етатистський підхід при якому адміністративне право розглядалось виключно крізь призму марксистсько-ленінської ідеології яка не надавала жодних можливостей для розвитку тих позитивних напрацювань які мали місце раніше. Осередки юридичної науки які залишились в перші роки радянської влади на юридичних факультетах Київського, Харківського та Одеського інститутів народного господарства не мали змоги продовжити вивчення та розробку адміністративного права в тому його розумінні який він залишився у країнах повоєнної Європи [2]. Водночас окремі університети не перебували під впливом радянського концепту. До прикладу, юридичний факультет Чернівецького університету в австрійський період (1875-1918 рр.) перебував під впливом німецького підходу адміністративного права. У міжвоєнний період (1918-1940 рр.) спостерігається перехід до французької моделі яскравим прикладом чого стало формування безпосередньо в Румунії адміністративної юстиції. Це дозволяє зробити проміжний висновок про те що не дивлячись на суто державоцентристський розвиток адміністративного права у радянський період на деяких територіях які не знаходились у складі інших країн (Румунія) зберігалась тенденція до впровадження адміністративного права, його нових інститутів. Крім цього, формувалась окрема судова практика яка була предметом обговорення як серед науковців, так й практиків.

В цьому контексті хочемо звернути увагу на вплив робіт Леона Дюгі який безпосередньо посприяв становленню державного та адміністративного права як у Франції, так й Румунії, до складу якої тоді входила Буковина. Не вдаючись до детальної біографічної довідки зазначимо, що професор Л. Дюгі вважався одним із яскравих представників державно-правової науки кінця ХІХ початку ХХ століття. Крім цього, ним налагоджувались повноцінні наукові зв'язки із юридичними факультетами закордоння. Прикладом такої співпраці став юридичний факультет Чернівецького університету у міжвоєнний період. Це сформувало ядро серед числа науковців які впливали на становлення сучасного адміністративного права та впроваджувались нові його інститути.

Так, інститут адміністративної юстиції в Румунії сформувався завдяки професору юридичного факультету Чернівецького університету Ерасту Тарангулу. Він був серед ініціаторів створення спеціальних ревізійних комісій для румунських провінцій для організації та здійснення контролю у діяльності органів публічної

влади місцевого рівня. Вже у 1939 році такі комісії трансформувались в адміністративні суди [3, с. 137-138].

Серед значної кількості наукових доробків Л. Дюгі в контексті генези впливу французької моделі публічного права на формування сучасного українського адміністративного права варто згадати його фундаментальну працю «Право в сучасній державі». У ній він детально зупиняється на окремих положеннях які стосувались сучасного стану та майбутніх шляхів розвитку публічного права. Серед іншого він наполягав на необхідності перегляду наявних на той час поглядів щодо примату держави над суспільством. Він наполягав на необхідності розуміння держави як не суверенної сили яка наділена можливістю здійснювати командування, але як групою людей що можуть використовувати надані ним повноваження для забезпечення публічних потреб [4]. Фактично, він виступав за сприйняття держави крізь призму діяльності публічної служби. Остання ж не могла здійснювати свою діяльність, виконувати повноваження без ефективної системи адміністративної юстиції.

Це чітко демонструє досвід міжвоєнної Румунії яка впродовж 10 років фактично трансформувала ревізійні комісії в адміністративні суди. Оскільки тогочасні Чернівці та Буковина знаходились у складі Румунії діяльність таких органів не оминула цю територію. У ході вдосконалення законодавства у сфері забезпечення адміністративної юстиції було прийнято Закон про діяльність адміністративних палат який розширював їх повноваження у сфері здійснення адміністративного судочинства, чітко визначав їх адміністративно-правовий статус що дозволило відокремити їх від інших органів виконавчої влади. Ним встановлювались окремі вимоги до осіб які входили до їх складу. Цікавим був той факт що державні службовці позбавлялись права бути членами даного органу [3, с. 137 - 138]. Діяльність такого органу слугувала іще одним підтвердженням зміни парадигми у сфері адміністративного права з поступовим виходом на перший план захисту індивідуального права особи та індивіда.

Як зазначав Л. Дюгі право держави завжди протиставлятиметься праву індивіда. При цьому, слід пам'ятати про невід'ємність та невідчужуваність природного права яке належить людині в силу її сутності. Останнє «перевершує» право держави яка повинна гарантувати людині захист її особистих прав як те передбачала Декларація прав людини [4, с. 54]. Саме визнання індивідуальних прав є напрямком та водночас кордоном, межею діяльності держави. В цьому, на нашу думку й знаходить своє вираження сформована основа яка вплинула на формування парадигми людиноцентризму в адміністративному праві незалежної України. Запропонована його реформа понад 20 років тому містила у собі загальноновизнані тенденції за якими мало формуватись ядро наукової доктрини, правових відносин між людиною та державою у публічній сфері. Окреме місце у цьому правовому полі відводилось публічній службі та адміністративній юстиції, положенням про адміністративний договір та адміністративний акт. На сьогодні парадигма людиноцентризму вже має чітке зовнішнє вираження у вигляді чинний нормативно-правових актів: Кодексі адміністративного судочинства України, Законі України «Про адміністративні послуги», Законі України «Про адміністративну процедуру», низці підзаконних нормативно-правових актах. Можемо констатувати й наявність ряду проблем які виникають під час застосування положень адміністративного законодавства, особливо, в сучасних умовах. Разом з тим, варто розуміти необхідність вдосконалення наявних інститутів адміністративного права використовуючи при цьому значний

історичний та практичний досвід що його напрацювала французька модель публічного права.

Список літератури

1. Адміністративне право України: підручник / [П. Діхтієвський, Ю. Ващенко, Н. Задирака, В. Пашинський, В. Клиничук та інші]; за заг. ред. П. Діхтієвського. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 772 с.
2. Міхневич Л.В. Розвиток юридичної науки і освіти в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства (1906-1930 рр.). Київ: КНЕУ, 2011. 286 с.
3. Торончук І. Буковина у правовій системі Румунії (1918-1940 рр.): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Чернівці, 2011. 228 с.
4. Leon Duguit. Law in the modern state. Routledge Revivals. 1921. 300 p.

Кубрак О.В. старший викладач кафедри правосуддя та філософії Сумського національного аграрного університету, голова правління Сумської міської благодійної організації

Інвалідність як правозахисна проблема

На даний час, згідно з оцінками, на значні обмеження можливостей здоров'я страждають 1,3 мільярда осіб, або 16% світового населення. У країнах, що розвиваються, проживає біля 80% з них. Деякі чоловіки, жінки та діти з обмеженими можливостями повністю інтегровані в суспільство і беруть участь у його житті та роблять активний внесок у всі сфери його діяльності. Проте значна більшість із них стикаються з проблемами відчуження, ізоляції, дискримінації і навіть наруги. В умовах крайньої бідності живе багато людей з інвалідністю, часто проживають у спецстановах, не маючи можливості отримання роботи і навіть для здобуття освіти і стикаються з низкою інших факторів маргіналізації. У деяких країнах інвалідам часто-густо відмовляється в праві приймати рішення за самих себе, вони навіть позбавлені права володіти власніст. Дискримінація, з якою вони стикаються, зачіпає людей у всіх сферах життя, не визнає географічних кордонів і притаманна всім верствам суспільства. Набуття чинності Конвенцією про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї у грудні 2009 року знаменує собою початок нової епохи у «заохоченні, захисті та забезпеченні повного та рівного здійснення всіма інвалідами всіх прав людини та основних свобод, а також у заохоченні поваги властивої їм гідності» (Стаття 1) [1]. Формально інваліди завжди були наділені тими самими правами, як і всі інші люди, але в цьому документі їхні права вперше комплексно закріплені в міжнародному договорі, який має обов'язкову силу.

Розробка цієї Конвенції відображає корінний зсув, який відбувся у підході до інвалідності та інвалідів. Історично інвалідність розглядалася як особиста якість, втілена в людині. Як індивідуальний недолік "стан інвалідності" вважався природною причиною нездатності деяких людей відвідувати звичайну школу, брати участь у суспільному житті та отримати роботу. Коли інвалідність розглядається у цьому ракурсі, реакція суспільства обмежується лише двома варіантами: людей можна "вилікувати" за допомогою реабілітаційних програм чи

ліків (медичний підхід); або їх можна охопити турботою в рамках опікунських та благодійних програм (благодійний підхід). В такому разі відповідно до цієї старої моделі доля інвалідів вручається в руки фахівцям, які контролюють прийняття основоположних рішень про те, яку підтримку вони отримуватимуть, де вони підуть до школи і де вони житимуть. Розуміння суті інвалідності за останні кілька десятиліть зазнало важливих зрушень. Увага вже більше не загострюється на тому, що не так із людиною. Натомість інвалідність визнається як наслідок взаємодії індивіда з середовищем, що забезпечує увагу до особливостей індивіда і блокує або обмежує участь індивіда у житті суспільства. Цей підхід називають соціальною моделлю інвалідності. Конвенція про права інвалідів підтримує цю модель і просуває її вперед, прямо визнаючи інвалідність як правозахисну проблему.

З цієї точки зору необхідно забезпечити виявлення та подолання економічних, соціальних, політичних, правових, та екологічних умов, що створюють бар'єри на шляху повного здійснення прав усіма інвалідами. Наприклад, їх виключення із системи освіти та їх маргіналізація є наслідком не їхньої нездатності вчитися, а недостатньої підготовки викладачів чи фізичної недоступності класних кімнат; їх вилучення з ринку праці може бути зумовлене негативним ставленням роботодавців та колег, які вважають, що інвалід не в змозі впоратися з роботою або відсутністю можливості дістатися до робочого місця, а їхня нездатність брати участь у державних справах може бути наслідком відсутності виборчих матеріалів у доступних форматах, таких як шрифт Брайля, або кабін для голосування, які були б фізично доступними для інвалідів.

Розгляд проблематики інвалідності через призму прав людини має на увазі еволюцію в поведінці та мисленні держав та всіх верств суспільства, що дозволяє домогтися того, щоб надалі інваліди вважалися не одержувачами благодійної допомоги або об'єктами рішень інших, а правовласниками. Підхід, що ґрунтується на правах, має на меті пошук можливостей шанувати, поважати та підтримувати різноманітність людей за допомогою створення умов, що дозволяють забезпечувати конструктивну участь широкого кола людей, включаючи інвалідів. Захист та заохочення їхніх прав не зводяться лише до надання особливих послуг, пов'язаних із інвалідністю. Вони полягають у вжитті заходів для зміни поведінки та відношення, пов'язаних зі стигматизацією та маргіналізацією інвалідів. Вони полягають також у прийнятті на озброєння програм, політики та законів, що усувають бар'єри та гарантують здійснення громадянських, соціальних, політичних, культурних та економічних прав людьми з обмеженими можливостями. Для справжнього здійснення прав необхідно замінити програми, політику та закони, що обмежують права, зокрема закони, які забороняють інвалідам одружуватися, імміграційні закони, що забороняють в'їзд до країни за ознакою інвалідності, закони, що дозволяють призначати лікування інвалідам без їхньої вільної та усвідомленої згоди; закони, які дозволяють утримувати осіб за ознакою психічних чи інтелектуальних порушень здоров'я в спеціальних закладах; а також політику, яка позбавляє ту чи іншу особу медичного догляду через його інвалідність. Крім того, для зміни порядку, що склався в суспільстві та демонтажу бар'єрів, що перешкоджають повноцінній участі інвалідів у житті суспільства, необхідні програми, інформаційно-просвітницькі заходи та соціальна підтримка. Крім цього, особам з інвалідністю необхідно надати можливості для повної участі у житті суспільства та належні кошти, що дозволяють їм претендувати на свої права.

Список літератури

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 25.05.2024).
2. Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72#Text (дата звернення: 25.05.2024).

Логвиненко М.І. кандидат юридичних наук, доцент, викладач ВСП «Роменський фаховий коледж КНЕУ імені Вадима Гетьмана».

Олексенко К. студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право», ВСП «Роменський фаховий коледж КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

Виклики та перспективи застосування судової медіації в адміністративному процесі

У сучасному світі виникає гостра потреба в ефективних інструментах вирішення конфліктів. Традиційні методи, такі як розгляд судових справ, часто виявляються занадто тривалими та негнучкими.

Медіація пропонує альтернативний шлях до вирішення конфліктів, ґрунтуючись на добровільній участі сторін та залученні нейтрального посередника. Цей процес дозволяє сторонам конфлікту самостійно знайти компромісне рішення, яке буде задовольняти їхні потреби та інтереси. Але медіацію не варто розглядати, як інструмент для полегшення чи зняття навантаження із судової системи, бо саме суди є органами, які популяризують цей позасудовий метод врегулювання конфліктів. Судова медіація – це особливий вид медіації, який використовується в рамках адміністративного судочинства та інш. Дослідження показують, що судова медіація є ефективним способом вирішення адміністративних спорів. За даними Верховного Суду України, у 2022 році 65% справ, в яких було запропоновано проведення судової медіації, були врегульовані шляхом укладення мирової угоди [3].

Адміністративні суди компетентні залучати державних медіаторів, що надає доступ до інформування осіб у цій сфері. Відповідно до частини 2 статті 5 Кодексу адміністративного судочинства України законодавство гарантує право на захист судом порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, іншими методами, що не суперечать закону, але забезпечують ефективний захист цих прав та інтересів від порушень з боку владних органів [1]. Суддя може запропонувати сторонам провести медіацію на будь-якій стадії судового розгляду, але не виступає в ролі медіатора. Медіатор проведе процедуру в приміщенні суду та під свою відповідальність. Для допомоги оформлення матеріалів виступатиме канцелярія суду. Зазначаємо, що суд зберігає юрисдикцію над справою, якщо учасники медіації вважають процедуру безрезультатною, тобто не вдалою, матеріали повернуться до суду. Коли медіація є успішною, то позовне впровадження вважатиметься закритим. Через деякий час рівень обізнаності у сфері медіації зростає, попиту на працевлаштування та використання послуг приватного медіатора збільшиться. Тож медіація є не тільки новим для України методом вирішення питань, а й новою професією.

Україна має мережу професійних медіаторів, які проходять спеціальну підготовку та сертифікацію. Це забезпечує високу якість та ефективність медіаційних процесів.

Предметом адміністративних правовідносин є суспільні відносини, що стосуються врегулювання публічних конфліктів між державними органами та об'єктами публічного управління. Враховуючи переваги, кожен метод вирішення конфліктів має недоліки та слабкі місця. Розглянемо випадки, коли судова медіація не використовується в адміністративному судочинстві:

- справи виступають прецедентом, є певна структура ведення справ чи регулювання адміністративних відносин, до якої вносять додатки та поновлюють методи регулювання відносин за допомогою прецедентів. Якщо ситуація вносить корективи до судочинства, що змінить не одне життя, то конфіденційний простір, який надає медіатор є недоречним;

- наявність примусу при вирішенні конфліктів, у деяких справах не обійтись без примусу, який можуть вчиняти тільки компетентні органи. У випадках, коли потрібно застосувати арешт, накази про зупинення дій або інші санкції, судовий процес може бути більш ефективним засобом досягнення поставлених цілей;

- не рівні можливості, у такому випадку медіація не є ефективною для слабшої сторони. Суб'єкт може відчувати тиск та незмогу ефективно захищати свої права. Також якщо однією стороною виступатиме державний службовець, то суб'єкт не зможе належним чином захистити свої права, бо через певний статус має обмеження такі, як збереження об'єктивності, конфлікт інтересів чи інше. Також іноді державні органи не зацікавлені у вирішенні конфліктів альтернативними методами;

- влада не повинна мовчати через певні проступки, бо справи мають досить вагомий зміст і актуальну проблематику для суспільства.

Висновки. «Сучасне адміністративне процесуальне законодавство забороняє використання альтернативних способів вирішення адміністративних справ, але мирне врегулювання адміністративного спору не заборонено»[6]. Суд перенаправляє певні справи до судової медіації та контролює процес. Тоді ми розглядаємо медіацію, як інструмент для покращення якості врегулювання конфліктів, а не інструментом для розвантаження судової системи у адміністративному праві.

Перевагами судової медіації є гнучкість, дипломатичність та цивілізований підхід до вирішення конфліктів. Суб'єкти мають більше контролю над вирішенням конфлікту та його наслідками, що зберігає довіру громадян та інших людей до держави та її діяльності.

Досі не вирішеною проблемою є необізнаність пересічних суб'єктів. Для популяризації судової медіації держава може розробляти нові законопроекти та змінювати чинне законодавство, а також працювати над правовою культурою у вирішенні конфліктів. Також, необхідно проводити інформаційні кампанії, щоб підвищити обізнаність людей про судову медіацію та її переваги.

Список літератури

1. Кодекс Адміністративного Судочинства України: Закон України від 01. 09. 2005 р. № 35-36 : станом на 31 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 17.02.2024).

2. Закон України про медіацію від 16. 11. 2021 р. № 7 ВВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. станом на 17 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
3. Верховний Суд. Офіційний вебсайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/> . Дата звернення: 2024-05-22.
4. Логвиненко М.І., Кордунян І.В. Шлях до медіації. Суми, видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2022. 336 с.
5. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / Р. Гаврилук, І. Городиський та ін.; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: «Екологія», 2019. 456 с.
6. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журн. / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпро: [б. в.], 1999. - Періодичність: 7 на рік. - ISSN 2078-3566 (print) URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=JUJ all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=IJ=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9670666#gsc.tab=0

Максимюк О.Д. кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри теорії права та
прав людини ЧНУ імені Юрія Федьковича

Обмеження свободи психічнохворих: деякі питання із судової практики

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод містить положення, згідно якого фізичні особи мають право на звернення незалежно від визнання їхньої дієздатності за національним законодавством [1]. Останніми роками, на жаль, констатується порушення прав психічнохворих у розрізі обмеження їх свободи з метою захисту прав і свобод інших людей. На цю актуальну проблему ще декілька років назад звертав увагу тоді ще доцент Львівського національного університету імені Івана Франка, а зараз суддя Верховного суду – Дмитро Гудима. На його думку, правотворча та правозастосовча практика у нашій країні подекуди спрямовані на надмірне обмеження, а то й порушення таких прав, зокрема, з метою захисту прав і свобод інших людей. З огляду на події останніх років і складну економічну ситуацію, мабуть, органи влади України ще нескоро виявлять інтерес до проблем означеної соціальної групи. Тому, як вважає Дмитро Гудима, стандарти прав душевнохворих, які сформульовані у рішеннях Європейського суду з прав людини, залишаються неналежно імплементаваними у національну юридичну практику та й, можливо, не настільки широко відомими для того, щоби знайти повсякденне втілення [2, С. 87].

У мене як присяжного з багаторічним стажем одного з районних судів, є низка міркувань щодо заданої проблематики, оскільки чимало таких справ було розглянуто судом присяжних, зокрема справ щодо примусової госпіталізації людини до психіатричної лікарні, справ про визнання особи недієздатною через тяжке хронічне психічне захворювання, через яке людина не здатна усвідомлювати значення своїх дій та не може керувати ними, справи про продовження строку дії судового рішення про визнання фізичної особи недієздатною.

Найбільш складними з моральної точки зору є справи про першу примусову госпіталізацію людини до психіатричної лікарні, особливо коли вона до цього не мала ніколи в житті психічних розладів чи порушень. Суд розуміє, що ця госпіталізація до психіатричного закладу через примус має наслідком обмеження свободи цієї людини і самого факту психічного розладу недостатньо для обмеження свободи особи на цій підставі. Суд обов'язково враховує думку медичного експерта, зокрема чи становить ця особа небезпеку (чи то фізичну, чи то фінансову, чи ін.) для оточуючих.

Крім того, щоб позбавити свободи психічнохворого через примусову госпіталізацію, ступінь психічного розладу має бути достатньо гострим та серйозним і він повинен бути визначений до того, як особа буде обмежена в її свободі. Аналіз практики Європейського суду з прав людини вказує, що обмеження свободи душевнохворого може бути не лише тоді, коли така особа потребує терапії чи іншого лікарняного догляду для зцілення або полегшення симптомів її хвороби, а й коли необхідний контроль і нагляд за цією особою з метою запобігання, наприклад, заподіяння нею шкоди собі або іншим (справа «Hutchison Reid v. the United Kingdom» від 20 лютого 2003р.) [3].

Існують випадки щодо продовження примусового лікування особи у психіатричному закладі, але такі ситуації вимагають експертного висновку як підстави такого продовження. Слід зауважити, що у такому випадку особа знову обмежується у позбавленні її свободи і якщо таке обмеження відбувається на основі попередніх фактів, то це в свою чергу суперечить нормам Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Також душевнохворий, який примусово госпіталізований (як зазначає Д. Гудима) має право на періодичний огляд з метою вирішення питання про можливість його звільнення. З погляду Європейського суду з прав людини примусове утримування у психіатричній лікарні не може тривати протягом невизначеного періоду. Однак якщо докази медичного характеру свідчать про одужання, ЄСПЛ визнає, що владі може знадобитися деякий час для того, щоби прийняти рішення про можливість звільнення особи. Втім, продовження утримання виключно в адміністративних цілях є невинуватим (справа «R.L. and M.-J. D. v. France» від 15 травня 2004 р.) [2, С. 90].

На жаль, вітчизняне законодавство не передбачає права особи, яка примусово госпіталізована до психіатричного закладу і утримується там під наглядом, звертатися до суду для перегляду рішення про доцільність примусової госпіталізації, щоб у майбутньому не бути позбавленою свободи. Це одне з основних прав, яке має бути врегульоване у правотворчій та правозастосовчій практиці. Такі прогалини у національному законодавстві сприяють порушенню процедури обмеження свободи психічнохворих людей, яке в цілому несумісне з нормами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Гудима Д. Практика Європейського суду з прав людини щодо госпіталізації психічнохворих: уроки для України. *Право України*. 2015. № 10. С. 87.
3. Judgement in the Case of «Hutchison Reid v. the United Kingdom», 20.02.2003 [Електронний ресурс]. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-4966%22%5D%7D>.

Природа інтересу у трудовому праві

Категорія інтересу в науці є однією із базових, адже вона окреслює активне відношення людини до навколишнього світу. Інтерес досліджується різними науками, як от філософією, соціологією, психологією, економічною теорією, правознавством. Утім, таке поняття складно охопити однією загальною дефініцією.

На сьогодні немає достатньої єдності у розумінні природи інтересу. Водночас, відсутня й стала концепція інтересу в українському законодавстві. Однак, незважаючи на відсутність законодавчого визначення поняття «інтерес», він, як самостійне соціально-правове явище, все ж таки є об'єктом правової охорони в різних галузях права, в тому числі й у трудовому праві.

Різні наукові дослідження, які присвячені інтересам у праві, базуються на тому чи іншому підході до визначення їхньої природи. В доктрині права існує декілька основних теорій щодо природи інтересу: як об'єктивне явище, як суб'єктивне явище, як єдність об'єктивного та суб'єктивного.

Як об'єктивне явище інтереси розглядаються через наявність потреб, які існують в об'єктивному світі та не залежать від усвідомлення їх суб'єктом. Так, прихильники такого погляду звертають увагу на те, що інтереси виникають на підставі об'єктивних потреб, а також визначені об'єктивними відносинами у суспільстві. Прихильники об'єктивної теорії інтересу розуміють під об'єктивністю інтересу те, що інтерес існує незалежно від суб'єкта, є чимось існуючим зовні людини та визначає його поведінку в суспільстві, незалежно від того, усвідомлює суб'єкт ці інтереси або не усвідомлює [1, с. 58].

Більше того, деякі вчені-юристи особливо підкреслюють, що право «має справу» тільки з об'єктивним соціальним інтересом, оскільки психологічний інтерес не може виступати предметом правового регулювання. Саме через об'єктивний підхід можна включити інтерес до предмета правового регулювання [1, с. 58]. Дотримуючись даної позиції науковці наводять наступні аргументи на користь об'єктивного характеру інтересів. По-перше, поява інтересів у суб'єкта визначена наявністю у нього потреб. По-друге, інтереси виникають з економічних відносин людей, зокрема, породжуються певним становищем людини у суспільстві та обумовлюються потребами цього становища. Зміст інтересів визначається умовами життя людей.

Безперечною перевагою теорій об'єктивності інтересу є те, що в них виражається об'єктивна необхідність та доцільність для носія інтересу здійснювати визначені дії. Водночас, дослідження категорії інтересу як об'єктивного явища дозволяє різнобічно дослідити не тільки інтереси особи, а й інтереси держави, інтереси суспільства.

Як вже згадувалося, інтерес в праві розглядається і як суб'єктивне явище, тобто таке, яке зумовлено усвідомленням потреби суб'єктом. Прихильники такої теорії вважають, що без усвідомлення немає сенсу говорити власне про інтерес, а звідси, пропонують вважати інтерес усвідомленою необхідністю задоволення потреб.

Водночас, є цікавою позиція, згідно якої «інтерес» та «потреба» є тотожними поняттями. Зокрема, інтереси вважають соціально детермінованими потребами [2, с.131].

В свою чергу, В. Сіренко через потреби визначає власне структуру інтересу. Так, згідно позиції вченого до структури інтересу входять:

- необхідність задоволення потреби, що передбачає наявність самої потреби;
- можливість задоволення потреби, що передбачає наявність умов та засобів для її задоволення;
- усвідомлення необхідності задоволення потреби і можливість її задоволення [2, с. 131].

У цьому контексті вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що мова йде про існування інтересів у людському суспільстві. Погоджуємося із позицією С. Рудницького про те, що інтереси виступають лише у людському суспільстві не через те, що вони є зв'язком, насамперед з іншими людьми (зв'язок з іншими людьми виступає у процесі реалізації інтересів, який пов'язаний з діяльністю, що має суспільний характер), а тому, що інтерес пов'язаний з усвідомленням потреби, яке має раціональний характер і притаманне лише людині як раціональній істоті [3, с. 155].

Разом із тим, в літературі існує змішана концепція єдності суб'єктивних та об'єктивних начал в понятті інтересу. Її прихильники пов'язують природу та реалізацію інтересу з суспільними відносинами, зокрема вказують на те, що усі фактори суспільного життя приймаючи форму інтересів мають пройти через свідомість людей. Так, інтерес розуміється як діалектична категорія, в якій поєднується потреба, що виражає об'єктивні умови існування, тобто є об'єктивним началом, з оформленням інтересу у свідомості, що є суб'єктивним началом.

Варто відзначити, що розуміння інтересу саме як єдності об'єктивного та суб'єктивного було запропоновано засновником «юриспруденції інтересів» Р. Ієрингом. На його думку, творчі сили, відчуття та розум однієї людини поєднуються з об'єктивними інтересами інших людей та життєвими обставинами, де еднаючою ланкою є діяльність [1, с. 62].

Дійсно, з однієї сторони в основі інтересу лежать матеріальні засади, якими є об'єктивно існуючі потреби особи, групи осіб чи суспільства у цілому, а з іншої – інтерес завжди відображається в свідомості, де оформлюється в конкретні цілі. Тобто, в основі будь-якого інтересу є зовнішні обставини, а завдяки спрямованості інтересу на якийсь об'єкт, зокрема на щось чи на когось, суб'єктивні цілі чи бажання перетворюються в дійсність.

Отже, схилиємося до розуміння інтересу як усвідомленого ставлення людини до об'єкту своєї потреби. Інтерес має раціональний характер, а тому як усвідомлена потреба він може реалізовуватися різними шляхами.

Враховуючи, що «інтерес» є науковою категорією, та з огляду на наведені теорії розуміння цієї категорії, вважаємо, що загальні ознаки, риси, структурні елементи інтересу є сталими незалежно від існування цього явища в тій чи іншій науці або від способу тлумачення відносно конкретних обставин. А тому, до розуміння інтересу у трудовому праві доцільно застосовувати загальнотеоретичні підходи з урахуванням специфіки прояву зазначеної категорії в трудовому праві.

Список літератури

1. Чепис О. І. Об'єктивне та суб'єктивне в категорії «інтерес». *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С.56-65. URL: <http://hdl.handle.net/11300/5148> (дата звернення: 14.05.2024).

2. Венедіктова І. Методологічні підходи до співвідношення понять «інтерес» і «потреба» при визначенні юридичної категорії «охоронюваний законом

інтерес». Вісник Академії правових наук України. 2011. №3. С. 129-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2011_3_12 (дата звернення: 14.05.2024).

3. [Рудницький С.](#) Інтереси в категоріальному ряду «потреби» - «інтереси» - «цінності» - «ідеологія». Політичний менеджмент. 2012. №3. С.151-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2012_3_19 (дата звернення: 04.05.2024).

*Marinova Elina Dr.iur, Chief Assistant,
Public Law Department, University of Ruse*

Subjective rights in financial legal relations

From the point of view of the Bulgarian scientific doctrine financial legal relations represent normatively created legal connections for the management of public finances. Their subjects are an authority – representing the state/municipality and accordingly a subordinated legal entity - citizens, organizations. The state body in the public legal relations does not have subjective rights, but has public powers [1, 137], which consist of rights-obligations and have a completely different nature from that of subjective rights. While the question of the competence and powers as an expression of the authority supremacy of the state body is well studied in the financial legal theory, not enough attention is paid to the subjective rights of the subordinated legal subjects – citizens and organizations. To a large extent, this is due to the very nature of the legal regulation of the public finance and the decisive role of the expressions of will of the state bodies for the establishment and development of financial legal relations. But focusing attention only on the instruments for exercising financial power (financial competence) creates a distorted view of lack of rights for the subordinated subjects. The name subordinated or “passive” subject is used to emphasize the lack of authority – the possibility of unilaterally creating rights and obligations for the other party of the legal relations. However, subordinated legal entities within the framework of the financial relations are bearers not only of obligations, but also of subjective rights.

The subjective rights of subordinated subject could be considered as a way to guarantee the interests of legal entities as an equal participant in the financial relations, as well as a limitation and correction to the possible illegal or arbitrary exercise of power by state authorities. They could be considered as derivatives of the fundamental right of good administration, enshrined for example in Article 41 of the EU Charter of Fundamental Rights, and also in the White Paper on European Governance from 2001, The European Code of Good Administrative Behaviour from 2013, issued by the European Ombudsman, the Report of the United Nations Division for Public Administration and Development Management from 2013 (The Role of Active Participation and Citizen Engagement in Good Governance), etc. Through the opportunities provided by the law for citizens and organizations to influence the development of the financial legal relations, the balance is achieved, necessary to guarantee the interest of all participants in it and the lawful application of the established financial legal norms. The subjective rights of the subordinated financial subjects are mainly of the type of right-claim. Right-claim is such a subjective right that is expressed in the possibility of demanding certain active behavior from another person [2,110]. As a result of the principles of legal regulation of financial law as a branch of public law, in the financial legal relations we can hardly find subjective rights of subordinated entities under the other forms - law-liberty (freedom of one's own behavior) or law-power (the possibility with a unilateral expression of will to cause changes in own legal sphere or in legal sphere of a third person). However, there are also

some exceptions – for example Article 45 of the Local Taxes and Fees Act, regarding the payment of the gift tax and tax on onerous acquisition of property, allows the parties to the transaction to agree on which of them will pay the tax (“The tax shall be paid by the transferee of the property and in the case of exchange, by the person acquiring the more valuable property, unless otherwise agreed. Should it be agreed that the tax is due by both parties, they shall incur solidary liability. Should the parties have agreed that the tax is due by the transferor, the other party shall stand surety”.)

Subordinated financial subjects are mainly holders of procedural rights within the framework of control and control-jurisdictional relations (M. Kostov defines these legal relations as a type of organizational relations [3, 138]), which have a serving role in relation to the main, monetary financial relations, as well as in administrative and criminal legal relations. Usually, in monetary financial relations the subordinate subjects are addressees of legally established obligations that are unilateral – there is no corresponding counterpart obligation of the relevant state body entrusted with the implementation of the financial law norm. According to V. Dimitrov [4, 94], in financial monetary legal relations individuals can have and exercise material subjective rights – for example, monetary compensation for unemployment, provision of relevant pensions, social benefits, etc., which are exercised through explicit statements of their holders in the form of applications and declarations. In this case, the author expands the subject of financial law by including also the expenditure legal relations under the budgets of the National Social Security Institute and the National Health Insurance Fund.

Subordinated financial subjects are granted a number of subjective procedural rights. In some cases, they are listed in a general norm – for example, according to Article 17 of the Tax and Social Insurance Procedure Code, obligated persons shall have the right to: 1. to respect for their honor and dignity during the implementation of the proceedings; 2. be informed of their rights in the proceedings, including their right to defense in an administrative, enforcement and judicial proceeding, and to be warned of the consequences of a failure to fulfill their obligations; 3. safeguarding the secrecy of any data, facts and circumstances constituting tax and social insurance information; 4. request from the revenue authorities and public enforcement agents to identify themselves upon discharge of their powers and to produce the instrument on the basis of which the relevant steps are undertaken; 5. be ensured and provided, at no charge, with: (a) the acceptance of all documents submitted by obligated persons and third persons regarding their public obligations; (b) information on their public obligations and the time limits for payment of taxes, compulsory social insurance contributions and other public obligations; (c) information on their health insurance status and their contributory income; (d) tax returns and other declarations, containing instructions on their completion, blank forms and other documents which are required or issued in pursuance of a law; 6. to be informed of the consequences of the coercive enforcement of claims for taxes, other public claims and compulsory social insurance contributions; 7. require the issuance and to receive in due time any instruments or other documents certifying facts of legal relevance or recognizing or denying the existence of rights or obligations, where they have standing to do so; 8. appeal against all instruments and actions of the revenue authorities and public enforcement agents that affect their legitimate rights and interests, according to the procedure established by the Code. (2) The revenue authorities shall be obliged to afford the parties an opportunity to express their opinion on the evidences collected, as well as on the claims made according to the procedure provided for in the Code. The parties may submit written requests and objections. (3) Where an obligated person acts conforming to written instructions of the Minister of Finance, a revenue authority or a public

enforcement agent which subsequently prove to be legally non-conforming, the interest charged as a result of the steps conforming to the instructions given shall not be due and the sanction provided for by the law shall not be imposed. (6) Obligated persons shall have the right to compensation for any damage inflicted thereon by any unlawful instruments issued, actions performed or not performed by revenue authorities and public enforcement agents in the course of or in connection with the performance of their duties. Liability shall be incurred according to the procedure provided for in the Act on the Liability for Damages Caused by the State and Municipalities.

In separate proceedings these general subjective rights are specified in different legal options for reaction against the illegal application of financial legal norms by the state authorities. In financial control proceedings, the control addressees could submit objections, opinions and evidences on the reports (draft reports) which contain the findings of the control actions, for example: written objections and presentation of evidence on the audit report - Article 117, Paragraphs 4-5 of the Tax and Insurance Procedure Code; written opinions, presentation of evidence and explanations of the audited persons under Article 47, para. 3 of the Court of Auditors Act; written opinion of the manager of the inspected organization and objections to the a expression of defalcation - Article 17, Paragraph 2 and Article 22, Paragraph 3 of the State Financial Inspection Act; written opinion of the head of the audited entity under Art. 241, para. 2 of the Public Procurement Act. If during the implementation of control actions administrative violations are detected, the financial authorities should draw up a statement of violation, according to which the offender can also make objections and indicate written and physical evidence (Article 44, Paragraphs 1 and 2 of the Administrative Violations and Sanctions Act).

In control-jurisdictional proceedings subordinated subjects exercise procedural rights with a view to protection against illegal financial acts - administrative and sanctioning. Such are, for example, the right of administrative and judicial appeal against audit acts of the National Revenue Agency (Art. 144-161 of the Tax and Insurance Procedure Code), against actions of the public enforcement agent (Art. 266-269 of the Tax and Insurance Procedure Code), against failures to discharge the duties within the established time by the revenue authorities and the public enforcement agent (the appeal over undue delay under Article 144, paragraph 3 of the Tax and Insurance Procedure Code), of the decisions of the customs authorities (Articles 220-222 of the Customs Act), against decisions on financial correction (art. 73, para. 4 of the Management of the Funds from the European Funds Act), against administrative acts of the Bulgarian National Bank (art. 151 of the Credit Institutions Act), against penal decrees imposing sanctions for violations of financial legal norms (art. 58e-63e of the Law on Administrative Violations and Sanctions Act), etc. If for the submission of objections and opinions as a form of defense in control proceedings the law usually does not provide a requirement for certain form, the contestation of the acts of the state bodies is carried out through an appeal, for which there are often legally established requisites – for example, the general provision of Art. 85 of the Administrative Procedure Code and the special rule of Art. 145 of the Tax and Insurance Procedure Code.

Subjective rights granted by law to subordinated financial subjects are an important means of ensuring legality in the sphere of public finances. Thus, citizens and organizations acquire the quality of equal participants in the legal relation capable to influence its development and not just a passive object of influence. Good governance in the sphere of public finances implies partnership between participants in the financial relations that guarantees its lawful, balanced, stable and fair development.

References

1. Penov, S. Financial Law. General Part. Sofia: University Publishing House St. Kliment Ohridski, 2021.
2. Valchev, D. Lectures on General Theory of Law. Part Two. Sofia: Ciela, 2019.
1. 3.Kostov, M. Financial Legal Relations. Sofia: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, 1979.
3. Dimitrov, V. Financial Law. Sofia: Nova Zvezda, 2019.

Markova O.O. Doctor of Science of Law, Associate Professor, Sumy Branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs Fellow Researcher, Lincoln Law School, University of Lincoln, UK

Conditions for implementation of mediation in administrative procedure

In the light of the adoption of the Law of Ukraine "On Mediation", it is relevant to clarify the issue of the possibility of using mediation as an alternative to an administrative appeal in the administrative procedure. When author is analyzing the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" in terms of enshrining provisions on the availability of alternative remedies, he found that the legislator limited itself to administrative and judicial remedies, leaving out alternative ones [3].

In order to increase the efficiency of the administrative procedure, we propose to supplement the law with a provision on the possibility of individuals and legal entities to apply to mediation as an alternative mechanism to administrative appeal. Such a proposal is consistent with the right of a person enshrined in Part 5 of Article 55 of the Constitution of Ukraine to protect his or her rights and interests from violations and unlawful encroachments by any means not prohibited by law, as well as with Article 3 of the Law of Ukraine "On Mediation", which provides for the use of mediation as an out-of-court procedure for the settlement of any conflicts (disputes), including administrative ones [1]. In view of the above, we believe that a person should not only have the right to appeal against decisions, actions or inaction of an administrative body through administrative appeal, but also have an equal right to use mediation to resolve a conflict (dispute) that may arise in an administrative procedure.

Enshrining mediation as an alternative mechanism to administrative appeal is aimed not only at expanding the range of ways to protect the rights and interests of individuals in administrative procedure, but also at creating general conditions under which mediation will be possible [2, p.244].

In order to identify such conditions, we should find out the reasons that complicate the use of mediation in administrative procedure. This is primarily due to the subjective nature of such conflicts, where the parties are a person and an administrative body. The fact that the authorities have powers of authority increases their influence to unilaterally make negative decisions in relation to citizens, thereby limiting and violating their rights and interests. In making such decisions, the administrative body violates the fundamental principles of law - objectivity and fairness, which negatively affects the nature of decisions regarding an individual.

The second reason is the different scope of rights of an individual and the powers of an administrative body to resolve a conflict through mediation. Due to the fact that an administrative body in relations with a private person must act on the basis and within the powers and in the manner prescribed by the legislation of Ukraine, it is not always possible for it to resort to extrajudicial methods and participate in mediation, as it must

have the appropriate powers to do so. Pursuant to Article 19(2) of the Constitution of Ukraine, public authorities are allowed to do everything that is expressly provided for by law. On the contrary, a private person is allowed to do everything that is not prohibited, i.e., he or she only needs to express his or her free will to resolve a conflict (dispute) through mediation, while an administrative body must have powers in addition to the expression of will. It does not have as much freedom to use mediation as a private person, which makes it much more difficult for the body to participate in any conciliation procedures, including mediation.

The third is the nature of the conflict (dispute). One of the most important conditions for assessing the possibility of applying mediation to a conflict is its mediability. This concept is not enshrined in the Law of Ukraine "On Mediation", so it is considered by scholars in different ways: as a property of a legal conflict in respect of which mediation can be applied; as a set of conditions under which mediation can be effective or even possible; as signs that make it possible to start a mediation procedure and achieve a peaceful and mutually beneficial resolution of a legal dispute. However, the essence of the concept remains unchanged. In determining the criteria for mediability of conflicts in administrative procedure, the authors used the method of research from the opposite, identifying the grounds on which an administrative body will not be able to agree to mediation. Having analysed the provisions of the Law of Ukraine "On Mediation" and the Law of Ukraine "On Administrative Procedure", we have formulated the following: the existence of a direct prohibition in the law to use mediation; lack of appropriate powers of administrative authorities to participate in the mediation procedure and to conclude a mediation agreement; contradiction of the subject matter and content of the conflict to the public interest; lack of free will of the parties; presence of third parties in the conflict of interest who do not participate in mediation; lack of mandatory pre-trial

The above features will allow assessing and determining the potential possibility of using mediation in an administrative procedure. As for who has the right to assess a conflict for mediability, the Law of Ukraine "On Mediation" does not contain any provisions. Given the fact that the mediation procedure is an informal procedure for resolving conflicts (disputes), we believe that this issue is within the competence of the mediator to whom the person has applied for mediation. However, the parties to the conflict may also conduct an initial assessment of their conflict for mediability before applying to a mediator.

We believe that in the Law of Ukraine "On Mediation" the legislator should have set out general criteria for non-mediation of conflicts arising in the administrative sphere or, on the contrary, directly set out specific types of administrative conflicts (disputes) to which it would be advisable to apply mediation, given the special subject composition of such conflicts. Due to the absence of such a provision, the issue remains open and requires a separate analysis depending on the content of the administrative and legal conflict and the conditions mentioned above.

Thus, the ability of a private individual to use mediation in an administrative procedure as an alternative mechanism will depend on a set of three conditions: 1) mediability of the conflict; 2) availability of appropriate powers of the administrative body; 3) availability of free will [4, p. 158].

With a view to expanding the remedies in the administrative procedure, the author proposes to enshrine the right of a person to use mediation as an alternative to administrative appeal and to place the relevant powers within the competence of an administrative body.

List of references

1. On mediation: Law of Ukraine dated November 16, 2021 No. 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (date of application: 19.03.2024).

2. Markova O.O. Conceptual foundations of legal regulation of administrative procedure. Sumy: University book, 2022. 368 p.

3. On administrative procedure: Law of Ukraine dated February 17, 2022 No. 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (date of application: 03/20/2024).

4. Markova O. Introduction of mediation in the administrative procedure: transformation of relations. South Ukrainian legal journal. 2022. P. 202–206. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/31.pdf (access date: 03/20/2024).

Меленко О.В. кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри публічного права
юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича

Психолого-правова природа конфлікту

Історія засвідчує, що конфлікти існували завжди. Проблеми конфліктів, конфліктних ситуацій, спорів ставали предметом роздумів та досліджень: з давніх часів і до сьогодні, від теоретиків до практиків. Будь-яка філософія, світові релігії оперують поняттями конфлікту між силами добра і зла, порядку і хаосу. Спроби істориків і політологів спрямовані на виявлення причин розквіту чи занепаду держав, серйозних криз і тривалого процвітання окремих народів та їх правителів [1,10]. Психологи досліджують конфлікт через призму логіки понятійної схеми опису конфлікту (структуру конфлікту, його динаміку, функції і типологію). Різноманітні аспекти проблематики конфліктів є в центрі уваги науковців-правників, зокрема: правовий конфлікт як ціннісний вимір права, визначені характеристики та ознаки юридичного (правового) конфлікту, розмежовані поняття «правовий конфлікт» та «правовий спір» у різних галузях права.

Враховуючи особливий та різносторонній інтерес до питання конфлікту, стає необхідним дослідити його природу. І так, конфлікт є складною взаємодією, спрямованою на розвиток і вирішення протиріч, суперечностей, які неможливо вирішити без зміни чинників цієї взаємодії.

Найчастіше конфлікт виявляє себе в соціальному середовищі, постаючи як соціальний конфлікт. Як правило, конфлікти виникають у результаті зіткнення суперечливих тенденцій у діяльності окремих людей, груп, соціальних структур і виявляються у формі конфронтації ідей, боротьби за отримання різних переваг, монопольне панування у певних сферах діяльності. Гострі неконструктивні конфлікти часто супроводжуються морально засуджуваними методами боротьби, прагненням до психологічного придушення партнера, його дискредитації та приниження. Загострення конфлікту супроводжується збільшенням кількості проблемних ситуацій.

Втрачені можливості вирішення агоністичного конфлікту переводять його до розряду хронічного та навіть антагоністичного. Пошук можливого вирішення конфліктів приводить до взаємоприйнятної їх вирішення. Учасники реальних конфліктів стають носіями акцентуваної свідомості, в якій протиріччя, що виникли, відбиваються в емоційно акцентуваній формі. Можливе при цьому «звуження свідомості» пригнічує в індивідах почуття здорового глузду, веде до

неадекватної оцінки можливих наслідків конфлікту, а перемога над опонентом часто виявляється уявною перемогою [2, 173].

У міжособистісних конфліктах та у конфліктах між малими групами відбувається протистояння інтересів, що реалізується у конфракційній поведінці конфліктуючих сторін. А в конфліктах між великими групами стикаються настрої та громадські думки.

Конфлікти можуть виникати по горизонталі (усередині соціально однорідних структур) та по вертикалі. Але у всіх випадках конфлікт породжує відчуження, протиборство та у багатьох випадках – ворожнечу й ненависть.

Конфліктні ситуації можуть бути реальними і нереальними, які виникли внаслідок неадекватного відображення взаємодії між сторонами. Нерідко перебільшуються розміри протиріч, приватним протиріччям надається гіпертрофоване значення, недооцінюються прості шляхи їх вирішення. У ряді випадків виникає ситуація уявного конфлікту, коли сторони вступають у протистояння через хибні протиріччя. Такі конфлікти можуть бути спричинені неадекватною оцінкою намірів іншої сторони, неправильною інтерпретацією її дій. Нерідко люди не розуміють двозначності мовних повідомлень, що виривають повідомлення з його контексту. Часом до конфлікту призводять навіть не дії іншої сторони, а її негативний психічний потенціал, можливість ворожих дій, тоді виникають конфлікти помилково. І дійсна конфліктна ситуація зароджується вже під час раніше виниклого уявного конфлікту. Багато уявних конфлікти виникають в осіб, які психічно ослаблені або надмірно збуджувані, акцентуйовані.

Виходячи з різних понять конфлікту, спільним є порушення комунікації між сторонами, яка виникає через суперечливі інтереси. Усвідомлення цієї суперечки, наявність власного інтересу, який не поділяє інша сторона, протистояння чи руйнівна поведінка, спроба зробити свою позицію та інтереси пануючими, впливають на подальшу долю сторін. Для визначення конфлікту важливим також є розуміння мотивів, реальних інтересів сторін.

Для вирішення конфлікту самим сторонам чи посередникам важливим є розуміння того, що вони в цей момент перебувають в сильному негативному емоційному стані, відбувається для них зміна реальності, поведінка стає невласлива для них, але виправдана за даних умов. Психоемоційний стан сторін конфлікту буде пригнічувати їх волю, а, отже, спонукання, прагнення до досягнення певної мети (конструктивно вирішити конфлікт), розглянувши різні мотиви, врахувавши конкретну обстановку та прийняти рішення, стане малоімовірним.

В подальшому, для врегулювання конфліктів, матиме значення наскільки сторони чи посередник (наприклад, медіатор) усвідомили, які цінності має кожна із сторін, чи спільними вони є для них, що вони розуміють під цими цінностями, чи не замінюють поняття цінності на потреби.

Крім психологічних, конфлікт в сфері права повинен мати й спеціальні якості, які виокремлять його з поміж подібних інших конфліктів, що матимуть всі передумови для юридичного його вирішення.

Крім вищезазначених ознак, аналіз підстав, причин виникнення конфлікту сприятиме визначення конфлікту як юридичного. Звичайно, усі, або принаймні, окремі елементи конфлікту, такі як мотивація, учасники, об'єкти тощо, повинні мати юридичні властивості та відповідно, суб'єкти, або мотивація їх поведінки, або об'єкт конфлікту має правові ознаки, а конфлікт передбачає юридичні наслідки [3, 52]. Проте, якщо підстава таки є правовою (конфлікти, які виникають щодо визначення місця проживання дитини, поділу майна подружжя, виділення частки в

спадковому майні, незаконне звільнення з роботи тощо), то досліджувати та розуміти конфлікт необхідно як в психологічній, так і в юридичній площині.

Так, розуміння психологічної природи конфлікту є важливим, наприклад, при розслідування злочинів, з'ясуванні обставин по справі. Постраждала особа повинна дати відповіді на такі питання: чи не спровокувала вона напад на себе; можливо виникнення конфлікту є результатом легковажності чи самовпевненості, що конфлікт міг би і не виникнути; чи був інший варіант поведінки і чи була можливість вибрати саме його; за яких обставин був обраний інший варіант поведінки. Зазвичай люди, що дають негативну відповідь на перелічені питання, є віктимними, тобто. вразливими для негативного, агресивного впливу зі сторони. Розуміючи психологію особистості, психологію поведінки сторін в конфлікті, а отже психологію самого конфлікту, можна виробити різні стратегії поведінки слідчого чи версії вчинення злочину.

Таким чином, дослідження проблематики конфліктів, аналіз їх з психологічної та юридичного точок зору має наукове та практичне значення. Адже успішне вирішення конфлікту, вибір ефективного способу його врегулювання чи запобігання залежить від розуміння його суті, змісту, структури. Усвідомлення сторін, що вони є учасниками конфлікту, від яких залежить, чим завершиться протистояння, недопущення ними в майбутньому ескалації конфлікту, вибір способу поведінки в конфлікті, сприятиме нормалізації відносин між ними у майбутньому.

Список літератури

1. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
2. Орбан-Лембрик Л.Е., Кощинець В.В. Юридична психологія. Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. 448 с.
3. Лихолад І.П. Правові конфлікти та правові спори: диференціація понять і особливості їх вживання. <file:///C:/Users/User/Downloads/189-20200519.pdf>

*Навроцька В.В. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри кримінально-
правових дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ*

Проблемні питання медіації при укладенні угод про примирення у кримінальному судочинстві

Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

У Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. (далі - КПК України) передбачено низку «свіжих», до цього не відомих вітчизняному законодавству правових інститутів, з поміж яких, зокрема, є інститут угод про

примирення та визнання винуватості. Їх укладення цілком відповідає загальносвітовим та європейським тенденціям і цінностям, має низку значних переваг і для сторін угод, і для держави.

Що стосується угод про визнання винуватості (сторонами яких є, з одного боку, прокурор, а з іншого – підозрюваний / обвинувачений), то їх укладення здійснюється без медіатора. Вважається, що досвіду, такту, досвіду прокурора цілком достатньо для того, аби не залучати при цьому жодних посередників. Що ж стосується іншого виду угод – про примирення – то домовленості щодо їх укладення підозрюваний / обвинувачений (їх захисник чи законний представник) та потерпілий можуть проводити як самостійно, так і за сприяння третьої особи, погодженої між цими суб'єктами кримінального процесу. З-поміж них можуть бути особи, котрі користуються авторитетом та довірою учасників зазначеної угоди, представники медіаційних центрів.

Слід зазначити, що вітчизняний законодавець ніяких вимог до досвіду роботи такого посередника у відповідній сфері, його віку тощо не ставить. Основне, на що звернута увага (ч.1 ст.469 КПК України), то це на те, що ним не вправі бути прокурор, слідчий або суддя [1]. Обмеження на участь в примирювальній процедурі для вказаних професійних учасників кримінального судочинства видаються абсолютно виправданими. Метою вказаної норми є забезпечення права сторін на вирішення кримінального конфлікту без будь-якого втручання органів держави та на їх вільне волевиявлення.

Однак іноді саме слідчий виступає ініціатором такої угоди. На думку окремих суддів, така обставина (ініціювання укладеної угоди не уповноваженою особою) є причиною для винесення ухвали про відмову у затвердженні угоди (мовляв, її укладення не можна вважати «добровільним»).

Я ж оцінюю таку судову практику неоднозначно. Те, що прокурор, слідчий чи суддя іноді виступають посередниками в укладенні угод (або й їх ініціаторами), є, по-суті, відходом від вимог ч.ч.1-3 ст.469 КПК України. Однак навіть сам законотворець не ставиться до процесуальної форми як до якоїсь «священної корови». Прикладом такого твердження є положення ч.3 ст.409 КПК України, де йдеться про те, що суд апеляційної інстанції не повинен скасовувати виправдувальний вирок тільки із мотивів істотного порушення прав обвинуваченого та не вправі скасувати ухвалу про незастосування примусових заходів виховного чи медичного характеру лише з мотивів суттєвого порушення прав особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування таких заходів. Аналогічний підхід відображено й у ч.3 ст.438 КПК, де йдеться про підстави для скасування чи зміни рішення судом касаційної інстанції [1]. Керуючись вищенаведеним підходом, слід зазначити, що юридичні наслідки недотримання процесуальної форми й при укладенні угод про примирення теж не обов'язково повинні бути настільки жорсткими, щоб це автоматично мало наслідком відмову в її затвердженні. Такі наслідки мають залежати від самої суті порушень, від їх істотності чи, навпаки, незначності. При цьому треба враховувати те, чи могла відповідна ініціатива чи фактичне посередництво слідчого, прокурора негативно вплинути на волевиявлення сторін угод. Якщо обидвоє із сторін угоди однозначно та беззаперечно стверджують про те, що такого негативного впливу й близько не було, що укладення угоди цілком відповідало їх справжнім інтересам (наприклад, потерпілого – на відшкодування шкоди, а обвинуваченого – на призначення узгодженого сторонами покарання), то відмовляти у її затвердженні тільки з цих зовсім формальних міркувань не варто [2, с. 398].

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. №4651- VI. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кримінальний процес: підручник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред.. А.Я Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. 616 с.

Нестеренко Л.Б. асистентка кафедри публічного права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Примирення сторін в адміністративних процедурах

Процес укріплення України як демократичної та правової держави втілення євроінтеграційних змін українського суспільства сьогодні відбувається в умовах воєнного стану, активних військових дій одночасно з реалізацією багатьох нововведень у сфері взаємовідносин держави і приватних осіб. У тому числі, це здійснюється шляхом удосконалення сфери реалізації функцій публічної адміністрації. Відповідно до п.1 ст. 2 Закону України «Про адміністративну процедуру», «функції публічної адміністрації – це надання адміністративних послуг, здійснення інспекційної (контрольної, наглядової) діяльності, вирішення інших справ за заявою особи або за власною ініціативою адміністративного органу»[2]. Дані функції органи публічної адміністрації реалізують вступаючи в публічно-правові відносини щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, в порядку адміністративної процедури. «Адміністративна процедура – це визначений законом порядок розгляду та вирішення конкретної справи у сфері публічного адміністрування, що завершуються прийняттям адміністративного акта та у визначених випадках його виконанням»[7, С. 13]. Така взаємодія людини і держави часто є конфліктною. Це пов'язано з тим, що з одного боку суб'єктом правовідносин виступає «адміністративний орган» (орган виконавчої влади; орган влади Автономної Республіки Крим; орган місцевого самоврядування; їх посадові особи; інший суб'єкт, який відповідно до закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації), а з іншого - приватні особи. Причинами таких конфліктів може бути перебування у нерівному правовому становищі, неспівпадіння точок зору на порядок надання послуги, незнання закону, зловживання посадовими обов'язками, або ж через спричинені зовнішніми факторами, неухважність чи емоційне виснаження та ін. На жаль, з кожним роком спостерігається зростання кількості конфліктів. На думку, Маркової О. «конфлікти переходять у сферу конфліктів публічної взаємодії тоді, коли органи державної влади порушують права та інтереси приватних осіб. Органи державної влади як суб'єкти владних повноважень забувають, що їхня діяльність є публічною і має бути спрямована на задоволення суспільних благ та інтересів суспільства»[1].

Саме тому, модернізація адміністративного законодавства, повинна містити положення спрямовані на ефективний захист прав та інтересів приватних осіб, різними способами, в тому числі позасудовими. Це може сприятливо вплинути на зниження показників соціальної напруги у суспільстві та формуванню стійкої довіри до органів влади, зокрема на місцевому рівні. До таких, на нашу думку

ціннісно важливих, для нашої правової системи способів вирішення спорів, можна віднести інститут примирення та впровадження процедури медіації у публічно-правову сферу України.

Поняття та правова природа примирення загалом та примирення в адміністративному праві були предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, сутність примирення у судовому та позасудовому порядку досліджували А. І. Каршиєва, З. В. Красіловська, О.О. Маркова, А. Сергєєва, О.Д.Сидельніков, Д. М. Явдокименко та ін.

Дотримуючись принципів людиноцентризму, законодавець в ст. 17 Закону України «Про адміністративну процедуру» закріпив право особи «бути заслуханою адміністративним органом, надавши пояснення та/або заперечення у визначеній законом формі до прийняття адміністративного акта, який може негативно вплинути на право, свободу чи законний інтерес особи». В ст. 18 визначив гарантії ефективних засобів правового захисту: «Особа має право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності адміністративного органу в порядку адміністративного оскарження відповідно до цього Закону та/або в [судовому порядку](#)»[2]. Поміркуємо, чи дають положення згаданого закону можливості для застосування процедури примирення та медіації в рамках адміністративних процедур? Будь-яка особа, яка вважає, що прийнятим адміністративним актом, його виконанням, процедурним рішенням, дією чи бездіяльністю адміністративного органу порушено або може бути порушено, чи здійснено негативний вплив на її право, свобода чи законний інтерес - має право на адміністративне оскарження. Згідно п. 1 ст.28 Закону України «Про адміністративну процедуру» учасники адміністративного провадження мають право «досягти примирення на будь-якому етапі здійснення адміністративного провадження за скаргою»[2]. А відповідно до п. 3 ст. 84 «Суб'єкт розгляду скарги зобов'язаний поінформувати учасників провадження про можливість вирішення спору шляхом примирення в межах, передбачених законом»[2].

Процедура примирення має певну практику застосування в рамках адміністративного судочинства. На думку О.Д. Сидельнікова, до найбільш значимих властивостей, що відображають сутність процедури примирення належать наступні: 1) «процедурою є певна сукупність дій, які здійснюються у встановленому порядку та спрямовані на врегулювання спору, встановлення миру між конфліктуючими суб'єктами»; 2) «ключовими суб'єктами вказаних процедур є самі учасники правового конфлікту; сутність процедур примирення полягає у врегулюванні проблемних питань учасниками спору, а посереднику (будь-то державний орган чи незалежний суб'єкт) відводиться другорядна роль»; 3) «процедура примирення має відповідати принципу законності, а саме не порушувати вимог процесуального та матеріального закону, оскільки в такому випадку умови примирення не будуть визнані та гарантовані державою»; 4) «процедура примирення не може бути застосована у примусовому порядку за ініціативою стороннього суб'єкта, а має розпочинатися лише за вільним волевиявленням учасника спору та засновуватися на принципі добровільності»; 5) «указана процедура спрямована на дружнє врегулювання конфлікту, заснованого на взаємоприйнятному для сторін рішенні та слугує відновленню нормальних взаємовідносин між конфліктуючими суб'єктами»; 6) «процедура примирення – це завжди обмін інформацією, даними, оскільки примирення полягає у проясненні позиції, повній інформованості сторін і третьої особи (у разі її залучення як посередника, медіатора і т. п.)»[1, с. 61]. Дані ознаки відповідають принципам медіації. Виходячи з того, що законодавець, закладаючи можливість застосування

примирення в справах оскарження в адміністративних процедурах, керувався саме таким означенням, можемо зробити припущення, про можливість застосування медіації для вирішення спорів в рамках адміністративних процедур.

Це корелюється із категоріями справ публічної сфери, де може бути застосована медіація, які були виділені в дослідженні проведеному національними експертами в рамках Проєкту ЄС Право-Justice: «спори за участю органів місцевого самоврядування; спори за участю органів державного нагляду і контролю; спори у сфері земельних відносин; спори у сфері дозвільної системи; у сфері публічної служби; спори пов'язані з діяльністю приватноправових професій (щодо оскарження дій або бездіяльності нотаріуса як державного реєстратора прав на нерухоме майно); спори щодо захисту права на отримання публічної інформації»[5; С. 21].

Проте, звісно є процедурні питання, які потребують роз'яснення. Відповідно до п. 4 ст. 83 «Подання скарги за клопотанням скаржника зупиняє дію адміністративного акта, що оскаржується, крім випадків, передбачених законом»[2]; п. 3. Ст. 65 «у разі якщо учасники адміністративного провадження за скаргою досягли примирення на будь-якому етапі провадження, адміністративний орган приймає рішення про його закриття»[2]. Відкритим залишається питання, якщо особи скористаються на будь-якому етапі провадження можливістю примирення через проходження процедури медіації, чи буде призупинено перебіг термін розгляду скарги та на який термін? Інше питання: чи можливо використовувати медіацію для врегулювання конфлікту з адміністративним органом, як альтернативний механізм адміністративному оскарженню чи лише в його межах? Відповідно до Закону України «Про медіацію» «медіація може бути проведена до звернення до суду, під час досудового розслідування, судового, провадження, або під час виконання рішення суду»[3]. У відповідності до ч. 1 ст. 190 КАС України сторони спору можуть примирятись відносно власних прав та обов'язків сторін, на умовах, що виходять за межі предмета спору, якщо відповідні умови примирення: «не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб»; не суперечать закону; не виходять «за межі компетенції суб'єкта владних повноважень». Зміст положень Закону України «Про адміністративні процедури» свідчить про наявність достатніх дискреційних повноважень в адміністративних органах, що дозволить їм самостійно приймати рішення з приводу спірної ситуації в межах визначених законом, у випадку участі в медіації як сторони.

Таким чином, діючі норми права містять загальні положення, які допускають застосування примирення та медіації в спорах, що виникають в адміністративних процедурах. Проте, є ряд питань, які потребують уточнення та роз'яснення на рівні підзаконних актів.

Список літератури

1. Маркова О. О. Запровадження медіації в адміністративну процедуру: трансформація відносин. Південноукраїнський правничий часопис. 4-2022. Ч. 2. С. 202-206. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/31.pdf
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20?find=1&text=%D1%81%D1%83%D0%B4#w1_20
3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1875-20>.

4. Сергеева А., Городничий О., Рищенко А. Медіація в адміністративних справах. 2021. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/611/cc9/69f/611cc969f17b1341128301.pdf>

5. Сидельніков О. Д. Інститут примирення сторін в адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 200 с.

6. Тимошук В., Бойко І., Школик А., Школьний Є. Закон «Про адміністративну процедуру»: загальні прозорі правила взаємодії між державою та громадянами й бізнесом. Посібник для публічних службовців. Київ. 2022. URL: https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/30/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%97%D0%90%D0%9F_2022.pdf

*Орловський О.Я. кандидат юридичних наук,
доцент кафедри приватного права
юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича*

Соціальна справедливість та верховенство права як нерозривні цінності

Сфера соціального забезпечення на сучасному етапі переживає вкрай складні часи, зумовлені різноманітними об'єктивними факторами: збройною агресією рф, зростанням обсягу соціальних видатків, розширенням адресатів соціальних виплат та соціальних послуг, збільшенням дефіциту бюджету Пенсійного фонду. Супроводжується це демографічною кризою, зменшенням кількості працюючих і зростанням кількості пенсіонерів, диспропорцією у сфері пенсійних виплат. Природно, що питання справедливості у сфері соціального захисту торкаються практично всіх громадян, викликають значний суспільний резонанс, наукові і громадські дискусії. Мова йде про гарантування людині реалізації природних соціальних прав, покликаних задовольнити елементарні життєві потреби, тому ця проблема потребує невідкладного вирішення. Як відзначає Р.М. Мінченко, «прагнення України до розвитку і зміцнення демократичної, правової, соціальної держави, яка має спиратися на принципи громадянського суспільства, якому притаманні розмаїття форм власності, методів господарювання й управління, визнання і захист, передусім, невід'ємних прав і свобод людини і громадянина, зумовило необхідність оновлення, зокрема, юридичної складової державної влади в тому числі функціонування вітчизняної правової системи включаючи право і законодавство, заснованих на конституційному принципі верховенства права» [1, с.22]. Гриненко А.М. вважає, що «соціальна справедливість існує як деякий феномен суспільної свідомості (правового, релігійного, морального, економічного). Вона закріплюється в суспільній думці, що фіксує соціальну справедливість як винагорода і визнання за працею, забезпечення усім мінімального соціально гарантованого рівня і якості життя, рівний доступ до соціальних благ (отримання освіти, збереження здоров'я), до інформації, до культурних цінностей тощо» [2, с.107]. Сутність справедливості полягає, з одного боку, в пошуках рівноваги між різними суб'єктами діяльності, яка охоплює економічний, політичний, правовий, моральний, світоглядний аспекти суспільного буття, а, з другого, – вона має органічно поєднувати принципи свободи, рівності, соціального захисту [3, с. 4]. А.А. Соловей розглядає соціальну справедливість як «необхідний атрибут трудового права, яка формує правосвідомість його суб'єктів завдяки ціннісному характеру, котрий полягає у тому, щоб спрямовувати розвиток трудового права у

прогресивному напрямку, адже, будучи за своєю суттю ідеалом, вона задає вектор у напрямі забезпечення рівних трудових прав, можливостей для їх вільного вибору засобів та способів їх реалізації, а також недопустимості обмежень таких прав» [4, с.100].

На думку О.О. Житника, «феномен справедливості безпосередньо пов'язаний з уявленнями про належне. Він зумовлений невід'ємними, невідчужуваними правами людини і передбачає чітку корелятивну відповідність між практичною роллю індивіда в житті суспільства та його соціальним становищем, між правами та обов'язками, діянням та відплатою, трудом та винагородою, злочином та карою, заслугами та суспільним визнанням тощо». [5, с.59]. Таке розуміння, власне, відображене у рішенні Конституційного Суду України від 7 липня 2004 р. №14-рп/2004, в якому чітко сформульовано, що «мета встановлення певних відмінностей (вимог) у правовому статусі працівників повинна бути істотною, а самі відмінності (вимоги), що переслідують таку мету, мають відповідати конституційним положенням, бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими справедливими. У противному разі встановлення обмежень на зайняття посади означало б дискримінацію» [6].

Таким чином, зв'язок між верховенством права та соціальною справедливістю є органічним та нерозривним. П.М. Рабінович відзначав, що «верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозахисну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством, як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [7].

Саме тому практика Конституційного Суду України у відстоюванні ідеї справедливості та верховенства права є визначальною. У рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 вказано, що «одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права, як зазначається у рішенні Конституційного Суду України, об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Конституційний Суд України робить висновок, що справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права» [8]. У рішенні від 4 червня 2019 року № 2-р/2019 Суд звернув увагу на те, що «у разі регулювання соціальних прав із метою забезпечення соціальної справедливості застосування принципу абсолютної рівності може спричинити ситуацію, за якої внесення змін до будь-яких нормативно-правових актів (щодо прав та обов'язків осіб) буде неможливим, та створити загрозу економічній безпеці держави (призвести до негативних фінансових наслідків)» [9].

Надзвичайно важливе значення задля практичної реалізації принципу соціальної справедливості має рішення Конституційного суду України від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023, яким підтверджено позитивний обов'язок держави забезпечувати безумовний захист людської гідності та мінімальний соціальний захист людини, визначений приписами частини третьої статті 46 Конституції України [10]. Суд звернув увагу, що «оспорювані приписи Закону № 1404, Закону № 1058, якими для звернення стягнення у виконавчому провадженні встановлено максимально допустимі розміри відрахувань у відсотковому відношенні з пенсій боржника, що їх визначено у мінімальному розмірі – розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом, унеможливають виплату пенсії, що є основним джерелом існування, у розмірі, не нижчому від прожиткового мінімуму, встановленого законом. У такий спосіб людину може бути позбавлено навіть мінімальних соціальних вигод та захисту від бідності через примусове виконання рішення». Тому вказані оспорювані приписи є невиконанням державою свого позитивного обов'язку забезпечити мінімальний соціальний захист людини відповідно до приписів частини третьої статті 46 Конституції України, що заперечує людську гідність як абсолютну цінність.

Отже, соціальна справедливість в сучасних умовах виступає визначальним чинником демократизації та стабілізації суспільного розвитку, сприяє подоланню наслідків тоталітарного режиму, зародженню цивілізованих засад розбудови української демократичної державності [1, с.24]. Її варто розглядати як унікальну цінність, яка дозволяє надати відповідний вид забезпечення або послуги, враховуючи попередній соціально-трудоий соціальний внесок людини. Справедливість є фундаментальною засадою права соціального захисту, проявом його призначення та вектором потенційного розвитку.

Список літератури

1. Мінченко Р.М. Принцип соціальної справедливості як основний критерій взаємодії особистості та державної влади. С.22. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/607ee7f8-d2e9-4311-934d-0dfcd4059460/content> С.21-26.
2. Гриненко А.М. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Np chduped_2009_112_99_19 С.104-107
3. Сабадуха М.В. Соціальна справедливість як підґрунтя формування громадянського суспільства: соціальнофілософський аналіз. : автореф. дис. ... док. юрид. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Житомир. 2019. 20 с.
4. Соловей А.А. Ціннісний характер соціальної справедливості у трудовому праві. Право і суспільство. 2017. №3. Частина 2. С. 97-101.
5. Житник О.О. Поняття справедливості у сучасних наукових дослідженнях. Філософські та методологічні проблеми права. 2014. №1. С.58-67.
6. Рішення Конституційного Суду України від від 07.07.2002 р. № 14-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-02#Text>
7. Рабінович П. М. Верховенство права в інтерпретації Конституційного Суду України. URL: <http://www.yuricom.kiev.ua/uvu/>
8. Рішення Конституційного Суду України від від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text>

9. Рішення Конституційного Суду України від 4 червня 2019 року № 2-р/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text>

10. Рішення Конституційного суду України від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text>

Остафійчук Л.А. кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри процесуального права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Проблеми застосування адміністративними органами висновків про застосування норм права, викладених у Постановах Верховного Суду

Адміністративно-правова діяльність суб'єктів публічного адміністрування базується на основоположних засадах, якими є «участь і орієнтація на консенсус, відповідальність (підзвітність), прозорість, належне реагування, ефективність і результативність, рівність і врахування інтересів та відповідність принципу верховенства права» [1, с. 97]. Верховенство права є високим стандартом, до якого має прагнути право в цілому, і практично застосовуваним принципом конкретно взятої галузі права, зокрема.

Принцип верховенства права займає чільне місце в ієрархії принципів адміністративної процедури, включає низку складових, до яких входить принцип законності, який у свою чергу теж наділений своїми складовими. Так, складовою принципу законності адміністративної процедури є положення про те, що «висновки про застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх адміністративних органів, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права» (ч. 4 ст. 6 Закону України «Про адміністративну процедуру») [2].

Слід відмітити, що подібна норма адресована Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України) також адміністративним судам. Так, ч. 5 ст. 242 КАС України визначає, що при виборі і застосуванні норм права до спірних правовідносин суди мають враховувати висновки щодо застосування норм права, викладених в постановах Верховного Суду [3]. Отже, врахування таких висновків є умовою постановлення законного і обґрунтованого судового рішення в адміністративній справі. Також, залежно від того, чи були застосовані або не застосовані висновки щодо застосування норм права, викладених в постановах Верховного Суду, або їх відсутність, формуються підстави для касаційного оскарження рішень судів першої та апеляційної інстанцій та проходження касаційного фільтру (ст. 328, п. 6 ч. 1 ст. 333 КАС України); а також вирішується питання щодо розгляду справи палатою, об'єднаною палатою, Великою Палатою Верховного Суду у випадку необхідності відступити від висновку щодо застосування норм права, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду (ст. 346 КАС України).

У ч. 7 ст. 347 КАС України деякою мірою визначено процедуру підготовки висновку щодо застосування норм права. Після передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати, визначений у ній суддя-доповідач у разі необхідності звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права. Частина 1 ст. 355 КАС України передбачає наявність особливостей

судових рішень суду касаційної інстанції. А ч. 2 ст. 356 КАС України визначає, що у постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися вказівка про те, як саме повинна застосовуватися норма права. Отже, після відкриття касаційного провадження в адміністративній справі, суддя-доповідач може ініціювати звернення до висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків щодо тлумачення та застосування норм права. Проте, кінцеве формування висновку як саме повинна застосовуватися норма права покладено на колегію суддів Верховного Суду, яка визначена у порядку ст. 31 КАС України для розгляду (касаційного перегляду) конкретної справи.

Правовий висновок щодо застосування норми права також формується Верховним Судом за наслідками розгляду зразкової справи (ч. 3 ст. 291 КАС України). Більш того, як справедливо відмітив Ю.І. Цвіркун, «судове рішення за результатами розгляду зразкової справи породжує судовий прецедент. Таке рішення: 1) призначене для забезпечення єдності судової практики адміністративних судів та до усталеності адміністративної діяльності; 2) служить вказівником для всіх адміністративних судів при розв'язанні типових судових справ та орієнтиром для органів публічної адміністрації в тотожних юридичних ситуаціях. А судові рішення Верховного Суду у зразкових справах мають для судів нижчих інстанцій характер імперативу і повинні ними застосовуватись беззастережно» [4, с. 1]. По суті, зразкове рішення покладає на суди нижчих інстанцій обов'язок розглядати його як керівну настанову для вирішення подібних справ в майбутньому. Для застосування зразкового рішення у типовій справі суд має з'ясувати конкретні обставини у справі та проаналізувати правовідносини, які розглядаються, на предмет відповідності тим, які розглядалися у зразковій справі. Крім цього, в адміністративному судочинстві передбачено правила постановлення зразкового рішення (ч. 10 ст. 290 КАС України): суд має вказати ознаки типових справ та обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права та порядок застосування таких норм. Метою цих правил є передбачуваність, стабільність, справедливість та ефективність розгляду типових справ з одного боку та обмеження суддівського розсуду – з іншого. Викладене свідчить, що для цілей застосування зразкового рішення (прецеденту) особливе значення має з'ясування обставин справи, які є визначальними, а які – ні.

Таким чином, КАС України доволі детально регламентує порядок використання в адміністративному судочинстві висновків про застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду.

Інша річ, коли ми намагаємося з'ясувати порядок використання у діяльності адміністративних органів висновків про застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду. Насамперед, виникає багато практичних проблемних питань, які необхідно вирішити. По-перше, постанови Верховного Суду не є нормативно-правовими актами. Вони не мають прямої дії і навіть судами не застосовуються автоматично. Перш ніж застосувати висновки, викладені у постановах Верховного Суду, суд досліджує всі обставини справи. Тому, статус постанов Верховного Суду, у яких висновується висновок про застосування норми права має бути закріплений законодавчо, у тому числі у КАС України як такий, який підлягає застосуванню в тому числі й адміністративними органами. По-друге, постанови Верховного Суду не можна вважати остаточним джерелом адміністративного права. У зв'язку із зміною законодавства відбуваються цілком очікувані та правомірні зміни відповідної судової практики. Тому виникає питання, який адміністративний (і) орган (органи) має відслідковувати зміни, доповнення

чи скасування відповідних норм адміністративного законодавства, щодо яких Верховним Судом у постановах були сформульовані правові висновки про їх застосування та ініціювати їх зміну або заборону їх використання у практичній діяльності адміністративних органів. По третє, постанови Верховного Суду, які містять висновки про застосування норми права, мають оприлюднюватися офіційно. Це надаватиме їм статусу «обов'язковості». Водночас, такі постанови, або їх частини, де власне сформульовані правові висновки, стануть доступними всім суб'єктам владних повноважень, так й іншим правозастосовувачам. По-четверте, наявність досліджуваної норми у Законі України «Про адміністративну процедуру» потребує затвердження порядку чи правил дій певного адміністративного органу по застосуванню норм права, викладених у постановах Верховного Суду. Доцільним буде прийняття загального акта на рівні Кабінету Міністрів України та локальних інструкцій, затверджених міністерствами чи іншими центральними органами виконавчої влади. Наведений перелік проблемних питань не є вичерпним, проте для практичної реалізації норми ч. 4 ст. 6 Закону України «Про адміністративну процедуру» необхідно здійснити запропоновані кроки щодо їх вирішення.

Список літератури

1. Галуцько В., Стеценко С., Берлач А., Буханевич О., Ситников О. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 №2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

4. Цвіркун Ю. І. Роль інституту зразкової справи у забезпеченні єдності судової практики в адміністративному судочинстві. *Київський часопис права*, 2023. № 3. С. 153-159. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.22>

Павлов В. суддя Новозаводського районного суду м. Чернігова

Дотримання принципу індивідуалізації покарання за колабораційну діяльність

Аналізуючи санкцію ч.3 ст. 111-1 КК дослідники виявили наступні тенденції призначення покарання: 1) вид і міра призначеного покарання переважно залежить від того чи розглядається кримінальне провадження в порядку спеціального досудового розслідування (in absentia) (ст. 297⁻¹ КПК) чи в загальному порядку. В таких справах суд, як правило, призначає найбільш суворий вид покарання, передбачений санкцією, а саме позбавлення волі строком на три (3) роки з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ятнадцять років; 2) суди, керуючись кримінально-правовими принципами доцільності, справедливості, індивідуалізації покарання застосовують звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст.75 КК України з покладенням обов'язків повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи (непоодинокими є випадки призначення покарання або звільнення від нього на підставі угоди про визнання винуватості); в) різняться підходи судів щодо формулювання обсягу обмежень такого додаткового

покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. В переважній більшості випадків цей вид покарання формулюються як позбавлення права обіймати посади в освітніх закладах незалежно від типів та форм власності, органах державної влади та місцевого самоврядування, органах державного управління та контролю, підприємствах та організаціях державної чи комунальної власності та займатися освітньою і виховною діяльністю на строк; г) суди по-різному підходять до оцінки пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин. Зокрема це стосується такої обтяжуючої ознаки як вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. В одних випадках суд ураховував вказану обставину, в інших, за схожих обставин – ні [1, с.389].

Науковий інтерес в аспекті дослідження має перший із зазначених вище висновків щодо призначення покарання за цей злочин найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією, а саме позбавлення волі строком на три (3) роки. Чи триває і надалі така тенденція і чи обґрунтована вона розглянемо більш детально. Вагомим в цьому аспекті є рішення Касаційного кримінального суду Верховного суду 29 січня 2024 року [2]. Так, вироком місцевого суду за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 111¹ КК України, особі було призначено покарання у виді арешту на строк 3 місяці з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій у закладах освіти, на строк 10 років за те, що особа під час окупації м. Куп'янська Харківської області засуджена тимчасово виконувала обов'язки начальника відділу освіти, створеного окупаційною владою, та впроваджувала російську програму навчання, а також закликала інших осіб до співпраці з державою-агресором. ККС ВС при розгляді касаційної скарги дійшов висновку, що за вказаних обставин призначення основного покарання у виді арешту є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що призвело до м'якості призначеного покарання та невідповідності рішення апеляційного суду вимогам статей 370, 420 КПК України [1]. Мотивуючі таке рішення ВС вказав, що поза належною увагою апеляційного суду залишилося те, що засуджена вчинила злочин проти основ національної безпеки України, що становить значну суспільну небезпеку, а також вчиняла дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти в період воєнного стану. Тому призначене їй основне покарання у виді арешту не відповідає загальним засадам призначення покарання, принципам законності, справедливості, обґрунтованості й індивідуалізації покарання та не сприятиме виправленню засудженої і запобіганню вчиненню нових правопорушень.

Ознайомлення безпосередньо зі змістом вироку місцевого суду, що став предметом подальшого апеляційного та касаційного оскарження, свідчить, що суд призначаючи обвинуваченій основне покарання у виді арешту строком на три місяці, керувався положеннями ст. ст. 50, 65 КК України і врахував наступні фактори: 1) характер і ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, який є нетяжким злочином; 2) відношення особи до скоєного кримінального правопорушення, відсутність тяжких наслідків від дій обвинуваченої (оскільки навчальний процес при окупаційній владі тримав лише чотири дні); 3) наявність пом'якшуючої та відсутність обтяжуючих обставин; 4) дані про особу обвинуваченої, покарання є необхідним та достатнім для виправлення обвинуваченої ОСОБА_4 та запобігання вчинення нею нових кримінальних правопорушень [3].

Визначальними ж факторами, які на думку ККС, не були враховані місцевим судом стали наступні: засуджена вчинила злочин проти основ національної безпеки України, що становить значну суспільну небезпеку, а також вчиняла дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти в період воєнного стану [1]. Таке рішення викликає ряд питань щодо уточнення змісту цих обставин в контексті індивідуалізації покарання у межах санкції ч.3 ст. 111-1 КК України, зокрема наскільки останні спроможні вплинути на вибір суддею певного виду та розміру покарання.

Виходячи з меж санкції статті Особливої частини КК і керуючись приписами Загальної частини КК, суд зобов'язаний згідно з п.3 ч.1 ст. 65 КК враховувати: а) ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; б) особу винного; в) обставини, які пом'якшують і обтяжують покарання [4, с.387].

Судова доктрина спрямовує на те, що визначаючи ступінь тяжкості конкретного кримінального правопорушення крім з'ясування типового ступеня тяжкості кримінального правопорушення (ст.12 КК), необхідно виходити із особливостей конкретного кримінального правопорушення й обставин його вчинення, кількості епізодів злочинної діяльності, ролі кожного зі співучасників, характеру і ступеня тяжкості наслідків, що настали [5].

Вказівка на те, що засуджена вчинила злочин проти основ національної безпеки України, що становить значну суспільну небезпеку, не уточнює належною мірою особливості кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст. 111-1 КК саме засудженою, оскільки всі кримінальні правопорушення, передбачені Розділом I КК України є злочинами проти національної безпеки держави і, відповідно, всі вони становлять значну суспільну небезпеку. Ураховуючи, що криміналізація суспільно-небезпечних діянь та диференціація кримінальної відповідальності за них ґрунтується на характері та рівні їх суспільної небезпеки та «знаходить своє концентроване вираження й закріплення в санкції кримінального закону, що встановлює вид і міру покарання за вчинене суспільно-небезпечне діяння, яке визнано злочином» [4, с. 76], вважаємо вказівку на вчинення засудженою злочину проти основ національної безпеки України, що становить значну суспільну небезпеку недостатнім аргументом визнання неправильним застосуванням закону в частині призначення необґрунтованого м'якого покарання. Зазначена аргументація суду не враховує особливість вчиненого засудженою злочину, оскільки крім характеру суспільної небезпеки в контексті оцінки вчиненого кримінального правопорушення, слід враховувати і її ступінь (інтенсивність посягання – розмір шкоди, спосіб вчинення, знаряддя, обстановка тощо). Ще одна обставина, що покладена ККС в основу визнання покарання у виді 3 місяців арешту непомірно м'яким, є вчинення діяння в період воєнного стану. Оскільки ст.111-1 КК України не містить такої кваліфікуючої ознаки як «вчинене в період воєнного стану», обставиною, що обтяжує покарання відповідно до п. 11 ч.1 ст. 67 КК є «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану», ця обставина має характеризувати обстановку вчинення злочину, яка впливає на ступінь суспільної небезпеки, про що йшлося вище. Подібна позиція вищої судової інстанції може створити прецедент за якого суди можуть бути обмежені в судовому розсуді щодо можливості індивідуалізації покарання щодо осіб, які вчинили злочини проти національної безпеки.

Список літератури

1. Большакова Д.О., Рябчинська О.П. Призначення покарання за кримінальне правопорушення, передбачене ч.3 ст. 111-1 КК України. *Правова*

парадигма відновлення України: проблеми та перспективи: [Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 23 лютого 2024 р.]. Тернопіль: Вектор, 2024. 648 с.

2. Постанова ККС ВС від 29.01.2024 у справі № 183/184/23 (№ в ЄДРСР 116705036). Пряме посилання на документ в системі «Прецедент»®: <https://precedent.ua/116705036>

3. Вирок Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області 27 січня 2023 року в справі № 183/184/23. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/108633948>

4. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 528 с.

5. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного суду України від 24 жовтня 2003 року № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>

*Параниця С. П. кандидат юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри правоохоронної
діяльності Державний податковий
університет*

До питання про поняття самозахисту в діяльності правоохоронних органів України

Існування «загальної» безпеки в державі можливе лише за умови гарантування безпеки кожного, хто перебуває під її юрисдикцією, а тому забезпечення основоположних прав та свобод людини і громадянина, вочевидь, не є похідним завданням, а слугує передумовою для утвердження безпечного устрою у демократичній державі. Як зафіксовано у ст. 3 Конституції України, в нашій державі «...Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». В цій же статті закріплено, що «...Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Ці питання є предметом регулювання таких законодавчих актів якими є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [2]. та Закон «Про забезпечення безпеки осіб, що приймають участь у кримінальному судочинстві» [3].

Правоохоронні органи – державні органи, що на підставі відповідного законодавства здійснюють правоохоронну діяльність, яка спрямована на забезпечення законності і правопорядку, захист прав та інтересів громадян, соціальних груп, суспільства і держави, попередження, припинення правопорушень, застосування державного примусу або заходів громадського впливу до осіб, які порушили закон та правопорядок.

Забезпечення безпеки учасників правоохоронної діяльності слід розглядати як конституційну гарантію держави, що тісно пов'язана з регулювання основних засад забезпечення їх діяльності. Так, у відповідних статтях Основного Закону держави відтворено ряд конституційних норм, які пов'язані з захистом життя,

здоров'я, прав та законних інтересів, а саме: – кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27 Конституції); а також – кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55 Конституції) [1].

Це загальнолюдські підходи до регулювання державної політики щодо забезпечення питань охорони та захисту фізичної особи, яка в міру виконання свого обов'язку перед суспільством та державою, чи в зв'язку вільного волевиявлення виявила бажання працювати в тій чи іншій державній правоохоронній структурі.

Практика застосування норм самозахисту досить суперечлива, що зумовлюється неповнотою правового регулювання цих відносин, наявністю у ньому прогалин, нечіткістю формулювань деяких норм права. Зокрема, потребують адекватного правового вирішення питання, пов'язані з механізмом реалізації самозахисту, межами здійснення права на нього та багато інших. У зв'язку з цим, вироблення та аналіз поняття самозахисту прав, а також удосконалення її правового регулювання є одним із пріоритетних завдань у правовій науці.

Характерною рисою самозахисту є можливість його застосування в диспозитивному порядку – згідно з правилом «можливо все те, що прямо не заборонено». Самозахист реалізується лише у формі дії. Наука й практика визначають принаймні дві найгостріші проблеми, пов'язані з реалізацією права на самозахист. Перша проблема, як зазначають фахівці, полягає в тому, що умови та підстави застосування заходів самозахисту вимагають більшої визначеності, оскільки недостатньо виправдане використання самостійного захисту кваліфікується як неправомірне дія.

Друга проблема безпосередньо пов'язана з першою, оскільки правовим наслідком перевищення меж необхідної оборони є виникнення обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду.

Значення права на самозахист як для людини так і для суспільства надзвичайно велике, оскільки з його реалізацією безпосередньо пов'язана особиста і майнова безпека кожного. Права й інтереси особистості поважаються у тому випадку, якщо ця особистість сама здатна захищати їх.

В наш час дане поняття ототожнюється з необхідною обороною (ст. 18 та ст. 19 КУпроАП; необхідна оборона ст. 36 та уявна оборона ст. 37), самообороною. Самозахист розглядається тільки як опір насильству, нападу. Не враховується, що порушення прав може не супроводжуватися застосуванням фізичного насильства. По суті це одна з форм виявлення боротьби за існування, яка охоплює весь всесвіт і, що важливо, саме в цьому сенсі можна стверджувати, що оборона є природженим правом.

Більш ширше воно розкривається в Цивільному праві України. Стаття 19 Цивільного кодексу України, самозахист – це застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Тобто, можна зробити висновок, що особа спроможна захищатися від небезпечних посягань, але від яких саме та якими способами або засобами законодавець не вказує. Але відповідальність за перевищення меж самозахисту передбачена. Самозахист є не лише можливістю та правом осіб захистити себе від злочинних посягань, але й виступає можливістю вирішення питань, які можуть згодом перерости у конфліктну ситуацію, тому він є первинним видом законного захисту особистих прав та інтересів осіб.

На сьогодні криміногенна ситуація в Україні є небезпечною, загрозливою та ризиковою не лише для її державних інститутів, а й для усього населення країни. Під час воєнного стану правоохоронні органи працюють в посиленому режимі. Поліція фіксує зростання на 37% кількості злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї в Україні. Національна поліція України – є одним із центральних органів виконавчої влади, який служить суспільству, реалізує державну політику у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [4]. Національна поліція України займає одне з найважливіших місць для забезпечення внутрішнього правопорядку в країні в умовах воєнного стану.

На даний час в Україні базовим законодавчим актом, який передбачає умови і порядок застосування заходів самозахисту є Закон України «Про Національну поліцію» на який в своїй діяльності вказують інші правоохоронні органи України і надання цих повноважень кожному з окремих правоохоронних органів може розбалансувати установлений правопорядок застосування заходів самозахисту.

Отже, самозахист прав є самостійним комплексним правовим інститутом, оскільки в ньому зосереджено норми різних галузей права (конституційного, цивільного, трудового, адміністративного, кримінального та інших). Метою правового інституту самозахисту прав є вироблення та вдосконалення механізму забезпечення гарантій реалізації прав і свобод громадянина та надійного, ефективного їх захисту у разі порушення чи несвоєчасного надання.

Список літератури

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами, внесеними Законами України. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>

3. Про забезпечення безпеки осіб, що приймають участь у кримінальному судочинстві: Про забезпечення безпеки осіб, що приймають участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-XII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>

4. Про затвердження Положення про Національну поліцію від 28 жовтня 2015 р. № 877: Постанова Кабінету Міністрів України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text>

*Пацурківський П.С. доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри публічного права
ЧНУ імені Юрія Федьковича.*

Співвідношення людської гідності та людських прав (за Конституцією України)

Вступ. Доктрина дигнитарного конституціоналізму зазвичай виокремлює два сутнісних підходи до співіснування концептів та феноменів дійсності *гідність людини і права та свободи людини*. В одному з них, який має за собою довшу історію становлення і розвитку, людська гідність позиціонується як самодостатнє явище, яке виступає джерелом людських прав. Цей підхід сягає своїми витокami християнської парадигми людської гідності. Він проявився сповна, починаючи ще з

періоду до другої світової війни. У післявоєнний період цей підхід став пов'язуватися не тільки із вищезазначеною парадигмою, а й зі самоцінністю людини як особистості. В Україні він поки що менш поширений у порівнянні з його укоріненням в інших європейських країнах. Серед вітчизняних вчених його чи не найґрунтовніше проаналізував нещодавно Олександр Водянніков [1].

Другий підхід розглядає гідність людини як однопорядкове явище з людськими правами. Він викристалізувався в середині 40-х рр. Його головним промоутером став де-факто Федеральний Конституційний Суд Федеративної Республіки Німеччини [2]. В Україні цей підхід в порівнянні з попереднім більш поширений в науковій спільноті, проте також за незначними винятками [3; 4], розробляється менш активно, ніж зарубіжними вченими. Точніше кажучи, він не збагатив українське правознавство та людинознавство інноваційними результатами наукових досліджень вищезазначеної проблеми. На цьому концептуальному фоні своєрідним третім шляхом став підхід українського конституцієдавця до конструювання в Конституції України співвідношення та взаємодії людської гідності та людських прав.

Метою дослідження є розкриття природи (сутності) юридичних конструкцій гідності людини і прав людини, що містяться в Конституції України, а також співставлення закладеного в них потенціалу, між собою з огляду на захист людини як основоположної цінності.

За **методологічну основу дослідження** обрано антропосоціокультурний підхід.

Виклад основних результатів дослідження. Телеологічний аналіз Конституції України переконує, що вона де-юре закріпила як найвищий сенс існування та діяльності Української держави тотальний людиноцентризм. Це передусім постає із її системоутворюючої статті 3, усі юридичні конструкції якої укорінені в людиноцентризмі. Але людиноцентризм за Конституцією України аж ніяк не може бути зведений тільки до вищезазначеної її статті. Він набагато різноманітніший і охоплює по суті всю Конституцію України. Щонайменше основний пласт її правової матерії складають людські права, а про явище людської гідності йдеться в преамбулі Конституції України та у її статтях 3, 21, 28, 41 і 68 [5]. Системний аналіз концептів людської гідності та людських прав Конституції України переконливо демонструє, що відповідно до канонів юридичної техніки вони чітко та послідовно розрізнені в ній.

Як і людські права, так і людська гідність постають в Конституції України вельми різноманітно. Про перше явище в цілому адекватне уявлення дає розділ другий Конституції України. Що стосується людської гідності, то вона поєднується в Основному Законі держави із громадянином, кожним, людиною та суспільством. Якщо ж вдаватися до феноменологічного аналізу статей 21 та 28 Конституції України [5], то можна помітити, що явище людської гідності позиціонується у них як загальнолюдський (родовий) феномен. Водночас ст. 41 Конституції [5] містить достатні підстави для сумнівів у попередньому твердженні. Тобто, український конституцієдавець виявився непослідовним у своєму розумінні і конструюванні природи (сутності) людської гідності. Можна навести ще не один приклад конституційних конструкцій гідності людини в Основному Законі України, які підтвердять вищезазначений висновок.

Натомість вітчизняний конституцієдавець виявився послідовним у конструюванні людських прав у Конституції України у дусі радянської традиції патерналістського праворозуміння. Зокрема, це прямо слідує зі змісту стетей 3 та

27 Конституції України. На це резонно звернули увагу деякі розробники проекту Конституції України [6. С. 67]. Очевидно, це був ще не подоланий вплив інерції світоглядних і методологічних підходів попереднього історичного періоду розвитку України, якої не позбулися конституцієдавці.

Концепту ж людської гідності не поталанило ще більше, оскільки з позитивного права Конституції (її статей) очевидно проглядається відверте дистанціювання держави від обов'язку захисту цієї гідності. Це можна розглядати як український патерналізм навиворіт – здійснювати вчинки невідповідно до власної природи і функціонального призначення, а на власний розсуд.

Особливо відверто та недолуго цей патерналізм навиворіт проявився в юридичних конструкціях статті 64 Конституції України, яка до настання умов воєнного стану перебувала в тіні уже згадуваної нами вище статті 3 цієї Конституції. Щодо розуміння і тлумачення юридичних конструкцій останньої, як відомо, в українському правознавстві навіть мала місце гостра дискусія між представниками протилежних підходів [7; 8]. Найбільш прикро, що вона виявилася за своїм перебігом надто швидкоплинною і не охопила собою широкого кола учасників, що також є яскравим маркером. Ця перша ластівка ще не принесла на своїх крилах весни в український дигнитарний конституціоналізм, але вона була важливим та необхідним кроком до неї.

У базовій юридичній конструкції статті 64 Конституції України (ч. 1 цієї статті) йдеться про те, що «конституційні права і свободи людини і громадянина» все таки «можуть бути обмежені» у випадках, «передбачених Конституцією України», а в юридичній конструкції ч. 2 ст. 64 зазначаються ці випадки [5]. Про людську гідність у цих конституційних конструкціях і гадки немає. На перший погляд, все чітко та зрозуміло й проблем немає. Це якщо розуміти Конституцію держави виключно зі світоглядних і методологічних підходів ортодоксального юридичного позитивізму – світ є таким, яким йому дозволено бути в законі, тим більше Основному Законі держави. Але насправді світ є таким, яким він був ще до появи держави – онтологічно укоріненим. І людські права та свободи також онтологічно укорінені, з'являються на світ із появою людини, не запитуючи в держави згоди на це. Навіть український конституцієдавець у другому реченні ст. 21 Конституції держави констатував: «Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [5]. То як може держава правомірно обмежувати їх навіть за певними правилами навіть в умовах воєнного стану?

Конституційними права і свободи людини і громадянина стають внаслідок визнання їх конституцієдавцем та фіксації у писаному конституційному праві. Але від цього такі права і свободи людини і громадянина не втрачають їх природної сутності вроджених, а тому невідчужуваних і непорушних людських прав. Це зумовлено також тим, що держава не є онтологічно відокремленою від людини субстанцією, а, навпаки, вона з'явилася і продовжує існувати як технологія буття людини у світі. Навіть ортодоксальні юристи-позитивісти визнають, що держава – це ієрархічно, тобто, публічно-владним чином, організований народ.

Висновки. Отже, людські права та свободи і людська гідність атрибутивно взаємопов'язані, що визнає і Конституція України. Держава не в змозі і не вправі навіть у конституційно передбачений спосіб навіть у надзвичайних умовах воєнного стану обмежувати людські права і свободи, оскільки це означало б, по-перше, переродження самої держави у явище протилежної (не людської) природи, по-друге, порушення недоторканності людської гідності, також визнаної Конституцією України.

Держава може і вправі в умовах воєнного стану *обмежувати за строго визначеними правилами обсяг та зміст власного захисту людських прав і свобод та людської гідності*, визнаючи тим самим свою обмежену спроможність їх гарантувати та захищати.

Список літератури

1. Олександр Водянніков. Генеалогія поняття людської гідності. *Право України*. 2-18. №9. С. 41-56.
2. Віктор Шишкін. Абсолютність права людської гідності (позиції Федерального Конституційного Суду Федеративної Республіки Німеччини). *Право України*. 2018. №9. С. 57-75.
3. Оксана Грищук. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Київ: Атіка. 2007
4. Добрянський С. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини. Львів. Астрон. 2006.
5. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР в ред. від 01.01.2020, підстава - [27-IX](#). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Шаповал В.М., Корнєєв А.В. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990-1996 роках). Харків. Фоліо. 2011. С. 67.
7. Головатий С.П. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини. *Право України*. 2015. №1. С. 13-92;
8. Рабінович П.М. Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження та викладання. *Право України*. 2015. № 2. С. 9-23.

*Політова А.С. кандидат юридичних наук,
доцент Маріупольського державного
університету*

Стаття 4.6.15. Домашнє насильство, що не спричинило наслідків для потерпілої людини проєкту Кримінального кодексу України: аналіз складу проступку

Домашнє насильство є проблемою, яка носить не тільки глобальний характер. Про випадки домашнього насильства щодо відомих акторок (акторів), політичних діячів ми можемо прочитати на шпальтах газет і журналів, переглянути їх інтерв'ю на телевізійних шоу. Окрім того, ця форма насильства стала серйозною проблемою, викликаною через запровадження карантинних обмежень епідемією COVID-19 у світовому контексті через збільшення таких випадків, адже за даними ВООЗ кожна третя жінка почувалася невпевнено вдома через сімейні конфлікти зі своїми партнерами [1].

Сьогодні в Україні триває реформа законодавства. Щодо реформування кримінального законодавства, то вона викликає жваві дискусії серед вчених і працівників правоохоронних органів. Але не припиняючи ролі вчених, варто відзначити, що саме працівники правоохоронних та судових органів використовуючи у своїй діяльності положення як Загальної, так і Особливої частини КК України повинні стати тією рушійною силою, що можуть відзначити ті статті, частини статей, які викликають складності при кваліфікації протиправних діянь і запропонувати удосконалення цих положень.

Проект Кримінального кодексу України викликає багато дискусій. Тому у цих тезах ми зупинимся на окремих аспектах щодо запровадження кримінальної відповідальності за домашнє насильство, що не спричинило наслідків для потерпілої людини (ст. 4.6.15 Проекту КК).

Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2] визначено низку термінів, серед яких варто відзначити такі:

домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь;

економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

У ст. 4.6.15 проекту КК пропонується встановити відповідальність особі, яка систематично застосовувала фізичне, психологічне або економічне насильство щодо близької людини чи колишнього подружжя, що не спричинило наслідків для потерпілої людини (вид. – авт.) [3] і діяння відносяться до проступку.

Відповідно до ч. 2 ст. 2.5.1. Визначення тяжкості кримінального правопорушення Розділу 2.5. Шкода та її види. Тяжкість кримінального правопорушення Книги другої. Про кримінальне правопорушення проекту КК України «Кримінальне правопорушення, яким умисно спричинено *неістотну* шкоду або з *необережності* спричинено *значну* шкоду, є проступком» [3].

Разом з тим, важко погодитися з тим, що домашнє насильство не спричиняє наслідків для особи, яка постраждала від домашнього насильства (постраждала особа), адже такими наслідками може бути: спричинення шкоди здоров'ю та пагубний вплив на дітей, які стали свідками або постраждали від домашнього насильства. Так, наприклад, постраждала особа, зокрема, жінка, може мати серйозні проблеми з фізичним, психічним, сексуальним та репродуктивним здоров'ям у короткостроковій та довгостроковій перспективі. Що ж стосується дітей, які виховуються у сім'ях, де є насильство, то вони можуть страждати від поведінкових та емоційних розладів. Такі розлади можуть бути пов'язані з вчиненням актів насильства або страждання від них протягом всього життя. Але чи можна вважати таку шкоду неістотною, напевно ні, адже наслідки є, і можуть бути жахливими (наприклад, самогубство постраждалої особи, переривання вагітності).

Отже, виходячи із вищезазначеного, ми вважаємо, що у тому вигляді, в якому запропоновано встановлення кримінальну відповідальність за домашнє насильство, що не спричинило наслідків для потерпілої людини не можна пропонувати, адже постраждалій особі будь-якому випадку спричиняються наслідки.

Список літератури

1. *Violencia contra la mujer*. Official web-page. World Health Organization. Publ. 8 de marzo de 2021. URL: <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women> (дата звернення: 26.05.2024)

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. Редакція від 31.12.2023. Офіц. сторінка веб-сайту Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 26.05.2024)

3. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine. Станом на 25.02.2024. Офіц. сторінка веб-сайту Новий Кримінальний кодекс України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 26.05.2024)

Полонка І.В. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри професійних та спеціальних правових дисциплін ПВНЗ
«Буковинський університет»

До питання формування правосвідомості українців у воєнний час

Жодна норма права, якою б досконалою вона не була, не діє за алгоритмом «команда - дія». У першу чергу, вона має усвідомитися людиною, сприяти формуванню в неї певних поглядів, ставлення, а вже потім викликати відповідну правовим нормам реакцію. Власне правосвідомість є опосередкованою ланкою між нормою права та її реалізацією в реальному житті.

Взаємодія правосвідомості з нормами права відбувається через правові цінності, які є вираженням національної самосвідомості. Основними з них є свобода, рівність та справедливість. Вказані цінності притаманні культурі, в якій сформувалося право. Законодавець не вигадує моделі поведінки, а запозичує їх із практичного життя та ціннісних орієнтацій соціального середовища, характерного для певної культури, в якій вони самі існують. Ці цінності пронизують правосвідомість даного суспільства, відіграють роль високих ідеалів і, таким чином,

стають основними цінностями права.

Такими нормами-цінностями в праві, з якими активно взаємодіє правосвідомість, є, норми, що регламентують основи економічного, політичного та соціального ладу, регулюють основи правового становища особистості, його права, свободи та обов'язки, характер відносин між громадянином та державою тощо.

Після повномасштабного вторгнення Росії на територію України правосвідомість громадян змінилася; серед вище перелічених цінностей особливе місце посів принцип збереження та захисту територіальної цілісності та суверенності України.

Однак не всі особи готові адекватно сприймати виклики сучасності. Причин тому багато. Одна з основних труднощів - історичні традиції України, які багато в чому були несумісні зі свободою особистості, носили характер обов'язковості. Україна опинилася на руїнах тоталітарного режиму, де в правовій свідомості людей збереглися традиції недооцінки людини, її прав і свобод. Ідеологія братерських стосунків із сусідами виявилася нищівною політикою нашої держави, яка на протязі багатьох років вела нас не до європейських стандартів та цінностей, в основі яких є людини, її права, честь та гідність, а навпаки, у минулий тоталітарний режим.

Зазвичай, громадяни, які не звикли відстоювати свої права, використовувати різні форми судового захисту мають низьку правову культуру. Щоб побороти таке явище, необхідно готувати людей до «боротьби за право» як прояву громадянського обов'язку. Пріоритет прав людини та функціонування правової держави вимагає зусиль, у першу чергу, самих громадян України.

Росія постійно маніпулює щодо минулого, зокрема, щодо присвоєння української історичної спадщини. Завдяки десятилітнім старанням російських пропагандистів у нас відбулося ослаблення української державності, а це – рух у бік, протилежний суспільству, заснованому на праві. Українська державність – це, насамперед, національна свідомість, яка об'єднує всіх українців. Відтак необхідно працювати над популяризацією української історії в світі.

Російські ЗМІ і далі впливають на нашу правосвідомість, налаштовуючи нас проти політичного курсу та керівництва власної держави. Потрібно розуміти, що війна, як жахлива трагедія людства, змушує вдаватися до крайніх заходів, одним з яких є введення воєнного стану. Це режим, який передбачає тимчасові обмеження прав людини, які наразі викликають активні дискусії та суперечності у суспільстві.

Тим не менш, для того щоб зберегти нашу державу громадяни України повинні об'єднатися і не тільки діяти, а й думати правомірно зі стійким переконанням про цінність української національної ідеї, велич української нації, задля того, щоб гідно протистояти агресору. Важливо розуміти, що обмеження прав та свобод людини в період воєнного стану не є свавільним.

Якщо влада вдається до менш демократичних дій, нехтуючи інтересами суспільства, то це здійснюється виключно для забезпечити територіальної цілісності і збереження життя людей.

Звичайно, українське політичне керівництво повинно бути максимально відповідальним перед своїм народом та міжнародним співтовариством. Якщо існують певні обмеження прав людини в період воєнного стану, то вони мають відповідати принципам абсолютної необхідності, тимчасовості та пропорційності.

Адаптуючись до нових реалій необхідно активізувати роботу громадянського суспільства, яке в силі контролювати дії органів державної влади, перешкодити їх зловживанням та недопустити порушення основоположних принципів демократії.

Тільки спільними зусиллями влади, суспільства, міжнародних та гуманітарних організацій можна забезпечити збалансований підхід до збереження прав і свобод громадян під час війни та підтримувати належний рівень ініціативної правосвідомості суспільства.

Підсумуємо. Правосвідомість є духовним феноменом юридичної матерії, її формування є визначальним завданням суспільства та держави. Високо розвинене суспільство має вагому значущість на міжнародно-правовій арені, а громадяни, які збагачують та модернізують культурну спадщину, підтримують активну громадянську позицію, популяризують правомірну поведінку ведуть свій особливий фронт у цій нелекій війні та наближають нашу країну до перемоги.

*Попович М.В. доктор філософії права,
асистент кафедри кримінального права
юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича*

Нагляд прокурора за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва

Досудове розслідування - стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Основні завдання досудового розслідування включають збір доказів, встановлення фактів, виявлення осіб, які вчинили злочин, та підготовку матеріалів для подальшого судового розгляду. Це важлива стадія, яка допомагає забезпечити справедливість та ефективність правосуддя [1].

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство

1. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність" та Кримінальним процесуальним кодексом України.

Письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню. Видання прокурором розпоряджень поза межами його повноважень тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

2. Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Основною формою координації є проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів, на яких заслуховується інформація щодо їхньої діяльності у сфері протидії злочинності. Рішення координаційної наради є обов'язковим до виконання всіма зазначеними в ньому правоохоронними

органами. Порядок та інші форми координації затверджуються наказом Генерального прокурора [2].

На прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні, відповідно до вимог законодавства покладені наступні обов'язки:

1. Здійснювати щоденний моніторинг ЄРДР.
2. Перевіряти відповідність кваліфікації зареєстрованих кримінальних правопорушень обставинам їх вчинення, звертаючи особливу увагу на можливе штучне дроблення продовжуваних кримінальних правопорушень на декілька окремих діянь.
3. Перевіряти дотримання визначених правил підслідності щодо проведення досудового розслідування у формі дізнання кримінальних проступків та досудового слідства злочинів уповноваженими органами.
4. Перед погодженням клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій перевіряти наявність правових підстав для прийняття таких процесуальних рішень, відповідність наведених у них даних вимогам законів, матеріалам і фактичним обставинам кримінального провадження.
5. Вирішувати питання про погодження таких клопотань або відмову в їх погодженні.
6. Вживати заходів до об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування за наявності підстав, передбачених [статтею 217 КПК України](#), якщо це впливає на правильність кваліфікації дій та можливе призначення покарання.
7. Перевіряти упродовж 20 днів з моменту отримання копії постанови слідчого (дознавача) про закриття кримінального провадження законність і обґрунтованість такого рішення, у тому числі повноту проведення досудового розслідування, захист інтересів учасників кримінального провадження, вирішення питань про спеціальну конфіскацію, долю майна та документів, вилучених або наданих під час досудового розслідування, скасування обмежувальних заходів.
8. Скасовувати незаконні або необґрунтовані рішення слідчих, дізнавачів.
9. У разі згоди з прийнятим рішенням про закриття кримінального провадження робити відмітку про його законність і обґрунтованість на копії відповідної постанови, яку долучати до наглядового провадження.
10. У разі здійснення повноважень у складі групи прокурорів перед вчиненням процесуальних дій та прийняттям процесуальних рішень узгоджувати їх зі старшим прокурором групи, рішення якого є остаточним.
11. Забезпечувати накопичення документів (копій документів) у наглядовому провадженні у порядку, визначеному відомчим організаційно-розпорядчим актом з питань діловодства.
12. Контролювати виконання доручень і вказівок, наданих слідчому, дізнавачу, органу досудового розслідування, відповідному оперативному підрозділу, щодо проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій.
13. Відповідно до закону реагувати на факти невиконання слідчим, дізнавачем письмових вказівок прокурора та за наявності підстав ініціювати притягнення слідчого, дізнавача до відповідальності.
14. Перевіряти за потреби своєчасність і повноту розгляду слідчими клопотань сторони захисту, потерпілого та його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій і законність прийнятих

рішень за результатами розгляду, забезпечувати виконання вказаних вимог у разі особистого розгляду таких клопотань.

15. Ініціювати перед керівником органу досудового розслідування (дізнання) питання про відсторонення слідчого (детектива, дізнавача) від проведення досудового розслідування (дізнання) та призначення іншого слідчого (детектива, дізнавача) за наявності підстав, передбачених [Кримінальним процесуальним кодексом України](#), для його відводу (самовідводу) або неефективного досудового розслідування (дізнання).

16. Вживати заходів, передбачених [статтями 96-1, 96-2 КК України](#), [статтями 100, 170 - 174 КПК України](#), щодо забезпечення спеціальної конфіскації, а також вирішення долі вилучених та арештованих речей і документів у разі закриття кримінального провадження.

17. У разі закриття кримінального провадження щодо підозрюваного впродовж 3 діб із часу прийняття рішення для перевірки його законності та обґрунтованості надавати матеріали кримінального провадження керівнику прокуратури відповідного рівня або його першому заступнику чи заступнику згідно з компетенцією.

18. Під час розгляду слідчим суддею скарг на рішення дії чи бездіяльність прокурора висловлювати мотивовану правову позицію щодо законності та обґрунтованості таких дій і рішень.

19. Пред'являти цивільні позови у кримінальному провадженні, за наявності підстав для представництва інтересів держави поза межами кримінального провадження вживати заходів, визначених окремим наказом Генерального прокурора.

20. Надавати для вивчення керівнику прокуратури або його першому заступнику чи заступнику згідно з розподілом обов'язків, керівнику відповідного структурного підрозділу проєкт угоди про визнання винуватості, опрацьовувати пропозиції відповідного керівника, після чого за наявності законних підстав укладати угоду.

21. Забезпечувати дотримання меж кримінальної відповідальності особи, виданої в Україну.

22. Здійснювати інші повноваження, передбачені [Кримінальним процесуальним кодексом України](#) [3].

Отже, саме сьогодні, коли по всій території України від злочинів потерпає велика кількість людей нагляд прокурора за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва, відіграє важливу роль. На нашу думку першочерговим завданням прокурорського нагляду під час досудового розслідування є: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування; контроль за застосуванням процесуального примусу та належної правової процедури.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики КСУ, ВСУ, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. А. В. Столітнього. Київ : Норма права, 2020. 1504 с.

2. Закону України «Про прокуратуру» ред. від 18.05.2024 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

3. Наказ офісу генерального прокурора від 30.09.2021 № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні».

Продан Т.В. кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри кримінального права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Вплив фонових явищ на злочинність

Злочинність є одним із найскладніших явищ, оскільки дане явище та її прояви обумовлює низка різних криміногенних факторів. Поряд із злочинністю існують явища, які за своєю суттю не є кримінально протиправними, оскільки вони не входять до складу кримінального правопорушення, проте взаємодіють із злочинністю та створюють сприятливе середовище для її існування. Зокрема, до них відносяться певні антисоціальні явища, які деформують особистість та підвалини суспільної моральності такі як: алкоголізм, наркоманія, проституція, бродяжництво, ксенофобія, ігроманія, незаконна міграція, насильство в сім'ї, расизм тощо. Наявність та широка поширеність таких антисоціальних проявів у суспільстві свідчить про те, що вони істотно впливають на загальний стан злочинності в країні та є її своєрідними криміногенними чинниками. А звідси випливає, що зі зростанням рівня злочинності суттєво змінюється динаміка фонових явищ.

У кримінологічній науці немає єдиного уніфікованого підходу до розуміння «фонових явищ», всі трактування зводяться до того, що це є антигромадські прояви поведінки в суспільстві, які існують поряд із злочинною. Зокрема, деякі визначають, що фонові явища – це сукупність адміністративних правопорушень, дисциплінарних проступків та окремих форм делінквентної поведінки (пияцтво, наркотизм, проституцію, порушення правил співжиття) [1, с. 26]; інші – як сукупність аморальних проявів, що суперечать загальноприйнятим нормам поведінки та які органічно взаємозв'язані зі злочинністю, оскільки детермінують один одного та відповідно спричиняють соціальну деградацію особи [1, с. 26]. Також існує твердження, що це асоціальна поведінка особи, дії якої не відповідають правилам та соціальним нормам, прийнятим у суспільстві, які існують протягом певного періоду часу [3, с. 67].

Для кримінологічної доктрини цікавим є твердження Д.О. Назаренка, який пропонує розуміння «фонових явищ» у структурно-функціональному та феноменологічному аспектах. Зокрема, він розглядає їх як явища соціальної дійсності та як феномен. Він зазначає, що фонові явища становлять деструктивні, асоціальні види поведінки, які сприяють формуванню особистості злочинця, мають детермінуюче значення у структурі криміногенної ситуації та виконують компенсаторну функцію соціальних інститутів, статусів, ролей [4, с. 403].

Варто зазначити, що фонові явища більшість вчених поділяють на загальні та спеціальні. Під загальними розуміють те що, вони унормовують відхилення від загальновизнаних норм моралі та етикету, підривають культурні й духовні засади суспільства, полегшують становлення на кримінально протиправний шлях (нелегальна міграція, стихійна урбанізація, дитяча безпритульність, бродяжництво і жебрацтво, пияцтво тощо). Спеціальні фонові явища натомість виступають соціальною базою для поширення взаємопов'язаних видів злочинності (наркотизм, проституція, корупція, насильство в сім'ї тощо) [4, с. 15].

Фонові явища в окремих випадках мають потужний детермінуючий, а іноді й самодетеремінуючий вплив при вчиненні тих або інших як корисливих, насильницьких, так і корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, а отже, вони мають прямий зв'язок з криміналізацією суспільства. Так, нерідко більшість насильницьких кримінальних правопорушень вчиняються у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Так само потреба у розвагах реалізується шляхом задоволення штучно сформованого алкогольного, наркотичного або ігрового синдрому, що за відсутності на це коштів призводить до реалізації корисливої мотивації через вчинення різних видів кримінальних правопорушень.

Однак, фонові явища не завжди мають антисуспільне забарвлення. Так, міграція осіб ззовні є цілком «правомірним» виявом глобалізаційних процесів. Проте, коли вона набуває стихійності і держава не здатна повністю контролювати процес переміщення осіб, міграція стає передумовою вчинення правопорушень різного ступеня суспільної небезпечності [2, с. 219].

Варто зазначити, що описуючи зв'язки фонових явищ зі злочинністю, будучи формами девіантної поведінки, вони мають спільні джерела походження зі злочинністю. Водночас, при їх спільному походженні вони здатні самі бути криміногенними факторами. До того ж, іноді фонові явища відрізняються від кримінальних правопорушень лише за формальними ознаками. Для того, щоб віднести ту чи іншу форму поведінки, що відхиляється, до категорії фонових явищ, необхідно, щоб вона мала масовий характер. Лише в такому випадку вид фонового явища чинитиме вплив на злочинність та виявлятиме з нею сталі зв'язки [3, с. 69]. Відповідно, отримуючи широкого розповсюдження серед населення, ці явища обумовлюють викривлення суспільної свідомості, деформацію особистості, сприяють розвитку соціальної патології, що має в основі деградацію генофонду, зокрема його інтелектуальних та психофізіологічних характеристик.

Таким чином, причинами виникнення та існування фонових для злочинності явищ є: по-перше, зміни, які відбуваються в соціально-економічній, культурній, ідеологічній, політичній сферах життя, по-друге, існування викривлених поглядів на традиційні, віками перевірені моральні та духовні цінності. Все це призводить до зростання рівня фонових явищ злочинності у суспільстві. Відповідно, для того, щоб зменшити рівень поширеності фонових явищ у суспільстві необхідно впроваджувати комплексний характер спеціально-кримінологічних заходів з врахуванням зв'язків між злочинністю та асоціальною поведінкою осіб.

Список літератури

1. Васильєв А.А. Насильство в сім'ї: від фонового явища до злочину. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія* : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2018 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2018. С. 26-28.

2. Калініна А.В. Зовнішня міграція та злочинність: детермінаційне співвідношення. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 груд. 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2016. С. 218-220.

3. Кримінологія: академічний підручник: [Богатирьов І.Г., Колб О.Г, Топчій В.В. та ін.] за заг. ред. доктора юрид. наук, професора, заслуженого діяча наук і техніки України Богатирьова І.Г. Чернівці: Технодруку, 2020. 336 с.

4. Назаренко Д.О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 524 с.

Ramazan Alper Full professor, assistant professor, mediator, Department of Private Law, Ovidius University Constanța

New challenges for the protection of human rights in the era of digital governance

Digital administration is present daily in people's lives, no longer even an option, but has become ubiquitous through the increasingly high level of information collected and processed and the degree of interconnection between the various public administration institutions. On the other hand, the progressive increase in the data requested and processed by the authorities imposes correlative challenges for the proper maintenance and defense of fundamental human rights in order to combat a possible digital dictatorship.

The protection of human rights in the era of digital administration presents new challenges and requires new forms of defense and means that are easily accessible in order to ensure a high level of protection against administrative abuses. Digital administration is not only ubiquitous in the European Union, but has become universal as a result of the presence and dependence on information technology means all over the globe. Our dependence on new information technologies, the speed with which data circulates, the automated exchanges between different authorities within the European Union require new approaches to adequate human rights protection measures. On the other hand, in the current European context of the state of administrative digitization, the authorities are faced with new situations that have not been encountered before, and specific regulations are necessary in this context.

Fundamental rights and freedoms must not only be recorded in various regulations, but they must be respected concretely, effectively within the digital administrative procedures, access, regulations to such platforms must not be susceptible to stigmatization or the blocking of certain categories of beneficiaries. The European public administration, but also those of the member states, must ensure necessary and appropriate measures to ensure easy access to easily accessible, safe digital services, which will constitute the major, profound change in the way citizens, legal entities come into contact, resolve various relationships legal and interact. Public services in the era of digital administration are accessible from anywhere and at any time, but authorities face new challenges resulting from the need to ensure the safety of processed data, long-term resilience, simplification of administrative documents and procedures. The respect for human rights in the context of the digitization of the administration did not determine the reduction of the responsibility of the authorities, just as it was not and did not become an easier task but on the contrary in the context of the amplification of extremism, the ever-increasing flow of news and false information, numerous data presented erroneously for the purpose of misleading and manipulation through social networks, we believe that resilience in the matter of promoting human rights has become a fundamental objective of European society as a whole.

Respect for human rights is a fundamental common value of all the states that make up the European Union. The European Union strives to achieve a Union of equality through a set of strategies aimed at combating stereotypes and creating conditions that ensure the full and free participation of all in European society [1]. It is a matter of principle that the respect of fundamental rights and freedoms is an obligation of all European public administrations, but a fundamental role in legal relations is primarily played by local and regional authorities that deal with citizens' problems, with businesses

being the most exposed to the appropriate solution of the requests received. The standards in the field of human rights are constantly evolving, they presuppose the respect of new rights and freedoms resulting from the contemporary technical-scientific evolution, and the administrative authorities are correlatively obliged to implement and respect them.

A responsible public administration fulfills a legal obligation in that it respects the fundamental rights and freedoms of man, but on the other hand it ensures social cohesion, increases the degree of satisfaction among the beneficiaries, which in practice is transposed through the economic development of that community. Human rights are inherent to all people, regardless of their legal status as non-citizens, refugees, migrants or foreign residents, whether they are women, men, children, elderly or disabled, regardless of religion, ethnic origin, political opinions or orientation their sexuality.

We all have the same fundamental rights and freedoms protected by law – simply because we are human. These rights are universal and egalitarian, meaning they are applicable everywhere and are the same for everyone. The notion of human rights is not idealistic or vague, but represents clear legal obligations that are binding on states and their bodies at all levels of governance. [2] Let's not forget that in the current stage of development, the human interaction with the administration has changed fundamentally, being dependent on the big companies in the "big tech" industry. In practice, we are moving towards digital citizenship, meaning that social inclusion measures are imposed since everyone has access to the Internet, continuously communicates the various problems they face, constantly requesting the intervention of the public administration whose presence in the digital environment becomes mandatory.

Within the obligations to respect fundamental human rights in the digital environment, civic education, public participation, the role of civic organizations, critical thinking have become tools without which a high standard cannot be ensured. The European Commission has published a set of rights and principles as a way of citizen-centric digital transition. It will be based on European values and will benefit all citizens and businesses. The Commission aims to support the establishment of an inclusive, prosperous and sustainable society. [3] The digital rights and principles promoted by the European Commission are based on a digital transition centered on citizens, sustainability, solidarity and inclusion, freedom of choice, participation, safety and trust. The European Commission has proposed that by 2030 all essential public services can be available online in order to define a digital transformation model that strengthens the human dimension of the digital ecosystem and that has the digital single market as its central element. [4] .

The digital public administration guarantees democracy, rights and freedoms of citizens, collects exclusively the data and information necessary according to the principle only once in order to satisfy the requests received acting responsibly and safely. Access to digital public services has become fundamental, all citizens who use these services must feel protected and non-discriminated. Data and digital devices must be durable in such a way that citizens have control over their data, have the right to request erasure (right to be forgotten), correction, intervention, opposition. The public administration must ensure easy access to the digital services offered, but at the same time they must be secure, guaranteeing equity in the interaction with continuously evolving technologies such as artificial intelligence.

In conclusion, we must remember that new technologies, artificial intelligence, digital public administration are the natural result of scientific evolution and the development of human society, which must contribute to the maintenance and

development of democracy, civil rights and freedoms in accordance with the numerous international treaties in the field that establish obligations imposed on the states, not being susceptible to determining countermeasures or diminishing democratic values as we know them today.

List of references

1. The European Union – What it is and what it does, European Commission, Directorate-General for Communication Drafting and targeted communication, ISBN 978-92-76-24636-7, doi:10.2775/612927, NA-04-20-632-RO-N, pag. 38
2. Human Rights and Gender Identity: Compilation of Good Practices, Revised Second Edition, 2016 December, Ulrika Westerlund, Richard Köhler și organizațiile membre ale TGEU (Transgender Europe).
3. Digital Rights and Principles, European Commission, ISBN 978-92-76-46951-3 doi:10.2759/757869 KK-05-22-013-RO-N
4. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act)
5. Shaping Europe's Digital Future, ISBN 978-92-76-15798-4 doi:10.2775/936816 NA-04-20-094-EN-N
6. Democracy in the Digital Age , European Group on Ethics in Science and New Technologies, ISBN 978-92-76-99773-3, doi:10.2777/078780 ,KI-09-23-065-EN-

*Селезньова О. М. докторка юридичних наук,
професорка, завідувачка кафедри професійних
та спеціальних правових дисциплін ПВНЗ
«Буковинський університет»*

Порушення освітніх прав неповнолітніх осіб в умовах воєнного стану

У складних політично-економічних умовах, під час пролонгованого воєнного стану, завершується 2023-2024 навчальний рік. Для закладів освіти усіх рівнів, від початкової і до вищої школи, це був непростий, насичений викликами період, який потребував повної віддачі від усіх учасників освітнього процесу. Вирішувалися питання забезпечення закладів укриттями, належної організації очного, змішаного чи дистанційного навчання у ситуації раптових та, на жаль, постійних повітряних тривог, відновлення матеріально-технічної бази, брак та поступовий друк підручників тощо. Разом з тим, реалізується надалі реформа Нової української школи, йде процес переходу до профільної школи, заклади вищої освіти впроваджують авторські методики та зосереджують свою увагу на розвиток у здобувачів освіти не лише професійних, але й т.зв. «м'яких» (або «гнучких») навичок. Проте ще складніші умови надання освітніх послуг очікуються українцями попереду.

Знищення та значне пошкодження енергетичної системи нашої держави зумовлює прогнозування того, що 2024-2025 навчальний рік буде вкрай складним для усіх сфер економіки, промисловості та побуту в Україні. Не є виключенням і освіта. Необхідно шукати нові рішення, які у якійсь мірі полегшать ситуацію.

Зокрема, Міністерством освіти і науки України було оприлюднено Лист «Про підготовку до початку та особливості організації освітнього процесу в 2024/2025 навчальному році» від 17 травня 2024 року [1], в якому рекомендовано певні положення, які, на думку фахівців міністерства, будуть доцільними за вищевказаних обставин.

Так, міністерством рекомендується закладам вищої і фахової передвищої освіти почати навчальний рік в першій половині серпня (крім першого курсу) та закінчити до кінця липня 2025 року. Також використовувати суботи як робочі дні.

У контексті цих рекомендацій зазначимо той факт, що здобувачами фахової передвищої освіти та перших курсів вищої освіти є неповнолітні особи.

Згідно ст.32 Цивільного кодексу України, п.12 ст.3 Кримінально-процесуального кодексу України, ст.6 Сімейного кодексу України неповнолітньою є особа від 14 до 18 років.

Тобто по факту зміни мають торкнутися досить вразливої версти населення – підлітків, які і сьогодні мають проблеми у стані здоров'я та психологічної рівноваги.

Навчальне навантаження на підлітка нині є явно перевантаженим. У соціальних мережах давно підіймається питання щодо відсутності вільного часу у зв'язку з великою кількістю занять, домашніх завдань. Не лишається часу на відвідування спортивних секцій, творчих гуртків тощо. І це в умовах постійної психологічної напруги, пов'язаної з щоденними воєнними діями, які мають місце на території України. Які знання отримає особа, якщо вона не досипає, психологічно і емоційно виснажена, перевантажена обсягом навчальних завдань? Тільки поверхневі: здати – і забути. Адже для того, щоб якісно опрацювати навчальний матеріал, перевести його у довготривалу пам'ять, необхідний час, сон, голова, яка не болить, сила у тілі.

Підготовка молодого фахівця – це не набір виконаних за програмою дій, які у більшій, чим досі було прийнято, кількості можна надати здобувачу у день чи у тиждень, це не робота без вихідних і відпочинку, це не «галопом по Європі». Це кропітка щоденна праця, з чітко виваженим механізмом роботи і відпочинку, колективними професійними заходами і зустрічами, постійним національно-патріотичним вихованням у процесі навчання. Збільшення кількості академічних пар у день чи тиждень, додавання суботніх робочих днів – не забезпечить якості навчального процесу. Так, кількість буде збережено і в документах вичитка пар зроблена, але яких фахівців ми підготуємо? Якість навчального процесу – ось первинна задача освіти сьогодні.

Вважаємо, що за сучасних обставин проблем в енергетиці і, можливо, опалення, слід зосередити увагу не на розтягуванні навчального року, а на покращенні навчально-методичного забезпечення освітнього процесу: розробити теми викладання таким чином, щоб надати здобувачам освіти напрямок розуміння і подальшого опрацювання навчального матеріалу. Самостійну роботу перенести на холодний період навчального року, перевірити яку доцільно перед екзаменаційно-заліковою сесією. Підтримуємо позицію, що у цей період доцільно перенести виконання курсових та кваліфікаційних робіт, проходження практики тощо.

Тільки якісне поетапне викладання сформує фахівців такого рівня, яких потребує сьогодні наша багатостраждальна Батьківщина.

Список літератури

1. Про підготовку до початку та особливості організації освітнього процесу в 2024/2025 навчальному році: лист Міністерства освіти і науки України від 17 травня 2024 року № 1/8722-24 : електронний ресурс. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/92154/ (дата звернення: 25.05.2024 р.)

*Соловйова О.М. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри
адміністративного права Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого*

Припинення дії адміністративних актів: як знайти баланс між публічним та приватним інтересами

15.12.2023 р. вступив в дію Закон України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП), чим Україна приєдналася до тих європейських країн, в яких відносини між публічною адміністрацією та особою ґрунтуються на правилах загальної адміністративної процедури. Їх нормативна регламентація з урахуванням принципів належного адміністрування виступає необхідною передумовою інтеграції України до Європейського Союзу. Зазначений закон спрямований на гарантування реалізації та захисту прав і законних інтересів приватної особи у відносинах із публічною адміністрацією, шляхом закріплення за нею права на участь в адміністративному провадженні, покладання обов'язку на адміністративний орган мотивувати своє рішення, тощо. Крім того, закон містить певні механізми, що забезпечують прийняття збалансованого рішення публічною адміністрацією, з урахуванням як публічних так і приватних інтересів. Серед них слід виокремити процедуру дострокового припинення дії адміністративних актів.

Аналіз положень ЗАП дозволяє зробити висновок про розмежування процедури припинення дії актів окремо для протиправних та правомірних адміністративних актів. Так, правомірні адміністративні акти відкликаються адміністративним органом за його ініціативою або за ініціативою особи; протиправні адміністративні акти визнаються адміністративним органом недійсними; протиправні адміністративні акти можуть бути скасовані адміністративним органом за результатами адміністративного оскарження. При цьому ст. 87 ЗАП визначає, що правомірним є акт, який прийнято компетентним адміністративним органом відповідно до закону, що діяв на момент його прийняття. В свою чергу протиправний акт, це акт, що не відповідає умовам правомірності, а саме: 1) прийнятий адміністративним органом, що: а) не мав на це повноважень; б) використав дискреційні повноваження незаконно; 2) суперечить положенням закону щодо форми та змісту адміністративного акта; 3) порушує норми матеріального права; 4) не відповідає принципам адміністративної процедури. Саме за допомогою зазначених ознак адміністративний орган приходить до висновку про правомірність чи протиправність адміністративного акта, і застосовує відповідну процедуру. І якщо процедура адміністративного оскарження є добро відомою, як з наукової, так і практичної точки зору, ЗАП лише удосконалив механізм позасудового захисту прав, свободи чи законних інтересів особи, то відкликання та визнання недійсними адміністративних актів є новими механізмами, запровадженими ЗАП. Спробуємо визначити характерні ознаки та відмінні риси між відкликанням та визнанням недійсним адміністративного акта.

1. Метою їх застосування є відновлення законності, захист публічних інтересів, прав, свобод й інтересів осіб. Мета досягається зокрема і через практичну реалізацію принципу пропорційності, відповідно до якого, адміністративний орган повинен діяти з дотриманням необхідного балансу між несприятливими наслідками для права, свободи чи законного інтересу особи і цілями, на досягнення

яких спрямований адміністративний акт. Негативні наслідки для особи та публічних інтересів повинні бути найменшими.

2. Рішення про їх застосування приймається адміністративним органом. При цьому відкликання адміністративних актів може бути як за ініціативою адміністративного органу, так і особи, за наявності підстав, передбачених ЗАП.

3. Здійснюються за правилами повноцінної процедури, передбаченої ЗАП для прийняття адміністративних актів. Тобто, адміністративний акт відкликається або визнається недійсним шляхом прийняття нового адміністративного акта. Проведення будуть різнитися лише підставами для початку. Так, адміністративне провадження розпочинається: (1) за заявою особи щодо забезпечення реалізації її права, свободи чи законного інтересу або виконання нею визначеного законом обов'язку, чи (2) за ініціативою адміністративного органу.

4. Під час вирішення питання про відкликання або визнання адміністративного акта недійсним адміністративний орган враховує: 1) наслідки відкликання або визнання адміністративного акта недійсним для особи, тобто на користь чи на шкоду особі; 2) істотність причин для цього, зокрема час, що минув після прийняття адміністративного акта; 3) інші обставини, що стосуються справи.

5. В залежності від підстав для відкликання, адміністративний орган приймає рішення про це в межах адміністративного розсуду або в силу приписів закону. Так, адміністративний акт може бути відкликаний на користь особи або їй на шкоду (ч. 1, ч. 3 ст. 88 ЗАП). При цьому відкликання на шкоду особи можливо лише у випадках, передбачених ст. 88 ЗАП. Адміністративний акт, що обмежує право, свободу чи законний інтерес особи, за її ініціативою підлягає відкликанню у разі: 1) внесення змін до закону, на підставі якого прийнято такий адміністративний акт; 2) істотної зміни фактичних обставин, на підставі яких прийнято такий адміністративний акт (ч. 2 ст. 88 ЗАП). Що стосується визнання адміністративного акта недійсним, то вважаємо, що це обов'язок органу, адже обумовлюється дією принципу законності, необхідністю її відновлення та захисту публічного інтересу.

6. Процедура відкликання та визнання адміністративного акта недійсним ґрунтується на захисті довіри особи, яка означає, що особа праві вчиняти дії на підставі адміністративного акта без урахування того, що такий акт може бути відкликано у майбутньому. Для цього ЗАП передбачає застереження щодо неможливості визнати адміністративний акт недійсним на шкоду особі, якщо особа, будучи переконана, що адміністративний акт залишиться чинним, використала або розпорядилася коштами чи майном, отриманими на підставі такого адміністративного акта, чи змінила в інший спосіб свій уклад життя, і її законний інтерес (довіра) щодо збереження чинності адміністративного акта переважає публічний інтерес у визнанні адміністративного акта недійсним. Крім цього закон визначає обставини, за наявності яких особа не може посылатися на законний інтерес. Вони пов'язані здебільшого з певною протиправною чи несумлінною поведінкою особи (подання недостовірної інформації, обману, погрози, не виконання обов'язків, що виникли у зв'язку з прийняттям адміністративного акта, тощо).

7. Для застосування механізму визнання адміністративного акта недійсним встановлюється строки. Так, адміністративний акт може бути визнаний недійсним протягом трьох місяців з дня, коли адміністративному органу стало відомо про факти, що можуть бути підставою для визнання адміністративного акта недійсним, але не пізніше трьох років з дня прийняття адміністративного акта, а щодо

адміністративного акта, який потребує виконання, - не пізніше трьох років з дня завершення його виконання. Такий строк не застосовується до протиправного адміністративного акта, що використовується або створює умови для вчинення дисциплінарного, адміністративного та/або кримінального правопорушення. В цьому разі адміністративний акт визнається недійсним незалежно від дати його прийняття або завершення виконання. Для відкликання адміністративного акта такі строки не встановлюються.

8. У випадках, встановлених ЗАП, виконаний адміністративний акт не може бути відкликаний, визнаний недійсним або скасований у тій його частині, в якій його виконання призвело до настання незворотних правових наслідків. В такому випадку адміністративний акт може бути визнаний протиправним. Це в свою чергу наочно показує можливість прийняття збалансованого рішення, адже визнання адміністративного акта протиправним, без наслідків для особи (в частині скасування або визнання недійсним) спрямовано з одного боку на відновлення законності та забезпечення публічного інтересу (що виражається в нетерпимості до продовження чинності протиправного акта), а з іншого спрямоване на задоволення приватного інтересу конкретної особи (що виражається в офіційному прийнятті незворотних правових наслідків, які настали в разі виконання протиправного адміністративного акта).

Висновки: 1) запровадження охарактеризованих механізмів спрямовано на врахування можливих змін у фактичних обставинах справи, потреб суспільної необхідності, а значить досягнення балансу публічних та приватних інтересів; 2) їх застосування має відбуватися за чітко визначеними правилами з дотриманням принципів адміністративної процедури; 3) ЗАП допускає лише визнання адміністративного акта протиправним, без його відкликання та визнання недійсним, якщо виконання акта призвело до настання незворотних правових наслідків.

*Солодан К.В. доктор філософії (PhD),
асистентка кафедри публічного права ЧНУ
імені Юрія Федьковича*

*Юрійчук І.В. асистент кафедри публічного
права ЧНУ імені Юрія Федьковича*

Право на належну адміністративну процедуру як невід'ємне право кожної особи

Належна правова процедура є важливою, хоча і часом невловимою, концепцією в системах загального права. Вона має як змістові, так і процесуальні елементи, але, по суті, забезпечує справедливий захист особи від протиправної діяльності держави, як в адміністративному, так і в судовому порядку.

В сучасній юридичній літературі поняття «належна правова процедура» зазвичай використовується в контексті використання цієї концепції в рамках кримінального, адміністративного, цивільного, господарського судочинства тощо. Ми вважаємо, що варто розглянути даний принцип належності адміністративної процедури, яка стала вже базовою складовою частиною національного адміністративного права.

Адміністративні процедури належать до атрибутів права, а значить є явищем історичним, тобто, перемінним у часі. Окрім, того, різні традиції правопізнання

тлумачать їх природу, базуючись на різних світоглядних та методологічних установках. Донедавна навіть у цивілізованому світі панувала, а в Україні переважно і понині є домінуючою позитивістська традиція правопізнання. Вона тлумачить адміністративні процедури як складову адміністративного права, а останнє як право державного управління, тобто, як етатистську цінність [1, с. 51-53]. Однак таке розуміння адміністративних процедур уже перебуває в антагонізмі з правовою дійсністю, оскільки у Європі, в цивілізованому світі в цілому ще з середини ХХ століття стали домінуючими, в тім числі і для держав усіх прогресивних країн, антропосоціокультурні цінності [2, с. 39].

Правова база захисту свобод, прав і громадських інтересів під час реалізації адміністративних процедур, як зазначає Д.В. Сущенко, засновується, перш за все на нормах Конституції [4]. Наприклад, положеннями статті 3 Основного Закону [3] визначається, що найбільшою та вищою соціальною цінністю в Україні є люди, їх життя та здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпека, а затвердження та гарантування людських прав та свобод постає основним державним зобов'язанням.

Положеннями ст. 40 Конституції закріплюється, що всім належить право на спрямування індивідуальних й колективних письмових звернень чи особисте звернення до державних, місцево-самоврядних органів й їхніх посадових, службових осіб, що мають розглянути звернення, а після дати обґрунтовану відповідь у строк, що встановлено законодавством. Норма ст. 55 Основного Закону гарантує кожному право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних, місцево-самоврядних органів, їхніх посадових, службових осіб до суду [4, с. 49].

На виконання Конституції України порівняно нещодавно трапилася подія, яку всі так довго чекали – 17 лютого 2022 року було прийнято Закон України «Про адміністративну процедуру», який в своїх положеннях визначив що таке «адміністративна процедура» та ті самі критерії належності такої процедури.

Прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» [5] є новим етапом у взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з громадянами та бізнесом. Цей закон впроваджує загальні правила, які прискорюють ухвалення рішень і оптимізують комунікацію між людьми та публічною адміністрацією. Взаємодія стає уніфікованою, ефективною, орієнтованою на потреби громадян і бізнесу, а також прозорою.

Впровадження загальної адміністративної процедури наближає Україну до стандартів Європейського Союзу, оскільки подібні закони діють у всіх державах-членах ЄС як невід'ємна частина «права на належне адміністрування».

Цей закон є дійсно переломним. Він робить процедуру ухвалення рішень більш прозорою і зрозумілою для всіх сторін. Будуть запроваджені змагальні правила, які подібні до тих, що діють у судовому процесі, і це вже на етапі попереднього прийняття рішення. Ця ініціатива надає приватним особам реальну можливість активно впливати на вирішення питань, які стосуються їхніх інтересів.

Закон установлює демократичні принципи адміністративної процедури, і серед найцікавіших положень можна виділити такі:

1. Принцип вигоди особи: всі сумніви слід розглядати на користь особи. Дії та вимоги особи вважаються правомірними до того часу, поки не буде доведено інше.

2. Принцип стійкості адміністративних рішень: адміністративний орган не повинен змінювати свої попередні рішення в схожих справах без належного обґрунтування. Зміна позиції має бути належно обґрунтованою. Правові позиції Верховного Суду повинні бути обов'язково враховані.

3. Принцип докладного розслідування: адміністративний орган зобов'язаний встановити обставини, які мають важливе значення для справи, та за необхідності зібрати докази. Особа має право бути вислуханою і може вимагати представити документи, які стосуються обставин справи.

4. Принцип балансу: адміністративний акт повинен прийматися з урахуванням балансу між правами особи та цілями, які він спрямований до досягнення. Негативні наслідки для особи та громадських інтересів повинні бути мінімізованими [6].

Вирішальне значення в роботі адміністративних органів відіграє принцип верховенства права. Це пов'язано з тим, що щоденне прийняття рішень у справах здійснюється для забезпечення прав зацікавлених осіб у вирішенні питань про застосування обмежень чи надання дозволів, накладання адміністративних стягнень тощо. Для цієї мети існує належна адміністративна процедура, що базується на верховенстві права. Недотримання цього принципу може бути спричиненим, наприклад, відмовою у заслуховуванні доводів заінтересованих осіб. Принцип законності, при цьому, не повинен обмежувати принцип верховенства права, оскільки виступає окремою гарантією від посягання на права людини. Адже суб'єкт владних повноважень зобов'язаний утриматись від застосування нормативного акту, який є неправовим та порушує права людини [7].

Іншим фундаментальним принципом, що закріплений в законі, є принцип рівності. Його мета полягає в забезпеченні рівноваги суб'єктів публічної адміністрації з фізичними та юридичними особами приватного права. Це дає можливість чітко визначити права і обов'язки обох сторін, що окреслюються законодавством. Тобто з появою належної адміністративної процедури правові відносини дійсно трансформуються з суто управлінських із імперативним впливом у публічно-сервісні відносини рівних суб'єктів. Як зазначається в юридичній літературі, Закон України «Про адміністративну процедуру» зміцнює позицію людини і громадянина перед суб'єктами владних повноважень, покладаючи на публічну адміністрацію конкретні обов'язки щодо громадян [7].

Особливого значення право на належну адміністративну процедуру набуває під час повномасштабної російсько-української війни, оскільки в таких умовах особливо необхідно захищати та відновлювати порушені державою-агресором права фізичних та юридичних осіб [8].

Отже, можемо констатувати, що право на належну адміністративну процедуру є фундаментальним елементом правової держави, що забезпечує захист прав і свобод громадян. Воно включає як змістові елементи, що гарантують законність і справедливість, так і процесуальні елементи, що забезпечують прозорість, рівність та доступ до належного врядування. Впровадження та дотримання належної адміністративної процедури є ключовим фактором успішного функціонування правової держави та побудови демократичного суспільства.

Список літератури

1. Загальне адміністративне право: підручник / І.С. Гриценко, Р.С. Мельник, А.А. Пухтецька та інші; за заг. ред. І.С. Гриценка. К.: Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
2. Пацурківський П.С., Гаврилук Р.О. Ціннісні виклики українській юридичній (правничій) освіті. *Право України*. 2017. № 10. С. 38–55.
3. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. No 254к/96-ВР // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Сущенко Д.В. Адміністративні процедури в Україні та країнах Європи: порівняльно-правовий аспект: дис. ... кандидата юрид. наук 12.00.07, Запоріжжя: 2018, 210 с.

5. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2023. № 15. ст.50.

6. Колток О. Нова адміністративна процедура. Що про неї потрібно знати? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/23/705755/> (дата звернення: 23.05.2024).

7. Гаріфуллін М. В. Вирішальна роль принципів адміністративної процедури в забезпеченні ефективного регулювання адміністративних актів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №1. С. 366-374. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299998/292418> (дата звернення: 23.05.2024).

8. Махмурова-Дишлюк О. П. Видання адміністративних актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство*. 2024. № 1 (2). С. 113-118. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/1_2024/part_2/19.pdf (дата звернення: 23.05.2024).

Стратій О.В. кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права
юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича

Судовий захист прав та свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану

Відповідно до Конституції України, звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, гарантується [1].

Варто зауважити, що не допускається створення надзвичайних, особливих або будь-яких інших судів; забороняються прискорені чи скорочені процедури; суди працюють у штатному режимі з «певними особливостями»; територіальна підсудність справ або місцезнаходження судів може змінюватись; розгляд справ може бути призупинено до усунення обставин, за яких наявна загроза життю, здоров'ю та безпеці осіб; проведення судових засідань можливе в режимі відеоконференції; розгляд справ може бути відкладено чи справи знято з розгляду до закінчення воєнного стану.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», враховуючи неможливість судом здійснювати правосуддя у зв'язку з тимчасовою окупацією, бойовими діями, може бути змінено територіальну підсудність судових справ, з чим можна ознайомитись на сайті Верховного Суду [3]. На цьому ж сайті, можна ознайомитись, яким судом буде здійснюватися подальший розгляд справи.

Слід окремо зауважити, що частина судів здійснює відновлення своєї роботи від початку війни, що очевидно позитивно позначиться на відправленні правосуддя.

Змінами до законодавства, дозволяється взяти участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, проте, відповідне клопотання подається до відповідного суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Для участі в такому форматі необхідно зареєструватися, зазначивши електронну адресу та пароль для подальшої авторизації, однак, для авторизації потрібно мати електронний

цифровий підпис. Також можна звернутися до суду через систему «електронний суд», за допомогою якого учасники судового процесу можуть подавати до суду процесуальні документи: позовні заяви, клопотання, інші процесуальні документи, в електронному форматі, що дозволяє відслідковувати рух і стан розгляду документа в суді. Інформація про надходження документа, його реєстрацію та інші відомості, надсилається до електронного кабінету автора в автоматичному режимі, також надходять сповіщення про зміни в стадії проходження, надходить на вказаний при авторизації номер телефону та електронну пошту. За допомогою «електронного суду», зокрема, можна звернутися із заявою про встановлення факту народження, що відбувся на окупованій території України.

Відповідно до ст. 59 Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. Проте, у зв'язку із війною та складним економічним становищем великої частини населення України, безоплатну первинну та вторинну правову допомогу надають Центри БПД.

Основною задачею суду, відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», правосуддя в Україні здійснюється судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Частина 2 цієї ж норми закону гласить, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом [3].

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану, визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону [5].

Відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану, можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Відповідно до ст. 131-2 Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура [1]. Громадянам в Україні також слід враховувати, що відповідно до ст. 26 Закону № 389-VIII, правосуддя на території на якій введений воєнний стан, здійснюється виключно судами. На цій території діють суди, утворені відповідно до Конституції України. При цьому, створення надзвичайних та особливих судів не допускається [5].

Величезною проблемою для захисту прав та свобод людини в Україні, в умовах воєнного стану, стали зміни, які були внесені до кримінального процесуального кодексу України, щодо особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, оскільки відповідно до ст. 615 даного нормативно-правового акту, органам прокуратури надані права, які відносяться виключно до компетенції судів [2].

Наприклад: відповідно до п. 2 ст. 615 КПК України, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 цього кодексу, то такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури, за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [2].

Для прикладу, візьмемо статті 170 та 173 КПК України: накладення арешту на майно та вирішення питання про арешт майна. Якщо слідчий суддя, з об'єктивних причин не може виконувати свої повноваження, особливо це

стосується деокупованих територій, то чому законодавець не передбачив процедуру розгляду цих питань іншим слідчим суддею, іншого районного суду, а надав це право органам прокуратури? Чому законодавець передає конституційні обов'язки судді щодо захисту прав та свобод особи, яка тримається під вартою; це ж стосується строків досудового розслідування; проникнення до житла чи іншого володіння особи; процедури проведення обшуку; проведення негласних слідчих (розшукових) дій; загальних положень, щодо продовження строків досудового розслідування? На моє глибоке переконання, це є грубим порушенням прав та свобод людини, що неприпустимо, навіть в умовах воєнного стану.

Зміни до КПК України, ще більше ускладнили процедуру судового захисту прав та свобод людини, оскільки, перевірити законність та обгрунтованість процесуальних рішень як органів, які здійснюють досудове розслідування, так і прокуратури, яка здійснює процесуальне керівництво, через механізм швидкого оскарження до слідчого судді, стало ще більш проблематичним.

Окремо, хотілося б зупинитись на доказах отриманих в період дії воєнного стану. Якщо виходити із позицій ч. 11 ст. 615 КПК України, то показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді, виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [2]. Але виникає цілком логічне запитання: «А, якщо до проведення допиту, до свідка застосовувалось психічне, або ж фізичне насильство, з метою отримати «потрібні» органам досудового розслідування покази, як бути, з такими показаннями?» Така ж процедура належності та допустимості доказів, передбачена і для показань підозрюваного, однак, за участі в такій слідчій дії захисника. Проте, знову ж таки виникає запитання, а як бути із ч. 4 ст. 95 КПК України, відповідно до якої, суд не вправі обгрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, окрім порядку отримання показань, визначеного ст. 615 КПК України [2]. З дуже коротенького аналізу змін до КПК України, видно, що права та свободи людини, в умовах воєнного стану, стали більше обмежені, як і стали більш обмеженими можливості захисту прав та свобод людини судом, оскільки суди особливо прифронтових територій перевантажені кількістю справ, що апріорі впливає на якість розгляду проваджень.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що судовий захист прав та свобод інтересів людини в умовах воєнного стану є складним та багатоманітним, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 61 Конституції України, юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, а внесені зміни до КПК України, на жаль, не сприяють виконанню вимог і Конституції України і ст. 6 Конвенції «Про захист основоположних прав та свобод людини».

Список літератури

1. Конституція України – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» - Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016, № 31, ст. 545.
4. Європейська Конвенція з прав людини від 04.11.1950.

5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» - Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 28, ст. 250.

6. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 27, ст. 282.

*Тарасова І.В. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри права
Київського кооперативного інституту
бізнесу і права*

Деякі правові аспекти визначення належного позивача у справах щодо стягнення грошових коштів витрачених на лікування потерпілої від кримінального правопорушення

Питання щодо судового порядку стягнення грошових коштів витрачених на лікування потерпілої особи від кримінального правопорушення має розглядатись з урахуванням практичного зв'язку судового розгляду справи у порядку цивільного та кримінального судочинства. Сучасний стан правового регулювання даного питання визначає процесуальний статус особи, яка має право на стягнення коштів витрачених на лікування, необхідність якого виникла в наслідок вчинення кримінального правопорушення як позивача в межах здійснення цивільного судочинства.

Належними сторонами в цивільному провадженні є особи, відносно яких є дані про те, що вони можуть бути суб'єктами спірних матеріальних правовідносин. Належним позивачем є фізична/ юридична особа, якій належить право вимоги. Однак, правовою підставою є сформульоване від імені держави обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення (обвинувальний акт), а правомочним суб'єктом є прокурор.

Існування правового режиму воєнного стану в Україні за останні 2 роки не вплинуло на порядок судового розгляду даної категорії справ, але за даними сформульованими у звіті Національної поліції, зазначено, що: «Військова агресія призвела до масового вчинення військовослужбовцями збройних сил країни-агресора воєнних злочинів, у тому числі на тимчасово окупованих територіях України, суттєвого зростання кількості зброї та боєприпасів у цивільного населення країни, тимчасової окупації окремих районів території держави, руйнування об'єктів критичної інфраструктури...» [1], тобто вплинуло на структуру злочинності. В той же час, Національна поліція України відмічає, що у 2023 р., по відношенню до даних 2022р., відбулось збільшення загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень (зареєстровано у 2023р. - 374,2 тис. кримінальних правопорушень, що на 37% більше, ніж у 2022 році (272,9 тис.), але відмічається зниження кількості вчинених окремих видів кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людей. Наприклад, відмічається зниження вчинення тяжких тілесних ушкоджень – на 9% (з 1,5 тис. до 1,4 тис.), серед яких ТТУ зі смертельними наслідками зменшилось на 8% (з 410 до 379) [1].

В даних тезах, нами приділяється увага правовим аспектам визначення належного позивача у справах щодо стягнення грошових витрат державою на лікування потерпілої від кримінального правопорушення, оскільки саме за державний кошт надається медична допомога. За даними органів прокуратури в 2023р. потерпілими, яким було завдано фізичної шкоди де якими злочинами проти життя та здоров'я стало: - 1352 особи (ст. 121 Умисне тяжке тілесне ушкодження); -

2731 особи (ст. 126-1. Домашнє насильство); - 120 осіб (ст. 153 КК Сексуального насильства); - 8086 особи (ст. 286. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами) [2].

Загалом: 12 289 особи, хоча відсутні офіційні дані, щодо звернення за медичною допомогою цих потерпілих до закладів охорони здоров'я державної чи комунальної форми власності, оскільки під час звернення не завжди лікар має можливість визначити чи виникла необхідність у наданні медичної допомоги в наслідок вчинення кримінального правопорушення чи ні. Такі дані не вносяться до системи ЕСОЗ, але можемо припустити, що відповідно до характерних ознак об'єктивної сторони вказаних кримінальних правопорушень значна кількість з потерпілих осіб вимушені були звернутись за медичною допомогою. Слід відзначити, що потреба пацієнтів в медичній допомозі може охоплювати не лише надання невідкладної медичної допомоги, діагностичними та консультативними послугами, а й включати психологічну підтримку та реабілітацію впродовж тривалого часу. Дані послуги мають окремо визначену вартість та оплата здійснюється в межах окремих пакетів за договорами з НСЗУ [3]. На сьогодні ми не можемо навести точних даних щодо реальних витрат держави на лікування осіб, які стали жертвами кримінальних правопорушень.

Повертаючись до питання визначення належного позивача у справах про стягнення грошових коштів витрачених на лікування потерпілої від кримінального правопорушення особи, слід відзначити, що право на відшкодування витрат на медичну допомогу має потерпілий, у випадках отримання такої допомоги за власний рахунок у приватній клініці, або держава, якщо потерпілий звернувся до державного чи комунального ЗОЗ.

Маємо зазначити, що медичні працівники закладу охорони здоров'я зобов'язані надавати медичну допомогу всім пацієнтам, а держава гарантує повну оплату надання громадянам необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів не залежно від причин, які вплинули на необхідність у отримання такої допомоги. У таких випадках потерпілий не витрачає власні кошти та отримує лікування відповідно до Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» за рахунок бюджетних асигнувань.

За даними органів прокуратури у 2023р. було подано до судів цивільних позовів (без врахування розміру моральної шкоди), в межах здійснення кримінального провадження на загальну суму - 23 684 556,22 тис грн. [2], однак не всі ці гроші є розрахунком коштів, які підлягають стягненню зі засуджених за лікування потерпілих осіб.

Дискусійним на сьогодні залишається питання: чи має право ЗОЗ звертатись до суду з цивільним позовом у межах кримінального провадження, щодо стягнення грошових коштів витрачених на лікування потерпілої особи від кримінального правопорушення? Чи можна визначити належним позивачем представника закладу охорони здоров'я у справах про відшкодування коштів витрачених на лікування особи за кошти отриманні за договором з НСЗУ?

На наше переконання ЗОЗ не може бути визнаним належним позивачем у справах, щодо стягнення грошових коштів витрачених на лікування потерпілої особи від кримінального правопорушення з наступних підстав.

На перше, згідно з кримінальним процесуальним законодавством, ч.2 ст. 127 КПК України: «Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні». Крім

того, п.3. ст.128 КПК України та у ст. 56. Цивільного процесуального кодексу закріплюється, що: «Цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором» [4; 5].

По друге, заклади охорони здоров'я, які здійснюють господарську діяльність з медичної практики на підставі ліцензії не мають права самостійної вимоги щодо стягнення коштів на надання медичної допомоги оскільки не несуть збитків чи необґрунтованих витрат. Для ЗОЗ кошти за надання медичної допомоги є результатом господарської діяльності та отримуються на підставі виконання договору з НСЗУ. Кошти витрачені на надання медичної допомоги потерпілому від кримінального правопорушення є прямими витратами держави, які вона несе через фінансування договорів НСЗУ з ЗОЗ. Чинне законодавство України не закріплює за закладом охорони здоров'я права здійснювати функцій представництва інтересів держави чи фізичної особи, щодо стягнення грошових коштів витрачених на лікування потерпілої від кримінального правопорушення особи у судах України.

Таким чином, не зважаючи на те, що ЗОЗ несе фінансове навантаження за надання медичної допомоги чи медичних послуг, все ж належним позивачем у даній категорії справ є прокурор, який має повноваження представництва інтересів держави у судах України. У тож час, заклади охорони здоров'я, на наше переконання, та відповідно до порядку визначеного цивільним процесуальним законодавством України, може бути залученими до розгляду справи у процесуальному статусі «Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору».

Список літератури

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році: URL:https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
3. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні 2017. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_2017_1.pdf
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України. Верховна Рада України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України. Верховна Рада України від 18 березня 2004 р., № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Тома М.Г. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри
кримінального права юридичного
факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Екологічні наслідки війни/злочин екоциду

Довкіля - оточує людину складаючи цілісну основу існування людства, забезпечуючи його джерелом життя. Кожна жива людина знаходиться в постійному

нерозривному взаємозв'язку з природою - все що виробляє і споживає людина є прямим використанням природних ресурсів. На сьогоднішній день практично не можливо назвати такі явища та процеси навколишнього середовища на яких не позначилася б діяльність людей.

Важливим є те, що людство завжди вело рахунок втрат від війни лише кількістю загиблих та поранених, знищених міст та селищ і ніхто не брав до уваги знищені об'єкти природи, яка залишалася непомітною «мовчазною жертвою» війни. Саме тому для світової спільноти важливим питанням є створення механізму забезпечення екологічної безпеки як у мирний час, так і під час ведення війни.

Охорона та захист довкілля здійснюється як на національному, так і міжнародному рівнях. Згідно з ч. 1 ст. 50 Конституції України, «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [1].

Збройний конфлікт РФ проти України завдав непоправної шкоди життю і здоров'ю населення України, знищила чи пошкодила майно, приватне, комунальне чи державне. Агресія з боку загарбників завдала шкоди довкіллю України, і якщо аналізувати масштаби наслідків, то завдана шкода виходить за межі територій нашої країни – земля, надра, ґрунти, ліси, води, атмосферне повітря, рослинний та тваринний світ, об'єкти та території заповідного фонду, все вище перелічене стали «мовчазними жертвами війни». Порушення екологічного права та інтереси населення в цілому потребує фіксації та оцінки кожних окремих випадків екологічної шкоди, завданої РФ територіям України є нагальною, адже винні не можуть не понести покарання, тому що безкарність породжує злочинність.

Фіксація та оцінка завданої РФ екологічної шкоди Україні є важливою, в першу чергу для розуміння стану довкілля та змін, що відбулися через заподіяну шкоду, для визначення розміру шкоди, збитків і втрат, завданих навколишньому середовищу, у тому числі для формування доказової бази з метою притягнення до відповідальності за екоцид та отримання потерпілими відшкодувань за рішеннями уповноважених інституцій на національному та міжнародному рівнях, також для визначення витрат, необхідних для відновлення майна та майнових прав, що зазнали руйнівного впливу, у тому числі під час планування й здійснення заходів щодо відновлення громад та отримання ними належного фінансування таких витрат (за рахунок бюджетних коштів, коштів міжнародної підтримки тощо) [2].

Серед найрозповсюджуваних випадків завдання шкоди екології, та злочину екоциду виділяємо наступні:

✓ **Забруднення водних ресурсів** – потрапляння у води сторонніх предметів та речовин, навмисне або внаслідок воєнних дій скидання/вливання забруднюючих речовин у річки, озера, інші водні об'єкти, також військова техніка чи біологічні об'єкти;

✓ **Військові відходи** – засмічення територій предметами військового устаткування, озброєння, біологічні залишки, поодинокі чи скупчені розміщені в середовищі уламки снарядів, ракет, іншого військового оснащення, також біологічні залишки рештки тіл;

✓ **Промислові аварії** - пошкодження або ж знищення об'єктів промисловості. Влучання снарядів у нафтобази, руйнування та пожежі на промислових підприємствах, викид в атмосферне повітря чи скидання рідких забруднювальних речовин у довкілля внаслідок воєнних дій;

✓ **Радіоактивні об'єкти** – пошкодження чи знищення небезпечних об'єктів. Влучання снарядів чи інший вплив на ядерні установки та джерела іонізуючого випромінювання, а також пожежі на об'єктах атомної інфраструктури (до прикладу Запорізька АЕС та ін..)

✓ **Ґрунти** – пошкодження ґрунту та рослинності на природних ділянках та сільськогосподарських земель. Пошкодження чи видалення верхнього шару ґрунтів внаслідок розривів снарядів, проїзду важкої техніки та будівництво укріплень і фортифікаційних споруд, розлив у ґрунт паливно-мастильних матеріалів військової техніки та ін..

✓ **Зелені насадження** – пошкодження або цілковите знищення посаджень, внаслідок пожеж, спричинених безпосередньо діями військових або внаслідок боїв, завдання шкоди зеленій інфраструктурі (ліси, парки, сквери) чи окремим деревам внаслідок безперервних бомбардувань.

✓ **Екологічна катастрофа на платформі Херсонщини** тощо.

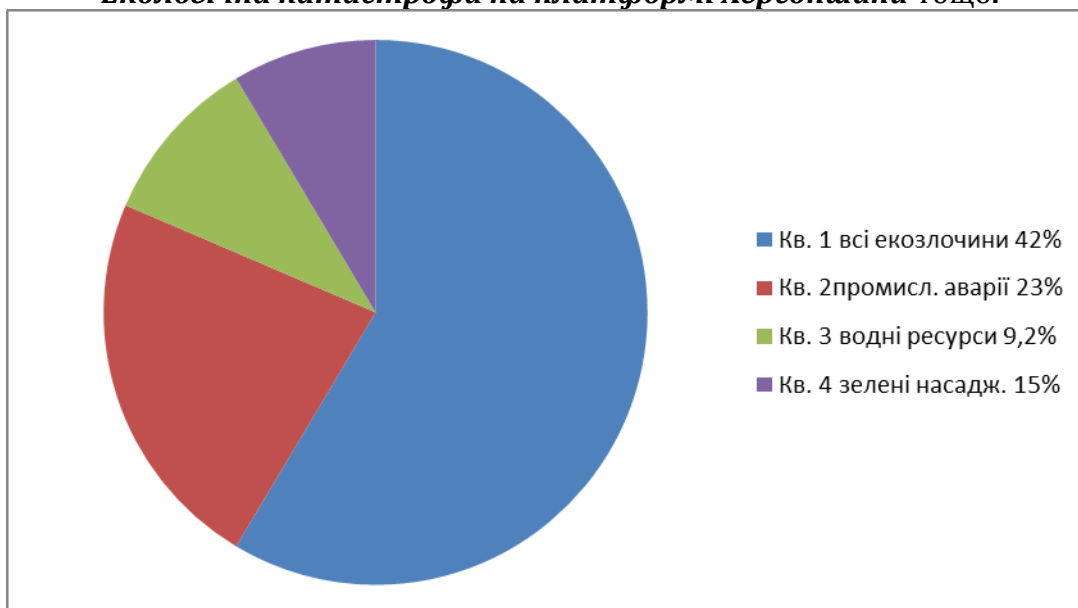

Схема екологічних наслідків станом на кінець 2023 року

Відповідно до ст. 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 р. «при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист довкілля від широкої, довготривалої і серйозної шкоди такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення» [3].

Можливо, зауважите ви мені, що злочини проти довкілля та злочин екоциду це різні кримінально-протиправні діяння, проте, я зазначу наступне: спільною важливою ознакою цих двох видів злочину є те, що це злочини проти навколишнього природного середовища. І в одному і другому випадку під навколишнім середовищем (довкіллям) розуміються всі живі і неживі об'єкти, що природно існують на Землі або в деякій її частині (наприклад довкілля країни, регіону); «Злочин екоциду», не зважаючи на те, що і на сьогодні він не отримав свого закріплення в міжнародних правових актах вважається особливо тяжким злочином і закріплений в кримінальних кодексах деяких держав світу, в тому числі в Україні [4]. Особливість цього злочину полягає у тому, що він має

транснаціональний характер. Вчинення екоциду створити екологічну катастрофу не тільки в одній державі чи регіоні, а й на всій планеті. Це стає особливо реальним під час збройних конфліктів. Саме вираження «непоправної шкоди довкіллю» вказує на екоцид, як більш тяжкий злочин [4].

Отже, напружений жаль можливість притягнути держави та недержавні збройні групи до юридичної відповідальності за шкоду, завдану довкіллю, обмежена. Непоправна шкода, завдана довкіллю в результаті бойових дій, можуть складати порушення міжнародного гуманітарного права, але планка вимог при цьому досить висока. Зокрема варто задокументувати «широкомасштабні, довготривалі й тяжкі збитки, завдані довкіллю», але ще не було жодного випадку офіційного визнання такого порушення. Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, поріг є ще вищим, оскільки такі збитки можна вважати воєнним злочином лише за умови, що вони порушують принцип пропорційності (завдані збитки є надмірними порівняно з очікуваною прямою військовою перевагою).

Заподіяння збитків довкіллю також може порушувати інші норми міжнародного гуманітарного права і в деяких випадках становити воєнні злочини, наприклад: знищення об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, знищення певних інфраструктурних об'єктів, таких як дамби, греблі тощо, знищення або пошкодження атомних електростанцій, яке безпосередньо спричиняє шкоду. Інші [принципи міжнародного права](#) також можуть передбачати захист довкілля, хоча застосувати їх під час збройного конфлікту не завжди вдається.

Список літератури

1. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996 р. No 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Повномасштабне вторгнення і воєнні злочини проти довкілля. URL: https://r2p.org.ua/storage/documents/0751026d4240f89c5b93bbdcd66cea2b93be29c6_original.pdf
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів: Протокол I від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. No 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Toronchuk I. doctor în Drept Universitatea Națională Yuriy Fedkovici din Cernăuți
Lukiian D. studentă în anul IV la Facultatea de Drept Universitatea Națională Yuriy Fedkovici din Cernăuți

Încălcări ale drepturilor copilului în contextul agresiunii armate rusești în Ucraina

Copii de război - ce cuvânt înfricoșător, iar în urmă cu un an nu mulți oameni înțelegeau ce înseamnă această expresie. Războiul la scară largă din Ucraina durează de peste 800 de zile. A trecut doi ani, sute de zile și mii de ore pline de pericol, anxietate și luptă pentru viață. În timpul războiului, copiii sunt expuși la un număr mare de evenimente traumatizante, inclusiv explozii, distrugerii de clădiri, bombardamente, foamete și pierderea familiei și a prietenilor. Adăposturile au înlocuit camerele copiilor,

băncile de la metrou au înlocuit pătușurile, iar raidurile aeriene au înlocuit clopoțele școlilor. Iată cât de nemilos le răpesc ostilitățile copilăria micilor ucraineni.

Încălcările drepturilor copiilor în timpul războiului reprezintă o problemă urgentă și presantă, în special în contextul conflictelor armate. Condițiile de război sunt întotdeauna însoțite de greutate și suferințe extreme, dar copiii sunt unul dintre cele mai vulnerabile grupuri ale populației. Ucraina, ca țară aflată în război, se confruntă cu provocări complexe în ceea ce privește protecția copiilor împotriva violenței, a pierderii părinților, a traumelor și a altor consecințe negative ale războiului. Aceasta nu este doar o chestiune juridică, ci și o responsabilitate morală față de generația viitoare.

În conformitate cu partea 2 a articolului 1 din Legea Ucrainei "Cu privire la protecția copilăriei" din 26.04.2001, un copil este o persoană care nu a împlinit vârsta majoratului, cu excepția cazului în care, în conformitate cu legea care i se aplică, dobândește mai devreme drepturile unui adult [1]. În doctrină există mai multe puncte de vedere cu privire la interpretarea conceptului de "drepturi ale copilului". În special, L. Yarmol și A. Karpiuk notează că drepturile copilului sunt oportunitățile copilului recunoscute în dreptul internațional și în legislația națională, care sunt condiționate de anumite caracteristici fizice și psihologice ale dezvoltării sale, bazate pe principiile dreptului natural, garantate de stat și de alte subiecte de drept și au un mecanism special de implementare și protecție [2, p. 98]. În opinia noastră, această definiție dezvăluie cel mai bine conținutul conceptului de "drepturi ale copilului".

Principalul act juridic internațional care consfințește drepturile copilului este Convenția cu privire la drepturile copilului, pe care țara noastră a ratificat-o în 1991. Acest document nu numai că definește drepturile politice, economice, sociale și culturale ale copiilor, dar proclamă, de asemenea, dreptul copilului la protecție și obligația de a crea toate condițiile necesare pentru aceasta. Principalele prevederi ale Convenției sunt reflectate în unele dispoziții ale Constituției Ucrainei și ale Legii Ucrainei "Cu privire la protecția copilului" [3].

În contextul invaziei militare a Rusiei în Ucraina, protecția copiilor este una dintre cele mai presante probleme. Războiul este cauza celor mai mari încălcări ale drepturilor copiilor, deoarece conflictele armate sunt însoțite de distrugerii economice și sociale, suferință, răni, crime și alte consecințe îngrozitoare. Copiii prinși în zona de război sunt victimele acestor greutăți, pierzându-și copilăria și viitorul. Asigurarea protecției și respectării drepturilor lor este o sarcină care necesită o atenție imediată și eforturi comune ale tuturor sferelor sociale. Să luăm în considerare principalele încălcări ale drepturilor copiilor de la începutul invaziei pe scară largă a Rusiei în Ucraina.

Dreptul fundamental al copiilor, în conformitate cu articolul 6 din Convenția privind drepturile copilului, este dreptul la viață [4]. La 2 ianuarie 2024, reprezentantul UNICEF în Ucraina, Munir Mammadzadeh, a declarat că, în cursul săptămânii trecute, doi copii au fost uciși și cel puțin 15 copii au fost răniți ca urmare a unui val de atacuri rusești în mai multe regiuni. Potrivit Biroului Procurorului General, până la 2 ianuarie, 515 copii au fost uciși în Ucraina, iar alți cel puțin 1179 au fost răniți ca urmare a agresiunii armate a Rusiei [5]. Unul dintre drepturile care este direct legat de dreptul la viață este dreptul la asistență medicală, care este garantat de articolul 24 din Convenția ONU privind drepturile copilului [4]. Infrastructura medicală are de suferit din cauza războiului, iar acest lucru îi afectează pe copii, indiferent dacă se află în zona de război sau în părțile "calme" ale Ucrainei. Bombardarea spitalelor și distrugerea instalațiilor medicale au ca rezultat accesul dificil la serviciile medicale, lipsa de materiale medicale și personalul medical suprasolicitat. Chiar și nou-născuții se confruntă cu provocări, de la hrană și apă potabilă insuficiente până la lipsa de lumină solară, ceea ce le afectează sănătatea. Copiii

aflați în îngrijire instituțională se confruntă, de asemenea, cu probleme în ceea ce privește resursele și proviziile din cauza luptelor.

Un drept important al copilului este dreptul de a avea acces la educație, garantat de articolul 28 din Convenția ONU privind drepturile copilului [4]. Educația ar trebui să fie accesibilă și sigură. Cu toate acestea, în contextul unui război activ, școlile, grădinițele și alte instituții de învățământ secundar și superior distruse devin o problemă majoră. În loc să se concentreze pe învățare, copiii și părinții lor se luptă pentru a supraviețui. Supraviețuirea le ocupă cea mai mare parte din timp, iar rutina zilnică normală a copiilor este perturbată de bombardamente, raiduri aeriene și ascunderea în adăposturi. Accesul la educația la distanță se confruntă, de asemenea, cu provocări. Acest lucru se poate datora din diverse motive, inclusiv lipsa infrastructurii necesare și accesul limitat la internet. În așezările ocupate, rușii schimbă cu forța programa școlară în favoarea propriilor programe de propagandă, ceea ce complică situația. În plus, atunci când cetățenii sunt evacuați în alte așezări, există, de asemenea, probleme cu accesul la educație. În special, atunci când sunt forțați să se mute în interiorul Ucrainei, este nevoie de timp pentru a se înscrie la o anumită instituție de învățământ sau pentru a oferi sprijin material pentru învățământul la distanță. În străinătate, aceste obstacole sunt agravate de bariera lingvistică și de eventualele dificultăți generale de adaptare la un nou mediu, de diferențele dintre programele de învățământ și de alte provocări.

La 24 ianuarie 2024, ministrul adjunct al Educației și Științei din Ucraina, Andriy Stashkov, a raportat că peste 200 de școli au fost distruse în Ucraina și peste 1.600 de instituții de învățământ au fost avariate [6].

Armata rusă comite numeroase infracțiuni legate de inviolabilitatea sexuală, inclusiv împotriva copiilor de sex feminin. Articolul 34 din Convenția ONU cu privire la drepturile copilului consacră dreptul copilului de a fi protejat împotriva violenței sexuale, dar, din păcate, acest drept este încălcat și în timp de război [4]. De exemplu, după eliberarea orașelor și satelor ocupate din Polissia, Sivershchyna și Slobozhanshchyna, s-a aflat despre cazuri masive de violuri comise de ocupanți, inclusiv, din păcate, de copii. De exemplu, în orașul București, ocupanții ruși au violat un băiat de unsprezece ani. Există un caz cunoscut în care un soldat rus a violat un copil și a filmat acest lucru pe video, care a fost menționat de președintele Volodymyr Zelenskyy în discursul său în Lituania [7]. Pe lângă răul cauzat copilului, această situație poate fi clasificată, de asemenea, ca infracțiune de utilizare a copiilor în materiale pornografice. Există, de asemenea, cazuri de traume psihologice cauzate de infracțiuni sexuale comise în fața copiilor, în special atunci când victimele violului sunt rudele copilului.

Din păcate, lista de mai sus a încălcărilor drepturilor copiilor în contextul agresiunii armate a Rusiei în Ucraina nu este exhaustivă. În special, alte încălcări se referă la dreptul la protecție împotriva recrutării și participării la război, astfel cum este prevăzut la articolul 38 din Convenția ONU privind drepturile copilului [4], la dreptul la petrecerea timpului liber și la dezvoltare culturală în conformitate cu articolul 31 din Convenția ONU privind drepturile copilului [4], la dreptul la recuperare fizică și psihică, astfel cum este definit la articolul 39 din Convenția ONU privind drepturile copilului [4], precum și la alte drepturi consacrate la nivel internațional și național.

Merită să adăugăm că, în raportul său special, comisarul pentru drepturile omului al Parlamentului ucrainean, Dmytro Lubinets, a remarcat că Rezoluțiile 1261 (1999), 1882 (2009), 1998 (2011) și 2225 (2015) ale Consiliului de Securitate al ONU au identificat șase încălcări grave împotriva copiilor în conflictele armate la nivel internațional. Conform Codului penal al Ucrainei și Statutului de la Roma al CPI, aceste acte au elementele mai multor crime internaționale.

Prima astfel de încălcare gravă este uciderea și mutilarea tinerilor ucraineni, ceea ce duce la încălcarea dreptului la viață și la respectarea demnității, menționată mai sus. De exemplu, în timpul vizitelor pe care le-a făcut Ombudsmanul la camerele de tortură găsite în teritoriile eliberate din regiunea Kherson, a primit dovezi că și copiii au fost ținuți în camere de tortură. Biroul Ombudsmanului a primit mărturia unui băiat de 14 ani care a petrecut 10 zile într-o astfel de cameră de tortură în clădirea Curții de Apel din Kherson.

O altă încălcare gravă este recrutarea copiilor în forțele armate ale inamicului și utilizarea lor în ostilități. Pentru recrutarea copiilor se folosesc o serie de instrumente: de la jocuri video la militarizarea educației, recreere în tabere militar-patriotice, apartenența la Unarmy și la alte mișcări militar-patriotice. În plus, dreptul internațional interzice în mod categoric recrutarea sau utilizarea copiilor cu vârsta sub 15 ani ca soldați sau permiterea participării acestora la ostilități. Această normă are un caracter cutumiar.

O serie de dispoziții ale instrumentelor juridice internaționale stipulează că violul, abuzul sexual și exploatarea sexuală a copiilor sunt interzise. Potrivit Biroului Procurorului General, la data de 11 mai 2023, au fost raportate violențe sexuale împotriva a 12 fete și a unui băiat cu vârste cuprinse între 6 și 17 ani, inclusiv: o tentativă de viol asupra unui băiat în vârstă de 10 ani în regiunea Kherson; violul a șapte fete cu vârste cuprinse între 15 și 17 ani, inclusiv a unei fete în vârstă de 6 ani, în regiunile Kiev, Mykolaiv și Kherson; și o tentativă de viol asupra a trei fete cu vârste cuprinse între 15 și 17 ani în regiunile Donețk și Cernihiv. În plus, două fete cu vârste de 10 și 16 ani au fost martore ale violenței sexuale în regiunile Kiev și Kherson.

Dreptul umanitar internațional și dreptul internațional privind drepturile omului interzic răpirea și privarea arbitrară de libertate a copiilor. Coaliția internațională pentru întoarcerea copiilor ucraineni se concentrează pe identificarea locurilor unde se află tinerii ucraineni deportați ilegal și strămutați cu forța. De asemenea, aceasta urmărește să faciliteze reunificarea acestora cu familiile lor sau plasarea lor în îngrijire în familie, să ofere asistența necesară pentru reabilitare la întoarcere etc. La data de 20 martie 2024, coaliția includea 33 de state. Printre acestea se numără: Canada, Statele Unite, Regatul Unit, Germania, Polonia, Austria, Estonia, Țările de Jos, Norvegia și altele, iar la 31 mai - 37 de state, ceea ce indică un grad ridicat de conștientizare juridică a statelor care sunt pregătite să ajute Ucraina. Argentina a devenit cea de-a 37-a țară care s-a alăturat coaliției. În ciuda distanței mari dintre Ucraina și Argentina, aceasta este gata să faciliteze căutarea și întoarcerea copiilor ucraineni din teritoriile ocupate și din captivitate la casele lor.

Coaliția a fost lansată la Kiev la 2 februarie 2024. Este o inițiativă comună a Ucrainei și Canadei. Principalul obiectiv al Coaliției este de a coordona eforturile reciproce și de a intensifica cooperarea dintre Canada, Ucraina și țările partenere pentru a aborda problema deportărilor ilegale și a strămutării forțate a copiilor ucraineni de către Rusia. Coaliția urmărește, de asemenea, să protejeze fiecare mic ucrainean, să faciliteze întoarcerea copiilor ucraineni, inclusiv să identifice unde se află copiii deportați ilegal și strămutați forțat, să elaboreze mecanisme pentru întoarcerea lor, să participe la negocierile diplomatice relevante, să mute fizic copiii peste graniță, să sprijine și să reabiliteze copiii la întoarcere, să îi reunească pe copii cu familiile lor sau să îi plaseze în îngrijire familială, să asigure accesul la justiție pentru copiii victime și martori ai infracțiunilor și să aducă în fața justiției autorii actelor ilegale împotriva copiilor. „În prezent, 19.546 de copii au fost răpiți de Rusia, dar acest număr ar putea fi mult mai mare. Rusia nu numai că deportează copiii ucraineni, dar le șterge și identitatea și îi reeducă”, a declarat Ombudsmanul Ucrainei [9].

Atacurile asupra școlilor și spitalelor reprezintă, de asemenea, o încălcare gravă a regulilor de angajare ale Federației Ruse. Școlile și spitalele sunt obiecte civile care se ocupă de nevoile copiilor și pot oferi adăpost. Atacurile intenționate asupra unităților educaționale sau medicale constituie o încălcare gravă a Convențiilor de la Geneva și o crimă de război în temeiul articolului 8 alineatul (2) litera (b) punctul (ix) din Statutul de la Roma [10]. În cazul în care există îndoieli cu privire la distincție, se presupune întotdeauna că școlile și spitalele rămân obiecte civile protejate împotriva atacurilor. În conformitate cu articolele 24 și 28 din Convenția cu privire la drepturile copilului, minorii au dreptul la educație și dreptul de a se bucura de cel mai înalt nivel posibil de sănătate fizică și mentală. În cazul unui conflict armat, statele sunt obligate să depună toate eforturile pentru a asigura aceste drepturi [4]. Având în vedere amenințarea de bombardare a instituțiilor de învățământ, procesul educațional în școli este întrerupt din cauza necesității de a merge la adăposturi atunci când este declarat un raid aerian. Metoda alternativă de desfășurare a procesului educațional la distanță se adaugă, de asemenea, la probleme: lipsa accesului la tehnologie, internet și electricitate pentru unii copii ca urmare a bombardamentelor asupra infrastructurii energetice sau a deplasărilor interne și imposibilitatea de a amenaja un spațiu de studiu într-un nou loc de reședință înseamnă că mulți elevi nu au acces la educație.

Rusia, în calitate de putere ocupantă, este obligată să ofere copiilor aflați sub controlul său efectiv posibilitatea de a frecventa instituțiile de învățământ, să asigure funcționarea normală a unităților medicale și să mențină ordinea publică cu ajutorul forțelor de poliție locale. Rusia trebuie să faciliteze buna funcționare a instituțiilor responsabile de îngrijirea copiilor din teritoriul ocupat. Este obligată să asigure aprovizionarea cu alimente și medicamente a populației din teritoriile ocupate și, dacă este necesar, să permită terților să ofere asistență umanitară. Cu toate acestea, Rusia refuză în mod sistematic să permită accesul organizațiilor internaționale în teritoriile ocupate temporar de Ucraina [11]. Această declarație implică o altă încălcare, și anume refuzul accesului la ajutorul umanitar.

Astfel, se poate concluziona că condițiile de război din Ucraina au dus la încălcări grave ale drepturilor copiilor, care au devenit parte integrantă a acestui conflict. În special, sunt încălcate dreptul la viață și la protecție împotriva torturii, dreptul la sănătate, dreptul la acces la educație, dreptul la integritate personală și la protecția demnității, dreptul la protecție împotriva violenței sexuale și altele. Conflictul armat duce la moartea și rănirea copiilor. Fiecare minor are un drept inerent la viață, iar statele trebuie să asigure supraviețuirea și dezvoltarea sănătoasă a acestora. Federația Rusă a desfășurat atacuri disproporționate și bombardamente asupra infrastructurii civile, ceea ce a dus la moartea și rănirea copiilor. Întrucât copiii sunt cea mai vulnerabilă categorie a populației, aceștia sunt adesea recrutați în grupuri armate, ceea ce le încalcă drepturile și îi traumatizează. Aceste încălcări sunt inacceptabile, iar comunitatea internațională trebuie să colaboreze pentru a le preveni și pentru a asigura protecția drepturilor copiilor în timpul războiului.

Referințe

1. Despre protecția copilăriei: Legea Ucrainei (26.04.2001) nr. 2402-III. Baza de date "Legislația Ucrainei" / Verkhovna Rada a Ucrainei. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
2. Yarmol L., Karpiuk A. "Încălcarea drepturilor copilului în condiții de război în Ucraina". Visnik al Universității Naționale "Lvivska politehnika". Seria: Uridicni nauki. 2022. Vol. 9, nr. 36. URL: <https://doi.org/10.23939/law2022.36.096>

3. Kryvoviaz O. (2017). Protecția drepturilor copiilor în contextul conflictelor armate. Buletinul juridic al Universității "KROK". С. 80-85. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kryvoviaz_0003.pdf.
4. Convenția cu privire la drepturile copilului: Convenția de la Org. Națiunilor Unite din 20.11.1989: începând cu 16 noiembrie. 2023 p. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Svoboda R. UNICEF: doi copii au fost uciși și alți 15 au fost răniți în ultima săptămână din cauza atacurilor rusești. 6. Radio Liberty. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yunisef-dity-postrazhdali-ataky-rf/32758907.html>
6. Cuvântul și Faptul.. Ministerul Educației și Științei a calculat câte școli au fost distruse de invazia Rusiei. Slovo i Dilo. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/24/novyna/suspilstvo/mon-poraxuvaly-skilky-shkil-znyshhylo-vtorhnennya-rf>.
7. Volodymyr Zelenskyi. Bebelușii au fost violați. Discursul lui Zelenskyi adresat Parlamentului lituanian și poporului lituanian: <https://www.youtube.com/watch?v=Yg7x52DKCHU>
8. Dreptul internațional umanitar cutumiar. Norms (traducere de Anton Levin, Olga Poyedynok, Lidiya Syvko, editor științific - Mykola Hnatovsky). Mod de acces: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf.
9. Deja 33 de țări sunt membre ale Coaliției internaționale pentru întoarcerea copiilor ucraineni! Comisarul Parlamentului ucrainean pentru drepturile omului - Pagina de start. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/uzhe-33-krayini-ye-uchasnikami-mizhnarodnoyi-koaliciyi-za-povernennya-ukrayinskih-ditej.
10. Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale. Mod de acces: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Туляков В.О. доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, Україна); гостьовий професор ІЕ університету (Мадрид, Іспанія) суддя ad hoc ЄСПЛ по справам на користь України

Права людини та кримінальна політика

На сьогодні проти України порушено більш 8000 скарг у Європейському суді з прав людини у зв'язку із з функціонуванням правової системи загалом та системними проблемами з правом власності та порушеннями у пенітенціарній, правоохоронній і судовій системах [1] Чимало питань виникають і у зв'язку з війною. Однією з основних категорій скарг українців до ЄСПЛ є порушення прав власності, що особливо відчутно в умовах пострадянської трансформації України. Відсутність прозорих і ефективних механізмів захисту власності, часті випадки корупції, рейдерські захоплення та несправедливі рішення судів створюють умови для численних звернень до ЄСПЛ. У пенітенціарній системі України виявлено численні порушення прав людини, які часто стають предметом скарг до ЄСПЛ. Це стосується як умов тримання під вартою, так і поводження з ув'язненими.

Нелюдські та принижуючі умови утримання, ненадання медичної допомоги, тортури та інші види жорстокого поводження є регулярними підставами для скарг. У справі "Каверзін проти України" (Заява № 23893/03) ЄСПЛ визнав порушення статті 3 (заборона катувань) Європейської конвенції з прав людини через неналежне поводження з ув'язненим. Реформи правоохоронних органів і судової системи залишаються ключовими викликами для України. Зловживання владою, корупція, відсутність належного розслідування злочинів і несправедливі судові рішення часто стають предметом розгляду у ЄСПЛ. Наприклад, у справі "Савіні проти України" (Заява N 39948/06) суд визнав порушення права на справедливий судовий розгляд через неналежне розслідування і судовий процес. Конфлікт на сході України і анексія Криму, широкомасштабне вторгнення створили нові виклики у сфері захисту прав людини. Це призвело до збільшення кількості скарг до ЄСПЛ, пов'язаних з порушеннями під час військових дій, такими як убивства, катування, викрадення людей, а також порушення майнових прав і права на життя та права на справедливий суд. У справі "Хлібик проти України" заява № 2945/16, ЄСПЛ встановив, що апеляцію заявника не було розглянуто з мотивів знаходження матеріалів справи на непідконтрольній території, проте право на справедливий суд Україною порушено не було (ст. 6 Конвенції).

Попрагнення справедливості є наслідком свавілля у сучасних відносинах, та порушення природного права. Нові тенденції, розвиток технологій та конфлікти міжнародних альянсів потребують вдосконалення систем захисту та посилення прагнення до справедливості. Збіг двох макротенденцій у вигляді занепаду демократичних систем та формування більш неліберального міжнародного середовища веде до зловживань владою. Відомо, що з дисбалансами у розвитку міжнародного права змінюються і принципи, якими керується право прав людини. Перспективний погляд у майбутнє заохочує до постійних досліджень, діалогу та адаптивності, щоб відповідати мінливим вимогам глобалізованого світу. У світлі цього вкрай важливо сформуванню більш проактивну та амбітну систему захисту прав людини проти системних зловживань владою. Показова справа "Пьотржак і Бичавська-Синярска та інші проти Польщі" (Pietrzak and Buczawska-Siniarska and Others v. Poland) (заяви № 72038/17 та № 25237/18), яка стосувалася скарги громадян Польщі на польське законодавство, що дозволяє режим таємного спостереження, що охоплює як оперативний контроль, так і збереження даних телекомунікацій, поштових та цифрових комунікацій ("дані комунікацій") для можливого використання в майбутньому відповідними національними органами. У рішенні у цій справі Європейський суд з прав людини одностайно постановив, що мали місце порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя і кореспонденції) Європейської конвенції з прав людини у зв'язку зі скаргами на режим оперативно-розшукової діяльності, збереження даних про комунікації для потенційного використання відповідними національними органами, а також режим негласного спостереження відповідно до Закону про боротьбу з тероризмом. Суд постановив, що саме по собі існування відповідного законодавства є втручанням у їхні права за статтею 8 ЄКПЛ. Вважається, що це рішення є важливим кроком вперед у захисті наших прав на недоторканність приватного життя та забезпеченні того, що правові рамки поважають і захищають індивідуальні свободи. Безумовно виникнуть питання щодо моніторингу чутливої інформації в Україні, порушення справ за лайки у мережах з обмеженим доступом в Україні.

Розвитком позицій щодо правових рамок, обмежень та індивідуальних свобод може бути кейс ізоляції та неможливості повернення додому 100 000

українських моряків [2], відчуття, яке нині переживають тисячі українських моряків та їх родини через заборону переходу кордону в умовах військового стану. Повернення у країну унеможливить подальший виїзд на працю за кордон, неповернення буде пов'язане із порушенням мобілізаційних приписів.

Стаття 2 Протоколу № 12 до Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) проголошує, що "ніхто не може зазнавати дискримінації з боку будь-якого органу влади". Це положення розширює заборону дискримінації на всі права, передбачені законом, і покликане забезпечити рівність перед законом для всіх осіб.

Стаття 2 Протоколу № 4 до Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) проголошує право кожного на свободу пересування та вибір місця проживання в межах будь-якої держави. Це положення охоплює право вільно залишати будь-яку країну, включаючи свою власну. З введенням військового стану в Україні, уряд запровадив значні обмеження на свободу пересування, включаючи заборону виїзду за кордон для чоловіків призовного віку. Це було зроблено з метою забезпечення мобілізаційної готовності країни на тлі збройного конфлікту. Серед тих, хто найбільше постраждав від цього рішення, опинилися українські моряки, які традиційно працюють за кордоном на торговельних судах. Неможливість моряків повернутися додому спричинила значні соціальні та економічні проблеми для їхніх сімей. Вони не лише втратили джерело доходу, але й відчувають постійну тривогу за долю своїх близьких, які опинилися у стані "летючих українців". Психологічний тиск, соціальна ізоляція та економічна нестабільність стали щоденними реаліями для багатьох родин.

Мін'юст України двічі протягом активної фази війни скористався правом дерогації, передбаченим ст.15 ЄКПЛ, яке дозволяє державам-учасницям тимчасово відступати від своїх зобов'язань в умовах надзвичайного стану. Проте, така дерогація повинна відповідати певним критеріям: вона повинна бути пропорційною, необхідною та відповідати основним принципам прав людини.

В даному випадку, постає питання, чи є заборона виїзду для моряків пропорційною та необхідною мірою, враховуючи їхню специфічну професійну діяльність та економічну роль. Є й питання законності проголошення дерогації саме Мінюстом, оскільки обмеження права на свободу пересування можливе тільки законом. Додам витяг із рішення Конституційного суду України від 14.11.2001 року: «Вільне пересування і вибір місця проживання є суттєвою гарантією свободи особистості, умовою її професійного і духовного розвитку. Це право, як і інші права і свободи людини, є невідчужуваним та непорушним (стаття 21 Конституції України). Водночас назване право не є абсолютним. Свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України можуть бути обмежені, але тільки законом (стаття 33 Конституції України). Відповідно до пункту 1 частини першої статті 92 Конституції України права і свободи людини і громадянина, гарантії їх здійснення та основні обов'язки повинні визначатися виключно законом, а не іншими нормативними актами [3].

З другого боку неформальне делегування повноважень ВР до уряду, та судова практика, яка відстоює можливість уряду обмежувати права громадян, заважаючи на відсутність закону та враховуючи першочерговий пріоритет публічного інтересу, обумовлений безпрецедентним масштабом загрози для суверенітету та незалежності України певним чином руйнують вищезазначене. Верховний Суд вочевидь прийшов до висновку, що спосіб реалізації державою у сучасних умовах прав, свобод та інтересів її громадян визначається потребою мобілізації оборонних людських та матеріальних ресурсів для забезпечення

захисту державності, а тому є співмірним із застосованим обмеженням та не є свавільним [4]. Поруч з тим, вважаємо, що в умовах військового стану, дерогація права на свободу пересування може бути виправданою, якщо вона відповідає суворим критеріям законності, необхідності та пропорційності.

У випадку з українськими моряками, це означає врахування їхньої професійної специфіки, економічного внеску та впливу на їхні родини.

Важливо, щоб заходи, вжиті в умовах військового стану, не призводили до непропорційної шкоди окремим групам громадян, а дерогація прав здійснювалася в суворій відповідності до принципів прав людини та демократичних стандартів. Так, можливі скарги на політику судової влади щодо незастосування ст.75 КК України відносно «ухилянтів». Верховний Суд обґрунтовує це метою загальної профілактики злочинів, що є необхідним заходом для забезпечення національної безпеки та мобілізаційної готовності. Водночас, відсутність альтернативи веде к порушенню ст.7 ЄКПЛ в контексті ретроактивності кримінального закону, оскільки в автономному тлумаченні закону в практиці ЄСПЛ (Кафкаріс проти Кіпру, заява № 21906/04), судова практика призначення покарання розглядається як національний закон.

З правової точки зору, наведені ситуації із обмеженням прав можуть розглядатися як потенційно дискримінаційні. Забезпечення мобілізаційної готовності країни, протидія колаборантам є критично важливими, проте це не повинно призводити до надмірного обмеження прав окремих груп громадян.

Отже кримінальна політика України і її правова система потребують значних реформ для забезпечення дотримання прав людини та виконання міжнародних зобов'язань. Вирішення системних проблем, які призводять до численних скарг до ЄСПЛ, вимагає комплексного підходу, включаючи збалансовану кримінальну політику, гуманізацію судової практики, посилення прозорості та підзвітності правоохоронних органів, боротьбу з корупцією, покращення умов утримання у пенітенціарних закладах і реформування судової системи. Лише таким чином Україна зможе покращити свій міжнародний імідж і забезпечити захист прав людини на належному рівні.

Список літератури

1. Микола Гнатівський. Щомісяця Україна винна людям за рішеннями суду від 100 до 200 тисяч євро. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3869488-mikola-gnatovskij-sudda-espl-vid-ukraini.html>

2. Туляков В.О. Право на свободу повернення і прокляття океану: нотатки кримінолога. URL: <https://prezi.com/view/BlXaumIsvuqGBFw18UIV/>

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 4 Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (справа щодо прописки) від 14 листопада 2001 року. Справа N 1-31/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-01#Text>

4. Касаційний адміністративний суд Верховного Суду. Справа № 380/7792/22 від 17 серпня 2023 року, адміністративне провадження № К/990/35089/22.

URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_17_08_2023_roku_u_spravi_380_7792_22_1/#google_vignette

*Федорук Н.С. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри публічного
права юридичного факультету ЧНУ імені
Юрія Федьковича*

Особливості правового регулювання медіації в міжнародних комерційних спорах

Систематизація законодавства з питань медіації у міжнародних комерційних спорах була започаткована Комісією ООН з міжнародної торгівлі та права (UNCITRAL). Генеральною Асамблеєю ООН усім державам рекомендовано «Типовий закон про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру», прийнятий Комісією ООН з права міжнародної торгівлі 24 червня 2002 р.[1], який містить однакові правила щодо погоджувального процесу з метою сприяння застосуванню погоджувальної процедури та забезпечення більшої передбачуваності та визначеності при її застосуванні. Пізніше Типовий закон про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру 2002 року було удосконалено та перейменовано на Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні мирові угоди» (2018 р.)[2].

На конференції в Брюсселі 2 червня 2004 року за підтримки Європейської комісії був прийнятий Європейський Кодекс поведінки для Медіаторів (European Code of Conduct for Mediators) [3]. Цей кодекс представляє собою набір принципів та етичних норм, що регулюють поведінку та професійну діяльність медіаторів у процесі медіації. Основна мета Кодексу - забезпечити високий рівень довіри до медіаторів і забезпечити високу якість послуг медіації. Це досягається за допомогою стандартів поведінки, що встановлюються відповідно до етичних принципів поведінки медіатора, а також принципів справедливості, незалежності, об'єктивності та конфіденційності. Кодекс містить основні принципи, яких медіатори повинні дотримуватися під час проведення медіації. Ці принципи закріплюють вимоги до їх професійних навичок та досвіду, чесності та прозорості у стосунках з усіма сторонами, а також підтримку нейтральності і неупередженості відносно конфлікту.

Європейський Кодекс поведінки для Медіаторів став важливим кроком у розвитку медіації в Європі, оскільки сприяє забезпеченню єдиної професійної стандартизації медіаторів у різних країнах. Він став основою для внутрішнього законодавчого регулювання процедури медіації та сприяє підвищенню довіри до медіаційних послуг серед учасників конфліктів та громадськості. Кодекс сприяє популяризації альтернативних способів вирішення спорів і забезпечує більш ефективні та узгоджені рішення у конфліктних ситуаціях. Можна сказати, що цей кодекс відкрив шлях для внутрішнього законодавчого регулювання процедури медіації в різних країнах.

У 2020 р. набула чинності Конвенція ООН про міжнародні мирові угоди, укладені в результаті медіації (Сінгапурська конвенція) [4]. Україна стала однією з 46 країн-підписантів цього важливого міжнародного договору. Конвенція передбачає певні особливості врегулювання міжнародного комерційного спору через медіацію, запроваджує правовий механізм швидкого виконання закріплених сторонами домовленостей. Окрім того, Сінгапурська конвенція базується на Нью-Йоркській конвенції про арбітраж 1958 року, відтак, тлумачення положень Нью-

Йоркської конвенції 1958 року можуть застосовуватися до Сінгапурської конвенції про медіацію.

Сінгапурська конвенція про медіацію 2019 року є міжнародним документом, спрямованим на підтримку використання медіації в міжнародних комерційних спорах. Конвенція застосовується до медіаційних угод, які укладаються в письмовій формі і стосуються міжнародних комерційних спорів. Вона визнає значення медіації як ефективного засобу вирішення спорів у сфері міжнародної торгівлі та бізнесу. Вона також забезпечує механізми для визнання та примусового виконання медіаційних угод у країнах, які приєдналися до Конвенції. Це дозволяє сторонам ефективно здійснювати виконання угоди без необхідності започатковувати судові процедури. Конвенція встановлює загальні зобов'язання для сторін, які беруть участь у медіації, такі як обов'язок добросовісної участі, збереження конфіденційності та виконання угоди, якщо вона була укладена, а також встановлює обмежені підстави для відмови у визнанні та виконанні медіаційних угод. Ці підстави включають, наприклад, недійсність угоди, невідповідність її з медіаційним процесом або порушення процедурних вимог. Отже, Сінгапурська конвенція про медіацію 2019 року створює міжнародний правовий каркас для сприяння медіації у міжнародних комерційних спорах. Її метою є підтримка принципів медіації, сприяння мирному врегулюванню спорів та забезпечення прозорості та ефективності процесу медіації.

В Україні медіація у міжнародних комерційних спорах здійснюється на підставі таких нормативних актів:

1) *Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року* [5]. Хоча зазначений закон не вказує міжнародні комерційні спори серед переліку суспільних відносин, які входять до сфери Закону (ч.1 ст.3), проте в частині 2 цієї статті зазначено, що медіація може бути проведена, зокрема, і перед зверненням до міжнародного комерційного арбітражу. Отже, положення та принципи цього закону слід враховувати у медіаційному процесі розгляду міжнародних комерційних спорів.

2) *Правила медіації Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України та Правила медіації Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України* [6,7], (обидва акти затверджені 02 серпня 2022 року). В основу даних документів покладені положення Закону України «Про медіацію», а також стандарти проведення медіації у міжнародних комерційних спорах, затверджені Сінгапурською конвенцією. Зокрема, Правила медіації МКА при ТПП визначають принципи медіації, форми та зміст медіаційної угоди, статус медіаторів, особливості ведення документообігу, розмір та порядок сплати медіаційних зборів та витрат, стадії та терміни проведення медіаційної процедури, а також особливості комбінованих з арбітражем медіаційних процедур. Слід зазначити, що попри досить деталізоване врегулювання медіаційної процедури, ч.1 ст.1 Правил медіації МКА при ТПП допускає, що з усіх питань, прямо не врегульованих цими Правилами медіації МКАС, медіатор та сторони повинні діяти сумлінно, у дусі їх положень, законодавства України та Кодексу професійної етики медіатора МКАС, а також відповідно до мети проведення медіації.

3) *Кодекси професійної етики медіатора Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України*, (обидва затверджені 07 грудня 2022 року) [8, 9]. В основу цих документів покладено Європейський кодекс поведінки медіаторів (European Code of Conduct for Mediators) і його метою є встановлення етичних основ професійної діяльності медіатора задля забезпечення

єдиних вимог до надання медіаторами якісних послуг з медіації у зазначених арбітражних установах України. Кодекси встановлюють принципи діяльності медіатора при розгляді міжнародних комерційних спорів (компетентність, незалежність і нейтральність, неупередженість, добровільність, самовизначення, конфіденційність), етичні засади відносин між медіаторами, а також між медіаторами і арбітрами міжнародного комерційного арбітражу, етичні стандарти на різних етапах медіаційного процесу, а також відповідальність медіатора за недотримання професійної етики.

Важливо зазначити, що згадані вище акти, прийняті Президією Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України та Президією Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, стосуються так званої «адміністрованої медіації» і регулюють медіаційний процес тих міжнародних комерційних спорів, сторони яких погодились на їх розгляд у зазначеній установі. Щодо міжнародних комерційних спорів, які вирішуються поза межами ТПП (*ad hoc*), сторонам слід враховувати положення та рекомендації, зазначені у Сингапурській конвенції, Кодексі поведінки для Медіаторів, а також інших міжнародних документів, що мають рекомендаційний характер.

Список літератури

1. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру від 24.06.2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117#Text.
2. UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation with Guide to Enactment and Use (2018) URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/_mediation_guide_e_ebook_rev.pdf
3. European Code of Conduct for Mediation Providers Ad adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ, Strasbourg, 3-4 December 2018. URL: [efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/cepej-2018-24-en-mediation-development-toolkit-european-code-of-conduc/1680901dc6](https://rm.coe.int/cepej-2018-24-en-mediation-development-toolkit-european-code-of-conduc/1680901dc6)
4. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. URL : http://www.uncitral.org/pdf/english/commissionsessions/51st-session/Annex_I.pdf.
5. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
6. Правила медіації Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України Затверджені Рішенням Президії Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 02 серпня 2022 року. URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Pravyla-mediatsiyi-UA.pdf>
7. Правила медіації Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України Затверджені Рішенням Президії Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України від 02 серпня 2022 року. URL: <https://macom.org.ua/wp-content/uploads/Pravyla-mediatsiyi-UMAC-UA-2023.pdf>
8. Кодекс професійної етики медіатора Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України Затверджений Рішенням Президії Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 07 грудня 2022 року. URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Kodeks-etyky-MKAS-dlya-sajtu.pdf>

9. Кодекс професійної етики медіатора Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України Затверджений Рішенням Президії Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України від 07 грудня 2022 року. URL: https://macom.org.ua/wp-content/uploads/Kodeks-etyky-MAK_ukr.pdf

*Федчишин С.А. доктор юридичних наук,
доцент, доцент кафедри адміністративного
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Право на державну службу: до аналізу законодавчих новацій в умовах воєнного стану в Україні

Право на державну службу є одним із громадянських прав, що передбачається як Конституцією України, так і міжнародними договорами України. Деталізовані умови реалізації цього права закріплені у ст. 19 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. Встановлено, що право на державну службу мають повнолітні громадяни України, які володіють державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче: 1) магістра – для посад категорій «А» і «Б»; 2) бакалавра, молодшого бакалавра – для посад «В». Крім того, у ч. 2 ст. 19 визначено перелік обставин, які унеможливають реалізацію права на державну службу [1]. В умовах воєнного стану в Україні актуальним є аналіз законодавчих новацій, що пов'язані із вдосконаленням мобілізації, військового обліку і військової служби та якими, водночас, встановлюються нові вимоги до претендентів на вступ на державну службу. На особливу увагу у цьому сенсі заслуговують положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» № 3633-IX від 11.04.2024 р. (далі – Закон № 3633-IX) [2], що набрав чинності 18.05.2024 р.

Зокрема, Закон № 3633-IX передбачає доповнення ст. 19 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. новою ч. 4 такого змісту: *«на державну службу не може вперше вступити особа чоловічої статі віком до 60 років, яка не пройшла базову загальновійськову підготовку або військову службу, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби»* [2]. Закріплюється, що відповідна законодавча новація набуде чинності не одразу – відповідна нова вимоги до кандидатів на посади державної служби почине застосовуватися з дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, але не раніше ніж через один рік після запровадження базової загальновійськової підготовки. При цьому, встановлено, що така базова загальновійськова підготовка розпочинається з 01.09.2025 р.: а) для громадян, які здобувають вищу освіту, – в закладах вищої освіти всіх форм власності, а також закладах освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських; б) для громадян, які планують вступити вперше на державну службу, службу в органах місцевого самоврядування, зайняти посади в органах прокуратури, а також інших громадян (за бажанням) – у навчальних частинах (центрах) Збройних Сил України (пп. 7, 8 п. 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 3633-IX) [2].

Можна визначити такі основні особливості вимоги, запропонованої Законом № 3633-IX. По-перше, зміст вимоги – проходження претендентами на вступ на

державну службу альтернативно або базової загальновійськової підготовки або військової служби. При цьому, Законом № 3633-IX встановлено, що базова загальновійськова підготовка проводиться з метою здобуття громадянами України військово-облікової спеціальності, навичок і умінь, необхідних для виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Базова загальновійськова підготовка проводиться у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, навчальних частинах (центрах) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, закладах освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, а також у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) всіх форм власності. Базова загальновійськова підготовка включається до навчальних планів ЗВО всіх форм власності як окрема навчальна дисципліна. Базова загальновійськова підготовка у ЗВО всіх форм власності проводиться з громадянами України чоловічої статі (жіночої статі – добровільно). Порядок проведення базової загальновійськової підготовки визначаються Законом «Про військовий обов'язок і військову службу» та актами Кабінету Міністрів України. Щодо військової служби, то з тексту Закону № 3633-IX не зовсім зрозуміло чи-то йдеться про будь-який вид військової служби, чи-то про окремий вид служби – про базову військову службу, яка запроваджується замість строкової. Однак, вочевидь, не має бути різниці щодо того, який вид військової служби проходив претендент.

По-друге, вимога стосовно претендентів на вступ на державну службу не диференціюється у розрізі видів посад державної служби. Відповідну вимогу пропонується встановити суцільно – не лише до посад, що пов'язані з питаннями оборони та національної безпеки, а для усього переліку посад державної служби. Отже, переслідується цілком обґрунтована ціль – навчити військовій справі та забезпечити набуття необхідного досвіду якомога більшою кількістю осіб, які потенційно можуть бути призвані на службу з метою підсилення сил оборони. По-третє, вимогу пропонується поширити на претендентів на вступ на державну службу, які відповідають у сукупності таким умовам: а) за статтю – чоловіки; б) вік – у віці до 60 років; в) претендують на вступ на державну службу вперше; г) які визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби [4, с. 68-71].

Важливим моментом, котрий заслуговує на увагу, є виняток, – з'ясування претендентів, на яких вимога поширюватися не буде. Закон № 3633-IX передбачає, що вимога поширюється на претендентів, «крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до проходження військової служби». Передбачена Законом № 3633-IX редакція ч. 4 ст. 19 Закону «Про державну службу», будучи зрозумілою та обґрунтованою за своєю метою, містить певні потенційні ризики, що можуть бути пов'язані зі створенням перешкод для вступу на державну службу для окремих категорій громадян. По-перше, привертає увагу, що виняток не поширюється на осіб, котрі в силу своїх істинних релігійних переконань не можуть тримати зброю в руках (тобто, на осіб, які мають право на альтернативну невійськову службу). Наголосимо, що Законом № 3633-IX не пропонується скасувати право на альтернативну невійськову службу. Водночас, як слушно підкреслює професор Л.В. Ярмол, право вимагати заміни військової служби на альтернативну (невійськову) є одним із елементів суб'єктивного юридичного права на свободу віросповідання людини, що передбачене ст. 35 Конституції України [5, с. 386, 395]. По-друге, постає питання й відносно осіб, яким гарантується відстрочка від призову на військову

службу (наприклад, за сімейними обставинами у особливий період тощо). Наведені обставини мають бути враховані при вдосконаленні редакції винятку, визначеного Законом № 3633-IX, відносно нової вимоги до претендентів на вступ на державну службу.

Окремо варто відзначити, що зарубіжний досвід має приклади встановлення подібної вимоги до претендентів на вступ на державну (цивільну) службу як проходження військової служби або військової підготовки. Наприклад, у ст. 5 Кодексу цивільних службовців Греції від 1999 р. має місце норма, котра передбачає, що не можуть бути призначені цивільними службовцями: а) особи, які не виконали свого обов'язку проходження військової служби, або не були належним чином звільнені з військової служби; б) особи, які були визнані такими, що відмовляються від проходження військової служби через політичні чи релігійно-етичні переконання, та які не пройшли, відповідно до спеціальних правових положень про набір на військову службу, встановлений строк служби у збройних силах без носіння зброї або альтернативної цивільної соціальної служби. У § 17 Закону Чехії «Про службу» від 2002 р. закріплювалося, що однією із передумов для особи, котра подає до службової установи заяву про її прийом на курс підготовки до служби, є проходження базової військової або альтернативної служби чи цивільної служби, де це стосується заявника (п. е) [3, с. 280, 522] тощо.

Підсумовуючи, варто відзначити актуальність в умовах воєнного стану в Україні положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» № 3633-IX від 11.04.2024 р., що поряд з іншим потребує аналізу й новацій відносно вимог до претендентів на вступ на державну службу.

Список літератури

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII, зі змін. та доп. *Офіц. вісн. України*. 2016. № 3. Ст. 149.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 р. № 3633-IX. *Офіц. вісн. України*. 2024. № 39. Ст. 2366. (дата звернення: 26.05.2024).
3. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України: монографія / за заг. ред. В. П. Тимощука, А. М. Школика. Київ: Конус-Ю, 2007. 735 с.
4. Федчишин С. А. Військова підготовка (служба) як вимога до претендентів на вступ на державну службу: до аналізу законодавчих ініціатив в Україні. *Актуальні проблеми правової науки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29 лют. 2024 р.)* / за заг. ред. Т.О. Коломoeць. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. С. 67-72.
5. Ярмол Л. В. Проблеми юридичного забезпечення прав людини в Україні. Свобода вираження поглядів. Свобода віросповідання: зб. наук. пр. / передм. Б. Мелкевіка. Львів: СПОЛОМ, 2022. 420

Федосєєв В.В. кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник Науково-
дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України

Деякі питання кваліфікації кримінально караних діянь за ознакою їх вчинення з використанням засобів масової інформації

З прийняттям Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-ІХ, який набрав чинності 31.03.2023 року [1], в теорії та правозастосовній практиці постало питання щодо правильного вживання поняття «медіа» (засіб масової інформації) поряд з поняттям «з використанням засобів масової інформації» як кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки кримінально протиправних діянь, в тому числі тих, що передбачені статтями 109, 258-2, 436-1 та ст. 436-2 КК України тощо. Це пов'язано передусім з введенням до закону такої ознаки медіа, як його **редакційний контроль (редакційна відповідальність)**, що визначається як вирішальний вплив суб'єкта у сфері аудіовізуальних медіа, суб'єкта у сфері друкованих медіа та/або суб'єкта у сфері онлайн-медіа на створення або добір, організацію та поширення програм або іншої масової інформації відповідним суб'єктом. Саме названа ознака й породила питання про те, чи відносяться відтоді онлайн-ресурси так званих соціальних мереж «Фейсбук», «Однокласники», «ВКонтакте», YouTube та ін. до засобів масової інформації відповідно до нового Закону України «Про медіа»? Відповідно постало й питання про те, чи охоплюється використання цих ресурсів під час вчинення кримінального правопорушення ознакою «використання засобів масової інформації»?

Відразу зазначимо, що за матеріалами слідчої та судової практики саме зазначені онлайн-ресурси доволі часто використовуються правопорушниками для поширення інформації в Інтернет-мережі задля впливу на свідомість необмеженого кола осіб, що особливо потужно проявилось в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Як приклад можна навести випадок, коли громадянка України М., мешканка Тернопільської області, використовуючи засіб масової інформації – особистий профіль «Т.М.» у соціальній мережі «Однокласники», з жовтня 2022 року поширювала матеріали, в яких містилося виправдовування, визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України, а також здійснювала глорифікацію осіб, які здійснювали збройну агресію рф проти України, розпочату у 2014 році. Її дії кваліфіковано за ч. 3 ст. 436-2 КК України як такі, що вчинені за наявності особливо кваліфікуючої ознаки – з використанням засобів масової інформації.

Наведена правова оцінка вчиненого діяння цілком кореспондує з правовою позицією Касаційного кримінального суду Верховного суду, викладеною у його постанові від 29.11.2023 у справі № 595/359/21, в якій Суд дійшов висновку, що інформація, яка поширюється через мережу Інтернет, орієнтована на необмежене коло осіб, а відповідно є масовою інформацією. При цьому, як зазначив Суд, Інтернет-видання (вебсайт) є засобом, призначеним для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації, тобто є засобом масової інформації. Оскільки соціальна мережа «Facebook» діє в Інтернет-просторі й інформація на сторінках її користувачів, якщо власник сторінки не обмежив доступ до неї, є загальнодоступною, то ця соціальна мережа, на переконання колегиї суддів, є засобом, за допомогою якого така інформація поширюється серед необмеженого/невизначеного кола осіб [6].

Водночас існує й протилежна думка, відповідно до якої подібні до наведених протиправні дії підлягають кваліфікації за ознакою «з використанням засобів масової інформації» лише за дії, вчинені до 31.03.2023 року, тобто до набрання чинності Законом України «Про медіа» [1]. При цьому в якості головного аргумента

такої позиції її прихильники вказують на те, що до засобів масової інформації відносяться лише Інтернет-ресурси, за допомогою яких користувачами поширюється масова інформація, що пройшла *редакційний контроль*. Вважаємо, що така позиція не є переконливою, адже вказаний закон регламентує правові засади діяльності в Україні суб'єктів у сфері медіа, а також засади державного управління, регулювання та нагляду (контролю) у цій сфері і передусім поширюється на юридичних осіб та фізичних осіб підприємців, що здійснюють діяльність у сфері медіа. На користь такого твердження свідчить й положення п. 2) ч. 2 ст. 2 названого Закону, де зазначається, що до сфери його дії не належить поширення інформації фізичними особами, які не діють як медіа. Тоді як суб'єктами вчинення кримінальних правопорушень із використанням засобів масової інформації є фізичні особи, що дає підстави для висновку про те, що прийняття Закону «Про медіа» не змінило підходу до розуміння такої кваліфікуючої ознаки низки складів кримінальних правопорушень, як їх вчинення з використанням засобів масової інформації.

На наш погляд, немає жодних сумнівів у тому, що соціальні мережі належать до онлайн-медіа відповідно до Закону України «Про медіа», а діяння їх користувачів, які вчиняють кримінальні правопорушення з їх використанням, мають кваліфікуватися за ознакою вчинення діяння з використанням засобів масової інформації.

В той же час для правильного розуміння поняття «з використанням засобів масової інформації» необхідно зазначити наступне. Згідно з положеннями ст. 22 Закону України «Про інформацію» масова інформація – це інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб [2].

Відповідно до Переліку суб'єктів у сфері медіа станом на 23.02.2024 лише суб'єктів у сфері онлайн-медіа – 216 [7]. Ці суб'єкти зареєстровані та отримали ліцензію на зайняття своєю діяльністю. При цьому свій контент вони розміщують в медіа, які мають свій логотип на певному виді медіа. Наприклад, ТОВ «КОМПАНІЯ УКРАЇНСЬКА МЕДІА ГРУПА» є суб'єктом у сфері онлайн-медіа, ідентифікатор R40-02121, має назву медіа «Преступности.НЕТ», за допомогою такого виду медіа як Facebook надає сервіс та поширює свою дію територією України та поза межами державного кордону України. В цьому контексті Facebook розглядається як медіа і є засобом масової інформації. За порушення правил, визначених Законом України «Про медіа», ТОВ «КОМПАНІЯ УКРАЇНСЬКА МЕДІА ГРУПА» підзвітна та підконтрольна Національній раді.

В свою чергу користувачами онлайн-ЗМІ Facebook є не тільки суб'єкти у сфері медіа, а й звичайні користувачі, яким відповідно до ст. 99 Закону України «Про електронні комунікації» [3], надаються універсальні електронні комунікаційні послуги ширококутового доступу до мережі Інтернет у фіксованому місці повинні забезпечувати швидкість відповідно до показників та параметрів, встановлених центральним органом виконавчої влади у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра. При цьому центральний орган виконавчої влади у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра повинен встановлювати показники на рівні, достатньому для підтримки доступу споживачів до низки послуг (сервісів), до яких, серед іншого, належать медіа в мережі Інтернет, соціальні мережі та сервіси обміну повідомленнями в мережі Інтернет тощо.

Саме за поширення споживачами електронних послуг, наприклад, публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами

до вчинення таких дій з використанням засобів масової інформації, передбачена кримінальна відповідальність за ст. 109 КК України. При цьому Facebook виступатиме в якості онлайн-ЗМІ.

Щодо таких соціальних мереж, як «Вконтакте» та «Однокласники», то вони є онлайн-ЗМІ держави-агресора і є забороненими в Україні. Встановлення таких заборон передбачено ст. 115-1 Закону України «Про електронні комунікації», якою визначено порядок обмеження доступу до веб-сайтів, що використовуються для надання сервісів онлайн-медіа.

Крім того, необхідно враховувати, що в Законі України «Про медіа» визначення медіа (ЗМІ) надано з урахуванням діяльності суб'єктів у сфері медіа та не охоплює інші положення, передбачені іншими нормами законодавства України та міжнародним законодавством. Так, засоби масової інформації (ЗМІ) визначені за міжнародними конвенціями як різноманітні засоби, що забезпечують збір, обробку та поширення інформації для масових аудиторій. Згідно з міжнародними договорами та конвенціями, ЗМІ включають телерадіопрограми, газети, журнали, інформаційні агентства, онлайн-видання та інші засоби, які сприяють розповсюдженню інформації серед широкої аудиторії. Конвенції, такі як Конвенція про права дитини [4] та Конвенція Ради Європи про запобігання насильству [5], визнають важливу роль ЗМІ у забезпеченні доступу до інформації та матеріалів для різних груп населення.

Враховуючи викладене можна зазначити, що поширення інформації в соціальних мережах необхідно вважати поширенням в засобах масової інформації (ЗМІ) з огляду на наступне. По-перше, соціальні мережі є одним з видів сучасних ЗМІ, які охоплюють широку аудиторію. Інформація, поширена в соцмережах, може швидко набувати масового характеру. По-друге, Закон України «Про медіа» регулює діяльність ЗМІ, включаючи онлайн-медіа, а тому соціальні мережі, як платформи для поширення інформації, підпадають під дію цього закону. По-третє, суди при розгляді справ про поширення недостовірної інформації в соцмережах застосовують положення законодавства про ЗМІ. По-четверте, поширення інформації в соцмережах має ті самі наслідки, що й у традиційних ЗМІ.

Таким чином, з огляду на сучасні реалії та судову практику, поширення інформації в соціальних мережах доцільно розглядати як різновид діяльності ЗМІ, до якої необхідно застосовуватися відповідну кваліфікуючу ознаку.

Список літератури

1. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
3. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>.
4. Про права дитини: Конвенція ООН від 20 листопада 1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Конвенція Ради Європи від 11 травня 2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#n2.
6. Постанова від 29.11.2023 у справі № 595/359/21: Касаційний кримінальний суд Верховного суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476534>.

7. Перелік суб'єктів у сфері медіа станом на 23.02.2024: Реєстр суб'єктів у сфері медіа. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/derzhavnyj-reyestr-sub-yektiv-informatsijnoi-diyalnosti-u-sferi-telebachennya-i-radiomovlennya/>.

*Франковська С.А. завідувачка навчальної лабораторії нормотворчої діяльності та правозастосування
Запорізький національний університет*

Фінансовий моніторинг політично значущих осіб в системі засобів забезпечення реалізації та захисту прав людини в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану

В умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану важливим є використання всього розмаїття засобів забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини, із тим, щоб, з одного боку, усунути будь-які «перешкоди» для реалізації правового статусу особи й гарантування його реалізації навіть в таких складних для країни умовах. Водночас, з іншого боку, необхідним є усунення тих передумов, які дозволили б створити додаткові «ризики» для реалізації правового статусу особи у країні у цей період функціонування держави як завдяки «внутрішнім ресурсам» (в т.ч. й діяльності окремих категорій осіб, наділених публічною владою, певною «впливовістю» на політичні процеси тощо), так і можливостей «зовнішнього» впливу задля посилення «загроз» економічній, політичній безпеці держави. Важливо зосереджувати увагу на всіх без винятку таких інструментах, засобах, серед яких цілком можна виокремити і фінансовий моніторинг політично значущих осіб. Яким чином останній може впливати на забезпечення реалізації та захисту прав особи, а тим більше в період дії у країні правового режиму воєнного стану. Відповідь є очевидно, враховуючи його цільову спрямованість та коло тих осіб, по відношенню до яких він розрахований у застосуванні, а саме осіб, вплив яких не тільки на стан реалізації та захисту прав і свобод осіб, але й на всі процеси у державі є вагомим, а іноді й доленосним. Оскільки «впливовість» правового статусу політично значущих осіб як на безпеку держави в цілому, так і всіх її складових зокрема, переоцінити, навряд чи можна, а тим більше в умовах дії особливого адміністративно-правового режиму, яким є правовий режим воєнного стану, впровадження якого зумовлено в Україні зовнішньою збройною агресією, отже не тільки мають бути унормованими «фільтри» для унеможливлення використання ними відповідного особливого правового статусу для створення «загроз», а тим більше й їх реального прояву. Такі «загрози» у різних формах їх зовнішнього прояву не тільки сприяють «корозії» публічної влади, сприяють легалізації (відмиванню) «брудних» грошей, але й в цілому підривають засадничу роль правових стандартів реалізації та захисту прав людини, демократичного режиму реалізації влади, незалежності, територіальної цілісності тощо. Має бути «фільтр» для унеможливлення використання у неправомірний спосіб такими особами своєї «політичної впливовості», і таким є фінансовий моніторинг як система засобів, заходів, дій профілактичного, аналітичного, прогностичного змісту, зорієнтованих на виявлення можливих передумов (фактів) використання відповідними особами свого особливого правового статусу для вчинення «загрозливих», «ризикованих» дій, в т.ч. й «зовнішнього обумовлених», які, згідно із положеннями міжнародного та національного законодавства

визнаються кримінально караними. Саме особливий правовий статус вищезазначених осіб, а мова йде не просто про будь-яких публічних службовців або ж осіб, які виконують окремі публічні функції, а про осіб, які виконують «особливо значимі публічні функції», «впливовість» який на процеси реалізації публічної влади або ж у межах однієї країни, або ж у більш широких масштабах зберігається не тільки під час перебування їх на відповідних посадах чи під час виконання певних публічних функцій, але й після припинення відповідних публічно-правових відносин («не буває колишніх політично значущих осіб»), й обумовлює особливу «загрозливість» їх «впливу» (у разі неправовірних дій), її масштабність для особи, держави, суспільства в цілому. Мова йде про політично значущих осіб, якими, згідно із положеннями чинного законодавства України, є: іноземні політичні діячі, національні політичні діячі, а також особи, які виконують «особливо значущі» політичні функції у міжнародних інституціях. Перераховані особи є «основним» елементом «збірного» поняття «політично значущі особи», оскільки передбачають безпосередній «зв'язок» їх із політичною діяльністю, із посадою в системі органів публічної влади, із виконанням публічних функцій. Іншим елементом цього ж поняття є «опосередковані» або ж «додаткові» особи, якими є: особи, які пов'язані із «основними» або ж сімейними або ж «тісними діловими» відносинами. Запропонована нормативна модель визначення політично значущих осіб є «міксованою», бо передбачає як перелік посад, зайняття яких є підставою визнання особи політично значущою, так і вказівку на певні види діяльності, виконання яких також зумовлює включення відповідних осіб до кола політично значущих, як це є характерним, і для осіб, «пов'язаних» сімейними або ж «тісними діловими» зв'язками (наявність зав'язків має підтверджуватися, що й зумовлює правовий статус таких осіб).

Важливо не тільки визначитися із тим, які це особи (у законодавстві їх визначено як «політично значущі особи», що вже передбачає їх «вплив» у політиці, економіці, державі, суспільстві тощо), але й тим, як можна «фільтрувати» їх діяльність задля усунення передумов для їх протиправних діянь, наслідки яких (а коректніше вести мову варто про їх масштабність) можуть бути не просто значними, але й надзвичайними, доленосними. Роль і значення фінансового моніторингу (варто усвідомлювати, що мова йде не про контроль чи нагляд, а саме про моніторинг, з огляду все ж таки на його перспективну цільову спрямованість, на те, що його змістом є аналіз, порівняння, співставлення, виявлення, прогнозування певних даних, інформації задля своєчасності та адекватності реагування на появу «загроз» з різними ступенями їх реального прояву, що й обумовило використання законодавцем для його позначення саме такого словосполучення й фіксування його у «базових» антилегалізаційних актах законодавства) варто розглядати в аспекті забезпечення балансу (пропорційності, співмірності) між «невтручанням» у професійну діяльність таких осіб, усунення «впливу» на останніх, в т.ч. й «зовнішнього» впливу (в т.ч. й із використанням різних фінансових ресурсів, у різних сферах фінансової діяльності) з боку різного року незаконних формувань. Водночас, з іншого боку, своєчасним має бути виявлення загроз від їх діяльності (неправомірних дій або ж бездіяльності), з можливими масштабними наслідками таких. Така «фільтраційна» діяльність має бути не тільки своєчасною (і ці засад мають бути унормованими, із «високою якістю» нормативного матеріалу, яка усуває передумови для різноваріативного тлумачення його положень та прояву суб'єктивного розсуду при застосуванні актів законодавства), але й масштабною (щоб охопити всі можливі «ризики» від

діяльності таких «впливових» осіб), що вимагає «якісного» унормування не тільки засад самого моніторингу («фінансовий», бо зорієнтований він на фінансову сферу, можливе використання фінансів у діяльності таких осіб, «впливу фінансами» на них), але й його цільового спрямування, цілої системи суб'єктів його здійснення (банки, кредитні спілки, аудиторські фірми, нотаріуси тощо) з огляду на сам зміст такої діяльності, ресурс самих фінансів, зовнішніх форм їх прояву тощо. Важливим є й унормування можливих наслідків фінансового моніторингу, щоб своєчасно усунути або ж відреагувати на загрози (різні форми їх реального прояву), забезпечивши адекватність «відповіді» на використання (неправомірне) відповідними особами своєї «впливовості» на особу, державу, суспільство.

Список літератури

1. Коломоєць Т.О., Євтушенко Д.С., Титаренко М.В. Довічний фінансовий моніторинг: чи «якісним» є нормативне закріплення визначення «політично значущих осіб»? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 660 - 663.

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 грудня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

*Худик А.М. кандидат юридичних наук,
помічник судді, Вищий антикорупційний суд*

Вищий антикорупційний суд як суб'єкт вирішення адміністративних справ щодо застосування санкції, передбаченої пунктом 1¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції»

Основоположні принципи функціонування системи судоустрою України закріплені в Конституції України. Відповідно до ст. 125 Основного закону, судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається [1].

Конституція України не встановлює внутрішньої структури судів у системі судоустрою України та не містить жодних заборон або обмежень щодо моделі місцевих, апеляційних або вищих спеціалізованих судів, фактично залишаючи можливість для конкретизації цього питання в положеннях профільного (галузевого) законодавства про судоустрій і статус суддів. Конституція України передбачає можливість існування вищих спеціалізованих судів відповідно до закону (ч. 4 ст. 125) [6, с. 42-54].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що в системі судоустрою діють такі вищі спеціалізовані суди: Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд (далі – ВАКС), як суди першої та апеляційної інстанцій з розгляду окремих категорій справ, що належать до їхньої юрисдикції за процесуальним законом (абз. 2 ч. 3 ст. 17, ч. 1-3 ст. 31) [3].

Правовий статус ВАКС та його місце в судовій системі узгоджується з принципами судоустрою, які визначені Конституцією України. ВАКС є органічним і невід'ємним елементом сучасної системи судоустрою в Україні, яка побудована за

принципами територіальності та спеціалізації і визначена Законом України «Про судоустрій і статус суддів». ВАКС є вищим спеціалізованим судом, утвореним Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» [6, с. 42-54].

Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» визначив засади організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, встановив вимоги до суддів суду та гарантії їх діяльності.

Згідно із зазначеним законом, ВАКС зокрема здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах про застосування санкції, передбаченої пунктом 1¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», у порядку адміністративного судочинства [4]. Це перша і поки єдина категорія адміністративних справ, яка підсудна Вищому антикорупційному суду [5, с. 136-140].

Частиною 1 ст. 5¹ Закону України «Про санкції» встановлено, що стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі (як вид санкції) має винятковий характер та може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів».

Вивчення положень Закону України «Про санкції» дозволяє виділити наступні властивості санкцій:

1) мають винятковий характер та можуть застосовуватися виключно в період дії правового режиму воєнного стану;

2) не є заходами адміністративної, кримінальної чи матеріальної відповідальності;

3) застосовуються щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами;

4) застосовуються за умов наявності активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними;

5) підставами застосування санкції є завдання істотної шкоди національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України, суттєве сприяння вчиненню дій або ухваленню рішень шляхом сприяння збройній агресії проти України, окупації/анексії території, фінансування або матеріально-технічного забезпечення діяльності держави-агресора, пов'язаної зі збройною агресією проти України чи окупацією/анексією її територій або інформаційного сприяння вчиненню зазначених дій або ухваленню рішень;

6) передумовою для звернення до суду із позовною заявою про застосування санкції є винесення указу Президента України про введення у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) про застосування таких персональних санкцій;

7) застосовується за умови, що на відповідну фізичну чи юридичну особу в порядку, визначеному Законом України «Про санкції», вже накладено санкцію у виді блокування активів;

8) суб'єктом звернення до суду із адміністративним позовом про застосування санкції на стягнення є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб (Міністерство юстиції України);

9) адміністративним судом уповноваженим на вирішення адміністративних справ щодо застосування санкції на стягнення є Вищий антикорупційний суд та Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду [5, с. 136-140].

Кодекс адміністративного судочинства (ст. 283¹) встановлює наступні особливості провадження у справах про застосування санкцій [2]:

- справа про застосування санкції, передбаченої пунктом 1¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», вирішується колегією у складі трьох суддів Вищого антикорупційного суду протягом 30 днів з дня надходження позовної заяви до суду;

- за результатами розгляду позовної заяви ВАКС ухвалює одне з таких рішень: про задоволення позовних вимог повністю або частково та застосування до фізичної або юридичної особи санкції, передбаченої пунктом 1¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції»; про відмову у задоволенні позову;

- суд ухвалює рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно із сукупністю доказів іншої сторони;

- апеляційна скарга на рішення ВАКС може бути подана учасником справи та/або його представником до Ап ВАКС протягом п'яти днів з дня проголошення рішення суду;

- за результатами розгляду апеляційної скарги Ап ВАКС ухвалює одне з таких рішень: 1) про залишення судового рішення без змін, а апеляційної скарги – без задоволення; 2) про зміну судового рішення; 3) про скасування судового рішення та ухвалення нового рішення.

- постанова Ап ВАКС набирає законної сили негайно після її проголошення та не підлягає оскарженню в касаційному порядку.

Отже, згідно Кодексу адміністративного судочинства ВАКС відноситься до системи адміністративних судів, оскільки вирішує адміністративні справи щодо застосування санкції, передбаченої пунктом 1¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», як суд першої інстанції (Ап ВАКС переглядає судові рішення Вищого антикорупційного суду в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції).

Список літератури

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Голос України від 13.07.1996. № 128.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print> (дата звернення: 20.05.2024).

2. Кодекс адміністративного судочинства № 2747-IV від 6 липня 2005 року. *Голос України від 23.08.2005 № 158.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

3. Закон України № 1402-VIII від 2 червня 2016 року «Про судоустрій і статус суддів». *Голос України. від 16.07.2016 / № 132-133 /* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

4. Закон України № 2447-VIII від 7 червня 2018 року «Про Вищий антикорупційний суд». *Урядовий кур'єр від 19.06.2018. № 114.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

5. Ковбас І.В., Худик А.М. Природа та особливості застосування санкцій на стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Видавничий дім «Гельветика». Випуск №6. 2022. С. 136-140.* URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2022/20.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

6. Подорожна Т.С., Худик А.М. Вищий антикорупційний суд України як вищий спеціалізований суд в Україні: проблема конституційно-правового статусу. *Український часопис конституційного права. Випуск 2. 2021. С. 42-54.* URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2021/vyshchyi-antykoruptsiinyi-sud-ukrainy-yak-vyshchyi-spetsializovanyi-sud-ukraini/> (дата звернення: 20.05.2024).

*Шевчук А. В. кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального
права ЧНУ Юрія Федьковича*

*Боднарук О. М. кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
ЧНУ імені Юрія Федьковича*

Актуальні питання удосконалення норм КК України щодо незаконної порубки лісу та незаконного обігу деревини

Зміни до кримінально-правового регулювання проблематики захисту довкілля, а особливо лісу, давно назріли, у зв'язку з чим удосконалення норм КК України [1] щодо незаконної порубки лісу та незаконного обігу деревини видається вкрай слушним та актуальним. На підтвердження вказаного, зазначимо, що 9 травня 2024 року Верховною Радою України прийнято за основу в першому читанні законопроект №9665 «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо вдосконалення відповідальності за правопорушення у сфері лісокористування та протидії незаконному обігу деревини» [2]. У пояснювальній записці до останнього містяться твердження, з якими важко не погодитися. Зокрема, дійсно незаконна вирубка деревини в Україні була і продовжує залишатися серйозною проблемою, яка має негативний вплив як на довкілля, так і на економіку держави, а також призводить до знищення лісів, які відіграють важливу роль у збереженні біорізноманіття та балансу екосистем, а також парків, скверів, що мають неабияке значення для забезпечення права громадян на здорове, чисте і стійке навколишнє середовище в населених пунктах. Разом із тим, законодавче регулювання кримінальної відповідальності згідно зі ст. 246 Кримінального кодексу України залишається недосконалим та складним у застосуванні на практиці [3]. Окрім того, авторами законопроекту виказуються зауваження щодо відповідності диспозиції статті її назві, предмету правопорушення, місця вчинення, суспільно небезпечних наслідків, обсягів вирубанної деревини тощо, а відтак – кримінальної відповідальності та кваліфікації загалом.

Ознайомившись із законопроектом та іншими супровідними до нього документами, не зосереджуючи увагу на аспектах, які, на нашу думку, наразі не несуть суттєвого змістовного навантаження (щодо санкцій, спеціальної конфіскації,

адміністративної відповідальності тощо), пропонуємо власне бачення щодо можливого вдосконалення окремих положень відповідного законодавства про кримінальну відповідальність.

У назві статті 246 КК України більш доцільно застосовувати словосполучення «об'єкти рослинного світу», що дозволить уніфікувати перелік предметів кримінального правопорушення. Окрім цього, вважаємо, що досліджувану статтею повинна встановлюватись кримінальна відповідальність виключно за дії, пов'язані саме із незаконною порубкою. Інші ж альтернативні діяння мають бути виокремлені в окремий склад кримінального правопорушення – ст. 246-1, у назві якої буде доречно оперувати таким збірним словосполученням як «незаконний обіг деревини». Такі згадані альтернативні діяння слід викласти у ч. 1 ст. 246-1 КК України із врахуванням логіки повного циклу обігу лісодеревини як такого.

Варто також окремо звернути увагу на те, що з моменту набрання чинності КК України, кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу завжди була пов'язана із розміром заподіяних збитків (як мінімум – істотна шкода). Вважаємо, що настав час більш радикально підійти до питання охорони рослинного світу, оскільки, як свідчать реалії сьогодення, ефект такої заборони наразі доволі незначний. Тому пропонуємо викласти основні склади правопорушень, пов'язаних із охороною рослинного світу як формальні, «прив'язавши» кримінальну відповідальність уже до самого факту порубки чи обігу деревини, а розміри заподіяної шкоди розглядати як кваліфікуючу чи особливо кваліфікуючу ознаки.

Що стосується кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак, то пропонуємо розширити їх відповідні переліки як кількісно, так і якісно, беручи до уваги:

- а) суспільну важливість такого предмету як рідкісні та цінні породи дерев;
- б) суб'єктний склад (так, важливо вирізняти суспільну небезпечність вчиненого організованою групою, службовою особою, працівником правоохоронного органу);
- в) тяжкі суспільно небезпечні наслідки у контексті статті 246 потребують розширення в частині їх нематеріальної складової (створення загрози для життя і здоров'я людей, екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій);
- г) вважаємо, що не зовсім доречно робити «прив'язку» до виміру лісу в кубах (це часто є предметом дискусії), а варто використовувати традиційну формулу, в основі якої лежить неоподатковуваний мінімум доходів громадян, оскільки некоректно урівнювати за кількісною ознакою різновартісні породи деревини;
- г) вважаємо доцільним і логічним закріпити у примітці до статті 246 КК України роз'яснення повторності цього роду діянь.

Насамкінець, також вважаємо за доцільне доповнити перелік щодо повторності у ч. 2 ст. 201-1 «Контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев» ще й статтею 246-1, оскільки поява останньої у КК України зумовить необхідність її врахування у відповідному контексті контрабанди, вчиненої повторно.

Таким чином, з урахуванням викладеного вище, пропонуємо наше бачення нових редакцій диспозицій ст.ст. 246, 246-1 КК України, які здатні створити дієві механізми протидії незаконній порубці лісу та обігу деревини, а також сприятимуть притягненню до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили такого роду діяння:

Ст. 246 КК України «Незаконна порубка об'єктів рослинного світу»

1. Незаконна порубка дерев, чагарників або інших зелених насаджень, – карається....

2. Ті самі дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або якщо вони заподіяли істотну шкоду, – караються.....

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені у заповідниках або на території чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, або щодо цінних чи рідкісних порід дерев, – караються.....

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені організованою групою або працівником правоохоронного органу, або службовою особою із використанням влади чи службового становища, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються...

Примітка. 1. Повторним у цій статті та статті 246-1 визнається кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 246, 246-1, 201-1 цього Кодексу.

2. У цій статті істотною шкодою вважається така шкода, яка у п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

3. У цій статті тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у сто і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян або інші тяжкі наслідки, що створили загрозу для життя чи здоров'я людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій.

Ст. 246-1 КК України «Незаконний обіг деревини»

1. Незаконне транспортування, зберігання, переробка, збут або придбання незаконно зрубаної деревини, у тому числі законність походження якої не підтверджується відповідними документами, – караються.....

2. Ті самі дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або вчинені в значному розмірі, – караються.....

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені організованою групою осіб або щодо цінних чи рідкісних порід дерев, – караються...

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені працівником правоохоронного органу або службовою особою із використанням влади чи службового становища, або вчинені у великому розмірі, – караються...

Примітка. Під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість зрубаної деревини, що у п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а під великим розміром – сто і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року No 2341-III. Дата оновлення: 19.05.2024. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.05.2024).

2. Проект Закону «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо

вдосконалення відповідальності за правопорушення у сфері лісокористування та протидії незаконному обігу деревини» (01.09.2023). Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1954539> (дата звернення: 26.05.2024).

3. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо вдосконалення відповідальності за правопорушення у сфері лісокористування та протидії незаконному обігу деревини» (04.09.2023). Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1954541>

Шишкарьова О.Г. викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький

Медіація в Україні: переваги, виклики, перспективи

Конфлікти та спори є невід'ємним явищем суспільства, оскільки в реальному житті неможливо уникнути суперечностей. Водночас, суспільство знаходить шляхи їх вирішення і медіація є одним з ефективних способів врегулювання конфліктів (спорів). Звертаючи увагу на етимологію терміна «медіація» (від лат. *mediare* – бути посередником), слід дійти висновку, що її ототожнюють із посередництвом між певними суб'єктами.

Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1].

Відтак, медіацію можна визначити також як альтернативне вирішення спорів. Термін «альтернативне вирішення спорів» був введений у США з метою охоплення всіх позасудових механізмів розв'язання конфліктів. Ця альтернатива традиційним судовим процедурам спрямована на полегшення навантаження на судову систему та боротьбу з негативними аспектами судочинства [2, с. 26].

Безумовно, прийняття профільного закону позитивно вплинуло на розвиток інституту медіації в Україні. Як альтернатива у врегулюванні спорів, дана процедура має ряд переваг та позитивних якостей. Зокрема, її вагомими перевагами включають ефективну економію часу, збереження конфіденційності, утримання довгострокових стосунків і використання фінансових ресурсів з максимальною ефективністю. Крім того, медіація сприяє уникненню можливих репутаційних втрат [2, с. 27].

Активний розвиток інституту медіації в Україні має позитивне значення в процесі Європейської інтеграції. Зокрема, закріплення медіаційної процедури на законодавчому рівні надає громадянам в Україні свідомість про те, що вони мають право скористатися цією процедурою. Українська ідентичність у контексті європейської інтеграції вимагає гармонізації національного законодавства з законодавством Європейського Союзу, включаючи поліпшення законодавчої бази щодо медіації. Закон України «Про медіацію» визнає медіаторську професію офіційною, встановлюючи вимоги до професійної підготовки медіаторів. Більшість медіаторів в Україні мають вищу освіту та пройшли спеціалізовану підготовку з

теоретичних та практичних аспектів медіації. Медіація сприяє результативному діалогу, що є основою розвитку правової держави в сучасному суспільстві. Вона представляє собою альтернативний шлях захисту прав людини і громадянина в Україні.

Водночас, не зважаючи на позитивний ефект від розвитку медіації в Україні, перед нею постають також виклики та проблеми. Зокрема, низька поінформованість громадян про можливості процедури медіації а також стереотипи та упередження щодо альтернативних способів врегулювання спорів на противагу судовим вирішенням спорів. Саме тому, крім законодавчого врегулювання інституту медіації, необхідно посилити інформаційні кампанії щодо її можливостей та переваг. Погоджуюсь з пропозиціями Ю. Шмаленко в магістерській дисертації щодо різносторонньої популяризації медіації в Україні, починаючи від інформування через засоби масової інформації (Інтернет-ресурси, телебачення, радіо, газети), до проведення різного рівня конференції, круглих столів, лекції, семінарів з питань медіаційних процедур із залученням представників юридичної спільноти і всіх зацікавлених осіб. В Україні доцільно реалізувати низку інформаційно-просвітницьких заходів для популяризації медіації, як альтернативного методу вирішення спорів, це можуть бути соціальна реклама на телебаченні, статті та інтерв'ю в ЗМІ, спеціальні освітні проекти. Слід активніше залучати громадські організації до проведення просвітницьких заходів щодо переваг та можливостей медіації. Просування медіації через освітні програми – це дієвий інструмент популяризації цього методу серед населення. В Україні доцільно розглянути можливість впровадження базового навчального курсу з основ медіації в загальноосвітніх навчальних закладах. Це дозволить з дитинства формувати у молоді розуміння переваг мирного шляху подолання конфліктів та навички конструктивної поведінки у спорах. Слід активніше включати тематику медіації до програм підготовки юристів у закладах вищої освіти, адже саме від обізнаності правників із можливостями цієї процедури залежить рівень інформування ними своїх клієнтів про опцію звернення до послуг медіатора. Такі кроки посилять розуміння та довіру до інституту медіації в українському суспільстві. Адже чим більше люди розумітимуть, що медіація – це можливість для них власноруч виробити взаємоприйнятне рішення у спорі за підтримки нейтрального посередника, тим охочіше вони користуватимуться цією процедурою. Коли пересічні громадяни усвідомлять переваги медіації у порівнянні із тривалим та виснажливим судовим процесом, то рівень їхньої довіри до цього альтернативного інструменту зростатиме, і відповідно збільшуватиметься попит на послуги професійних медіаторів та кількість успішно врегульованих за їх сприянням конфліктів. Просвітницька робота є запорукою ефективного розвитку практики медіації в державі. Готовність населення до застосування процедури медіації буде свідчити про підвищення рівня правової культури громадян, що сприятиме формуванню суттєво вищого рівня розвитку суспільства [3, с. 90-91].

Крім того, існує нагальна потреба прийняття низки додаткових законодавчих і підзаконних актів для впровадження медіації в різних галузях, включно з процедурами та механізмами її застосування. Оптимальним шляхом на наступному етапі нормативного забезпечення медіації має стати формування багаторівневої системи законодавчих і підзаконних актів на основі прийнятого базового Закону України «Про медіацію» [3, с. 70].

Підсумовуючи, необхідно відзначити, що медіація, безумовно, має переваги та перспективи розвитку в Україні. Водночас, з метою ефективного впровадження

інститу медіації, необхідно також подолати ряд викликів та проблемних питань. Зокрема, є потреба удосконалення законодавства, активна та різностороння популяризація медіації, впровадження її в освітні програми.

Список літератури

1. Закон України «Про медіацію» від 16.11 2021, URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>.

2. Кришталь Г, Брюховецька І. "Альтернативний засіб правового захисту прав людини: медіація." Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки 2 (65) (2023). С 25-29.

4. Шмаленко Ю. Магістерська дисертація "Медіація як інституціональне явище в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку." (2024). 109 стор.

Șcerbaniuc O. Șef al Departamentului de Drept procedural la Universitatea națională din Cernăuți în numele lui Iurii Fedkovici, profesor la Facultatea de Drept a Universității din Vilnius, doctor în jurisprudență, profesor

Integrarea Europeană în timp de război

Parcursul spre integrarea europeană este o consecință naturală a independenței Ucrainei. Originile sale se află în istoria națiunii noastre și în realizarea dreptului de a trăi într-o țară democratică, dezvoltată din punct de vedere economic și orientată social. Scopul său este de a crea condițiile pentru aderarea la comunitatea țărilor europene dezvoltate prin reforme interne pe scară largă.

Integrarea europeană rămâne prioritatea cheie și neschimbată a politicii externe a Ucrainei, declarată oficial. Pentru Ucraina, aceasta este o modalitate de a stabili instituții democratice stabile, de a-și moderniza economia, de a depăși înapoierea tehnologică, de a atrage investiții străine și cele mai recente tehnologii, de a crea noi locuri de muncă, de a crește competitivitatea producătorilor interni și de a intra pe piețele globale. Eficacitatea proceselor de integrare europeană, împreună cu includerea Ucrainei în sistemul de distribuire a funcțiilor și rolurilor în sistemul economic și politic global modern, contribuie, de asemenea, la cooperarea internațională în rezolvarea conflictelor și la contracararea noilor amenințări la adresa securității internaționale.

Condițiile de aderare la Uniunea Europeană pentru fiecare țară în parte sunt stabilite printr-un acord între statele membre ale UE și țara candidată. Procesul de aderare constă în mai multe etape generale pe care trebuie să le parcurgă o țară candidată. Ucraina nu face excepție. În prezent, Ucraina se află în prima etapă, dar punerea sa în aplicare reprezintă aproximativ 2/3 din toate eforturile depuse. Putem înțelege cât timp va dura aderarea Ucrainei la Uniunea Europeană dacă ne uităm la alte țări din Europa Centrală și de Est.

Polonia a început negocierile de aderare la UE în 1990 și și-a depus cererea în 1994. Aceasta a aderat la UE în 2004. Bulgaria și-a depus, de asemenea, candidatura în 1994 și a devenit membră a UE în 2007.

Adică, procedura de aderare durează, în medie, aproximativ 15 ani. Bineînțeles, multe vor depinde de măsura în care ucrainenii înșiși vor susține cursul de integrare europeană și vor cere autorităților să pună în aplicare în mod clar planul de integrare europeană a Ucrainei.

Integrarea europeană a Ucrainei are loc în contextul unei intervenții rusești pe scară largă. Războiul declanșat de țara agresoare, pe de o parte, a dovedit disponibilitatea

ucrainenilor de a apăra independența țării lor și calea de dezvoltare europeană, a unit națiunea ucraineană și a consolidat sprijinul public pentru UE. Pe de altă parte, a intensificat procesele bilaterale de integrare europeană, a conferit o nouă calitate politicii Bruxelles-ului față de Ucraina și a forțat-o să își reconsidere abordările și prioritățile în sectorul de securitate. În același timp, războiul, în timpul căruia Ucraina a suferit pierderi umane, financiare și economice enorme, a afectat natura progresului său către o Europă unită și a determinat particularitățile integrării europene „militare”.

Obținerea statutului de candidat reprezintă o etapă importantă, dar nu și finală, a integrării europene. Prin urmare, chiar și în fața războiului, este necesar să se mențină ritmul pe calea către UE, să se folosească beneficiile noului statut, să se pună în aplicare reformele necesare pentru aderarea la UE și să se asigure condițiile pentru redresarea postbelică a Ucrainei în conformitate cu normele și standardele europene.

Experiența integrării europene a Ucrainei în timp de război este unică. Rezistând unei intervenții armate rusești pe scară largă, suferind pierderi umane, financiare și economice uriașe, țara a dobândit statutul de candidat la UE, continuă integrarea europeană în diverse domenii, își aprofundează parteneriatul cu UE în domenii sectoriale, pune în aplicare recomandările Comisiei Europene și implementează prevederile Acordului de asociere. Specificul actualei etape de integrare europeană se datorează unui set de influențe, provocări și amenințări multidirecționale.

Relațiile UE-Ucraina depind în mare măsură de situația globală. Prin urmare, procesele, crizele și provocările globale complexe și imprevizibile au un grad variabil de impact asupra situației interne din UE și Ucraina, precum și asupra calității și ritmului integrării europene.

Un subiect de actualitate pe agenda internațională este confruntarea tot mai mare dintre centrele globale de influență - Statele Unite și China. În prezent, competiția politică, comercială și economică acerbă dintre Washington și Beijing continuă și se intensifică, implicând țări și regiuni individuale ale lumii. Această situație poate fi descrisă ca un „puzzle” al unei tendințe globale mai ample. Astfel, agresiunea rusă a devenit un catalizator pentru adâncirea clivajului global (politic, economic, ideologic) dintre lumea civilizată, democratică, condusă de SUA și UE, și tabăra țărilor autoritare dominate de tendințe totalitare, de cultul individului și de dispreț pentru drepturile omului (Rusia, China, RPDC și Belarus).

Integrarea europeană a Ucrainei a fost percepută a priori de conducerea Kremlinului ca o provocare la adresa hegemoniei Rusiei în spațiul post-sovietic. Prin urmare, proiectul european de succes al Kievului este atât un exemplu convingător și un stimulent mobilizator pentru alte țări post-sovietice, cât și o amenințare pentru regimul Putin, care a construit un stat polițienesc autoritar cu o politică internă represivă și o politică externă agresivă.

Pe de o parte, intervenția armată a Rusiei a avut de facto efectul opus - a accelerat procesele de integrare europeană a Ucrainei și a contribuit la unificarea pro-europeană a națiunii. Războiul a scos de pe agendă și a făcut imposibilă orice perspectivă de integrare estică a Ucrainei, a dus la occidentalizarea masivă a societății ucrainene și a consolidat ideea că nu există o mișcare alternativă și ireversibilă către UE. În același timp, solidaritatea dintre Kiev și Bruxelles în confruntarea cu țara agresoare s-a întărit. Acordarea Ucrainei a statutului de candidat la UE poate fi văzută ca un răspuns al Europei unite la politica neo-imperială a Rusiei.

Totuși, pe de altă parte, trebuie remarcat faptul că expansiunea Rusiei a avut un impact negativ asupra integrării europene și a încetinit ritmul acesteia. Țara noastră a suferit pierderi umane, financiare și economice uriașe în timpul agresiunii. Războiul

declanșat de regimul Putin este unul dintre cele mai mortale din Europa de la cel de-al Doilea Război Mondial încoace.

Procesul de integrare europeană a Ucrainei are loc în contextul intervenției rusești pe scară largă și al ocupării anumitor teritorii, prin urmare are un caracter unic și este condiționat de un set de provocări și amenințări relevante. Războiul a intensificat relațiile bilaterale cu UE, a consolidat poziția societății ucrainene potrivit căreia nu există o mișcare alternativă și ireversibilă către UE, a conferit o nouă calitate politicii europene față de Ucraina și a forțat o revizuire a abordărilor și priorităților în sectorul de securitate.

Cu toate acestea, în prezent, implementarea unor domenii de reformă în cadrul Acordului de Asociere cu UE, în special a conținutului socio-economic, și procesul de implementare a pachetului de recomandări ale Comisiei Europene este semnificativ complicat. Acestea sunt programate, în primul rând, pentru a fi implementate într-o perioadă pașnică și, prin urmare, este necesară revizuirea priorităților și a termenelor pentru implementarea ulterioară a unora dintre prevederile documentului, având în vedere urgența sectorului de securitate și situația de pe frontul ruso-ucrainean. La urma urmei, astăzi, poporul și statul ucrainean stabilesc de fapt un precedent și un exemplu de transformări de integrare europeană de natură națională în cadrul legii marțiale, al ocupării teritoriilor și al ostilităților active.

În plus, normele europene privind reglementarea legislativă a anumitor procese politice interne ar trebui să fie adaptate la condițiile legii marțiale și ale regimului de ostilități. Atenția Ucrainei este concentrată pe nevoile militare interne, care necesită resurse politice, diplomatice, financiare, economice și umane semnificative pentru a contracara agresiunea. În același timp, partenerii europeni acordă prioritate reformelor fundamentale ale administrației publice și utilizării instituțiilor democratice care vizează redresarea postbelică în cadrul valorilor consacrate în tratatele fondatoare. Astfel, instituțiile europene, atunci când analizează problema reconstrucției postbelice a Ucrainei, iau ca bază mecanismele de atragere a finanțării private, care necesită un sistem democratic stabil pentru utilizarea eficientă a acesteia. Cu alte cuvinte, sprijinul financiar al Comunității nu este și nu poate fi un ajutor de donator care să rezolve toate problemele de redresare a Ucrainei.

De la începutul invaziei la scară largă, UE a dat dovadă de o solidaritate politică consecventă și de sprijin financiar și economic pentru Ucraina, de asistență pentru refugiații ucraineni, de promovare a intereselor Ucrainei pe platformele internaționale și de asistență militară și tehnică, ceea ce reprezintă un precedent pentru UE. Există, de asemenea, o tendință de creștere a dinamicii de autoidentificare pro-europeană în societatea ucraineană și de consolidare a conștientizării faptului că nu există alternativă la aderarea Ucrainei la UE ca membru cu drepturi depline, nu doar ca partener prioritar.

Ținând seama de progresele semnificative înregistrate în punerea în aplicare a acordului și de accelerarea și consolidarea evidentă a procesului de apropiere a legislației ucrainene de acquis-ul comunitar, mai rămân de rezolvat o serie de sarcini politice, de elaborare a normelor și de aplicare a legii, inclusiv 1) reforma cuprinzătoare a sistemului judiciar (în special, procedura de selecție a judecătorilor Curții Constituționale a Ucrainei); 2) îmbunătățirea mecanismelor de combatere și prevenire a corupției; 3) crearea cadrului necesar pentru atragerea investițiilor postbelice; 4) îmbunătățirea sistemelor de aplicare a legii și de securitate națională; 5) dezvoltarea și punerea în aplicare a conceptului de refacere a potențialului uman postbelic (de exemplu, punerea efectivă în aplicare a principiilor doctrinei ucrainene).

Шрамко С. С., кандидатка юридичних наук,
старший дослідник, старший науковий
співробітник відділу кримінологічних
досліджень НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

Щодо оцінки стану безпеки дорожнього руху в Україні¹

Оцінка стану безпеки дорожнього руху є важливим аспектом для забезпечення ефективного функціонування дорожньо-транспортної системи та зниження рівня аварійності на автошляхах. Цей процес передбачає системний підхід та охоплює низку ключових етапів (напрямів).

1. Збирання інформації про дорожньо-транспортні пригоди (ДТП), включаючи місця аварій, їх причини, кількість постраждалих, типи транспортних засобів та інші релевантні дані; аналіз обсягів руху транспортних засобів, пішоходів та велосипедистів на різних ділянках дороги; оцінка стану автодоріг, включаючи їх якість, освітлення, наявність дорожніх знаків та розмітки, а також інфраструктурні особливості.

2. Аналіз даних із використанням статистичних методів та програмного забезпечення, що допомагає визначити: основні тенденції та закономірності ДТП; найбільш небезпечні ділянки дороги (*black spots*) та часи доби; основні причини аварій.

3. Визначення рівня ризику для різних категорій учасників дорожнього руху (водії, пішоходи, велосипедисти) та різних типів доріг (міські, заміські).

4. Розробка на основі проведеного аналізу рекомендацій щодо напрямів убезпечення дорожнього руху та їх впровадження. Це можуть бути інфраструктурні рішення, освітні програми для водіїв і пішоходів, підвищення контролю за дотриманням правил дорожнього руху тощо.

6. Оцінка ефективності впроваджених заходів, що включає моніторинг змін кількості ДТП та тяжкості наслідків. Зазначене дозволить визначити пріоритетність фінансування тих чи інших заходів.

Ефективна оцінка стану безпеки дорожнього руху вимагає міждисциплінарного підходу, координації зусиль різних зацікавлених сторін і використання різних систем збору та аналізу даних. Одним із таких напрямів є проведення опитувань серед учасників дорожнього руху для оцінки їх ставлення до дотримання ПДР та визначення рівня обізнаності про наслідки ДТП. Наведемо деякі результати проведеного опитування про стан дотримання ПДР в Україні, в якому взяли участь понад 2 тис. громадян². Категорія учасників дорожнього руху виглядала так: 44,8% - пішоходи; 48,6% - особи, які керують механічними транспортними засобами; 4,9% - особи, які керують іншими транспортними засобами (велосипед, скутер, самокат).

¹ Примітка. Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (ресстр. номер 0120U105615).

² Опитування проводилося фахівцями відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України упродовж 2023 р.

На думку респондентів, найбільш актуальним на теперішній час питанням у сфері безпеки дорожнього руху є: обізнаність про ПДР (76%); якість автошляхів (70%); дотримання законності працівниками патрульної поліції (31%); організація транспортних розв'язок (31,5%). Стосовно власної оцінки щодо стану безпеки дорожнього руху у регіоні проживання, відповіді розподілили рівномірно (50% - задовільно, 50% - незадовільно).

Респондентам, що вважають незадовільним стан безпеки дорожнього руху, ми запропонували пояснити причину такої відповіді. Такими виявилися результати: недисциплінованість пішоходів – 57,5%; недотримання ПДР водіями автотранспортних засобів – 67,2%; незадовільна дорожня інфраструктура – 43,9; уникнення порушниками покарання – 32,7%; недостатній рівень підготовки водіїв – 26,2%; слабкі санкції до порушників – 25,8%; незадовільна організація дорожнього руху – 20,2%; незадовільна робота патрульної поліції – 13,4%¹.

Опитувані найчастіше помічають або вважають найбільше поширеними такі порушення ПДР: перевищення швидкості – 71,5%; порушення ПДР пішоходами – 56,3%; порушення правил проїзду перехрестя, пішохідних переходів – 43,5%; порушення правил маневрування – 43,1%; керування транспортними засобами у стані сп'яніння – 29,7%. До речі, статистичний розподіл найбільш поширених проявів порушень правил дорожнього руху з загиблими та травмованими учасниками дорожнього руху у 2023 році виглядає так: із 23 642 зареєстрованих випадків найбільша питома вага припадає на перевищення безпечної швидкості руху (39%), порушення правил маневрування (22%), порушення правил проїзду перехрестя (8,5%), порушення правил проїзду пішохідних переходів (7%), керування транспортними засобами у стані сп'яніння (4%). Тобто респонденти вказали на топ-причини смертності та травматизму на дорогах.

В опитуванні ми поцікавилися думкою громадян щодо причин порушення ПДР пішоходами та водіями. Так, респонденти вважають, що причинами порушення ПДР пішоходами, зокрема, є: низька культура поведінки (49,5% респондентів); відчуття безкарності (51,5%); на легковажність (50,9%); неуважність (40,6%). Щодо причин порушення ПДР водіями, то вказали та такі: нехтування дотримання ПДР (67,4%); низька культура поведінки (46,3%); відчуття безкарності (47,3%); легковажність (38,4%).

Серед опитуваних 73% не ставали учасниками ДТП, а інші 27 % опитуваних під час ДТП перебували у статусі: особа, що керує механічним транспортним засобом (автомобіль, мотоцикл, тощо) – 47%; пішохід – 30%; пасажир – 18%; особа, що керує велосипедом, скутером, електросамокатом та ін. – 5%. З власної вини ставали учасниками ДТП 89% осіб.

В анкеті ставилися питання про особисте дотримання заходів безпеки. Так, 96% респондентів дотримуються ПДР коли перебувають у статусі пішохода; 84% – використовують ремені безпеки під час руху, коли перебувають у статусі пасажира легкового автотранспорту; 69,2% – використовують у темний час доби світловідбиваючі елементи, а 34,2% забезпечили такими наліпками дитину.

Стосовно обізнаності респондентів про рівень смертності та травматизму на дорогах, то 68 % відповіли що обізнані. Крім того, 66,2% громадян вважають, що поінформованість населення про реальні показники смертності та травматизму на дорогах (білборди, соціальна реклама, оприлюднення в ЗМІ) сприятимуть зниженню ДТП.

¹ Опитуваним було запропоновано надати декілька варіантів відповідей

На думку опитуваних, загрозу на дорозі становлять дії інших учасників дорожнього руху, а саме: перевищення безпечної швидкості – 68,1%; керування транспортними засобами у стані сп'яніння – 63,5%; порушення правил проїзду перехрестя, пішохідних переходів – 47,4 %; порушення правил маневрування – 41,8%; відволікаючі фактори для водіїв (мобільні пристрої, реклама на дорогах тощо) – 38,8%; недостатній рівень підготовки водіїв транспортних засобів – 25,5%; нехтування водіями правилами експлуатації транспортного засобу – 20,8%; незадовільний технічний стан транспортного засобу – 17,3%.

Наведені результати дозволяють оцінити загальний стан безпеки дорожнього руху з точки зору бачення пересічних учасників дорожнього руху та з'ясувати ставлення населення до дотримання ПДР.

Ющик О.І. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри кримінального
права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича

Судова практика застосування пробаційного нагляду

Протягом невеликого строку набуття чинності Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану», яким було внесено зміни до Кримінального кодексу України, а саме передбачено новий вид основного покарання – пробаційний нагляд, назбиралась значна кількість судової практики.

Новий вид покарання, що знайшов своє законодавче закріплення в ст. 59-1 КК України передбачає особливі умови його застосування, відповідно до закону та вироку суду в обмеженні прав і свобод засудженого із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства [3].

Основні обмеження, які застосовуються до засудженого до пробаційного нагляду пов'язані із обов'язками, які покладаються на нього відповідно до ч.2 та 3 ст. 59-1 КК України. Серед обов'язкових, тобто таких які суд зобов'язаний ухвалити при винесенні вироку це обов'язки передбачені ч.2 ст. 59-1 КК України: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання; не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації. Хоча, є приклади судової практики, коли суд у вироку не зазначає обов'язкові обов'язки, а лише вказує на додаткові, чим порушує законодавчі вимоги [2].

Окрім обов'язкових, можуть покладатися додаткові обов'язки, залежно від виду та ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення або необхідності більш суворого нагляду за засудженим. Відповідно до ч.3 ст. 59-1 КК України суд може покласти на засудженого до пробаційного нагляду такі обов'язки: використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою; дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля; працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу); виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; пройти курс лікування

від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб [3].

Пробаційний нагляд як комплекс наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства призначається на строк від одного до п'яти років, для неповнолітніх осіб від одного до двох років. Відбування покарання проходить за місцем проживання засудженого, а обов'язок використовувати електронний засіб контролю і нагляду встановлюється судом на строк від одного місяця до одного року. Порядок застосування електронних засобів контролю та нагляду за поведінкою осіб, на яких покладено цей обов'язок, затверджується Міністерством юстиції України [6].

Строк покарання у вигляді пробаційного нагляду починає відлік з дня взяття засудженого на облік органом пробації. При цьому до цього строку зараховується час попереднього взяття під варту або домашнього арешту. Після завершення пробаційного нагляду і виконанням особою покладених обов'язків у засудженої особи виникає стан судимості, який триває протягом року і погашається якщо в цей період вона не вчинить нового кримінального правопорушення.

Пробаційний нагляд як вид основного покарання є заміною арешту в багатьох санкціях Кримінального кодексу України. Необхідність запровадити пробаційний нагляд як новий і основний вид кримінального покарання ініціатори законодавчої ініціативи обґрунтували тим, що в умовах воєнного стану варто оптимізувати слідчі ізолятори, зокрема, шляхом збільшення місць за рахунок ліквідації арештних домів, зокрема й для утримання військовополонених. У таких випадках обмеження волі та арешт як види покарань втрачають своє кримінально-правове та соціальне призначення і потребують значної фінансової затратності.

Тому на сьогодні, вироки, які були винесені до набрання чинності змін до кримінального законодавства потребують невідкладного перегляду у застосуванні покарання у виді арешту підлягають заміні на пробаційний нагляд. Прикладом цього є вирок Франківського районного суду м. Львова від 7 травня 2024 року. особа була засуджена 17 січня 2024 року до двох місяців арешту, але за клопотанням прокурора арешт було замінено на пробаційний нагляд строком один рік. Згідно п. 1-3 ч. 2, п. 3 ч. 3 ст. 59-1 КК України на особу було покладено такі обов'язки: 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання; 3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації; 4) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу) [1].

При призначенні цього покарання суд, посилаючись на загальні засади (ст. 65 КК України) та інші законодавчі приписи, обирає його серед інших видів основних покарань. Пробаційний нагляд виступає як альтернативне покарання у двох значеннях: 1) у широкому – як альтернатива будь-яким іншим видам основних покарань, що зазначені у санкції; 2) у вузькому – як альтернатива видам покарань, що пов'язані з ізоляцією особи від суспільства. У першому значенні суд виходить з порівняльної суворості цього покарання, відображенням якої є місце пробаційного нагляду в системі покарань (п. 7-1 ст. 51 КК). При цьому має бути враховано ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, а більш суворий

вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень (ст. 65 КК) [5, С. 147-160].

Пробаційний нагляд виконується без ізоляції від суспільства, але з покладанням низки обов'язків на засудженого, за невиконання яких може наставати кримінальна відповідальність. У разі невиконання засудженим обов'язків, передбачених статтею 49¹ Кримінально-виконавчого кодексу України, вчинення адміністративного правопорушення із засудженим проводиться індивідуальна профілактична бесіда та застосовується письмове попередження про притягнення до кримінальної відповідальності. Письмове попередження не застосовується, якщо покладений обов'язок не був виконаний з поважних причин. У разі ухилення засудженого від прибуття за викликом уповноваженого органу з питань пробації письмове попередження вважається винесеним, якщо його направлено через Національного оператора поштового зв'язку або вручено в інший спосіб та отримано підтвердження про його вручення [4]. Стаття 389 КК України встановлює кримінальну відповідальність за ухилення засудженого від відбування покарання у виді пробаційного нагляду і встановлює покарання у виді обмеженням волі на строк до трьох років.

Отже, судова практика застосування покарання у виді пробаційного нагляду вказує, що основний каральний вплив пов'язаний із виконанням засудженим покладених на нього обов'язків, передбачених ч.2 та ч.3 ст. 59-1 КК України. Вказані обов'язки пов'язані із наглядовими та соціально-виховними заходами, які необхідні для виправлення особи і при цьому відсутня ізоляція від суспільства. У разі не виконання покладених обов'язків на засудженого за вироком суду особа вчиняє суспільно небезпечне діяння, яке визнається кримінальним правопорушенням передбаченим ст. 389 КК України.

Список літератури

1. Вирок Франківського районного суду м. Львова від 7 травня 2024 року Справа № 465/3393/24 Провадження № 1-кп/465/936/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118849255> (дата звернення 27.05.2024)
2. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова 08 травня 2024 року Справа № 638/7275/24 Провадження №1-кп/638/1466/24 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118884052> (дата звернення 27.05.2024)
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#> (дата звернення 26.05.2024)
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 27.05.2024)
5. Оробець К. Покарання у виді пробаційного нагляду: особливості призначення та виконання. *Наука і техніка сьогодні. №1 (29). 2024. С. 147-160.*
6. Про затвердження порядку застосування електронних засобів контролю та нагляду за поведінкою осіб, на яких покладено цей обов'язок Наказ Міністерства юстиції № 709/5 від 18.03.2024 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0400-24#n13> (дата звернення 27.05.2024)

*Янюк Н.В. кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри адміністративного
та фінансового права, Львівський національний
університет імені Івана Франка*

Трансформація адміністративного оскарження як способу захисту особи у відносинах з публічною адміністрацією

У сучасному світі рівень правового захисту прав і свобод людини і громадянина є ключовим показником демократизму суспільства і держави. Кожне право особи має бути належним чином закріплене і забезпечене відповідними умовами і засобами для реалізації та захисту. Цьому респондує обов'язок держави створити систему належного захисту особи у відносинах з публічною адміністрацією. Актуальність цієї сфери зумовлено трьома основними чинниками: по-перше, різнобічність і частота виникнення відносин особи з органами публічної адміністрації, у тому числі й у зв'язку з отриманням адміністративних послуг; по-друге, нерівність правовідносин, коли особа відчуває певне протистояння з боку владного суб'єкта; по-третє, вирішення конфліктної ситуації у відносинах «особа-публічна адміністрація» у досудовий спосіб сприяє зменшенню навантаження на адміністративні суди.

Адміністративне оскарження є одним із способом захисту особи, що дозволяє публічній адміністрації переглянути свої рішення, дії (бездіяльність) і виправити їх (або виконати, у разі бездіяльності) у відповідності до закону і з урахуванням інтересів особи. Цей інститут захисту в Україні має власну історію і принагідно згадати, що питанню оскарження формально було приділено увагу ще в Адміністративному кодексі УСРР, прийнятому 12 жовтня 1927 року [1], який не мав аналогів у світі, за винятком деякої подібності у Португалії. В Енциклопедії сучасної України визнано, що це «пам'ятка українського державного права» [2]. У статтях 26 і 27 Адміністративного кодексу, який був введений у дію з 1 лютого 1928 року, було закріплено право на подання скарги від установ і осіб до вищих органів влади. Предметом оскарження могли бути акти («інструкції і обіжники»). Було визначено, що звернення зі скаргою не могло зупинити чинність оскаржуваних актів, але це міг зробити вищий орган влади «аж до розв'язання справи по суті». Але за межами регулювання залишилися оскарження дій чи бездіяльності органу влади, а також був відсутній порядок такого оскарження. Пізніше законодавче закріплення загальних положень щодо адміністративного оскарження з'явилося з прийняттям у грудні 1994 року Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), який діє й досі. У главі 24 КУпАП визначений порядок оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення. Одночасно з прийняттям КУпАП було офіційно визнано втрату чинності Адміністративного кодексу 1927 р., хоча його приписи на цей час і так вже перестали діяти. Поряд з цим існував відомчий підхід у регулюванні оскарження, зокрема в митній, податковій сферах і т.п.

У незалежній Україні перший етап оновлення адміністративного оскарження пов'язаний з прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України, зокрема у статті 40 було закріплене право індивідуально чи колективно, або особисто звертатися «до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [3]. Конституцією України були визначені способи звернення до органів влади, у тому числі й публічної

адміністрації, що включає органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також встановлено обов'язок органів та їх посадових і службових осіб розглянути такі звернення і вирішити окреслені у них питання. У розвиток конституційного припису 2 жовтня 1996 року було прийнято Закон України «Про звернення громадян» [4] і низку підзаконних нормативних актів, які врегулювали такий порядок звернення. Особливим видом звернень громадян є скарга, тобто звернення «з вимогою про поновлення прав і законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, установ, організацій, об'єднань громадян, підприємств, посадових осіб» (ч.4 ст.3 Закону). Згідно ст. 4 цього ж Закону предметом оскарження можуть бути: рішення, дії (бездіяльність). Оскарження стало однією з форм перевірки законності і обґрунтованості прийнятого рішення чи вчиненої дії (або бездіяльності) і оперативного виправлення допущених публічною адміністрацією помилок у діяльності з метою недопущення негативних наслідків для особи.

Вагоме значення для інституту адміністративного оскарження має Закон України «Про адміністративну процедуру», прийнятий 17 лютого 2022 року, який набрав чинності з 15 грудня 2023 року [5]. Окремий розділ закону присвячений процедурі оскарження, окреслено порядок звернення і провадження за скаргою. Згідно зі ст. 78 закону таке право має особа, «яка вважає що: 1) прийнятим адміністративним актом чи його виконанням порушено або може бути порушено її право, свобода чи законний інтерес; 2) процедурне рішення або дія, бездіяльність адміністративного органу негативно впливає на її права, свободи чи законні інтереси». Отже, предметом оскарження може бути не лише акт, як результат вирішення справи публічною адміністрацією, але й процедурна дія чи рішення, яке є проміжним у розгляді певної справи. Таким чином законодавець розширив розуміння «рішення», про яке йдеться у ст.3 чинного Закону України «Про звернення громадян». У Кодексі адміністративного провадження Польщі окремо визнано, що предметом скарги може бути також і «недбалість або неналежне виконання завдань компетентними органами або їх працівниками, порушення законності чи інтересів заявників, а також тривале (зволікаючи) або бюрократичне вирішення питань (Art. 227) [6]. Український законодавець у частині п'ятій ст.78 у контексті бездіяльності згадує і про зволікання з вирішенням справи.

У частині другій ст.78 Закону України «Про адміністративну процедуру» визначено вимоги особи, яка реалізує право на адміністративне оскарження, до яких віднесено: «1) припинення вчинення адміністративним органом певної дії; 2) визнання дії адміністративного органу протиправною та усунення її наслідків; 3) виконання адміністративним органом іншої дії, на яку особа має право і яка не була виконана на її вимогу; 4) визнання протиправним та скасування адміністративного акта чи окремих його положень; 5) визнання протиправним виконаного адміністративного акта чи окремих його положень, що призвело до настання незворотних правових наслідків; 6) вчинення адміністративним органом необхідних дій з метою відновлення порушеного права, свободи чи законного інтересу особи, а також усунення негативних наслідків, відшкодування матеріальної шкоди; 7) визнання бездіяльності адміністративного органу протиправною та зобов'язання вчинити певні дії». Хоча подання скарги автоматично не зупиняє оскаржуваного акта, але згідно з частиною четвертою ст.83 особа про це може зазначити у своєму клопотанні.

Законом України «Про адміністративну процедуру» удосконалено інстанційність у поданні скарги. За загальним правилом суб'єктом розгляду скарги

є орган вищого рівня. Місцеві ради такого органу не мають, а відтак для оскарження рішень, дій бездіяльності місцевих рад тривалий час існував лише судовий спосіб оскарження. Завдяки приписам ст.79 закону адміністративне оскарження стало можливим і щодо місцевих рад: по-перше, «суб'єктом розгляду скарги, пов'язаної із здійсненням органом місцевого самоврядування делегованого йому повноваження органу виконавчої влади, є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику щодо делегованого повноваження», по-друге: «суб'єкт розгляду скарги може утворити комісію з розгляду скарг». До складу такої комісії входять посадові особи адміністративного органу, а також можуть включатися представники інститутів громадянського суспільства, з умовою, що їх кількість не перевищуватиме третини від загального складу. Ці комісії мають діяти і приймати рішення по скарзі на підставі чинного Закону «Про адміністративну процедуру». Своє рішення вони оформляють висновком, «який має рекомендаційний характер, але є обов'язковим для розгляду керівником (іншою уповноваженою особою) відповідного адміністративного органу». У той же час, «остаточне рішення щодо скарги приймається відповідним адміністративним органом не пізніше як на п'ятий робочий день з дня отримання рішення комісії по скарзі». А «невраховання висновку комісії з розгляду скарг обґрунтовується та додається разом з висновком до остаточного рішення».

Безперечно, вагомим надбанням демократії є закріплення права особи на судовий захист, зокрема через адміністративні суди. Але це жодним чином не применшує значення адміністративного оскарження як способу захисту у відносинах з органами публічної адміністрації, воно є додатковою гарантією захисту. Жоден суд, у тому числі й адміністративний суд, не може переглянути акти, дії чи бездіяльність публічної адміністрації на предмет їх доцільності, але це можна зробити під час розгляду адміністративної скарги. Перевагою адміністративного оскарження є його оперативність, економічність, воно дешевше, як для скаржника, так і самої держави, оскільки не потрібно додатково готувати фахівців чи утворювати окремий орган для розгляду скарг. Водночас вирішення скарги на рівні органу публічної адміністрації суттєво зменшує навантаження на адміністративні суди, хоча адміністративне оскарження і не є обов'язковим. Прийнятий Закон України «Про адміністративну процедуру» значно розширив можливості особи для оскарження як остаточних актів, так і процедурних рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації і його положення є основою для різних сфер.

Список літератури

1. Адміністративний кодекс УСРР, 1927 // <https://ips.ligazakon.net/document/KP270014>
2. Енциклопедія сучасної України. Encyclopedia of modern Ukraine. Адміністративний кодекс УСРР, 1927. // <https://esu.com.ua/article-42673>.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. (зі змінами) // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996р. (зі змінами) // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 р. (зі змінами) // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n603> (дата звернення 25.05. 2024 р.)
6. Кодекс адміністративного провадження Польщі від 14 червня 1960 р (зі змінами) // <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19600300168/U/D19600168Lj.pdf> (дата звернення 25.05. 2024 р.)

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

*Burdeinyi Y. student în al doilea an de studii postuniversitare al Departamentului de Drept procesual Universitatea Națională din Cernăuți
Yuriy Fedkovici*

Dreptul omului la un proces legal echitabil

Procesul echitabil este un principiu juridic care obligă statul să respecte toate drepturile legale la care o persoană are dreptul în temeiul legii. Procesul echitabil este principiul juridic conform căruia orice persoană are dreptul la anumite garanții minime (cunoscute și sub denumirea de garanții procedurale) menite să asigure un rezultat corect și echitabil în cadrul unui proces, permițându-i să fie audiată și să își afirme pretențiile legale în fața unui judecător.

Principiul dreptului la un proces echitabil este în primul rând o obligație, prin care administratorul are posibilitatea de a influența formarea voinței statului. Oricum ar fi, ne dăm seama că nu orice proces are dimensiunea unui proces echitabil sau nu este îmbrățișat de acesta. Trebuie analizată o gamă largă de garanții pentru a fi acoperite de un proces echitabil.

Primul aspect al unui proces echitabil este acela că cetățeanul este obiectul aplicării puterii publice. De asemenea, trebuie remarcat faptul că legea însăși provoacă acțiunea statului și se poate concluziona că procesul echitabil este o garanție activă și pasivă pentru cetățeni.

Faptul că în Constituție există prevederi care nu au fost niciodată făcute efective de către puterea judecătorească, în așteptarea unei legislații ce urmează a fi emisă de către puterea legislativă, încalcă și un principiu de bază inerent sistemului juridic: legea trebuie să aducă stabilitate, dar ea este și mișcare, iar dinamica ei trebuie să însoțească vremurile în schimbare. Depinde de puterea judecătorească să sufle mereu în ea vântul vieții, încurajând-o și conformând-o faptelor timpului. În caz contrar, fie nu se va naște niciodată, chiar dacă nașterea sa este declarată, fie va muri de inaniție. Ea nu poate și nu trebuie să aștepte legislația, devenind o putere inoperantă, sclerozată, care nu contribuie la progresul țării, nu răspunde nevoilor comunității și nici nu ajută la indicarea către legiuitor a schimbărilor sociale esențiale și detectate.

Odată cu evoluția umanității și, prin urmare, a dreptului, este necesar să se studieze întregul sistem juridic, în special în ceea ce privește principiile care ajută în relația dintre stat și cetățeni. Principiile procedurale trebuie să se împletească cu principiile constituționale într-o manieră integrată. Dreptul la un proces echitabil - principiul principiilor, fundamentul tuturor celorlalte principii procedurale consacrate în Constituție - lărgeste viziunea și securitatea juridică a cetățeanului, ajutat de alte principii explicite și implicite.

Principiile pot fi implicite sau explicite în Constituție și vor acționa ca niște săgeți care indică drumul sistemului. În raporturile dintre stat și particulari, dreptul la un proces echitabil va garanta supunerea celor dintâi la prescripțiile legale, va respinge omnipotența și arbitrariul, va servi nu numai ca o garanție procedurală, ci va oferi material pentru juriști, mai ales în ceea ce privește libertățile publice.

Pe lângă garantarea dreptului la un proces echitabil, dreptul la un proces echitabil cuprinde dreptul la o protecție juridică extinsă, și anume o protecție procedurală adecvată la situația specifică a instanței, atunci când este necesar.

În cauza “Majski împotriva Croației (nr. 2)” [3] admitând că art. 6 nu garantează dreptul de a fi promovată sau de a ocupa un post în funcție publică, Curtea a observat, totuși, că dreptul la o procedură de recrutare sau promovare legală și echitabilă sau dreptul de acces egal la un post și la funcția publică puteau fi considerate în mod întemeiat drepturi recunoscute de legislația internă, în măsura în care instanțele interne le-au recunoscut existența și au examinat motivele invocate de părțile interesate în acest sens.

Atunci când există o „contestație privind drepturi și obligații cu caracter civil”, astfel, cum este definită potrivit criteriilor menționate mai sus, art. 6 § 1 garantează fiecărui justițiabil dreptul ca această contestație să fie prezentată în fața unei instanțe. Acest articol consacră „dreptul la o instanță”, pentru care dreptul de acces, și anume dreptul de a sesiza instanța în materie civilă, reprezintă un aspect. La acesta se adaugă garanțiile prevăzute de art. 6 § 1 în ceea ce privește organizarea și compunerea instanței și în ceea ce privește desfășurarea procedurii. Ansamblul formează, pe scurt, dreptul la un „proces echitabil” [2].

În hotărârea Baka împotriva Ungariei (MC) [1], Curtea a constatat importanța crescută pe care documentele internaționale și cele ale Consiliului Europei, precum și jurisprudența instanțelor internaționale și practica altor organisme internaționale o acordă respectării caracterului echitabil al procedurii în cauzele care privesc revocarea sau destituirea judecătorilor, în special intervenției unei autorități independente de puterile executivă și legislativă în orice decizie legată de încetarea mandatului unui magistrat (pct. 121).

Dreptul la un proces echitabil garantat de art. 6 § 1 impune existența unei căi judiciare efective care să permită revendicarea drepturilor persoanei.

Astfel, orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de dreptul Uniunii sunt încălcate are dreptul la o cale de atac eficientă în fața unei instanțe judecătorești, în conformitate cu condițiile stabilite de prezentul articol. Orice persoană are dreptul la un proces echitabil, public și într-un termen rezonabil, în fața unei instanțe judecătorești independente și imparțiale, constituită în prealabil prin lege. Orice persoană are posibilitatea de a fi consiliată, apărută și reprezentată. Asistența juridică gratuită se acordă celor care nu dispun de resurse suficiente, în măsura în care aceasta este necesară pentru a-i asigura accesul efectiv la justiție.

Literatura

1. Affaire Baka c. Hongrie. Requête no 20261/12
URL:<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-164530>
2. Affaire Golder c. Royaume-Uni. Requête no 4451/70 URL:
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-62054>
3. The case of Majski v. Croatia (no. 2). Application no. 16924/08 URL:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105707>

Vatamaniuk A. student în primul an de studii postuniversitare al Departamentului de drept procesual Universitatea Națională din Cernăuți Yuriy Fedkovici

Curtea constituțională și judecătorii: un dialog continuu

Un sistem care încredințează instanțelor obișnuite funcția de filtrare a problemelor constituționale este departe de a fi o idee bună. De fapt, cu ocazia unui litigiu, dispozițiile legilor nu sunt analizate doar în forma lor generală și abstractă, ci și în ceea ce privește posibilele aplicații și consecințe în cazuri concrete. Nu este vorba de o abstractizare a unei

norme de drept, ci de specificitatea afacerilor vieții, ceea ce se discută în fața judecătorilor. Probleme Constituționalitatea este astfel multiplicată de varietatea nedefinită a situațiilor la care legile sunt supuse. trebuie să fie aplicate.

În cele din urmă, Constituția nu este un simplu set de reguli specifice: este un text care conține și exprimă principiile de bază care ar trebui să inspire întregul sistem juridic. Prin urmare, problemele de constituționalitate nu se reduc niciodată la o simplă comparație a dispozițiilor legii cu dispozițiile Constituției, ci afectează modul în care principiile constituționale sunt implementate în disciplinele juridice individuale și aplicarea acestora.

Acest „dialog” între Curtea Constituțională și mii de judecători obișnuiți, care este esența unei mari părți a jurisprudenței constituționale, este posibil datorită sistemului de control aleatoriu al legilor.

În lumea contemporană, și în parte datorită procesului de globalizare, s-au dezvoltat diferite concepte de dialog [3]. În acest studiu, suntem interesați în special de dialogul între judecători și, în special, în sfera drepturilor omului. În ce constă acest dialog? Acesta ar putea fi exprimat ca o practică între doi sau mai mulți judecători care își exprimă ideile în încercarea de a ajunge la un acord [1]. În acest sens, dialogul între judecători ar fi înțeles ca o discuție, un acord, o căutare a consensului, care este deosebit de relevant și puternic în domeniul drepturilor omului. Din acest punct de vedere, dialogul evită confuzia cu privire la lucrurile care încurcă sau despart și, cu siguranță, evită orice comunicare care presupune să propună sau să recunoască problema autorității unuia asupra altuia [2].

În cadrul acestei noi paradigme, judecătorul este obligat să își justifice pe deplin decizia, oferind argumente suficiente și convingătoare. În prezent, argumentul de autoritate în decizia judiciară este dat de justificarea oferită de judecător. Dialogul dintre judecători este o manifestare remarcabilă a proceselor care au dus la globalizare și la apariția drepturilor omului ca un potențial drept mondial, infestat de o constelație de drepturi naționale în care nicio ordine internă nu poate pretinde o ierarhie față de alta pe baza unei ordini de prioritate. Prin urmare, în acest context, lipsa de ierarhie, dialogul și persuasiunea care îl însoțește devin un instrument util care este exercitat prin intermediul dreptului comparat.

Diferite tipuri de dialog sunt disponibile pentru a sprijini interpretarea drepturilor omului. Acesta este motivul pentru care diferitele tipuri de dialog se traduc în diferite varietăți de interpretare.

Pentru a analiza diferitele forme pe care le poate lua dialogul între judecători, ar putea fi util să se ia în considerare, în primul rând, faptul că „dialogul între jurisdicții nu poate fi conceput fără o anumită autonomie a judecătorului național”. Pe de altă parte, trebuie subliniat faptul că este necesară o controversă pentru ca dialogul să fie productiv și îmbogățitor, deoarece acordul pur și simplu, în realitate, seamănă mai degrabă cu un monolog decât cu un dialog.

După cum am menționat anterior, dialogul dintre judecători poate lua forma unei controverse, a unei discuții, a unei confruntări, a unei dezbateri sau a unui schimb de argumente cu privire la semnificația și domeniul de aplicare a unei norme privind drepturile omului între un judecător național și un judecător internațional.

Schimbul sau dezbaterile de raționamente sau argumente necesită în mod natural ca judecătorul național să facă uz de interpretare. Acest exercițiu, așa cum am arătat, se realizează, atât în Europa, cât și în America, de preferință prin controlul de convenționalitate. Astfel, modalitățile de interpretare acumulate de judecătorul intern în exercitarea controlului de convenționalitate par a fi fundamentale pentru dezvoltarea

dialogului dintre judecători. Dialogul dintre judecători și diferitele forme de interpretare pe care acesta le presupune au fost abordate în principal de doctrina europeană, bazată pe experiența cotidiană, derivată în special din interacțiunea cu sistemul european al drepturilor omului. Dialogul dintre judecători cuprinde diferite moduri de interpretare în domeniul drepturilor omului, cum ar fi interpretarea neutralizatoare și interpretarea conformă. Dialogul poate lua, de asemenea, forma interpretării, a contradicției sau a anticipării. În plus, Regis de Gouttes, referindu-se la rolul jucat de norma convențională pentru judecătorul național, face aluzie la o funcție revelatoare și alternativă a dreptului național.

Totuși, în opinia noastră, și lăsând la o parte cazul principiului interpretării conforme, aceste manifestări ale dialogului nu corespund unor principii de interpretare în sine, ci mai degrabă rezultatului activității interpretative, cum ar fi contradicția, neutralizarea sau anticiparea.

Literatura

1. Cavallo, Gonzalo Aguilar. Diálogo judicial multinivel. In: ALCALÁ, Humberto Nogueira (Coord.). Diálogo judicial multinivel y principios interpretativos favor persona y de proporcionalidad. Santiago: Librotecnia, 2013. p. 55-102.

2. Grabarczyk, Katarzyna. Dialogue des juges: éléments d'analyse. Cahiers de l'IDEDH, Montpellier, n. 11, p. 10-41, 2007. p. 21.

3. Pérez, L. R. G.; VALADÉS, D. (Coords.). El constitucionalismo contemporáneo. Homenaje a Jorge Carpizo. México: Instituto de Investigaciones jurídicas, UNAM, 2013. p. 39-66. p. 55.

Воробець А.В. здобувач кафедри адміністративного та конституційного права Запорізького національного університету

Контрольна форма реалізації правоохоронної функції органами місцевого самоврядування

Правопорядок в Україні, поряд з явними досягненнями в демократизації суспільного життя та лібералізації економіки, характеризується наявністю деструктивних явищ, які істотно гальмують здійснення соціально-економічних реформ і ставлять під загрозу законні права та інтереси громадян, суспільства, держави. Тому не випадково підвищено увагу сучасної науки до проблеми забезпечення правового порядку та публічної безпеки [5, с. 194-201].

Вітчизняною адміністративно-правовою наукою накопичено значний обсяг знань щодо природи, змісту, форм та суб'єктів реалізації правоохоронної функції. Однак, незважаючи на вагомі знання в зазначеній сфері, при дослідженні процесів становлення місцевого самоврядування в Україні та поставлених перед ним завдань у правоохоронній сфері існує ціла низка проблем, що чекають свого вирішення. Зокрема, вважаємо, що в адміністративно-правовій науці недостатньо уваги приділено проблемам: адміністративно-правового механізму діяльності щодо забезпечення громадського порядку та публічної безпеки; участі органів місцевого самоврядування в реалізації правоохоронної функції; правових форм реалізації правоохоронної функції органами місцевого самоврядування; взаємодії інститутів місцевого самоврядування з правоохоронними органами щодо реалізації правоохоронної функції.

Означені фактори зумовлюють актуальність теми дослідження, його значення для вітчизняної адміністративно-правової теорії та практики.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні, на основі узагальнення практики реалізації чинного законодавства України та особливостей реалізації економічних та правових засад функціонування правоохоронної системи, необхідності участі органів місцевого самоврядування у реалізації правоохоронної функції, дослідженні правових форм реалізації правоохоронної функції органами місцевого самоврядування в Україні та розробка пропозицій щодо їх вдосконалення.

Правоохоронна функція є однією з основних внутрішніх функцій держави. Для її реалізації в структурі інститутів публічного адміністрування створюється система спеціальних (правоохоронних) органів. Водночас, зважаючи на багатоаспектність і багатоплановість проблеми реалізації правоохоронної функції, вважаємо за доцільне виокремити комплекс малодосліджених питань, які стосуються компетенції та форм участі інститутів місцевого самоврядування у реалізації цієї функції [5, с. 194-201], зокрема: об'єктивної зумовленості участі інститутів місцевого самоврядування в реалізації правоохоронної функції; формам участі інститутів місцевого самоврядування в реалізації правоохоронної функції; взаємодія та співпраця інститутів місцевого самоврядування та правоохоронної системи в цілому.

Категорія «форма» активно вживається вітчизняною юриспруденцією. Стосовно інститутів публічного адміністрування цей термін здебільшого використовується у складі словосполучення «форма діяльності» і під ним розуміють зовнішню сторону функціонування інститутів публічного адміністрування, тобто сукупність однорідних дій, які здійснюються у певних організаційних рамках, визначених законодавством [6, с. 97-101].

В науці адміністративного права серед правових форм реалізації правоохоронної функції інститутами місцевого самоврядування зокрема виділяють контрольну форму [4, с. 70-75].

Контрольна форма реалізації правоохоронної функції органами місцевого самоврядування являє собою сукупність дій і процедур щодо перевірки та нагляду за додержанням, виконанням та застосуванням правових приписів суб'єктами суспільних відносин. Так, відповідно до ст. 38 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» до повноважень виконавчих органів місцевих рад належить здійснення контролю за забезпеченням громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів. Крім того, контрольна форма діяльності може полягати у заслуховуванні повідомлень керівників органів внутрішніх справ про їх діяльність щодо охорони громадського порядку на відповідній території та порушення перед відповідними органами вищого рівня питання про звільнення з посади керівників цих органів у разі визнання їх діяльності незадовільною.

За підсумками контрольної діяльності місцеві ради можуть скасовувати акти виконавчих органів ради, які суперечать законодавству чи рішенням ради, можуть звернутися до суду щодо визнання незаконними актів органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальної громади, а також повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Контрольна форма в діяльності виконкомів виявляється у контролі за ефективністю діяльності підприємств, установ, організацій, що перебувають у комунальній власності, а також у контролі з боку самого виконавчого комітету за

законністю актів відділів, управлінь та їх керівників з правом їх зміни або відміни. Під особливим контролем органів місцевого самоврядування перебуває стан громадського порядку й законності. На засіданнях місцевих рад регулярно заслуховуються інформації прокурорів та керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадської безпеки і порядку та результати діяльності на відповідній території [4, с. 70-75].

Ефективне виконання державою своїх функцій з охорони прав та законних інтересів громадян неможливе без якісної та всебічної взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронною системою [3, с. 81-86]. Тому для більш ефективного захисту та охорони суспільних відносин вважаємо необхідним дослідити питання взаємодії та співробітництва органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами щодо реалізації правоохоронної функції (як прояв самостійної «неправової форми діяльності» [2] інститутів місцевого самоврядування щодо реалізації правоохоронної функції).

Певні питання співпраці органів місцевого самоврядування та інститутів правоохоронної системи висвітлено в працях науковців, але лише фрагментарно, хоча вона має важливе наукове і практичне значення [7, с. 71-74].

Вважаємо, що під взаємодією органів місцевого самоврядування з інститутами правоохоронної системи слід розуміти співробітництво зазначених органів на основі чинного законодавства України, яке спрямоване на забезпечення громадського порядку та публічної безпеки, а також на вирішення інших питань місцевого характеру.

Зазначимо, що, як і будь-яка діяльність, взаємодія органів місцевого самоврядування та інститутів правоохоронної системи має відповідну мету та завдання. Вважаємо, що метою взаємодії органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів є вирішення завдань соціального, економічного та політичного характеру, що стоять перед вказаними органами [3, с. 81-86]. Аналіз чинного законодавства дає можливість сформулювати завдання взаємодії органів місцевого самоврядування та інститутів правоохоронної системи: зміцнення засад конституційного ладу України; забезпечення громадського порядку та публічної безпеки; вирішення окремих питань щодо боротьби зі злочинністю; вжиття у разі надзвичайних ситуацій необхідних заходів щодо забезпечення громадської безпеки і порядку, життєдіяльності підприємств, установ та організацій, врятування життя людей, захисту їх здоров'я, збереження матеріальних цінностей; підготовка та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання покладених на зазначені органи завдань; здійснення контролю за забезпеченням громадської безпеки і порядку при проведенні зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів; - здійснення заходів щодо організаційного, кадрового та фінансового забезпечення інститутів правоохоронної системи.

Отже, сучасна система публічного адміністрування не повною мірою використовують можливості органів місцевого самоврядування у сфері охорони громадського правопорядку та забезпеченні публічної безпеки. Це зумовлено тим, що процес оформлення їхнього правового статусу на сучасному етапі розвитку України залишається незавершеним, а конституційні та законодавчі норми, які встановлюють їхню компетенцію, не вирізняються взаємною зв'язаністю, чіткістю і визначеністю. Як наслідок реалізація закріплених у Конституції України повноважень органів місцевого самоврядування у сфері охорони правопорядку та забезпечення публічної безпеки є доволі обмежена.

Список літератури

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Голос України від 13.07.1996. № 128.*
2. Баклан О.В. До питання правової природи та структури неправових форм державного управління (на прикладі сфери підприємництва). *Публічне право.* №1 (33). 2019.
3. Бурбика В.О. Мета та завдання взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами. *Європейські перспективи.* 2017. Вип. 1. С. 81-86.
4. Гудзь Т.І. Форми реалізації правоохоронної функції місцевого самоврядування. *Право і суспільство.* 2011. № 3. С. 70-75.
5. Ковалів М.В. Забезпечення охорони громадського порядку органами місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична.* 2017. Вип. 2. С. 194-201.
6. Ковбас І.В. Надання публічно-владних послуг як основна форма життєдіяльності демократичної, соціальної правової держави. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство.* 2011. Вип. 559. С. 97-101.
7. Шеремет О.С. Роль органів місцевого самоврядування в кадровому забезпеченні правоохоронних органів та запобіганні злочинам. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2015. № 1. С. 71-74.

Вудвуд К.С. аспірантка кафедри публічного права ЧНУ імені Юрія Федьковича

Принцип стабільності в контексті гармонізації податкового законодавства України до права Європейського Союзу

Податкове законодавство – невід’ємний інструмент регулювання фінансово-правових відносин у цілому та податкових правовідносин зокрема – характеризується помітною динамічністю як його іманентною властивістю. Така сутнісна якість положень законодавчої бази у сфері оподаткування, яку можна пояснити їх закономірною адаптацією до змінюваних умов соціального середовища, увиразнює питання стабільності в оподаткуванні та незмінно окреслює виклики податковій системі України і тенденції її розвитку.

Відповідно до підпункту 4.1.9. пункту 4.1. статті 4 Податкового кодексу України, «зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року» [1]. Наведений зміст визначеної принципом, основною засадою, вимоги стабільності податкового законодавства України виражає правову визначеність останнього, що передбачає правомірні очікування учасників податкових правовідносин при реалізації ними податкових прав і обов’язків. Так, правова визначеність, за зауваженнями С. П. Погребняка, пов’язується з дотриманням ряду процедурних вимог, серед яких розумна стабільність права; послідовність правотворчості; надання достатнього часу для змін у системі правовідносин, викликаних прийняттям нового закону; обов’язкове оприлюднення актів; заборона зворотної сили актів [2, с. 50-51].

Практична реалізація «сталості» національної системи нормативно-правових актів, якими регулюються відносини, що виникають у сфері справляння податків і

зборів, нерозривно пов'язана з особливостями здійснення сучасної публічної фінансової політики, квінтесенція якої – гармонізація податкового законодавства України до права Європейського Союзу. Гармонізація українського податкового законодавства до положень права ЄС на основі директив та регламентів органів ЄС з питань непрямого оподаткування, прямого оподаткування, а також адміністративної співпраці у сфері оподаткування, не можлива без врахування і дотримання основоположних принципів права ЄС, одним з яких є правова визначеність. Саме з позиції останньої гармонізація податкового права ЄС розглядається Р. О. Гаврилюк та П. С. Пацурківським. Аналізуючи західні пізнавальні традиції, вчені доводять, що правова визначеність в усіх сегментах внутрішнього ринку ЄС та його правового регулювання, в тому числі в податковому праві, є сенсом гармонізації податкового права ЄС [3, с. 39-42]. Відповідно, в основі гармонізації податкового права ЄС, що «є зменшенням невизначеності у податковому праві» [3, с. 42], лежить і стабільність податкового законодавства. Хоча не закріплений в установчих документах ЄС, не визначений у практиці Суду ЄС принцип стабільності податкового законодавства окреслюється через досить широке застосування принципу правової визначеності [4].

На фоні приведення національного податкового законодавства у відповідність до права ЄС систематичними видаються новації податкового законодавства України, останні серед яких запроваджені прийнятими Верховною Радою України Законом України від 23.02.2024 № 3603-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення онлайн-комунікації з платниками податків та уточнення окремих положень законодавства»; Законом України від 16.01.2024 № 3553-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо приведення деяких норм у відповідність із Законом України «Про Митний тариф України» та уточнення окремих положень»; двадцятьма такими, які вносять зміни до Податкового кодексу України, Законами України від 2023 року тощо.

При цьому, зумовлене виконанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, в частині імплементації положень актів ЄС у сфері оподаткування активне напрацювання законопроектів з питань оподаткування та внесення змін до Податкового кодексу України породжують невизначеність. На прикладі розгляду питання щодо допустимої періодичності внесення змін у податкове законодавство Верховним Судом у складі судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду, правові позиції якого визначають системний зв'язок принципу стабільності з іншими принципами податкового законодавства, а також пропорційність втручання держави у право власності платників податків, а отже, відступ від принципу стабільності в оподаткуванні у відповідних обставинах здійснення публічної фінансової політики (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №816/687/16 від 19 квітня 2022 року [5], Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №816/686/16 від 21 червня 2022 року [6] та ін.), проблеми дотримання темпоральних елементів принципу правової визначеності на основі підпункту 4.1.9. пункту 4.1. статті 4 ПК України при гармонізації податкового законодавства України до права ЄС в аспекті здійснення публічної фінансової політики видаються очевидними.

З огляду на вищенаведене, не можна погодитися з позицією щодо витлумачення підпункту 4.1.9. пункту 4.1. статті 4 ПК України як законодавчого положення, що формує норму прямої дії, яка виключає застосування тих законодавчих положень, що не відповідають її вимогам, оскільки принцип стабільності податкового законодавства є проявом правової визначеності [7, с. 164]. В умовах гармонізації податкового законодавства України до права Європейського Союзу забезпечення принципу стабільності свідчить не лише про сприяння ключовим вимогам до регулювання податкових правовідносин, визнаних на рівні національного податкового законодавства, а й про визнання і дотримання основоположних принципів права ЄС, принципу правової визначеності зокрема, як прояву поділяння європейських цінностей і стандартів щодо забезпечення прав людини.

Список літератури

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Погребняк С. П. Вимоги до нормативно-правових актів, які впливають з принципу правової визначеності. *Вісник АПНУ*. 2005. № 3 (42). С. 42–53.
3. Гаврилук Р. О., Пацурківський П. С. Принципи гармонізації податкового права ЄС. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 1. С. 37-50.
4. Монаєнко А. О. Принцип стабільності податкового законодавства крізь призму аналізу практики Верховного Суду, ЄСПЛ, Суду ЄС. *Юридична Газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/princip-stabilnosti-podatkovogozakonodavstva-kriz-prizmu-analizu-praktiki-verhovnogo-sudu-espl-sudu.html>
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №816/687/16 від 19 квітня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104044775>
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі_№816/686/16 від 21 червня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104975551>
7. Форсюк В. Л. Теоретичні проблеми реалізації принципів оподаткування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 302 с.

*Гермак К.О. аспірантка першого року
навчання ЧНУ імені Юрія Федьковича*

Дисциплінарні рішення вищої ради судочинства Франції

Будь-яке порушення суддею обов'язків своєї посади, честі, делікатності чи гідності є дисциплінарним проступком. Серйозне і навмисне порушення суддею правила процедури, що становить істотну гарантію прав сторін, встановленого судовим рішенням, що набрало законної сили, є одним з порушень обов'язків його посади [1]. Останній абзац було додано відповідно до Закону № 2008-724 від 25 липня 2008 року про модернізацію установ V Республіка та органічний закон № 2010-830 від 22 липня 2010 року.

Судовий розгляд цих рішень є першою і останньою інстанцією Державної ради. Це було з рішенням L'Étang [2] у 1969 р. у справі про відповідальність, а не дисциплінарну відповідальність, Державна рада в касаційному порядку наклала свій контроль на рішення CSM, зокрема на дисциплінарні рішення: «Беручи до уваги, що з конституційних і законодавчих положень, які визначають характер

повноважень, наданих Вищій раді судочинства щодо суддів, а також з тих, які визначають її склад і правила процедури, впливає, що ця рада має судовий характер, коли вона виносить рішення як дисциплінарна рада для суддів; що з огляду на характер спорів, переданих йому на той час, і які стосуються організації публічної служби правосуддя, вона підпадає під перегляд касаційної скарги Державною радою, яка ухвалює рішення щодо спорів... .

З огляду на важливість суддів у суспільстві та представництво системи правосуддя, яке може мати кожен, важливо, щоб їхній дисциплінарний режим підлягав суворому контролю, щоб гарантувати як якість органу (кількість розглянутих справ дуже мала), так і гарантії, що пропонуються залученим суддям. тим більше, що учасники судового процесу можуть передати справу безпосередньо до CSM. Після вивчення модальностей звернення до Державної ради, що, м'яко кажучи, оригінально в деяких аспектах, необхідно буде провести аналіз різних винесених рішень.

Характер контролю Державної ради за рішеннями CSM бере свій початок у рішенні Айєра [3] який розрізняв тип апеляції, який міг бути здійснений до нього, відповідно до характеру органу, який виніс рішення. Судовий характер органу, який санкціонував лише звернення до касаційного суду, тоді як адміністративний характер санкціонував звернення за зловживання владою.

Після декрету від 30 вересня 1953 року, а особливо закону від 31 грудня 1987 року, який передбачав створення адміністративних апеляційних судів, Державній раді було надано юрисдикцію судді касаційної інстанції в більш широкому сенсі. Використовуючи вислів Лаферр'єра, «суддя касаційної інстанції не покликаний судити судові процеси, а лише виносити рішення про законність рішень, які їх виносять» [5]. Характер здійснюваного контролю може стосуватися як зовнішніх, так і внутрішніх елементів.

У дисциплінарних справах суддя також перевірятиме юридичну кваліфікацію фактів, як він це може зробити в питаннях апеляції за зловживання владою. Зокрема, він перевірятиме пропорційність санкції, «якщо вибір санкції є питанням оцінки суддів першої інстанції з огляду на всі обставини справи, суддя касаційної інстанції повинен переконатися, що застосована санкція не є непропорційною вчиненій вині, а отже, вона могла бути законно прийнята» [4].

В іншій справі, де факти були явно пов'язані з професійною невідповідністю і яка призвела до автоматичного переведення та відкликання зі спеціалізованої посади строком на 5 років, Державна рада досить брутально відхилила всі аргументи, висунуті щодо правової кваліфікації, а саме: «Враховуючи, що жодна з цих підстав не є такою, щоб дозволити апеляційне оскарження...» ». Ті, хто звик до лаконічності Державної ради, не здивуються, але з огляду на складність справи, невелика освіта не завадила б.

Отже, Державна рада також використовує спеціальний вислів, щоб підкреслити важливість функцій, які виконують судді: «що факти, пов'язані з приватним життям судді, можуть слугувати підставою для попередження лише тією мірою, якою вони можуть вплинути на міркування, пов'язане з виконанням судових функцій».

Список використаних джерел:

1. Cf. L. Belfanti, Le collège de déontologie des magistrats judiciaires, AJDA 2019. 2218.
2. CE, ass., 12 juill., 1969, l'Étang, rec. 388, RD publ. 1970. 387 note Waline.
3. CE, ass., 7 févr. 1947, rec. 50 - GAJA 50.

4. CE, ass., 30 déc. 2014, n° 381245, rec. 444.
5. E. Laferrière, *Traité de la juridiction administrative et des recours contentieux*, Berger-Levrault 2 éd., t. 2, p. 589.

*Дацьків А.І. аспірант ПВНЗ
«Європейський університет»*

Розгляд адміністративних спорів, пов'язаних із самочинним будівництвом, в умовах війни

Актуальність проблеми самочинного будівництва, на жаль, не зменшується ні в період світової пандемії, ні під час широкомасштабного вторгнення РФ. Як зауважували окремі дослідники, в Україні кожне третє будівництво є самочинним [1, 63], близько півмільйона споруд, будівництво, яких велось незаконно [2, 15]. Звісно, така статистика потребує перевірки та уточнення, але ні для кого не є секретом надмірна зарегульованість сфери містобудування. Іншими словами, дотриматись усіх вимог, які передбачені чинними нормативно-правовими актами, що регулюють цю сферу, а тим більше національними стандартами та державними будівельними нормами (ДБН), - практично, неможливо. Окрім цього, слід зауважити, що проблематика закладена ще на рівні самого визначення самочинного будівництва, яким відповідно до ч. 1 ст. 376 Цивільного кодексу України [3] є житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил. По-перше, визначення містить оціночну категорію «*істотне порушення*». Цілком логічно, що окремі відступи від ДБН цілком допустимі на практиці, а от оцінка їх саме як «*істотних*» потребує уже залучення експертів та спеціалістів і може бути отримана на стадії, коли конкретна споруда є зведена. По-друге, визначення не враховує ту обставину, що будівництво ведеться в конкурентному середовищі, а також за умови, коли особа замовник будівництва чи забудовник не мають можливості проконтролювати весь процес перебігу бюрократичних процедур, зокрема, які стосуються виділення земельних ділянок під забудову, внаслідок чого цілком можливі випадки, коли на початок будівництва підстави визнання його самочинним відсутні, а через якийсь час, коли знову ж таки будівля може бути уже зведена, договір оренди визнається в судовому порядку недійсним тощо. Аналогічна ситуація і з дозвільними документами. Як слушно зауважує суддя Губська О.А., що порушення під час будівництва виявляються часто на стадії, коли будівництво уже завершено, коли ні забудовник, ні інвестори уже не мають жодного впливу на його хід [4,88]. Звісно, у наведеному суддею прикладі мова йшла про зловживання зі сторони замовника будівництва: свідоме заниження категорії складності будівництва, - але існують й інші ситуації, коли про конкретну проблематику із дозвільними документами заінтересовані особи дізнаються уже після проведення перевірки та їх скасування. В цьому сенсі запровадження Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303 мораторію на проведення будь-яких перевірок на період воєнного стану, в тому числі у сфері містобудування, лише заморожує цю проблему або переводить її на латентний рівень. До речі, враховуючи специфіку виявлення та процедуру знесення самочинного будівництва, статистика позовів на цю тематику практично зникла.

Це пов'язано із тим, що в публічно-правовій площині питання регулюється ст. 38 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [5], а саме, у разі неможливості перебудови виявленого самочинного будівництва з метою усунення істотного відхилення від проекту або усунення порушень законних прав та інтересів інших осіб, істотного порушення будівельних норм, за приписом посадової особи органу державного архітектурно-будівельного контролю особа, яка здійснила (здійснює) таке будівництво, зобов'язана усунути порушення вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних норм у конкретний строк. А у разі невиконання припису, знесення відбувається в судовому порядку за позовом контролюючого органу. Тобто, передумовою знесення самочинного будівництва в порядку адміністративного судочинства є проведення перевірки та винесення припису. В той же час, незрозуміло, яким чином повинні усувуватись порушення, якщо конструкція норми апріорі передбачає неможливість перебудови об'єкта нерухомого майна, тобто, наявність таких порушень, які усунути неможливо. Відтак, можна стверджувати, що законодавець надає можливість попередньо здійснити знесення саме в добровільному порядку. В свою чергу, Верховний Суд у постанові від 10.04.2024 року у справі № 815/2311/15 [6] по-іншому трактує норму, та вважає, що саме невиконання припису без поважних причин може свідчити про неможливість перебудови або небажання особи, яка здійснила самочинне будівництво, усунути його наслідки, тобто, допускається можливість таки усунути недоліки будівництва, на думку суду.

Незважаючи на відсутність перевірок, розгляд судових справ про знесення самочинного будівництва триває. Статистичні дані демонструють, що на розгляді у Верховного Суду у 2023-му році перебувало 910 справ (з них 856 адміністративних), за січень-лютий 2024-го 303 (290 відповідно адміністративних) [7], що є суттєво більше ніж у 2021 (586) та січень-жовтень 2022-го (340) [8]. Серед найбільш спірних та проблемних питань, які стосуються саме самочинного будівництва та досягають касаційного розгляду слід звернути увагу на такі:

- Визначення належного відповідача, адже, як зауважує суд, сам лише факт перебування земельної ділянки у користування особи за відсутності інших доказів не доводить того, що самочинне будівництво на цій ділянці здійснено саме її користувачем [9];
- Неотримання містобудівних умов та обмежень є ознакою самочинного будівництва [10];
- Відсутність у направленні на перевірку конкретного суб'єкта господарювання не є перешкодою для її проведення стосовно самочинного будівництва, за результатом чого винну особу може бути встановлено і складено відповідний припис [11];
- Власник самочинного об'єкту нерухомого майна не несе відповідальності за таке будівництво, якщо його здійснила інша особа [12];
- Реагування на самочинне будівництво та винесення припису є обов'язком контролюючого органу [13].

Серед змін, які вносились законодавцем протягом дії воєнного стану, наразі не виявлено нічого істотного, що могло б потенційно вирішити згадані вище недоліки регулювання самочинного будівництва. Проблему намагаються ґрунтовно вирішити у законопроекті № 5655 [14], який на цей момент знаходиться на підписі у Президента України. Зокрема, запропоновано визначити на рівні публічно-правових норм (а не цивільних, як-от зараз у ч. 1 ст. 376 Цивільного кодексу України) та розширити існуючі критерії самочинного будівництва

(перевищення граничної висотності, порушення обмежень у використанні земель тощо); встановлюється контроль органами місцевого самоврядування за самочинним будівництвом; спрощується та деталізується (із виправленням згаданих вище помилок, закладених у ст. 38 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності») порядок його знесення (без рішення суду як в поточному регулюванні). Але, очевидно, воєнний стан не є найкращим моментом для введення настільки прогресивних змін, що пропонуються законотворцем.

З наведеного можна зробити єдиний висновок про те, що адміністративне регулювання самочинного будівництва потребує істотних комплексних та ґрунтовних змін, які полягають у визначенні самого поняття «самочинне будівництво», деталізації та виправлення логічних помилок в порядку виявлення такого будівництва, усунення порушень та його знесення, встановленні постійного моніторингу будівництва на усіх етапах з метою запобігання самочинному будівництву. Крім цього, необхідно доопрацювати порядок виконання судових рішень стосовно знесення самочинного будівництва; встановлення осіб, які можуть бути причетними до його зведення; знесення за відсутності чітко встановлених суб'єктів містобудування замовників самочинного будівництва. Також важливо врегулювати ситуацію за якої на момент будівництва мали місце чинна дозвільна документація та дійсне право користування земельною ділянкою з відповідним цільовим призначенням, оскільки знесення таких будівель в майбутньому (за умови скасування документів, чи визнання недійсним договору користування) щонайменше порушує принцип правової певності в цивільному обороті.

Список літератури

1. Пленюк М.Д. Самочинне будівництво у практиці Європейського Суду з прав людини та України: баланс інтересів і принцип пропорційності. Проблеми цивільного права та процесу. Тези доповідей учасників науково-практичної конференції 24.05.2019 року, присвяченої світлій пам'яті О.А.Пушкіна. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2019/pdf/15.pdf

2. Щербак О. М. Відповідальність за самочинне будівництво та будівельна амністія. Будівельне право: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць : в 2 ч. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; редкол. : П. М. Куліков (голова) [та ін.]. – Київ ; Тернопіль : Економічна думка, 2019. – Ч. 2. - Третя наук. практ. конф., Київ, 4 грудня 2019 року. - С. 15 - 21. URI: <https://repository.knuba.edu.ua/handle/987654321/3775>

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Губська О.А. Судова практика у спорах, пов'язаних з самовільним будівництвом .Будівельне право : проблеми теорії і практики: зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; редкол.: П. М. Куліков (голова) [та ін.]. – Київ ; Тернопіль : Економічна думка, 2017. – Перша наук. практ. конф., Київ, 3 листопада 2017 р. - С. 87 – 97. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7143/1/KONF_BUD_PRAVO.pdf

5. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

6. Постанова Верховного Суду від 10 квітня 2024 року, судова справа № 815/2311/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118305656>

7. Коваленко Н. Презентація: Огляд судової практики у сфері містобудування та архітектури. 2024. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_mistobud_2024.pdf

8. Коваленко Н. Презентація: Особливості розгляду справ у сфері містобудування та архітектурної діяльності. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_mistobud_dial.pdf

9. Постанова Верховного Суду від 30 березня 2023 року, судова справа № 580/303/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109943744>

10. Постанова Верховного Суду від 15 лютого 2023 року, судова справа № 640/16016/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108998006>

11. Постанова Верховного Суду від 25 липня 2023 року, судова справа № 160/6457/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112441912>

12. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2023 року, судова справа № 420/4540/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111663260>

13. Постанова Верховного Суду від 14 червня 2023 року, судова справа № 826/22842/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111663091>

14. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності № [2557-IX](#) від 06.09.2022. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72212

*Дорош В.І. аспірант Дослідницької служби
Верховної Ради України, Державний
університет інформаційно-комунікаційних
технологій, аспірант кафедри публічного
управління та адміністрування*

Правові засади запровадження системи військової юстиції в Україні

Проблема законодавчого забезпечення створення й ефективного функціонування в Україні повноцінної системи органів Військової юстиції набула особливої актуальності у зв'язку зі збройною агресією російської федерації. Складовими компонентами такої системи, з урахуванням досвіду держав-членів Північноатлантичного альянсу (НАТО), є військовий суд, військова поліція та військова прокуратура.

Незважаючи на певні особливості кожного вказаних органів, їх діяльність є взаємопов'язаною між собою, ґрунтується на однакових принципах і правових засадах, підпорядкована єдиній меті з питань здійснення належного правосуддя у військовій сфері, забезпечення правопорядку та дисципліни у збройних силах, а також зміцнення їх боєздатності й бойової (операційної) спроможності [1, с. 2].

Військові суди у такій системі здійснюють правосуддя у справах про відповідні військові кримінальні правопорушення й інші кримінальні правопорушення, що були вчинені військовослужбовцями.

Військова поліція є органом, що забезпечує правопорядок у збройних силах, здійснює оперативно-розшукову діяльність, виявлення, запобігання (превенцію), припинення військових кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, а також їх досудове розслідування.

Військова прокуратура, у свою чергу, здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, підслідних

військовій поліції, публічне обвинувачення у цих справах у суді, а також представлятиме інтереси держави у військовій сфері у суді у випадках, визначених законом.

Також варто зазначити, що досягнення названої мети неможливе без існування гарантованої безоплатної правової допомоги військовослужбовцям з обов'язковою участю адвоката у відповідних провадженнях (справах) задля захисту від обвинувачення та представництва прав військовослужбовців. Це дає підстави вважати таку допомогу теж частиною системи військової юстиції.

Саме тому формування системи військової юстиції має мати комплексний характер та здійснюватися сплановано й одночасно у всіх напрямках і з урахуванням усіх структурних елементів. Об'єктивною необхідністю правової регламентації формування системи військової юстиції обумовлена також істотним збільшенням, після повномасштабного вторгнення, чисельності Сил оборони України та, відповідно, збільшенням кількості правопорушень, що вчиняються, передусім кримінальних, а також, враховуючи максимальну специфіку галузі, потребою у високопрофесійних спеціалістах у сфері військового права, що водночас володіють спеціальними знаннями й навиками щодо військової служби та проведення бойових операцій.

Серед програмних документів, що визначають основні напрями реалізації воєнної політики та стратегічні цілі розвитку Сил оборони України, варто виділити Стратегічний оборонний бюлетень України [4]. Пунктом 5.7 якого передбачено реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію, а також здійснення заходів із розвитку спроможностей органів управління, слідчих підрозділів і підрозділів оперативно-розшукової діяльності Військової поліції щодо виконання завдань із підтримання правопорядку в системі Міністерства оборони України.

Проект Закону України «Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України» [3], метою якого є законодавче забезпечення головних напрямів загальнодержавної політики й організаційно-правових основ побудови та функціонування системи Військової юстиції України, у сучасних умовах має актуальне значення. Варто зазначити, що законопроект містить певні ризики, що можуть перешкодити його належній ефективній реалізації та досягненню визначеної у ньому мети. У законопроекті відсутній вичерпний перелік державних органів, військових формувань та інших суб'єктів, щодо яких має бути спрямована діяльність органів Військової юстиції з метою забезпечення у них законності та правопорядку.

Без достатніх на це правових підстав до державних органів, що складають систему Військової юстиції України, віднесено військову контррозвідку, що не відповідає вимогам законів України «Про контррозвідувальну діяльність» [2] та «Про Службу безпеки України» [5], оскільки контррозвідувальна діяльність становить спеціальний вид діяльності, який має специфічні ознаки, заходи та засоби здійснення, що суттєво відрізняють її від діяльності органів юстиції.

У законопроекті відсутні поняття, функції, повноваження та перелік «органів досудового розслідування державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України», що також запропоновано включити до складу системи Військової юстиції. Окрім того, не наведено основні функції та повноваження Військової поліції, що є неприйнятним для правового регулювання діяльності цього органу як основного елементу усієї системи Військової юстиції України.

З огляду на викладене, вбачається, що, за умов доопрацювання законопроекту з урахуванням висловлених зауважень, а також усунення наявних у ньому ризиків, він зможе відповідати завданню належного законодавчого забезпечення реформування системи Військової юстиції України.

Отже, можемо констатувати, що законодавче забезпечення запровадження системи Військової юстиції в Україні набуває особливої актуальності в умовах правового режиму воєнного стану та відсічі збройної агресії російської федерації.

Таким чином, Військову юстицію можна визначити як автономну єдину правову систему, дія якої розповсюджується на військовослужбовців, а в деяких випадках – на цивільних осіб, діяльність яких пов'язана зі збройними силами. Головною метою військової юстиції є здійснення правосуддя у військовій сфері, а також забезпечення військової дисципліни та правопорядку у збройних силах, сприяння їх належній боєздатності. В основі такої системи знаходиться сукупність органів державної влади, наділених військовою юрисдикцією, тобто повноваженнями щодо застосування загального та спеціального військового законодавства до військовослужбовців та в окремих випадках і до інших осіб.

Таким чином, на нашу думку, найбільш оптимальним способом врегулювання цього питання є, найперше, прийняття загальної Концепції й ухвалення базового, первинного закону, що регулював би питання створення та функціонування усієї системи Військової юстиції України. Його положеннями має бути передбачено мету, завдання, структуру системи, органи та установи, що входять до її складу, а також їх основні функції та повноваження.

Список літератури

1. Парламентське дослідження стосовно запровадження військової юстиції в Україні та щодо проекту Закону України «Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України». URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/nscur_defense/parliament_rs-nb/74564.html

2. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України № 374-IV від 26.12.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>

3. Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України : проект Закону України № 3П 10042 від 13.09.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42777>

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 17.09.2021 року № 473/2021

5. Про Службу безпеки України : Закон України № 2229-XII від 25.03.1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

Дутчак О. аспірант I року навчання кафедри публічного права, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,

Науковий керівник: П.С. Пацурківський доктор юридичних наук, професор кафедри публічного права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Зміна правової природи потреб України у публічних фінансових ресурсах в умовах воєнного стану

Постановка проблеми. Зазвичай державі постійно не вистачає публічних фінансових ресурсів на здійснення її невідкладних потреб. Це зумовлено тим, що публічні потреби у фінансових ресурсах зростають у геометричній прогресії, а можливості їх задоволення – тільки в арифметичній прогресії. Проте за надзвичайних умов, коли постає пряма загроза існуванню нації і держави, кардинально змінюється характер самої геометричної прогресії зростання публічних потреб. Вона набуває екзистенційного характеру, тобто, такою, якщо її не задовільнити, та потенційна загроза життю нації і держави може трансформуватися в катастрофічну реальність. Саме такий виклик постав перед Україною із переростанням гібридної російсько-української війни, що тривала із березня 2014 р. по 21 лютого 2022 р. включно, у повномасштабну війну.

Метою дослідження є стислий виклад причин, які у вирішальній мірі вплинули на зміну правової природи потреб України в публічних фінансових ресурсах в умовах воєнного стану.

Основним **методом пізнання** нами обрано феноменологічний аналіз.

Виклад **основних результатів дослідження.** Найбільші якісні зміни в характері державних потреб у зв'язку з переходом гібридної російсько-української війни в повномасштабну сталися на самому початку (в точці біфуркації) вищезазначеної війни. Зважену і об'єктивну оцінку цим змінам, на нашу думку, надали ще у перші місяці другого етапу війни у їх спеціальному дослідженні публічних фінансів України цього періоду П.Пацурківський і Р.Гаврилук. Вони, зокрема, зазначили, що «ці зміни, загалом, не порушили парадигмальних засад функціонування публічних фінансів, водночас вийшли далеко за межі звичайного вдосконалення їх правового режиму і зачепили чимало істотних властивостей цих фінансів» [1, С. 15]. Як засвідчив історичний досвід, вжиті Україною попередньо заходи, в тім числі й у сфері нарощування податкових надходжень і зростання прямого фінансування обороноздатності країни, виявилися недостатніми для запобігання повномасштабній російській агресії.

Особливо важливе світоглядне та методологічне значення має характеристика вищезазначеними авторами кількісних змін, які сталися напередодні повномасштабної російсько-української війни в прямому фінансуванні державою видатків на оборону країни як таких, що вони «не порушили парадигмальних засад функціонування публічних фінансів». Ця характеристика стала для нас точкою опори, щоб переконливо продемонструвати явище *парадигмального стрибка* (феномен переходу у нову парадигмальну якість) оборонних потреб України в публічних фінансах.

Де-юре це сталося в період, починаючи з 24.02.2022р., коли повномасштабна агресія росії проти України кардинально змінила ієрархію усіх публічних та приватних потреб українців, джерела і умови їх задоволення. Найпріоритетнішою для кожного українця, Українського народу в цілому та передусім для Української держави серед усіх публічних потреб з цього моменту вітчизняної історії стала невідкладна потреба забезпечення їм усім реальної безпеки, права на гідність і життя.

Ключовою особливістю цієї безпекової потреби стало те, що вона набула абсолютного екзистенційного характеру, не підлягає відтермінуванню в її вирішенні або її поетапному задоволенню частинами. Потреба забезпечення

безпеки кожному із цих суб'єктів стала визначальним критерієм правомірності використання Україною загалом, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами публічних фінансових ресурсів, передусім коштів Державного бюджету України, та екстраординарного наповнення його.

Правомірність акумулювання та витрачання публічних фінансових ресурсів стала сенсом фінансової діяльності держави ще й тому, що війна посилила потребу в зростанні обсягів цих ресурсів в геометричній прогресії, а повернення його до арифметичної прогресії у цій сфері став породжувати настільки негативні наслідки в українському соціумі, що вони стали порівнянні хіба що з вибухами надпотужних ворожих ракет або авіабомб. Уже практика перших місяців повномасштабної агресії засвідчила, що лише прямі військові потреби ЗСУ зросли до астрономічних розмірів. Як зазначають П.Пацурківський та Р.Гаврилюк, за даними Міністерства фінансів України лише на ведення прямих військових дій Україна стала витратити з початку повномасштабної війни щомісяця понад 280 млрд. грн. [1, С. 12].

Це майже у 13 разів більше, ніж обсяг річних військових видатків за скорегованим Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік»» [2; 3; 4]. З того часу дотепер інтенсивність боїв ЗСУ з агресором не зменшується, як і фінансування Україною своєї обороноздатності. Якщо екстраполювати щомісячні військові видатки України на ведення прямих військових дій з агресором, то вони досягли лише до кінця 2022 р. суми в понад 2 трильйони 800 млрд. грн. У 2023 р., за даними американського Інституту вивчення війни, Україною було витрачено на ведення бойових дій проти агресора із власних надходжень фінансових ресурсів суму, еквівалентну 65 млрд. дол. США, а за рахунок прямої військової допомоги партнерів у формі боєприпасів, зброї, техніки ще 35 млрд. дол. США, всього 100 млрд. дол. США, що дорівнює 91 % від аналогічних витрат росії за цей же час. Саме це і є одним із сутнісних проявів парадигмального стрибка в обсягах публічного фінансування видатків України на оборону – воно зросло на порядки. Екзистенційна потреба в цих видатках вимагає такого ж парадигмального стрибка й в акумуляції публічних фінансових ресурсів.

Такі надзвичайні видатки публічних фінансових ресурсів на оборону України поглинули всі надходження її Державного бюджету із традиційних джерел. Вищезазначений обсяг видатків держави на війну з агресором зумовлений тим, що агресор, як підраховували П.Пацурківський та Р.Гаврилюк на основі офіційних російських джерел, потратив за 16 передвоєнних років на підготовку до війни 35 трильйонів 308,7 млрд. рублів. Нерідко росія витрачала на ці цілі впродовж року біля чверті і навіть більше однієї четвертої свого національного доходу [1, С. 12]. Сукупні витрати росії на фінансування війни проти України в 2024 р., як зазначають експерти, стали ще більшими.

Вищезазначені та інші парадигмальні виклики фінансуванню Україною її безпекових потреб переконують в їх кардинальній відмінності від довоєнних викликів і навіть викликів першого періоду російсько-української війни (до її переростання в повномасштабну). З цього моменту потреби фінансування всіх безпекових викликів функціонуванню Української держави зросли кардинально, у геометричній прогресії, що створило насправді парадигмально нову безпекову ситуацію. А можливості акумулювання публічних фінансових ресурсів України із традиційних джерел відповідно скоротилися. Хоча б часткове неврахування цих нових потреб або їх хибне розуміння й врахування від початку повномасштабної війни продовжує загрожувати Україні втратою державного суверенітету й геноцидом Українського народу. Ніколи раніше в українській історії ціна

безперебійного функціонування публічних фінансів держави ще не набувала такого значення, яким воно стало наразі. Саме цим у вирішальній мірі й зумовлено необхідність переходу України до воєнної парадигми податкового права. Вона має своєю метою його глибоку якісну перебудову згідно із новими цілями та умовами діяльності держави.

Висновки. Отже, парадигмальний характер змін у фінансуванні Україною її воєнних видатків під час повномасштабної російсько-української війни, потреби їх забезпечення за рахунок головним чином податкових надходжень зумовлений такими чинниками: 1) на цілі порядки більшими у порівнянні з довоєнними стали обсяги цих потреб та видатків; 2) потреба в астрономічних видатках на оборону України стала перманентною, системною аж до завершення цієї війни; 3) перестала існувати пряма залежність між потребою фінансування оборони країни, оскільки вона набула якостей екзистенційної, та наявністю реальних можливостей України забезпечувати її традиційними засобами. Одночасна наявність і взаємозумовленість наведених чинників являють собою найвагомішу групу прямих передумов і причин запровадження воєнної парадигми податкового права в Україні.

Список літератури

1. Петро Пацурківський, Руслана Гаврилюк. Війна росії проти України та вітчизняні публічні фінанси. Право України. 2022 . №3. 9-26.

2. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік». Закон України від 23.02.2022 № 2099-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2099-20#n2>

3. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік». Закон України від 15.03.2022 № 2135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-20#n2>

Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік». Закон України від 21.04.2022 № 2218-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2218-20#n5>

Єросова А. аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів та природокористування України

Взаємозв'язок судової реформи та європейської інтеграції в Україні

Інтеграція до європейського співтовариства є стратегічним курсом України. Європейський вибір нашої держави відкриває нові перспективи співробітництва з розвиненими країнами, економічного розвитку, соціального та інтелектуального прогресу. Євроінтеграція для України – це шлях залучення іноземних інвестицій, модернізаційного та інноваційного розвитку економіки підвищення конкурентоздатності національного товаровиробника, вихід на внутрішній ринок Європейського Союзу [1].

Дефініція “європейська інтеграція” передбачає своєрідний процес адаптації держав-членів до єдиної спільно напрацьованої практики, яка може по-різному відобразитися в суспільному житті кожної з таких держав.

Передумовами вступу до Європейського Союзу - є створення демократичних основ для функціонування і подальшого розвитку громадянського суспільства

державою-претендентом, формування та впровадження принципів правової держави, реформування нормативно-правової та інституційної складових національної правової системи.

Найважливішим індикатором правової держави є незалежність та неупередженість судової гілки влади. Адже яким би досконалим не було законодавство, якщо не має механізму дотримання тих прав і обов'язків, що в ньому передбачені, то норми такого законодавства перетворюються на декларативні. В Україні питання судової реформи є надважливим, враховуючи те, що частка населення країни, яка вірить в можливість відстоювання власних прав та інтересів у суді є мізерною, а кількість ухвалених неправосудних рішень є надзвичайно великою [2].

У зв'язку з визначенням Україною стратегічної мети – інтеграції до Європейського Союзу, включаючи можливість та необхідність майбутнього членства в цьому міжнародному об'єднанні, важливим завданням є приведення вітчизняного законодавства у відповідність до права Європейського Союзу, що зумовлює реформування правової системи України в цілому. Цей процес, серед іншого, передбачає повномасштабне реформування судової системи України на основі принципів та стандартів, що утвердилися на загальноєвропейському рівні на основі сучасного демократичного міжнародного права в результаті діяльності європейських регіональних міжнародних організацій.

Судова реформа, яка серед умов Європейського Союзу є найбільш комплексною і амбітною, є саме тим полем, де Україна повинна показати відчутний прогрес. В ній зацікавлені не лише європейські посадовці, а й насамперед суспільство і український бізнес. Тільки в державі зі справедливим судом можна очікувати як на захист місцевого бізнесу, так і на іноземні інвестиції для відбудови та розвитку, щоб стримувати агресора від майбутніх зазіхань.

В підсумку, слід зауважити, що незважаючи на відчутний вплив та взаємозалежність кожних нових перетворень в судовій системі України від змін політичного вектору, оголошений ще у 1994 році курс України до європейського простору відображається, в тому числі, в реформуванні судової системи, що відбувається постійно. Найкращі судові практики Європейського Союзу все частіше з'являються в положеннях нормативно-правових актів у сфері судочинства та правосуддя. А надання Україні у 2022 році статусу кандидата в держави-члена Європейського Союзу вимагає, щоб взаємозв'язок України та Європейського Союзу був конкретно відображеним у судовій системі, що має бути незалежною, некорумпованою та складатися з найбільш фахових професійних суддів.

Список літератури

1. Дорогіх О. М. Правові засади європейської інтеграції України. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 20 березня 2020 року. Велико-Тирново, Болгарія: ACCESS PRESS, 2020. С. 54-63. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezy_Bolgaria_03.20/Tezy_Bolgaria_03.20_10.pdf
2. Когут Д. Перспективи подальшого реформування судової системи України. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 186–191.

Зетко Б. магістр права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича
Науковий керівник: Ковбас І.В. доктор юридичних наук, доцент кафедри публічного права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Онлайн – медіація: проблеми реалізації та питання доцільності

Різного характеру спори та суперечки є невід'ємною частиною суспільства. А завдання держави – створити умови для вирішення конфліктів і захисту охоронюваних законом прав та інтересів людей. Національний та міжнародний досвід показує, що запровадження альтернативних процедур вирішення спорів паралельно із судовою є найефективнішою передумовою вирішення судових спорів та спорів.

Медіація є поширеним методом вирішення спорів за кордоном і базується на правовому рівні. Це пояснюється тим, що медіація має багато переваг і є прямим методом запобігання судового втручання та підтримки відносин між сторонами спору. В Україні медіація ще не набула широкого поширення по всій державі через перешкоди для медіації. Тому цей спосіб вирішення відносин не є поширеним і неефективним [1, с. 276].

Якщо звернутися до законодавства України, то п.4 ч.1 ст.1 Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 року № 1875-IX визначає, що «медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [2].

У сьогоднішній ситуації, з довгостроковим карантинном для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), та в умовах військової агресії Російської Федерації, необхідні методи спілкування, а навчання стає все більш популярним і актуальним. Серед них онлайн-лекції, вебінари, чат-конференції та онлайн-зустрічі. Медіація не є винятком.

Необхідно враховувати, що людям легше вирішувати спори, не дивлячись один до одного, тому наразі доцільним є розглядати інститут медіації з дистанційної точки зору.

Важливим аспектом запровадження онлайн – медіації є затвердженні рішенням правління ГО «НАМУ» Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації. Так, зі змісту цих Рекомендацій вбачається, що «онлайн-медіація - це спосіб вирішення спорів між сторонами конфлікту за допомогою третьої нейтральної сторони - медіатора, спрямований на пошук рішень, що відображають інтереси кожної сторони, в процесі проведення переговорів у онлайн-режимі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дистанційної синхронної (одночасної) та/чи асинхронної (неодночасної) комунікації» [3].

Так, сама концепція вирішення суперечок онлайн, не нова, вона з'явилася наприкінці 90-х років, з розповсюдженням використання Інтернету.

Найпоширенішим визначенням посередництва як такого є метод ADR, де А - неупереджена особа (медіатор) допомагає сторонам досягти незалежного рішення у їх спорі. У Європейському Союзі медіація (принаймні для транскордонних випадків) визначається як «структурований процес, незалежно від назви чи посилання, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються

самостійно, на добровільній основі, дійти згоди про врегулювання їхнього спору за допомогою медіатора» [4].

Не залежно від того, як закріплено поняття «медіації» у різних країнах, можемо сказати, що зрештою, медіація є ефективним способом вирішення суперечок, оскільки вона допомагає оперативно вирішувати проблеми та послаблювати тиск на суди.

Отже, як онлайн – медіація пов'язана з класичною медіацією і які має особливості? Перш за все, онлайн – медіація розглядається як невід'ємна частина ODR (Online Dispute Resolution - вирішення суперечок онлайн). Найбільш розповсюдженим проявом онлайн – медіації спочатку були споживчі спори, які виникали на онлайн – торгових площадках, як правило, з питань несплати покупцем за товар та скарг на отримані товари (щодо їх невідповідності опису на сайті, якості тощо).

У подальшому, запровадження онлайн – медіації відбувалось у інших сферах суспільного життя: сімейних спорах, комерційних (між підприємствами), трудових, тощо.

Варто відмітити, що проведення медіації дистанційно має як свої переваги так і недоліки. Вважаємо актуальним є дослідження та порівняння цих чинників. Переваги «класичної» медіації (тобто проведення її оффлайн) відомі дуже добре, зокрема це: конфіденційність процедури, економія часу та коштів, контроль сторін над процесом, гнучкість та передбачуваність, тощо.

Що ж стосується онлайн медіації. Перша перевага онлайн медіації полягає в тому, що її можна проводити незалежно від місцезнаходження сторін. Ця перевага особливо очевидна при вирішенні міжнародних суперечок, коли сторони знаходяться далеко одна від одної і дуже складно проводити зустрічі оффлайн.

Друга перевага дистанційної медіації – це економія фінансових ресурсів. Так, у цій формі медіації сторонам не потрібно витратити гроші, наприклад, на квитки, проживання в готелі та організацію цієї конференції. Крім того, кожен учасник медіації може брати участь незалежно від місця проведення медіації. Сам судовий розгляд завжди можна провести у зручний для всіх час, незалежно від різниці в часі, графіку роботи тощо. Слід зазначити, що це економія не лише для сторін спору, а й для медіатора. Так, немає необхідності орендувати офіс і нести пов'язані з цим витрати. Натомість він може нести витрати на спеціалізоване програмне забезпечення, ліцензії, захист даних і хмарне зберігання, але ці витрати є одноразовими для всієї його діяльності та можуть бути використані в суперечках.

Третьою перевагою дистанційної медіації є те, що медіатор може пропонувати свої послуги не обмежуючись місцем свого проживання, і навіть країною проживання. З ноутбуком, як основним інструментом немає географічних обмежень для пропозиції відповідних послуг. Наразі, у зв'язку із розвиток медіації та все більшим її впровадженням у суспільство, ринок медіаторів досить конкурентний, і можливість надавати такі послуги онлайн може відіграти значну роль. Також, дана перевага є плюсом і для сторін спору, адже вони можуть обирати будь-якого медіатора, орієнтуючись не тільки на його місце проживання, а й на досвід та успішні практики. Адже ринок медіаторів за місцем їх проживання може пропонувати послуги низької якості або взагалі не пропонувати їх. Інтернет, однак, дозволяє знайти спеціаліста на іншому кінці світу.

Онлайн-медіація також має перевагу у зменшенні стресу для сторін, оскільки вона не передбачає особистих зустрічей і дозволяє сторонам контролювати свої емоції, що призводить до швидкого та точного вирішення спору. Крім того,

зарубіжні дослідження показали, що люди, які користуються онлайн-посередництвом, більш спокійні, менш ворожі та впевненіші у своїх суперечках і вирішенні суперечок, ніж ті, хто бере участь у очній медіації [5, с.434].

Отже, на сьогодні, очевидним є те, що Інтернет є невід'ємною частиною нашого життя, і все більшої популярності набувають онлайн послуги. Медіація в свою чергу, як спосіб вирішення спорів є необхідною складовою сучасного, цивільного світу. Беззаперечно, коли виникало таке явище як медіація, не передбачалось проведення її у дистанційному форматі, з огляду на психологічні аспекти, та деякі інші. Однак, на сьогодні, заперечувати доцільність поєднання цих двох сфер неможливо. Звісно, що запровадження онлайн – медіації потребує певного часу, розробки нових нормативно – правових актів, здатності медіаторів змінити свою тактику та навчитися новим навичкам, які гарантують якість і успіх процедури. Всі ці фактори можуть слугувати як аргументи на користь не доцільності запровадження медіації. З іншого боку, ті, хто готовий розвиватися, вчитися та іноді випробовувати нові методики, має змогу реалізувати себе на нову ринку, зайняти свою нішу одним із перших, і коли онлайн – медіація стане чимось стабільним в суспільстві, ці особи вже будуть мати великий досвід її проведення.

Підсумовуючи, можна сказати, що розвиток онлайн-медіації, враховуючи назрілі вимоги економічного та соціального життя в Україні та досвід інших країн, не тільки можливий, але й об'єктивно вкрай необхідний, щоб у нашій країні існував сучасний порядок вирішення спорів. Усвідомлення тенденцій сучасного права, пов'язаних із необхідністю швидкого вирішення спорів шляхом запровадження альтернативних систем вирішення спорів, швидкого впровадження та використання методів онлайн-комунікації між учасниками спору та розвитку альтернативних форм в умовах корона вірусу, інших інфекційних захворювань і воєнного стану.

Список літератури

1. Гаврилішин А. П. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів. *Науковий Вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 5. Т. 1. С. 275–278.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
3. Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн - медіації: рек. від 10.11.2021 р. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-pyeeekashchkl/>
4. Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про певні аспекти медіації в цивільних і комерційних справах (Директива ЄС про медіацію). ОВ L 136, 24.05.2008. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf>
5. Чайка А.В. Е-медіація: перспективи та виклики в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 7(13). 2023. С. 433 – 441

Кейван С. студентка 3 курсу юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича
Науковий керівник: Бзова Л.Г. доктор філософії права, асистентка кафедри процесуального права ЧНУ національного університету імені Юрія Федьковича

Rolul standardelor juridice Europene în asigurarea drepturilor omului în domeniul justiției penale

Politica și acțiunea Uniunii Europene în domeniul drepturilor omului au două dimensiuni principale. Una vizează protejarea drepturilor fundamentale ale omului pentru cetățenii UE, cealaltă implică promovarea drepturilor omului peste tot în lume. Instituțiile naționale pentru apărarea drepturilor omului reprezintă o parte vitală a sistemului de protecție a drepturilor omului existent la nivelul unei țări. Prin eforturile lor de sensibilizare, consiliere, monitorizare și responsabilizare a autorităților, aceste instituții au un rol central în depășirea marilor provocări legate de drepturile omului din zilele noastre, abordând atât preocupări persistente, precum cele referitoare la discriminare și inegalitate, cât și chestiuni noi, cum ar fi implicațiile inteligenței artificiale asupra acestor drepturi.

Instituțiile naționale pentru apărarea drepturilor omului au adesea mandate ample, acoperind numeroase domenii ale dreptului UE în care se aplică declarația Uniunii Europene cu privire la drepturile omului, și anume Carta drepturilor fundamentale. Printre acestea se numără monitorizarea drepturilor fundamentale, tratarea plângerilor, investigarea încălcărilor drepturilor, consilierea factorilor de decizie, precum și menținerea legăturii cu alte organisme din domeniul drepturilor de la nivel național și internațional [1].

Constituția Ucrainei, adoptată la 28 iunie 1996, stipulează că drepturile și libertățile omului și garanțiile acestora determină conținutul și direcția activităților statului. Statul este răspunzător pentru activitățile sale în fața individului. Afirmarea și asigurarea drepturilor și libertăților omului este principala datorie a statului [2].

Nivelul de dezvoltare democratică a oricărui stat și mediu social este evaluat prin situația din domeniul drepturilor și libertăților omului și implementarea practică a acestora. Stadiul actual de dezvoltare a societății ucrainene este marcat de schimbări radicale în toate sferele vieții sale, ceea ce necesită ca statul să protejeze în mod eficient drepturile și interesele legitime de ingerințele criminale. Având în vedere acest lucru, combaterea criminalității este una dintre principalele funcții ale statului.

În ultimii ani, criminalitatea a devenit un fenomen global din cauza diverselor evoluții din lume, inclusiv crizele economice, instabilitatea politică și eforturile ineficiente de prevenire. Infrațiuni precum terorismul internațional, criminalitatea organizată, migrația ilegală și traficul de persoane reprezintă o amenințare nu numai pentru statele individuale, ci și pentru întreaga omenire. Combaterea unor astfel de infrațiuni necesită o aplicare eficientă a legii, o activitate activă a instituțiilor de stat și cooperare internațională.

Agențiile de justiție penală joacă un rol esențial în combaterea criminalității, asigurându-se că infracțiunile sunt detectate și investigate, că legea este aplicată în mod corespunzător și că autorii sunt pedepsiți în mod echitabil. În Ucraina, reforma justiției penale necesită o abordare coerentă și adaptarea legislației la standardele europene, inclusiv la recomandările Consiliului European. În contextul globalizării, este important să se cunoască în profunzime nu numai legislația națională, ci și legislația penală a altor țări.

În plus, ținând cont de cadrul de reglementare și de principiile dreptului Uniunii Europene, este important de remarcat impactul acestora asupra proceselor politice și juridice din țările UE. Aceste principii includ principiul responsabilității, proporționalitatea, protecția așteptărilor legitime și interzicerea dublei incriminări, care sunt importante pentru dezvoltarea justiției penale și a sistemului juridic în general.

Ca parte a eforturilor sale de integrare în comunitatea globală, statul ucrainean implementează în mod activ prevederile tratatelor internaționale, lupta împotriva corupției fiind un domeniu deosebit de important. Încă din 2006, Ucraina a ratificat Convenția ONU împotriva corupției [3]. În conformitate cu această convenție, fiecare stat parte este obligat să se asigure că există organisme specializate sau persoane responsabile pentru combaterea corupției, oferindu-le autonomia și resursele necesare pentru a-și îndeplini eficient funcțiile.

De asemenea, Ucraina cooperează în mod activ cu organizațiile internaționale implicate în prevenirea și combaterea corupției. În special, din 2006, Ucraina este membră a Grupului de state împotriva corupției (GRECO), care obligă țara să evalueze punerea în aplicare a standardelor internaționale anticorupție. Cooperarea cu Organizația pentru Dezvoltare Economică și Socială (OCDE) este, de asemenea, importantă.

Una dintre principalele recomandări ale organizațiilor internaționale pentru Ucraina este de a concentra competențele de aplicare a legii în lupta împotriva corupției și de a crea un organism național anticorupție care să dispună de resursele și independența necesare pentru a funcționa în mod eficient. Din acest motiv, Biroul Național Anticorupție al Ucrainei joacă un rol-cheie în lupta împotriva corupției în Ucraina, deoarece este o agenție independentă înființată în conformitate cu legea și are competențe speciale de investigare a infracțiunilor de corupție, inclusiv a celor comise de funcționari de rang înalt care amenință securitatea națională.

Legea ucraineană „Cu privire la Biroul Național Anticorupție al Ucrainei” a modificat legislația penală prin definirea unei liste clare de infracțiuni de corupție și prin stabilirea faptului că o persoană condamnată pentru o infracțiune de corupție nu poate fi eliberată din pedeapsa cu suspendare condiționată. Acest lucru contribuie la consolidarea responsabilității pentru infracțiunile de corupție [4].

În plus, legislația ucraineană ia în considerare standardele internaționale de protecție a drepturilor omului și a drepturilor civile: Ucraina a aderat la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (denumită în continuare „Convenția”) [5], care obligă țara să recunoască jurisdicția Curții Europene a Drepturilor Omului și să respecte hotărârile acesteia.

Având în vedere dispozițiile Convenției, judecătorii de instrucție sunt obligați să răspundă la orice acuzații de violență împotriva persoanelor în timpul reținerii sau arestării de către autorități. Examinarea medico-legală imediată și respectarea altor proceduri procedurale sunt esențiale pentru a asigura respectarea drepturilor omului și pentru a preveni eventualele încălcări ale legii. În plus, Convenția dă dreptul oricărei persoane care este arestată sau reținută să fie informată cu privire la motivele arestării sau reținerii sale și să aibă posibilitatea de a contesta legalitatea reținerii sale. Articolul 5 din Convenție conferă persoanelor private de libertate dreptul de a iniția proceduri pentru a verifica legalitatea detenției lor și de a obține despăgubiri în caz de încălcare. În caz de necesitate urgentă, o persoană poate fi reținută pentru 72 de ore până la pronunțarea unei hotărâri judecătorești, dar persoanele reținute trebuie să fie informate imediat cu privire la motivele reținerii, la drepturile lor și la posibilitatea de a se apăra, și au dreptul de a contesta reținerea în instanță și de a-și anunța rudele.

„Adoptarea unui nou Cod de procedură penală al Ucrainei care să respecte standardele democratice moderne este una dintre condițiile pentru aderarea Ucrainei la Consiliul European. Ucraina și-a îndeplinit această obligație la 13 aprilie 2012, când codul a fost adoptat de Verkhovna Rada a Ucrainei” [6]. Această lege, care se bazează pe experiența europeană, inclusiv pe jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, a introdus schimbări semnificative în multe aspecte ale procesului penal. Împreună cu

adoptarea noii legi de procedură penală, Ucraina și-a stabilit sarcina de a reforma sistemul de urmărire penală și de justiție penală ca fiind una dintre prioritățile în îndeplinirea obligațiilor sale față de Consiliul Europei. Această reformă este un pas dificil, dar important în adaptarea legislației ucrainene la standardele europene, deoarece nivelul de încredere publică în agențiile de aplicare a legii din Ucraina este în criză.

Standardele europene pentru asigurarea drepturilor și libertăților omului în domeniul justiției penale în condiții moderne au caracteristici civilizaționale, istorice și juridice. Particularitățile civilizaționale reprezintă fundamentul civilizației europene și al funcționării comunității europene. Particularitățile istorice se manifestă prin faptul că au influențat în mod semnificativ geneza dreptului procesual penal și continuă să modeleze conceptul acestuia. Particularitățile juridice se exprimă prin faptul că terminologia, conținutul, forma și sarcinile procedurii penale se bazează pe ideile și valorile definite de doctrina juridică europeană.

Astfel, se poate concluziona că, în pofida măsurilor legislative luate în Ucraina, există numeroase probleme legate de punerea în practică a anumitor prevederi ale legislației. Eforturile de soluționare a acestor probleme și de îmbunătățire a sistemului judiciar ar trebui să fie consolidate pentru a se asigura că justiția este accesibilă tuturor cetățenilor ucraineni.

Literatura

1. Instituții naționale pentru apărarea drepturilor omului puternice și eficiente: provocări, practici promițătoare și oportunități - Rezumat. URL: <https://fra.europa.eu/ro/publication/2021/institutii-nationale-pentru-apararea-drepturilor-omului-puternice-si-eficace> (accesat la 14.05.2024)

2. Constituția Ucrainei // Buletinul Radei Supreme al Ucrainei. 1996 - nr. 30. - p. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.05.2024).

3. Convenția Națiunilor Unite împotriva corupției (ukr/russ): Convenția Organizației Națiunilor Unite. Convenția Națiunilor Unite din 31.10.2003: începând cu 18 octombrie 2006. 2006 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (accesat la 14.05.2024).

4. Cu privire la Biroul Național Anticorupție al Ucrainei: Legea Ucrainei din 14.10.2014 nr. 1698-VII: începând cu 10 decembrie. 2023 p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (accesat la 14.05.2024).

5. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale: Convenția Consiliului Europei din 04.11.1950: începând cu 1 august. 2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (accesat la 14.05.2024).

6. Activități ale organelor afacerilor interne din Ucraina în vederea sensibilizării publicului cu privire la drepturile participanților la procedurile penale în temeiul Codului de procedură penală al Ucrainei: Rezoluția din 20.09.2013. 2013 p., № 43.

Коваль В. здобувач кафедри адміністративного та конституційного права Запорізького національного університету

Адміністративно-правове регулювання надання електронних адміністративних послуг

Дослідження адміністративно-правового регулювання доступу до електронних адміністративних послуг є однією з важливих умов євроінтеграції України,

реформування законодавства України у сфері публічного адміністрування, ефективного функціонування інститутів публічної влади в Україні [4, с. 97-101].

Наведене зумовлює актуальність дослідження проблеми надання електронних адміністративних послуг з урахуванням досвіду зарубіжних країн (перш за все країн-членів ЄС), що сприятиме підвищенню якості надання адміністративних послуг населенню та адаптації українського законодавства до законодавства ЄС [7, с. 135-138]. Створення належного правового забезпечення надання адміністративних послуг приватним особам за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій є надзвичайно актуальним в сучасних умовах [9, с. 559-562].

Вважаємо, що потенціал реформ системи публічного адміністрування може бути реалізований лише за умови вдосконалення системи організації надання адміністративних послуг. Як наслідок дослідження проблематики адміністративно-правового регулювання доступу до електронних адміністративних послуг є важливою проблематикою науки адміністративного права.

Надання адміністративних послуг це питання, що втілює в собі базові принципи публічного адміністрування, що мають безпосередній вплив на процеси суспільного розвитку та його стабільного функціонування [6, с. 127-142].

У сфері адміністративних правовідносин надання послуг посідає особливе місце в системі публічного адміністрування, оскільки створення зручних і доступних умов для отримання приватними особами адміністративних послуг є однією з головних задач, що має вирішуватися органами державної влади та місцевого самоврядування. Адже саме за якістю послуг кожен особа оцінює турботу влади про нього. Реалізація цієї задачі особливо актуальна для України, де система надання адміністративних послуг тривалий час була непрозорою, нераціональною та такою, що не враховувала інтереси приватних осіб [12, с. 129-136].

Адміністративну послугу в науці адміністративного права визначають як діяльність інституту публічного адміністрування, спрямовану на юридичне оформлення умов, визначених законодавством необхідними для забезпечення належної реалізації суб'єктивних прав, охоронюваних законом інтересів і виконання обов'язків приватних осіб, що здійснюється за зверненням цих осіб і офіційним результатом якої є адміністративний (індивідуальний) акт відповідного органу [6, с. 127-138].

Надання адміністративної послуги є публічно-службовою діяльністю інститутів публічного адміністрування, що спрямована на забезпечення (шляхом юридичного оформлення) умов, необхідних для реалізації суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи, яка здійснюється за заявою цієї особи.

Аналізуючи законодавство щодо надання адміністративних послуг, слід зазначити, що якісні зміни у сфері публічного адміністрування неможливі без нормативного закріплення конкретних вимог до адміністративних послуг, результатом якого має стати підвищення якості таких послуг.

Застосування інформаційних технологій здатне піднести на новий, якісно кращий рівень надання адміністративних послуг. Використання зазначених технологій для отримання адміністративних послуг дозволило досягти їх високої якості. Перевагами електронних адміністративних послуг є можливість забезпечення доступу до актуальної інформації про адміністративні послуги, швидкість та зручність для суб'єктів звернення, відсутністю необхідності спілкування особи, яка звертається за адміністративною послугою з представником публічної адміністрації, що дозволило знизити численні корупційні ризики [5 с. 46-51; 9, с. 559-562].

Впровадження інституту адміністративних послуг пов'язується із прийняттям Концепції адміністративної реформи, яка передбачила, що «виконавча влада, реалізуючи призначення демократичної, соціальної правової держави, створює умови для реалізації прав і свобод громадян, а також надання їм широкого кола державних, в тому числі управлінських, послуг» . Дана концепція не передбачала надання адміністративних послуг в електронній формі.

Запровадження інституту електронних адміністративних послуг тривалий час було одним з пріоритетних завдань реформування системи адміністративних послуг, що здійснювалося в рамках реалізації в Україні сервісного підходу в публічному адмініструванні, який в свою чергу передбачав розвиток форм, методів і технологій публічного адміністрування, спрямованих на підвищення якості адміністративних послуг [2, с. 76-79; 10, с. 195-202; 6, с. 127-142; 11, с. 151-157].

З моменту прийняття Закону України «Про адміністративні послуги» минуло майже 12 років, а сфера надання адміністративних послуг в електронній формі все ще має деякі проблемні моменти правового, організаційного та матеріально-технічного спрямування [11, с. 151-157], які і в тому числі є предметом нашого дослідження.

Поняття «адміністративних послуг» є добре вивченим в адміністративно-правовій науці. Водночас, для адекватного розуміння природи «адміністративних послуг в електронній формі» (далі – «електронна адміністративна послуга») необхідне чітке розуміння поняття «електронна послуга» (яке на нашу думку є значно менш дослідженим).

Згідно Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» електронна публічна послуга – це послуга, що надається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, у тому числі адміністративна послуга (у тому числі в автоматичному режимі), яка надається з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем на підставі заяви (звернення, запиту), поданої в електронній формі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем (у тому числі з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг), або без подання такої заяви (звернення, запиту) [1].

Полярна В.Л. та Рябець В.В. визначають електронні послуги як послуги, що надаються за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, дозволяють реорганізувати роботу органів публічної влади та досягати нової якості адміністрування, дотримуючись регламентів обслуговування бізнесу та суспільства, підвищують результативність прийнятих рішень [8].

Тищенко І.О. виділяє особливі ознаки електронних послуг, які дозволяють говорити про їхню відмінність від інших видів публічних послуг, а саме: 1) - надаються від імені держави інститутами публічною адміністрацією з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; 2) - неможливість отримати послугу без використання інформаційно-комунікаційних технологій; 3) - мають за мету покращення процедури реалізації прав та виконання обов'язків; 4) - наявність спеціального правового регулювання порядку надання електронної послуги; 5) - відсутність особистого контакту між особою та адміністратором адміністративних послуг [12, с. 129-136].

Отже, адміністративні послуги належать до групи інформаційних послуг і є одностороннім обов'язком влади. Це припускає забезпечення їх відповідності до таких вимог, як повнота, достовірність, актуальність, своєчасність, несуперечливість, рівень захищеності інформаційних ресурсів і збалансованість цих показників, можливість вільного доступу до цих ресурсів що характеризує якість інформаційних послуг.

Електронною ж адміністративною послугою є послуга, яка нормативно закріплена, надається в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем органами державної влади, місцевого самоврядування, іншими суб'єктами надання адміністративних послуг.

Список літератури

1. Закон України від 15 липня 2021 року № 1689-IX «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг». Урядовий кур'єр від 14.08.2021. № 157.
2. Джига Т. Впровадження електронних адміністративних послуг в Україні: проблеми і перспективи. Актуальні проблеми державного управління. 2015. Вип. 2. С. 76-79.
3. Іванчук А.О. Перспективи реалізації системи електронних адміністративних послуг в Україні. Приватне та публічне право. 2017. № 3. С. 101-105.
4. Ільницький М. П. Адміністративно-правове забезпечення доступу до адміністративних послуг у рамках електронного урядування в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 6. С. 97-101.
5. Кожушко О.О. Проблеми та перспективи розвитку електронних адміністративних послуг в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2021. Вип. 51. С. 46-51.
6. Коцюба К.М. Нормативно-правове регулювання системи надання адміністративних послуг в Україні у контексті становлення та розвитку електронної взаємодії органів виконавчої влади. Науковий вісник: державне управління. 2022. № 2. С. 127-142.
7. Михайлюк Я. Надання адміністративних послуг в електронній формі: сучасний стан і перспективи розвитку. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 135-138.
8. Полярна В.Л., Рябець В.В. Європейські практики надання електронних послуг в правоохоронній діяльності та перспективи їх впровадження в Україні. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2017/12/naukovo-doslidna-robota-studentiv-gyabets.pdf> (дата звернення: 21.05.2024).
9. Репецька М.О. Правове забезпечення надання адміністративних послуг в електронній формі: проблемні аспекти. Молодий вчений. 2017. № 3. С. 559-562.
10. Сливка М. Правове регулювання надання електронних адміністративних послуг. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 8, № 3. С. 195-202.
11. Соломко Ю.І. Надання адміністративних послуг в електронній формі на державному рівні. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1. С. 151-157.
12. Тищенкова І.О. Адміністративно-правові засади надання електронних послуг в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 3. С. 129-136.

Ковалюк Р. здобувач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізький національний університет

Правові аспекти діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Правові аспекти діяльності органів місцевого самоврядування закріплені в багатьох нормативно-правових актах України. Цими актами визначені основні принципи місцевого самоврядування, система місцевого самоврядування, повноваження та обов'язки органів місцевого самоврядування, матеріальна і фінансова основи місцевого самоврядування, відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування тощо. Але, на сьогоднішній день, у зв'язку із збройною агресією російської федерації у Донецькій та Луганській областях, окупації Автономної Республіки Крим з 2014 р. та повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України від 24 лютого 2022 року існує необхідність у визначенні правових аспектів діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Органи місцевого самоврядування виконують значні обов'язки по управлінню місцевими громадами, підтримують й вдосконалюють основи життєдіяльності в селах, селищах міського типу, містах, районах, областях. На сьогоднішній день, органи місцевого самоврядування та їхні посадові особи зіткнулися з новими викликами, які загрожують безпеці життю, здоров'ю людей, загрозою національному суверенітету, загрозою територіальній цілісності громад та фактичних збитків майна громади внаслідок руйнувань завданих ворожими діями з боку держави-агресора. Необхідно визначити, як саме вищезазначені дії вплинули на роботу місцевого самоврядування та які наразі правові аспекти регулюють діяльність органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану.

Особливо важливого значення набуває аналіз нормативно-правових актів, які регулюють місцеве самоврядування в Україні.

Так, як вказують І. В. Ковбас та С. Б. Боднар «повноваження органів місцевого самоврядування в Україні врегульовано великою кількістю нормативно-правових актів, які визначають поняття, зміст та обсяг власних (самоврядних) чи делегованих повноважень щодо реалізації функцій органів місцевого самоврядування у тій чи іншій сфері суспільного життя» [1, с. 54].

Погоджуюся із вищезазначеним твердженням, оскільки положення про місцеве самоврядування дійсно розповсюджується на велику нормативно-правову базу України. Положення про місцеве самоврядування можна знайти в цивільному, адміністративному, господарському, кримінальному та інших процесах України.

Перш за все, слід вказати, що засади місцевого самоврядування напряму закріплені Конституцією України та гарантуються на рівні конституційних принципів. Зокрема, це ст. 7 Конституції України та положення про місцеве самоврядування, що визначені в окремому розділі XI Конституції України у статтях 140-146 [2]. Як бачимо, Конституція України прямо визначає конституційні гарантії місцевого самоврядування в Україні та створює простір для закріплення правових аспектів діяльності місцевого самоврядування в інших нормативно-правових актах.

Наступним, одним із найважливіших нормативно-правових актів місцевого самоврядування є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі –

Закон). Саме в цьому Законі визначені принципи місцевого самоврядування, система місцевого самоврядування, повноваження та обов'язки органів місцевого самоврядування, матеріальна і фінансова основ місцевого самоврядування, відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування тощо.

На випадок введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні, саме у вищезазначеному Законі передбачені положення місцевого самоврядування під час воєнного стану. У ст. 21 Закону з цього приводу зазначено, що обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування згідно з Конституцією та законами України може бути застосоване лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Також, п.п. 13 п. а ч. 1 ст. 36-1 Закону визначено, що до власних повноважень віддання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить організація та забезпечення життєдіяльності постраждалих від наслідків надзвичайних ситуацій, а також під час ведення воєнних (бойових) дій або внаслідок таких дій.

Ще одним важливим правовим аспектом, зазначеним в п. 3 ч. 1 ст. 78 та ч. 2 ст. 79 Закону є дострокове припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної в місті, районної обласної ради та їхніх голів у випадку передбаченого законами України «Про військово-цивільні адміністрації», «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Як бачимо, законодавцем було передбачено можливість введення воєнного стану та наслідків, які виникають під час його введення. Законом також передбачено обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування на користь військово-цивільних адміністрацій.

Перейдемо безпосередньо до аналізу Законів України «Про військово-цивільні адміністрації» та «Про правовий режим воєнного стану».

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» визначені поняття військово-цивільних адміністрацій району, області, якими є тимчасові державні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, державних адміністрацій та інші повноваження, визначені в цьому Законі. В ст. 3 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» вказується про те, що військово-цивільні адміністрації утворюються у разі потреби за рішенням Президента України. У день набрання чинності актом Президента України про утворення військово-цивільної адміністрації припиняються згідно із цим Законом повноваження: обласної ради, її виконавчого апарату, посадових та службових осіб місцевого самоврядування, які працюють у цих органах, - у разі утворення військово-цивільної адміністрації області; районної ради, її виконавчого апарату, посадових та службових осіб місцевого самоврядування, які працюють у цих органах, - у разі утворення військово-цивільної адміністрації району [4].

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» також регулюються засади створення військових адміністрацій. В п. 3 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» вказано, що в Указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються завдання органів місцевого самоврядування щодо запровадження і здійснення заходів режиму воєнного стану. Безпосередньо в Указі Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» постановлено обласним, Київській міській державній адміністрації, органам місцевого самоврядування утворити ради оборони та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [5; 6].

Під час воєнного стану була розширена компетенція сільських, селищних, міських голів на час дії воєнного стану відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану», насамперед надано право одноособових повноважень з прийняття рішень стосовно:

- звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд;
- обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій;
- демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження визнані аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей.
- передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану;
- створення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення на посади і звільнення з посад керівників таких установ;
- боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями;
- поводження з небезпечними відходами.

Також, вищезазначеним законом змінено умови створення, порядок і строк здійснення військовою адміністрацією населеного пункту повноважень місцевого самоврядування, серед яких: умова створення військової адміністрації населеного пункту якою є нездійснення сільськими, селищними, міськими радами та/або їх виконавчими органами, та/або сільськими, селищними, міськими головами покладених на них Конституцією та законами України повноважень; створення військової адміністрації населеного пункту лише в межах території територіальних громад; призначення начальником військової адміністрації населеного пункту сільського, селищного, міського голови; строк дії військової адміністрації населеного пункту не довше періоду дії воєнного стану і 30 днів після нього [7].

Слід також додати, що для покращення засад місцевого самоврядування в Україні було створено вебсайт «Cities4cities» основною метою якого є сприяння налагодженню партнерства між громадами України та інших європейських країн в різних напрямках [8]. Загальні правові аспекти діяльності місцевого самоврядування під час воєнного стану в Україні визначені рядом нормативно-правових актів, серед яких: Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про військово-цивільні адміністрації», Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» тощо.

Отже, на сьогоднішній день, ми маємо наступну ситуацію, органи місцевого самоврядування продовжують свою роботу, але більшість повноважень по управлінню територіальними громадами закріплено за військово-цивільними адміністраціями. Органи місцевого самоврядування активно співпрацюють з військовими командуваннями та військово-цивільними адміністраціями. Було налагоджено механізми економічної підтримки Збройних Сил України, підтримується бізнес, проводиться евакуація цивільного населення, забезпечуються права внутрішньо переміщених осіб, відбудовуються території. Особливо важке цивільне становище наразі спостерігається на тимчасово окупованих територіях та територіях ведення бойових дій Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей.

Список літератури

1. Ковбас І. В., Боднар С. Б. Деякі проблеми реалізації повноважень органами місцевого самоврядування. Національний юридичний журнал: теорія та практика. Чернівці, 2016. С. 52-55.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2023).

3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 31.03.2023. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2023).

4. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 р. № 141-VIII. Дата оновлення: 20.03.2022. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 13, ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 21.04.2023).

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 31.03.2023. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 28, ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.04.2023).

6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 14.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 21.04.2023).

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (дата звернення: 22.04.2023).

8. Офіційний вебсайт «Cities4cities». URL: <https://cities4cities.eu/uk/> (дата звернення: 22.04.2023)

Колотило М. магістр права, помічник голови обласної державної адміністрації патронатної служби апарату Чернівецької обласної державної адміністрації (обласної військової адміністрації)

Звернення до суду як форма реалізації права на захист під час податкового контролю в умовах правового режиму воєнного стану

Умови воєнного стану ставлять перед суспільством та його учасниками низку викликів, включаючи і такі, що стосуються фінансових зобов'язань перед державою. Податкова інспекція зазвичай продовжує здійснювати свою діяльність навіть у складних умовах, однак вона може посилювати свою діяльність для збору податків у період воєнного стану. Це може включати перевірки бізнесу, фізичних осіб та інших суб'єктів оподаткування з метою переконатися, що всі обов'язки щодо сплати податків дотримуються належним чином.

У сьогоднішній день, коли суспільство знаходиться в напруженій обстановці, захист прав громадян, в тому числі права на захист від недопустимих дій податкової інспекції, є особливо важливим. Звернення до суду може стати необхідним для захисту прав та інтересів осіб, які вважають, що їхні права порушені податковими органами.

За період повномасштабного вторгнення вже сформувалась та застосовується судами нова практика спорів із контролюючими органами, оскільки за цей ж період податкове законодавство зазнало чимало змін та доповнень.

Відповідно до податкового законодавства контролюючі органи мають право проводити камеральні, документальні та фактичні перевірки для забезпечення дотримання податкових обов'язків. Всі ці види перевірок спрямовані на забезпечення законності в оподаткуванні. Проте часом бувають випадки, коли податкові інспектори можуть перевищувати свої повноваження під час проведення перевірки, порушити процедуру проведення в цілому, а також стосовно оформлення наказів, направлень та ін. У таких випадках має місце звернення громадянина з позовною заявою до суду про оскарження результатів перевірки [1].

Звертаючи увагу на важливість оскарження рішень контролюючих органів, наголошується на дотриманні процедурних засад, навіть якщо перевірка вже відбулася. Згідно з рішеннями Верховного Суду, суб'єкти оподаткування мають право заперечувати відповідність податкових рішень законодавчим вимогам, якщо вони вважають, що ці рішення є неправомірними. Суди, у свою чергу, повинні спочатку оцінювати ці позовні підстави, а лише у разі їх відкидання переходити до аналізу можливих порушень податкового та іншого законодавства, які можуть вплинути на права суб'єктів оподаткування.

Згідно з *Постановою Верховного Суду від 13.06.2020 у справі № 825/1747/17*, невиконання умов для будь-якого виду податкової перевірки, включаючи наказ та повідомлення платника, призводить до визнання перевірки незаконною. Наприклад, неможливість виїзної перевірки не автоматично призводить до невиїзної документальної перевірки, оскільки потрібно дотримуватися умов прийняття наказу та повідомлення платника. Платник має бути повідомлений про дату та місце проведення перевірки до її початку, щоб мати можливість надати документи для підтвердження показників податкового обліку [2].

Позиція Верховного Суду, як викладена у Постанові від 10.06.2021 у справі № 808/881/16, зазначає, що відсутність платника за податковою адресою не дає право контролюючому органу автоматично проводити невиїзну перевірку у своєму приміщенні. Суд визнав дії контролюючого органу протиправними, а податкові повідомлення-рішення, прийняті в результаті цієї перевірки, недійсними [3].

Однак, вже під час правового режиму воєнного стану в своїй *постанові від 23.02.2023 (справа № 640/17091/21)* судова палата Касаційного адміністративного суду відступила від попередніх висновків Верховного Суду щодо спорів про право в справах, пов'язаних з податками. Наразі вона визнала, що спір про право може виникнути ще на етапі розгляду заяви контролюючого органу про проведення перевірки, а не тільки при відкритті провадження у справі. Це означає, що заперечення платника податків щодо правомірності податкової перевірки не завжди буде розглядатися як спір про право і не завжди буде підставою для відмови у відкритті або закритті провадження [4].

Палата зазначає, що спір про право за ч. 4 ст. 283 КАС України виникає на етапі розгляду питання про початок справи за заявою контролюючого органу. У справах за такими заявами заперечення платника податків не розглядаються як "спір про право".

Під час розгляду заяв про підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків суд оцінює обґрунтованість рішення контролюючого органу, включаючи перевірку підстав та правильність юридичної кваліфікації дій платника податків. Однак оскарження наказу про проведення

перевірки не є спором про право за ч. 4 ст. 283 КАС України і не перешкоджає розгляду заяви про обґрунтованість арешту майна платника податків.

Обґрунтованість відмови у допуску посадових осіб податкового органу до проведення податкової перевірки є ключовим аспектом, що може бути піддано доказуванню у справах, передбачених статтею 283 КАС України. Підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна не виключає можливості платника податків звернутися з заявою про припинення арешту, якщо подальший наказ про проведення перевірки буде визнаний незаконним [5].

Далі хочемо зупинитись на розгляді оскарження рішень контролюючих органів щодо відмови у реєстрації податкових накладних. У цьому сегменті конфліктів, взагалі, платникам податків вдається утримувати позитивну динаміку, але контролюючі органи, як свідчить практика, продовжують потрапляти на ті ж самі перешкоди і систематично нехтувати сталі правові принципи, встановлені Верховним Судом. Це порушує, до речі, статтю 13 Закону України "Про судоустрій та статус суддів", яка зазначає, що "висновки щодо застосування норм права, які викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правові акти, що містять відповідні норми права".

Тож ці спори, які стосуються взаємодії платників податків і контролюючих органів, основні правові принципи включають такі положення:

1. Порушенням законодавчо встановлених вимог щодо актів індивідуальної дії податкового органу може призвести до визнання таких актів протиправними. Важливо, щоб вимоги до податкових документів були чітко визначені, а рішення про їх реєстрацію базувалися на обґрунтуванні та вмотивованості.

2. Недостатність чітких вимог до документів, необхідних для реєстрації податкової накладної, не може служити підставою для відмови у реєстрації. Вирішення цього питання має базуватися на обґрунтованих вимогах та врахуванні обставин кожного конкретного випадку.

Обидва ці принципи визнані КАС ВС та Верховним Судом і вважаються обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень.

Звертаємо увагу, у спорах, які виникають зі суперечок стосовно реальності господарських операцій, ключовою метою платника податків залишається надання суду достатньої кількості доказів, які підтверджують факт здійснення таких операцій та їх ділову мету.

Судова практика, наведена у рішеннях КАС ВС, визначає такі ключові принципи:

- Господарські операції повинні мати економічне обґрунтування, а нереальні або необґрунтовані операції можуть бути відхилені. Платник має довести, що має намір отримати реальний економічний ефект від проведених операцій.

- Невиконання податкових обов'язків контрагентами або їх недобросовісна діяльність не є автоматичним підтвердженням відсутності ділової мети платника. Узгоджені дії з недобросовісними постачальниками, спрямовані на отримання незаконних податкових вигод, можуть вважатися підставою для донарахування податкових зобов'язань.

- Рішення суду має базуватися на належних та допустимих доказах, які підтверджують нереальність господарських операцій. Податкові органи та суди повинні перевірити достовірність фактів, що беруться до уваги при розгляді спорів,

та не можуть позбавити платника можливості відобразити операції в податковому обліку без належних доказів.

Також важливими є строки позовної давності під час звернення до суду в контексті оскарження рішень та дій контролюючих органів у суді. Проте щодо випадків **під час воєнного стану**, Верховний Суд визначив, що лише посилення на нього **не є достатньою причиною** для продовження строку оскарження без конкретизації впливу цього стану на своєчасність звернення до суду.

Отже, у контексті податкового контролю, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, звернення до суду представляє собою не лише правовий механізм захисту інтересів суб'єктів оподаткування, але й важливу складову гарантування правової державності. Звернення до суду дозволяє забезпечити відповідність податкових рішень законодавчим вимогам, визначеним у відповідних нормативно-правових актах, а також забезпечити захист прав та інтересів суб'єктів оподаткування від можливих неправомірних дій контролюючих органів.

Такий підхід сприяє не лише забезпеченню правової стабільності в умовах невизначеності, а й підвищує довіру до системи оподаткування, сприяючи розвитку правової культури та забезпеченню принципів справедливості в суспільстві.

Список літератури

1. Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010 (дата звернення 23.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv#Text>.

2. Постанова Верховного Суду від 13 червня 2020 року по справі № 825/1747/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82383924>.

3. Постанова Верховного Суду від 10 червня 2021 року по справі № 808/881/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97565378>.

4. Постанова Касаційного адміністративного суду від 23 лютого 2023 року по справі № 640/17091. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109260787>.

5. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005 (дата звернення 23.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

*Кузняк А. аспірант кафедри
процесуального права ЧНУ імені Юрія
Федьковича*

Принципи адміністративного судочинства як гарантії недопущення його надмірної формалізації

Враховуючи природно-позитивну методологію пізнання правової дійсності, принципи адміністративного судочинства виступають гарантіями прав і свобод учасників процесу, і гарантіями реалізації завдань судочинства, і гарантіями дотримання процесуальної форми цього захисту. Визначальною функцією принципів адміністративного судочинства є сприяння юридично правильному здійсненню прав і свобод громадян та виконанню обов'язків усіма учасниками процесу. Принципи правосуддя виконують свою якісно-орієнтовану роль в організації і діяльності адміністративних судів; діють не розрізнено, а в структурно-функціональній сукупності правозастосовчої системи. Вони об'єднані загальною метою – організувати судові органи і їх діяльність, відповідність їх правопорядку, забезпечити захист від всіляких посягань конституційного ладу, політичної й

економічної систем, прав, свобод і законних інтересів громадян і інших соціальних цінностей.

Розглядати правозахисну природу адміністративної юстиції неможливо без виокремлення принципів адміністративного судочинства, які становлять врегульований спеціальними адміністративно-процесуальними нормами порядок діяльності адміністративних судів щодо послідовного розгляду та вирішення адміністративних спорів певної категорії. Принципи адміністративного судочинства – це базисні, первісні засади його існування, які опосередковують закономірність такого існування і взаємний зв'язок цього явища з іншими правозахисними явищами [1, с. 152].

Базисом судової діяльності у сфері розгляду і вирішення публічно-правових спорів становлять принципи адміністративного судочинства, які закріплені в частині третій статті 2 КАС України, зокрема: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення [2]. Тому варто акцентувати, що принципи адміністративного судочинства є нормативними, і як результат, це означає, що їх належить застосовувати, як і будь-яке положення КАС України. А практична цінність принципів полягає у тому, що їх втілення у судочинство надає йому якості правосуддя і навпаки – ігнорування веде до порушення права на судовий захист і, як правило, до незаконності судових рішень. Саме тому, дані принципи є ціннісним орієнтиром для надання тлумачення правилам адміністративного судочинства в разі їх застосування, з метою уникнення надмірної формалізації усього чи окремих елементів адміністративного правосуддя.

Надмірна формалізація у судочинстві проявляється створенням судом перешкод в реалізації як матеріальних, так і процесуальних норм учасниками судової справи, судового процесу. І в той же час, суворе (звужене, в більшій мірі не на користь сторонам процесу) тлумачення національним законодавством процесуальних правил (для прикладу – повернення адміністративного позову з формальних підстав, чи то надмірне використання оціночних понять) унеможлиблює доступ позивача до адміністративного правосуддя для абсолютного захисту своїх прав та інтересів способом розгляду справи в судових інстанціях. Заборона формалізму, за словами М.Савчин, полягає у неприпустимості такого застосування права, що призводить до втрати його сенсу. Формальне застосування права може проявлятися у створенні штучних бар'єрів на шляху реалізації права, встановленні додаткових строків, фактів та умов для визнання прийнятності заяви або скарги. Прикладом надмірного формалізму є діяльність адміністративних та судових органів, якими створюються штучні перепони шляхом зволікання у строках розгляду або неповноти розгляду заяви чи скарги. Формалізмом також є витребування непотрібних довідок або документів, які не мають безпосереднього відношення до справи тощо [3, с. 26].

Також, в ракурсі дослідження принципів адміністративного судочинства як гарантії недопущення його надмірної формалізації, варто відзначити, що саме вони,

будучи закріпленими в КАС України, є нормами прямої дії – можуть застосовуватися безпосередньо і не обов'язково у сукупності з конкретнішою нормою, адже такої може і не бути. Однак, при прийнятті судового рішення, застосовуючи принцип адміністративного судочинства, недостатньо просто послатися на нього при вирішенні справи, оскільки тоді є ймовірність, що судові рішення і його мотивування не будуть зрозумілими для осіб, які не знають значення цього принципу [4, с. 259]. Тому, при наявності нормативного положення, що конкретизує даний принцип, його правозастосування в судовому рішенні є необхідністю.

Отже, в ракурсі якісного дотримання принципу формалізму для адміністративного судочинства як для судочинства, основним завданням якого є захист прав і свобод людини та громадянина, законних інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, цілком зрозуміла його спрямованість та сутність. Цей принцип виступає і гарантією реалізації завдань судочинства, і гарантією дотримання процесуальної форми цього захисту. Однак, основна функція адміністративного судочинства полягає в тому, щоб сприяти юридично правильному здійсненню прав і свобод громадян та виконанню обов'язків усіма учасниками процесу не допускаючи надмірності у формалізації адміністративного процесу.

Список літератури

1. Корчинський О. Принципи адміністративного судочинства як основа захисту прав людини і громадянина. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*, 2017, 876 (15): 151-156.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. в редакції від 18.05.2024 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 35-36, № 37, ст.446 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

3. Савчин М. Основні конституційні критерії обмеження прав людини й основоположних свобод. *Вибори та демократія*. 2008. № 2.16. С. 21-28. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29213/1/6_Restriction%20of%20human%20rights.ppt

4. Остащенко А. С. Поняття принципів адміністративного судочинства та їх система. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 1. 526- 529 URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.80>

Лукінчук С. здобувач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізький національний університет

Верховенство права у світлі євроінтеграційних процесів

В сучасному світі принцип верховенства права є не лише невід'ємною складовою будь-якої правової системи, але й ключовим аспектом у формуванні демократичного суспільства. Дослідження верховенства права у світлі євроінтеграції України є актуальним та важливим кроком у розумінні сутності та перспектив реформування правової системи країни на шляху до зближення з Європейським Союзом.

Принцип верховенства права настільки важливий та необхідний в державі, що знаходить своє відображення в Конституції України, а саме в статті 8. Хоча дана

норма прямо не розкриває його змісту, але безпосередньо вказує на те, що саме верховенство права як заперечення свавільної влади є ще одним конституційним принципом легітимності публічної влади [1].

Проблематиці верховенства права останнім часом науковці почали приділяти пильний інтерес. Зокрема у цьому напрямку плідно працювали В. Зайчук, Т. Багрій, С. Головатий, М. Костицький, Л. Парашук, О. Савченко, В. Кампо, В. Сіренко, Ю. Тодика, В. Шаповал та інші [2].

Враховуючи таку різноманітність наукових робіт у даній сфері, доцільним є їх узагальнення у світлі впровадження європейських правових стандартів у вітчизняне законодавство.

Принцип верховенства права закріплений в багатьох конституціях європейських країн, тому він має міжнародно-правовий характер. Його стрімке поширення припадає на середину ХХст. Положення щодо дотримання принципу верховенства права знаходять своє відображення у міжнародних договорах, деклараціях, хартіях, статутах та інших документах міжнародних організацій [1].

Тобто, вказаний принцип на сьогоднішній день не обмежується межами національної правової системи. Зазнавши певних трансформацій, останній став стрімко застосовуватися європейськими організаціями, набув міжнародного характеру. Підтвердження тому можна навести Статут Ради Європи, де в статті 3 зазначається, що “Кожний член Ради Європи обов’язково має визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією...”[1].

В рамках Європейського союзу, досліджуваний принцип також займає чільне місце. Зокрема, одним із основоположних вимог вступу держави до Європейського союзу, є дотримання нею так званих Копенгагенських критеріїв, прийнятих в червні 1993 року. Вказані критерії вимагають, щоб держава-кандидат дотримувалася демократичних принципів, принципів свободи та поваги до прав людини, а також принципу правової держави (статті 6, 49 Маастрихтського договору). Одним із таких Копенгагенських критеріїв виступає необхідність забезпечення стабільності інститутів, що гарантують верховенство права. На це, поміж іншого, вказувала й Європейська комісія надаючи 23 червня 2022 року Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Як може здатися з першого погляду, зміст принципу верховенства права розкривається досить просто і доступно. Але це не так. Вказане поняття містить у собі складну структуру та численні складові елементи.

На “подвійне” значення принципу верховенства права вперше звернув увагу відомий англійський правознавець А.Дайсі, у своїй праці “Вступ до науки конституційного права” [3], адже, саме в цій роботі принцип верховенства права отримав перше доктринальне тлумачення. А. Дайсі розрізняв три близькі за своєю суттю концепції: панування права, коли людина може бути притягнута до відповідальності лише у разі прямого порушення закону; верховенства права: кожна людина незалежно від свого матеріального становища, соціального статусу, посади рівна перед законом – це означає, що до людини незалежно від її посади та умов застосовується загальний закон; панування духу законності: зміст Конституції відповідає принципу верховенства права [3]. За А.Дайсі, верховенство права – це сукупність найважливіших соціальних і правових цінностей, набутих в процесі суспільного розвитку, які необхідні людині для забезпечення гідного життя, розвитку своєї особистості, для того, щоб вона відчувала себе повноправним членом громадянського суспільства.

Розглядаючи верховенство права як конституційний принцип сучасної Європейської традиції, визначальними видаються твердження П.Лорена. Він зазначав, що по-перше, верховенство права стало доміантною організаційною парадигмою сучасного конституційного права в усіх державах – членах Європейського союзу, а також отримало одностороннє визнання з часів закінчення холодної війни як один з фундаментальних принципів, на яких базуються Європейські конституційні системи [4, с. 70]. Як бачимо, цей висновок П. Лорена стосується не Європейського союзу як такого, а спільності правових традицій держав – членів ЄС.

Принцип верховенства права залишається центральним для будь-якої конституційної системи, побудованої в рамках західної цивілізації. Крім того, П. лорен зазначає, що верховенство права не є чітко й вичерпно визначений ні національними конституціями, ні судами [4, с. 70].

Принцип верховенства права є не абстрактним сам по собі, а сукупністю конкретних вимог, реалізація та дотримання яких може дати змогу стверджувати, що верховенство права в рамках тієї чи іншої правової системи є реально дотриманим. Окрім того, відповідність тих чи інших рішень або актів принципу верховенства права часто визначається в кожному конкретному випадку окремо, піддаючись детальному аналізу щодо відповідності вимогам верховенства права. Третьою спільною рисою П. Лорен визначає той факт, що, як це розуміється більшістю юристів та суддів, англійське верховенство права, німецьке Rechtsstaat та французьке Etat de droit, беручи три найбільш впливових правових традиції в Європі, дають схожі відповіді на схожі питання. Як зазначає автор, ці «мета-принципи» надають основу для незалежної та ефективної судової гілки влади з правом на судовий перегляд, фактично описують та стверджують підпорядкування публічної влади формальним і матеріальним юридичним обмеженням для того, щоби гарантувати примат особи та її захисту від свавільного або незаконного використання публічної влади [4, с. 70].

По-четверте, всі національні концепції мають як спільну ознаку динамічне розуміння верховенства права. П. Лорен зазначає, що практичні відмінності між державами – членами ЄС щодо того, як дотримання принципу верховенства права є інституціоналізованим, справді мають місце. Більш того, на його думку, конкретний список принципів, стандартів та цінностей, які втілює верховенство права, може різнитися в кожній країні, навіть незважаючи на те, що європейські правові системи поділяють використання формальних та матеріальних правових стандартів і цінностей, а також спостерігається «інтенсифікація судового перегляду» (“Judicial review”) [4, с. 70].

Крім того, у науці виділяють три основні підходи до тлумачення змісту принципу верховенства права: 1) формальне; 2) матеріально-правове; 3) функціональне.

1) Формальний підхід ґрунтується на аналізі нормативного закріплення принципу верховенства права в цілому та аналізі окремих критеріїв дотримання принципу верховенства права. Зокрема, до таких критеріїв у європейських країнах відносяться: формальна незалежність та безсторонність судової гілки влади; офіційно встановлений порядок прийняття законів; відсутність законів, які застосовуються тільки до окремих груп, класів осіб; відсутність зворотної сили законів; положення про судовий нагляд за діяльністю уряду [5].

2) Матеріально-правовий підхід керується моральними уявленнями про належну правову систему та вимірює верховенство права відповідно до того,

наскільки вдало за отриманими оцінками певна система досягає цього ідеалу. Наприклад, відомий європейський дослідник Р.Феллон зазначає, що більшість сучасних концепцій верховенства права визначають три основні “цінності та цілі, яким має слугувати верховенство права: захист від анархії та війни усіх проти усіх; надання можливості людям планувати свою діяльність з розумною впевненістю, що вони можуть передбачити наперед наслідки різних дій (мається на увазі, в першу чергу дії органів публічної влади); гарантії від принаймні деяких видів само розсуду (свавілля) державних посадовців” [5].

3) Функціональний підхід щодо визначення верховенства права подібний до матеріально-правового (сутнісного) визначення, але зосереджується головним чином на тому, наскільки ефективно право та правова система в цілому виконують певні функції – наприклад, це заборона прийняття урядових рішень на власний розсуд та забезпечення передбачуваності юридичних рішень [6].

Визнання досліджуваного принципу на міжнародному рівні та взяття Україною курсу на європейську інтеграці, потягло за собою його імплементацію у вітчизняну правову систему.

Зокрема, принцип верховенства права був зафіксований у частині 1 ст. 8 Конституції України, яка закріплює, що «В Україні визнається і діє принцип верховенства права». Тобто саме він у нашій країні має визначати умови життєдіяльності усього соціального організму, зокрема порядок створення, існування і функціонування державних органів і громадських організацій, соціальних спільностей, відношення до них, а також між собою окремих громадян тощо [7].

Більш того, принцип верховенства права має основоположне значення для правової системи України, як, до речі, і будь-якої іншої країни, оскільки він насамперед означає, що: 1) не держава створює право, а навпаки, право є основою організації і життєдіяльності держави в особі її органів і посадових осіб, інших організацій; 2) не держава надає права і свободи людині, а народ створює право щоб насамперед обмежити ним державну владу. Адже, як відомо, в правовій державі владі притаманні деякі межі, які вона не може переступити. Обмеженість влади у правовій державі створюється визнанням за особою непорушних та недоторканих прав, розподілом влад, чітким визначенням компетенції її структурних одиниць і т. ін.; 3) право утворюється інституціями громадянського суспільства в процесі повсякденного його функціонування, а держава лише офіційно визнає, формалізує та надає праву загальнообов'язкову силу, систематизує та охороняє його; 4) розмежовується право і закон та утверджується верховенство права щодо закону; 5) право і держава розглядаються як самодостатні і відносно незалежні соціальні явища, які мають власну історію, закономірності існування та функціонування; 6) в основі права завжди перебуває ідея справедливості, яка змінюється у часі і просторі, а в основі закону - суб'єктивна воля законодавця, яка не завжди відповідає цій ідеї тощо[7].

Узагальнюючи вищевикладене, та здійснивши аналіз категорії “принцип верховенства права” в сучасних європейських джерелах, його слід розуміти в контексті правового принципу, сформованого під впливом глобалізаційних, міжнародних та європейських інтеграційних процесів, що покликані забезпечувати захист визначених прав, основних свобод та законних інтересів людини і громадянина в суспільстві у взаємовідносинах з органами державної влади, рівність усіх суб'єктів права перед законом, верховенство закону в системі актів законодавства країни. Адже, саме врахування аспектів значення принципу

верховенства права надасть можливість здійснити подальшу демократизацію правової системи України, реформування системи законодавства України, вдосконалення взаємовідносин з органами державної влади з метою забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Таким чином, однією із головних ознак принципу верховенства права є його засадничий характер, так як він є фундаментальним принципом для побудови правової системи не тільки нашої держави, а й європейської правової системи [1]. Відповідно, верховенство права є необхідною передумовою успішної інтеграції українського суспільства до європейського простору. Вказаний принцип не є замкнутим явищем в рамках окремої держави, а, навпаки, є транснаціональною цінністю, спільною для більшості держав, що сповідують ідеали конституціоналізму. Водночас, під час впровадження європейських стандартів обов'язково слід враховувати особливості національної культури, національної свідомості, ментальності, особливості історичного розвитку та інші фактори, які впливають на стан країни загалом та зумовлюють наявність різних взаємозв'язків між її структурними елементами.

Список літератури

1. Кархут О. Я. Принцип верховенства права у контексті євроінтеграції / О. Я. Кархут // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. - 2016. - Вип. 31. - С. 51-57. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2016_31_10.

2. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; [ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова)] / Книга друга: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / відп. ред. В. Б. Авер'янов. – К. : Конус-Ю, 2008. – 314 с.

3. Dicey A. Introduction to the Study of the Law of the Constitution / A. Dicey. – Indianapolis : Liberty Classics. – UNITED KINGDOM, 1982. – 435 p.

4. Laurent P. The Rule of Law as a Constitutional Principle of the European Union (April 28, 2009). Jean Monnet Working Paper Series. 2009. No. 4. URL: <https://ssrn.com/abstract=1463242>; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1463242>.

5. Richard H. Fallon, Jr. "The Rule of Law" as a Concept in Constitutional Discourse, 97 Col. Rev. 1, 8-9. – 1997.

6. Rule of Law in Western Thought [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.web.worldbank.org.

7. Колодій А. М. Демократія, верховенство права та права людини у контексті європейської інтеграції України. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2008. № 2. С. 33-38.

*Лупуляк Б.В. студентка I курсу юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича
Науковий керівник: Білоскурська О.В.
кандидатка юридичних наук, доцентка
ЧНУ імені Юрія Федьковича*

Гендерна рівність в судовій практиці: питання теорії та практики

Гендерна рівність є однією з основних засад справедливого та прогресивного суспільства. Її важливість не лише в забезпеченні рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок, але й у створенні умов, за яких кожна людина може реалізувати

свій потенціал без огляду на стать. Гендерна рівність сприяє економічному зростанню, оскільки дозволяє максимально використовувати таланти та здібності всіх членів суспільства. Крім того, вона є ключовою для досягнення соціальної справедливості, зміцнення демократичних цінностей та подолання дискримінації. В сучасному світі, де права людини є фундаментальною цінністю, гендерна рівність виступає одною з частин загального розвитку та добробуту суспільства.

Гендерна рівність в судовій системі є однією з ключових складових ефективної правової системи та справедливого суспільства. Однак, досі існують виклики та проблеми, які потребують розв'язання та уваги [1].

Гендерна рівність - це не просто однакова кількість жінок і чоловіків у судовій системі, а й рівний доступ до правосуддя, відсутність гендерної дискримінації та однакові можливості для кар'єрного зростання.

Міжнародні та національні акти, спрямовані на закріплення гендерної рівності, є важливими кроками у забезпеченні рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок. Вони охоплюють такі визначні документи, як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Пекінська декларація та Платформа дій, а також законодавство національного рівня, наприклад Конституція України та закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Такі нормативні акти є важливим кроком у боротьбі зі стереотипами та дискримінацією на ґрунті статі, сприяючи побудові справедливого та рівноправного суспільства.

Практичні аспекти гендерної рівності в судовій практиці Попри наявність правових норм, гендерна рівність в судовій практиці все ще залишається недостатньо реалізованою. Жінки активно протягом років боролися за свої права, але зазвичай обмежуються саме їхні права.

Головною проблемою є нереалізованість гендерної рівності в судовій практиці, що проявляється у гендерних стереотипах та упередженнях, обмеженому доступі до судової системи для жінок, недостатній представленості жінок у судовій системі, підозрах на необ'єктивність суддів з жіночою статтю, а також у різниці в покаранні. Забезпечення реальної гендерної рівності у судовій практиці потребує негайних дій з боку судових органів та суспільства [2].

Гендерні стереотипи та упередження можуть впливати на рішення суддів. Це може виявитися у більш суворих покараннях для жінок за аналогічні злочини, виглядах та образах, які надто часто перешкоджають жінкам просуватися в кар'єрі суддів. Крім того, нестача уваги до гендерної проблематики у судових рішеннях може призвести до неврахування особливих потреб та обставин жінок у судових процесах.

Для досягнення гендерної рівності в судовій практиці необхідно вжити кілька заходів. По-перше, необхідно проводити систематичне навчання суддів з питань гендерної чутливості та усвідомлення гендерних стереотипів. Друге, важливо створити механізми моніторингу та оцінки судових рішень з погляду гендерної рівності. Крім того, слід посилити участь жінок у судовій системі шляхом заохочення до їхнього представництва на посадах суддів, адвокатів та інших ключових посад у сфері правосуддя [3].

Проблеми забезпечення гендерної рівності становлять серйозну перешкоду для розвитку справедливого та рівноправного суспільства. Гендерні стереотипи, нерівність умов праці, обмежена представленість жінок у політичних структурах, насильство щодо жінок та дівчат, а також недостатня освіченість щодо гендерних питань — усі ці аспекти потребують уваги та системних заходів.

Для подолання цих викликів необхідні комплексні заходи на рівні законодавства, освіти, культури та громадської свідомості, спрямовані на зміцнення гендерної рівності та забезпечення поваги до прав та гідності кожної людини, незалежно від статі [4].

У світлі розглянутих аспектів можна зробити висновок, що гендерна рівність є ключовим елементом суспільного розвитку та забезпечення справедливості. Вона відіграє важливу роль у підвищенні ефективності судової системи, забезпеченні прав людини та формуванні справедливого суспільства. Проте, існують значні виклики та перешкоди на шляху до її досягнення, такі як гендерні стереотипи, обмежений доступ до правосуддя та недостатня представленість жінок у судовій системі. Тому важливо продовжувати працювати над усуненням цих проблем та сприяти реалізації гендерної рівності на всіх рівнях суспільства. Лише через колективні зусилля та зацікавленість всіх сторін ми зможемо досягти більш справедливого та гуманного суспільства для всіх його членів.

Список літератури

1. Жерносек І.О. Гендерна дискримінація в судовій практиці: шляхи подолання. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 12-17.
2. Жерносек І.О., ред. Гендерна політика в Україні: виклики та перспективи. Київ: Фенікс, 2018. 288 с.
3. Мазур Н.В. Гендерна сенситивність у судовій практиці. *Право України*. 2018. № 11. С. 158-163.
4. Романова О.Г. Гендерна рівність у судовій системі України: стан та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 1. С. 102-111.

Масалітін В. аспірант кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права Класичного приватного університету

Трансформація адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні

В умовах військової агресії Російської Федерації проти України та запровадження правового режиму воєнного стану на території України гостро постало питання щодо реалізації та захисту прав і свобод громадян, які змушені були покинути місця свого постійного проживання й набули спеціального статусу внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Військові дії, окупація частини української території, руйнування житла та інфраструктури спричинили масштабну внутрішню міграцію населення. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на квітень 2023 року в країні налічувалося понад 4,9 млн. внутрішньо переміщених осіб [1]. Така надзвичайна ситуація зумовила необхідність вжиття державою спеціальних заходів щодо соціального захисту та підтримки цієї категорії громадян, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Правове регулювання статусу ВПО в Україні базується на Конституції України, Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року, а також інших законодавчих актах та підзаконних нормативно-правових документах. Згідно зі статтею 1 зазначеного Закону, внутрішньо переміщеною особою вважається громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і

має право на постійне проживання в Україні. Вона була змушена залишити своє місце проживання внаслідок або для уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масових проявів насильства, порушень прав людини або надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Закон гарантує дотримання прав, свобод та законних інтересів ВПО. Наприклад, стаття 14 визначає, що ВПО мають ті ж права і свободи відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, які постійно проживають в Україні. Дискримінація ВПО на підставі їхнього статусу заборонена під час реалізації ними будь-яких прав і свобод.

Разом із тим реальна ситуація внутрішнього переміщення та практичне втілення нормативних гарантій свідчать про певну «розмитість» адміністративно-правового статусу ВПО, особливо під час дії воєнного стану. Набуття громадянином спеціального статусу ВПО тягне за собою специфічні права (пов'язані з державною підтримкою, забезпеченням житлом, доступом до соціальних послуг за новим місцем проживання тощо). Водночас виникають й певні додаткові обов'язки та обмеження, зумовлені як об'єктивними (відсутність документів, втрата роботи, розрив соціальних зв'язків), так і суб'єктивними (неприспосованість місцевої інфраструктури, бюрократичні перепони, прояви дискримінації) чинниками.

Все це ставить питання: чи відбувається в умовах війни певне фактичне «розмивання», звуження адміністративно-правового статусу ВПО порівняно з іншими громадянами, перетворюються ВПО на „квазігромадян” – осіб, які *de jure* володіють усіма конституційними правами, але *de facto* стикаються зі значними перешкодами в їх реалізації, проблема є не суто теоретичною, а такою, що має цілком практичний вимір, адже посилення юридичних гарантій, матеріальної допомоги та організаційної підтримки ВПО на загальнодержавному й місцевому рівнях мало би компенсувати «дефіцит» прав і можливостей цієї категорії громадян. Проте наявні дослідження свідчать, що ВПО в Україні стикаються з низкою перешкод у доступі до публічних послуг та реалізації своїх прав.

Так, тривалий час гостро стояла проблема „прив'язки” виплати пенсій і соціальних допомог ВПО до довідки про взяття на облік. Органи Пенсійного фонду та соціального захисту масово припиняли виплати в разі повернення ВПО на тимчасово окуповану територію, складнощі із проходженням фізичної ідентифікації. Лише за рішенням Великої Палати Верховного Суду від 03.05.2018 р. у справі № 805/402/18 ця дискримінаційна практика була визнана незаконною [3]. Однак це важливе судове рішення стосується лише соціальних виплат. Інші проблемні моменти, як-от доступ ВПО до житла, освіти, медичних послуг, участі в управлінні місцевими справами, залишаються не вирішеними належним чином.

Загалом можна виокремити такі проблемні аспекти реалізації адміністративно-правового статусу ВПО в умовах воєнного стану:

— складнощі в отриманні довідки ВПО через відсутність документів, кадрові й технічні проблеми в роботі органів соціального захисту населення, надмірні черги, проблеми з реєстрацією місця проживання тощо;

— перешкоди в доступі до адміністративних і соціальних послуг за новим місцем проживання, зокрема, щодо оформлення різноманітних довідок, дозвільних документів, забезпечення технічними й іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю, отримання медичної допомоги та ліків на пільгових умовах;

— труднощі в реалізації житлових прав: відсутність вільного соціального й тимчасового житла, непрозорість процедур формування черг і розподілу житла для ВПО, завищені ціни на оренду житла, ризики виселення;

— обмеженість можливостей для працевлаштування, професійного навчання та перекваліфікації ВПО, залучення до програм громадських робіт;

— бар'єри в доступі до освіти, насамперед дошкільної та середньої, зарахування дітей ВПО до навчальних закладів, забезпечення їх підручниками, харчуванням, психологічною підтримкою;

— недостатність механізмів залучення ВПО до вирішення питань місцевого значення за новим місцем проживання, врахування їх потреб у програмах і планах відбудови населених пунктів, неналежна взаємодія з громадськими ініціативами ВПО.

Ці та інші фактори призводять до того, що внутрішньо переміщені особи в Україні defacto перебувають в гіршому становищі порівняно з іншими громадянами. Їхній адміністративно-правовий статус виявляється «розмитим», звуженим, багато в чому залежним від розсуду місцевої влади, волонтерських організацій і міжнародних донорів. Незважаючи на наявність формально визначених прав та гарантій, ВПО відчують брак дієвих правових механізмів їх реалізації та адміністративно-правового захисту в екстраординарних умовах воєнного стану.

Вирішення цієї проблеми потребує комплексного удосконалення адміністративно-правового регулювання статусу ВПО та практики правозастосування в цій сфері.

Лише завдяки зусиллям держави та інститутів громадянського суспільства можна запобігти необґрунтованому звуженню чи нівелюванню адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб та забезпечити його максимально повну реалізацію навіть в умовах правового режиму воєнного стану. ВПО є громадянами України та мають бути носіями усього комплексу конституційних прав і свобод, користуватися адміністративно-правовими механізмами їх захисту нарівні з усіма іншими громадянами. Спеціальний статус ВПО не повинен тягнути фактичного обмеження їх правосуб'єктності та перетворення на своєрідних "квазігромадян". Натомість слід прагнути максимально гармонізувати та синхронізувати права ВПО й інших громадян України, надавши першим додаткові гарантії для компенсації їх вразливого становища в умовах воєнного часу. Тільки таким чином можна забезпечити реальну рівність громадян перед законом, попередити дискримінацію за ознакою місця проживання та перетворення ВПО на «громадян другого сорту».

Список літератури

1. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.05.2018 р. у справі № 805/402/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341>

Михайлюк В. здобувач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізький національний університет

Особливості страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса

У чинних нормативно-правових документах України з питань страхової діяльності страхування відповідальності визначається як самостійна галузь страхування, поряд з особистим та майновим страхуванням. Згідно із Законом України «Про страхування» [1], страхування відповідальності визначається як майнові інтереси, зазначені в договорі, які не суперечать закону та можуть бути пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі та її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі.

Страхування відповідальності сформувалось в самостійну галузь відносно нещодавно. Наразі в Україні ця галузь страхування тільки починає розвиватись. Закордоном страхування відповідальності отримало значно потужніший розвиток, а відсоток премії за цим видом страхування навіть більший, ніж за майновими видами. Приводом до розвитку є те, що страхування відповідальності забезпечує захист важливих соціально-економічних явищ та має на меті забезпечити високий рівень життя та добробуту населення країни [3, с. 50].

Особливе місце у страхування відповідальності займає страхування цивільно-правової відповідальності. Особливістю страхування цивільно-правової відповідальності є те, що на відміну від інших, підгалузь відіграє подвійну роль – з одного боку вона захищає страхувальника, адже саме він може порушити свої обов'язки, чим може викликати вчинення шкоди іншим особам або їх майну, з іншого боку – страхування відповідальності захищає осіб та майно, які навіть не зазначені у договорі страхування від шкоди, яку страхувальник може їм нанести [4, с. 381]. Також важливо, що страхова компанія з початком дії такого договору страхування створює специфічний резервний фонд, який може покрити збитки потерпілих навіть якщо у страхувальника немає коштів (в рамках та за правилами, визначеними у договорі страхування).

Специфічна особливість страхування цивільної відповідальності полягає в тому, що об'єктом страхування є не конкретна особиста власність громадянина чи організації, як в страхуванні майна, та ненастання подій, пов'язаних з життям або працездатністю громадянина, який уклав договір, що характерно для особистого страхування, а відповідальність перед третіми особами. Таким чином, безпосереднім об'єктом страхування відповідальності є економічний інтерес потенційних осіб, які завдали шкоду, які в кожному страховому випадку знаходять конкретний грошовий вираз [5, с. 573].

Уряд затвердив правила здійснення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів. Нагадаю, що відповідно до чинного законодавства [2], на приватного нотаріуса покладено обов'язок укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю.

Страховим випадком у даному випадку є спричинення третім особам майнової шкоди внаслідок вчинення незаконних дій або недбалості страхувальника, тобто нотаріуса, під час вчинення ним нотаріальних дій за час дії договору обов'язкового страхування. Третіми особами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Договори обов'язкового страхування повинні укладатись за формою типового договору, який є додатком до даної постанови Уряду, строком не менше як на один рік. Зокрема, договір повинен визначати страхову суму, страховий тариф та страховий платіж. У договорі обов'язкового страхування може бути передбачено встановлення франшизи, розмір якої визначається за погодженням сторін (але не більше 5% розміру страхової суми). Страховий тариф за один рік страхування

максимально може становити 0,3% страхової суми, якщо франшизу не встановлено та 0,1% страхової суми, якщо договір обов'язкового страхування передбачає встановлення франшизи.

Страхове відшкодування проводиться страховиком за однією з двох підстав: 1) на підставі рішення суду, що набрало законної сили; 2) на підставі письмової вимоги третьої особи, яка визнана страхувальником та погоджена страховиком.

Отже, можна зробити висновок, що в сучасному світі гарантією відповідальності приватного нотаріуса є страхування його професійної діяльності. Адаже, незалежно від досвіду, кожному властиво помилятися. А враховуючи те, що нотаріус надає послуги пов'язані з нерухомістю або іншим дорогоцінним майном, випадкова помилка може призвести до великого матеріального збитку його клієнтів. Саме в таких випадках поліс страхування допоможе компенсувати завдані збитки та зберегти репутацію і довіру клієнтів.

Список літератури

1. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 28.04.2024).

2. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса : Постанова Каб. Міністрів України від 19.08.2015 р. № 624 : станом на 11 трав. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2015-п#Text> (дата звернення: 28.04.2024).

3. Терещенко Т.Є. Соціально-економічний зміст і значення страхування відповідальності, його місце у системі страхування. Вісник ДДФА: Економічні науки: Наук.-теорет. журнал. 2011. № 1 (25). С. 49 – 55.

4. Осадець С. С. Страхування : підручник. Київ: КНЕУ, 2008. 528 с.

5. Токарева В. О. Історичні аспекти страхування цивільної відповідальності. Актуальні проблеми держави і права. 2011. № 59. С. 571-577.

6. Офіційний вісник України. – 2015. – № 70. – Ст. 2304. – С. 15.

7. Фаєр О.А. Правове регулювання страхування професійної відповідальності нотаріусів в Україні та за кордоном. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. № 1042, 2013. С. 64–68.

8. Никифорак В.М. Договір страхування відповідальності. Чернівці : Рута, 2002. 248 с.

Мікус М. студентка 1 курсу Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: Ковсбас І.В. доктор юридичних наук, доцент ЧНУ імені Юрія Федьковича

До питання арешту з утриманням на гауптвахті як заходу адміністративного стягнення

Конституція України передбачає обов'язок її громадян відбувати військову службу – захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність [4, ст. 65]. Російська збройна агресія проти України почалася ще 20 лютого 2014 року, окупацією Автономної Республіки Крим та частини Луганської та Донецької

областей; а з 24 лютого 2022 року триває повномасштабне вторгнення на територію нашої держави та, як реакція на ці події, введення воєнного стану. Питання військового обов'язку стало гострим для кожного українця. Збройні сили України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування борються за наше життя та майбутнє держави. Саме тому військовослужбовці мають особливий статус і, відповідно до нього, несуть особливу відповідальність, яка забезпечує порядок у війську, його міцність та сприяє зменшенню адміністративних правопорушень.

Як вид адміністративного стягнення арешт з утриманням на гауптвахті з'явився відносно недавно. В 2015 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» до Кодексу України про адміністративні правопорушення були внесені певні зміни. По-перше, статтю 15 доповнили частиною п'ятою такого змісту «Військовослужбовці за вчинення військових адміністративних правопорушень несуть відповідальність, передбачену главою 13-Б цього Кодексу, за умови, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність». По-друге, частину першу статті 24 доповнили пунктом 8, в якій арешт з утриманням на гауптвахті можуть застосовувати як адміністративне стягнення. Далі главу третю доповнили статтею 321 «Арешт з утриманням на гауптвахті». Також Кодекс доповнили главою 13-Б, в якій зазначено військові адміністративні правопорушення. [3, 8]

Визначення терміну гауптвахта міститься у наказі Міністерства оборони України від 2020 року «Про затвердження Порядку тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців». Гауптвахта – спеціальне приміщення, обладнане в будівлі органу управління Служби правопорядку (підрозділу Служби правопорядку в гарнізоні) для виконання покарання щодо військовослужбовців, засуджених до арешту, військовослужбовців, на яких накладено адміністративне стягнення у виді арешту з утриманням на гауптвахті, тримання узятих під варту та затриманих військовослужбовців, або приміщення (намет), яке може тимчасово обладнуватися на полігонах, у навчальних центрах та районах виконання Збройними Силами України завдань за призначенням. [11]

Арешт з утриманням на гауптвахті встановлюється і застосовується лише у виключних випадках за окремі види військових адміністративних правопорушень на строк до п'ятнадцяти діб. Арешт з утриманням на гауптвахті призначається районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею). [3, ст. 321] Після введення Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» у 2023 році максимальний строк арешту з утриманням на гауптвахті склав 15 діб [9], попередньо це стягнення могло застосовуватися не більше 10 діб. Відбулося посилення адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення зазначенні в статтях 17210 – 17220.

Це зумовило невдоволення народу та в переважній більшості негативну реакцію науковців. Єпринцев П. та Веселов Ю. зробили влучне зауваження щодо включення та виключення з диспозицій окремих статей 17210 – 17220 умови «воєнного стану». [1] Експерти Центру оборонних стратегій Самофалов М. та

Марценюк О. зазначили, що Закон породив суттєву правову невизначеність. [2] Шапченку С. занадто «кардинальною» видається криміналізація відмови від виконання законних вимог командира (начальника), вчиненої в умовах воєнного стану: з адміністративного правопорушення вона одразу «перетворилася» на тяжкий злочин. Він зазначає, що Закон... виходить за межі того предмету регулювання, що вказується в пояснювальній записці і відображається в його назві. [13].

Також варто зупинитися на особах, до яких за вчинення військових адміністративних правопорушень, не може застосовуватися арешт з утриманням на гауптвахті. Зокрема в частині шостій статті 15 КУпАП вказуються поліцейські. Якщо вони залучені до безпосередньої участі в бойових діях, то несуть відповідальність тільки при порушенні статтей 17210 і 17219. [3] Аналізуючи вище викладений матеріал єдиним видом адміністративного стягнення, який можливо застосувати в таких випадках, є штраф.

Арешт з утриманням на гауптвахті не може застосовуватися до військовослужбовців-жінок. [3, ст. 321] Загалом це можна пояснити як занадто суворе покарання для них, але останніми роками часто піднімається питання гендерної нерівності як і в державі, так і в законодавчій сфері. Тож порівняємо із адміністративним арештом, який є найсуворішим видом адміністративного стягнення (як і арешт з утриманням на гауптвахті) і застосовується лише у виняткових випадках з обмеженим строком. Він не може застосовуватись до вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до дванадцяти років, до осіб, які не досягли вісімнадцяти років, до осіб з інвалідністю першої і другої груп. [3, ст. 32] Резнік О. та Масляк О. спонукають закріпити альтернативні види адміністративних стягнень, якщо санкція статті КУпАП передбачає застосування виключно арешту з утриманням на гауптвахті [5]. Бо в такому випадку жінки не несуть жодної відповідальності. Наприклад, Генічеський районний суд Херсонської області у постанові від 10 червня 2016 року по справі № 653/1649/16-п постановив ОСОБА_1 визнати винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 17218 КУпАП «Порушення правил несення прикордонної служби», без застосування адміністративного стягнення [7]. Влітку 2021 року у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект розроблений за допомогою громадської організації «Юридична сотня» [6]. До частини 2 статті 321 КУпАП пропонують внести такі зміни: «Арешт з утриманням на гауптвахті не може застосовуватись до вагітних військовослужбовців-жінок та до військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до семи років.» [10]. Цією організацією було проведено опитування 92 військових і ветеранів, серед яких було 50 жінок і 42 чоловіка. Більше 76 відсотків осіб підтримали можливість застосування такого стягнення та встановлення рівності щодо відповідальності; близько 20 відсотків опитаних не підтримали можливість застосування тримання на гауптвахті жінок; решту не змогли відповісти на це питання. [6] Результати спонукають реально задуматися, чи не варто нам вдосконалити Кодекс про адміністративну відповідальність, зокрема ст. 321, і закріпити альтернативні види санкції для жінок; або утримання під гауптвахтою буде неможливим тільки для певних категорій; або ж зменшити для жінок максимальний строк цього адміністративного стягнення.

Отже, арешт з утримання на гауптвахті є вже не стільки новим, скільки молодим інститутом адміністративного права в Україні. Система адміністративних стягнень розвивається, війна вносить свої корективи, а ми маємо підлаштовувати закони під цей час; адже вони не були і не є досконалими. Багато питань виникає до

змін, які були внесені в КУпАП, та прогалин в законі, які створюють можливості для двозначних вирішень справ. Тому нам потрібно ще багато працювати задля стабільності, гнучкості та ефективності адміністративного права. Опрацьовувати та вносити поправки враховуючи думки народу та компетентних осіб.

Список літератури

1. Веселов Ю. М., Єпринцев П. С. Відповідальність військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану: окрема думка щодо новел у законодавстві. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2023. Т. 1, № 101. С. 48–61. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.48-61>

2. Військовий правоохоронний орган та нова модель запобігання правопорушенням у військовій сфері - Центр оборонних стратегій. Центр оборонних стратегій. URL: <https://defence.org.ua/novyny/vijskovyj-pravoohoronnyj-organ-ta-nova-model-zapobigannya-pravoporushennyam-u-vijskovij-sferi/>

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X : станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

5. Маслак О. В., Резнік О. М. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ В УКРАЇНІ. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. Т. 4. С. 131–134. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/35>

6. Наступний крок у реформуванні армії. Реанімаційний Пакет Реформ -. URL: <https://rpr.org.ua/news/nastupnyu-krok-u-reformuvanni-armii/>

7. Постанова Генічеського районного суду Херсонської області від 10.06.2016 р. у справі № № 653/1649/16-п. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58427195> (дата звернення: 10.05.2024).

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період : Закон України від 05.02.2015 р. № 158-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#Text>

9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022 р. № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text>

10. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної та адміністративної відповідальності під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72373

11. Про затвердження Порядку тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців : Наказ М-ва оборони України від 03.11.2020 р. № 394 : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0038-21#Text>

12. Шапченко С. Д. Новели в законодавстві про адміністративну та кримінальну відповідальність за військові правопорушення: хотіли як краще... LexInform: Правові та юридичні новини, юридична практика, коментарі. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/novely-v-zakonodavstvi-pro->

Мрих Є. студентка 1 курсу Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: Ковсбас І.В. доктор юридичних наук, доцент ЧНУ імені Юрія Федьковича

Громадські роботи і суспільно корисні роботи як заходи адміністративних стягнень: теоретико-правовий аспект

Результатом застосування заходів адміністративної відповідальності є накладання адміністративних стягнень. За час дії Кодексу України про адміністративні правопорушення неодноразово виникали потреби вдосконалення вже наявного переліку стягнень, тому Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» від 24 вересня 2008 року було введено громадські роботи, а Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» від 9 грудня 2017 року – суспільно корисні роботи. Саме ці два види адміністративних стягнень ми розглянемо.

Громадські роботи – це вид стягнення, при виконанні якого особа примусово залучається до праці. Відтак, на особу, що вчинила адміністративний проступок, покладаються трудові зобов'язання [3, с. 205].

Відповідно до статті 30¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення, громадські роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від двадцяти до шістдесяти годин і відбуваються не більш як чотири години на день. Громадські роботи не призначаються особам з інвалідністю першої або другої групи, вагітним жінкам, жінкам, старше 55 років та чоловікам, старше 60 років [2, ст. 30¹].

Громадські роботи належать до основних стягнень, тобто не можуть призначатися на додаток до будь-яких інших. Вони проводяться за місцем проживання і не залежать від працевлаштування особи. Тому в умовах значних показників безробіття, відсутності постійного місця роботи у багатьох правопорушників, неплатоспроможності населення, громадські роботи як вид адміністративного покарання є досить актуальними [4, с. 110].

Говорячи про сферу застосування такого виду стягнень, вона обмежується введенням громадських робіт фактично лише щодо транспортних правопорушень. Хоча, на думку науковців, було б доцільно виділити групу статей, до яких можна додати стягнення у виді громадських робіт. Приміром, це може бути завдання незначної шкоди навколишньому природному середовищу, іншим охоронюваним правам та інтересам. В таких випадках правопорушник своєю працею може відновити попередній стан або зменшити негативні наслідки правопорушення [4, с. 111].

Відповідно до статті 31¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення, суспільно корисні роботи полягають у виконанні особою, яка

вчинила адміністративне правопорушення, оплачуваних робіт, вид яких та перелік об'єктів, на яких порушники повинні виконувати ці роботи, визначає відповідний орган місцевого самоврядування [2, ст. 31¹]. Щодо набору функцій, які реалізують органи місцевого самоврядування, вони залежать від деяких обставин. Зокрема значною мірою визначаються територіальним рівнем, залежать від місцевого бюджету та економіки загалом, перебувають під впливом самої системи державного управління [1, с. 136].

Призначаються суспільно корисні роботи на строк від ста двадцяти до трьохсот шістдесяти годин і виконуються не більше восьми годин, а неповнолітніми – не більше двох годин на день. Обмеження застосування у суспільно корисних та громадських робіт збігаються [2, ст. 31¹].

Цей вид стягнення додавався з метою погашення заборгованості зі сплати аліментів, застосовується до боржників, які не здійснювали сплати терміном більш ніж шість місяців.

Варто взяти до уваги, що термін «суспільно корисні роботи» з'явився у нашому законодавстві не так давно, і з цього питання існують певні недоліки в нормативній базі.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення визначено, що об'єкт, на якому правопорушник виконуватиме певні роботи, обирає орган місцевого самоврядування. Проте законодавець чітко не вказує форму власності цих об'єктів, через що можуть виникати непорозуміння.

Також, оскільки суспільно корисні роботи передбачають оплату праці з місцевих бюджетів, це потребує певної кількості робочих місць на комунальних підприємствах. Тобто правопорушники, оскільки їх зобов'язані приймати на роботу, фактично «відбирають» робочі місця населення. Або ж в іншому випадку для правопорушників створюються не виправдані потребами підприємства додаткові місця, які потім немає змоги оплачувати. Це призводить до того, що тривалий час рішення суду не виконуються, що в свою чергу має негативний характер [5, с. 150].

Підбиваючи підсумки, розглянуті нами стягнення мають спільні риси, а саме: передбачене застосування праці, обставини неможливості застосування. Наявні й суттєві відмінності, оскільки громадські роботи на відміну від суспільно корисних не оплачуються; метою громадських робіт є покарання правопорушника, а суспільно корисних робіт – стягнення заборгованостей. Однак і громадські, і суспільно корисні роботи є дієвим видом адміністративного впливу, які повинні й надалі розвиватися в українській системі адміністративного права для її максимальної ефективності.

Список літератури

1. Ковбас І. В. Щодо функцій органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 135-138
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-Х : станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 09.05.2024)
3. Салманова О. Ю. Громадські роботи як вид адміністративного стягнення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3. С. 205-210
4. Шестак Л. В. Громадські роботи як вид адміністративного стягнення: поняття та сутність. *Вісник «Право і суспільство»*. 2018. № 2. С. 109-114

5. Яковець І. С., Лук'янченко Є. О. Ключові проблеми застосування суспільно корисних робіт як виду адміністративного стягнення. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 148-154

Павчук І.С. здобувач кафедри адміністративного та конституційного права Запорізького національного університету

Функції військових адміністрацій в Україні: адміністративно-правова характеристика

Збройна агресія російської федерації на сході України поставила на порядок денний питання щодо вдосконалення функціонування інститутів публічної адміністрації для того, щоб остання могла виконувати свої функції [10,с. 107-110]. Інститут військових адміністрацій, який сьогодні є дієвим інструментом забезпечення публічного адміністрування в правових умовах воєнного стану, потребує постійного вдосконалення своєї діяльності і правового забезпечення.

Теоретико-правове дослідження адміністративно-правового статусу військових адміністрацій обумовлено необхідністю як теоретичного обґрунтування, так і практичної реалізації публічно-сервісної концепції діяльності інститутів публічної адміністрації.

Військові адміністрації є різновидом місцеві органи виконавчої влади, які належать до системи органів виконавчої влади і в межах своїх повноважень здійснюють заходи правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, а також виконавчу владу у відповідних адміністративно-територіальних одиницях. З огляду на це, функції військових адміністрацій можна визначити як діяльність щодо впровадження заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, а також реалізацію виконавчої влади у межах чинного законодавства.

Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій проявляється через реалізацію законодавчо закріплених функцій щодо організації суспільного життя в правових умовах воєнного стану. Специфіка функцій військових адміністрацій полягає у незвичному для світової практики поєднання традиційних («військових») та нетрадиційних («цивільних») функцій публічного адміністрування.

В сучасній адміністративно-правовій науці немає єдиної позиції щодо функцій військових адміністрацій. Водночас можна виділити декілька підходів щодо виділення таких функцій.

Зокрема, існує думка, що адміністративно-правовий статус військових адміністрацій проявляється через реалізацію двох основних функцій: публічного адміністрування та надання адміністративних послуг.

Публічне адміністрування – це діяльність військових адміністрацій яка полягає у забезпеченні виконання законодавства України на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, законності і правопорядку, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян виконання

державних та регіональних програм, складання, затвердження та виконання місцевих бюджетів, реалізацію інших наданих державою повноважень.

Надання ж адміністративних послуг військовими адміністраціями [2; 4] – це результат здійснення владних повноважень за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону (пункти 13, 17, ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [3; 9, с. 299-303]. Надання адміністративних послуг військовими адміністраціями передбачає задоволення основних потреб суспільства та конкретних фізичних та юридичних осіб.

Дніпров О.С. пропонує систематизувати функції інститутів публічної адміністрації за інструментальним підходом. Застосування такого підходу до виділення функцій військових адміністрацій дало можливість виділити наступні їх функції:

Функція публічного адміністрування. Військові адміністрації наділені повноваженнями приймати публічно-владні рішення, які покликані упорядкувати та стабілізувати суспільні процеси та відносини. Ці рішення поширюються та діють у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.

Виконавча функція. Військові адміністрації сприяють виконанню публічно-владних рішень, створюють належні організаційні, фінансові та юридичні передумови для їх реалізації.

Контрольна функція. Особливості публічно-владної діяльності полягають в тому, що прийняття будь-якого рішення недостатньо, контроль за виконанням виступає обов'язковою умовою системи публічного адміністрування. Військові адміністрації наділені значними контрольними повноваженнями.

Захисна функція. Згідно ст. 5 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ [1]. Саме тому у широкому розумінні, метою створення системи інститутів публічного адміністрування (в тому числі військових адміністрацій) є захист населення країни. Захист прав та свобод людини в правовій державі є не тільки інститутів публічного управління, а й основним її завданням [6].

Шевченко В.Й. пропонує здійснювати класифікацій інститутів публічної адміністрації в правових умовах воєнного стану не за інструментальним принципом, який передбачає розподіл функцій за способом впливу, а за предметним, об'єкта, сферами впливу. Використовуючи такий підхід дало йому можливість виділити наступні функції:

1) забезпечення безпеки особи, держави, суспільства (забезпечення оборони, забезпечення громадського порядку, здійснення розвідки і контррозвідки, забезпечення охорони державного кордону). З метою реалізації цієї функції військові адміністрації наділені повноваженнями щодо: запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану (п. 1 ч. 2 ст. 15); сприяння організації призову громадян на строкову військову та альтернативну (невійськову) службу, а також їх мобілізації, підготовці молоді до служби в Збройних Силах України (п. 18 ч. 2 ст. 15).

2) здійснення адміністративно господарської діяльності та забезпечення розвитку економіки. Для виконання цієї функції військові адміністрації реалізують повноваження щодо: складання, затвердження та забезпечення виконання відповідного бюджету (п. 5 ч. 2 ст. 15); встановлення ставок місцевих податків і зборів (п. 6 ч. 2 ст. 15); управління об'єктами житлово-комунального господарства,

побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності (п. 10 ч. 2 ст. 15).

3) правозабезпечувальна функція, для реалізації якої військові адміністрації наділені повноваженнями щодо: створення відповідно до закону за рахунок коштів місцевого бюджету спеціалізованих установ з надання безоплатної первинної правничої допомоги (п. 28 ч. 2 ст. 15); забезпечення в умовах воєнного стану реалізації державних гарантій, визначених законами України (п. 44 ч. 2 ст. 15); прийняття у межах, визначених законом, рішень з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями (п. 6 ч. 3 ст. 15) тощо [11].

Отже, дослідження функцій військових адміністрацій дає можливість дійти висновку, що вони (функції) є важливим елементом адміністративно-правового статусу військових адміністрацій, який покликаний реалізувати її основні завдання та принципи. Проблема дослідження функції військових адміністрацій знаходиться в площині місця та ролі військових адміністрацій в системі інститутів публічного адміністрування, наділення їх владними повноваженнями.

Сучасний стан правового регулювання адміністративно-правового статусу військових адміністрацій не створює ефективного механізму виконання покладених на них завдань та цілей. Саме тому, подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на дослідження питань змісту функцій військових адміністрацій, з'ясуванні особливостей їх реалізації у правових умовах воєнного стану.

Список літератури

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 23.08.2023).

2. Закон України № 5203-VI від 6 вересня 2012 року «Про адміністративні послуги». *Відомості Верховної Ради України від 09.08.2013*. № 32.

3. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VII «Про правовий режим воєнного стану». *Урядовий кур'єр від 10.06.2015*. № 102.

4. Постанова Кабінету Міністрів України № 314 від 18.03.2022 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану». *Урядовий кур'єр від 19.03.2022*. № 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text> (дата звернення: 26.05.2024).

5. Васильєва О.І. Функціонування публічної влади на територіальному рівні: проблеми і перспективи. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 3. 2009. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=53> (дата звернення: 26.05.2024).

6. Дніпров О. С. Парадигма виконавчої влади в Україні: адміністративно-правовий аспект. Дис. к.ю.н. 12.00.07. Львів. 2019. 498 с.

7. Добкін М. М. Поняття та види місцевих державних адміністрацій Право і Безпека. 2011. № 3. С. 55-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_3_14 (дата звернення: 26.05.2024)

8. Кузьменко Д.О. Адміністративно-правове регулювання діяльності органів публічної адміністрації в зоні проведення Операції об'єднаних сил. Дис. к.ю.н. 12.00.07. 2020.

9. Міхровська М.С. Публічна адміністрація, державне управління та електронне урядування: особливості взаємозв'язку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 69. С. 299-303.

10. Свіріна К.С. Компетенція військово-цивільних адміністрацій: адміністративно-правові підходи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3(2). С. 107-110.

11. Шевченко В.Й. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій. Дис. к.ю.н.; Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2019.

Полагнин А.Д. студентка Буковинського державного медичного університету
Науковий керівник: Гордієнко В.В. к.м.н.,
доцент кафедри фізіології ім. Я.Д.
Кіршенבלата Буковинського державного
медичного університету

Права громадян на медичну допомогу в умовах воєнного стану

Загрози життю та здоров'ю людини, які виникають в умовах військових дій в країні визначають особливу увагу до правового забезпечення надання медичної допомоги населенню. Пошук механізмів захисту права на отримання медичної допомоги в таких умовах стає надзвичайно актуальним.

Відповідно до Ст. 49 Конституції України кожен громадянин має право медичну допомогу, медичне страхування та охорону здоров'я [1]. В Україні право на медичну допомогу регламентується Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1992р.), Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування» (2017р.), Цивільним кодексом України (2003р.) та багатьма відомчими підзаконними актами [3, с.84]. Право на медичну допомогу також відображається й у міжнародних актах: Європейська соціальна хартія, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про права дитини, Конвенція про права людини та біомедицину та інші [2, с.211].

Загалом, «право на медичну допомогу» визначають як «невід'ємне право особи у статусі пацієнта отримувати медичну допомогу у лікаря чи в закладі охорони здоров'я за її формально вільним вибором» [3, с.85]. При проведенні дослідження виділено три категорії громадян для отримання медичної допомоги, а саме: внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці та інші.

В Ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014р.) визначено хто вважається внутрішньо переміщеною особою, а Ст.9 визначає право такої особи на медичну допомогу. Проте, захист права внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану є найменш врегульованим. На думку дослідників, це зумовлено через нечітке розмежування понять «медичної допомоги» та «медичної послуги», а також неналежне інформування громадян, відсутність документів тощо [2, с. 213].

В контексті реалізації захисту прав на медичну допомогу для військовослужбовців варто брати до уваги Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1992р.). Внесені зміни до Ст.11 Закону у 2022 році вдосконалили порядок надання медичної допомоги в умовах воєнного стану з можливістю виїзду за кордон на лікування та відповідного фінансування [4, с. 228].

Що стосується захисту права на медичну допомогу інших категорій громадян, то тут теж не все так однозначно. Досить позитивно можна оцінити прийняття Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування

населення» (2017р.) та його виконанням в умовах воєнного стану, як в частині первинної медичної допомоги, так і спеціалізованої. Варто звернути увагу на випадки щодо неможливості звернення до сімейного лікаря чи закладу охорони здоров'я у зв'язку руйнуваннями. Національна служба здоров'я України дотримується принципу самоскерування до сімейного лікаря незалежно від місця перебування громадянина та створила умови надання дистанційної консультації за допомогою технічних засобів [4, с.230].

Ще одним аспектом досліджуваної теми є процедура відмови лікаря від надання медичної допомоги. Підставами для відмови лікаря від надання медичної допомоги можуть бути недостатня фахова компетентність, розірвання трудових відносин, можливість завдання шкоди пацієнту чи інші підстави за ініціативою надавача. Очевидно, що такий перелік є досить обмеженим. Однак, з причин відсутності чіткого правового механізму, відмова від надання медичної допомоги фактично не використовується.

Таким чином, правовий механізм дотримання прав громадян на медичну допомогу в умовах воєнного стану потребує вдосконалення. Важливо використовувати диференційований підхід до різних категорій громадян в умовах воєнного часу. Подальшого дослідження потребують процедури відмови в наданні медичної допомоги в контексті дотримання прав пацієнта та лікаря.

Список літератури

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 10.06.2024).

2. Сковчиляс-Павлів О., Лук'янова Г. Адміністративно-правовий механізм реалізації права на медичну допомогу внутрішньо переміщеним особам. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки"*. Львів, 2022. №3(35) - С.209-216. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/dec/29259/31.pdf> (дата звернення: 27.05.2024).

3. Щукін О.С., Наньєва М.І. Відмова лікуючого лікаря від надання медичної допомоги пацієнту в контексті права на медичну допомогу. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023, №3. – С. 83-91. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2023/12.pdf (дата звернення: 27.05.2024).

4. Скриннікова К.О. Медична допомога під час воєнного стану в Україні. *Проблеми цивільного права та процесу*: зб. тез доп. учасників наук.-практ. конф., м. Харків, 20 трав. 2022 р. Харків, 2022. С. 50-53. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/adc2cd3d-62da-4415-98df-89770b5f95e3/content> (дата звернення 27.05.2024)

Семотюк Я. здобувач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізький національний університет

Зарубіжний досвід адміністративної процедури

У модернізованому світі, розвиток суспільства неможливий без ефективної системи адміністративного управління. Зарубіжний досвід адміністративної процедури є важливим джерелом для удосконалення власної системи управління в країні. Різноманітність підходів, методів та інструментів, що застосовуються в різних країнах, створює можливість для аналізу, порівняння та узагальнення

найефективніших практик. Вивчення зарубіжного досвіду адміністративної процедури сприяє розширенню можливостей для вдосконалення власної системи управління, а також сприяє адаптації до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі. У цьому контексті аналіз і узагальнення зарубіжного досвіду стають ключовими етапами для створення ефективної та прогресивної системи адміністративного управління в країні.

Протягом двадцятого століття країни Заходу та Західної Європи впроваджували загальну тенденцію до прийняття загальних або спеціальних законів, які визначали ключові правові норми, пов'язані з адміністративними процедурами [1, с. 96].

Крім того, на даний момент інтенсивно обговорюється ідея створення Модельного кодексу адміністративних процедур Європейського Союзу (далі - ЄС). Що відкриває можливість розгляду кодифікації адміністративно-процедурного законодавства не тільки на рівні окремих держав, але й на рівні такого великого міждержавного утворення, як ЄС.

Внаслідок публічного обговорення проєкту Модельного кодексу адміністративних процедур ЄС, Європейський Парламент ухвалив Резолюцію "Про закон про адміністративну процедуру Європейського Союзу" (2012/2024 (INL)) від 15 січня 2013 року, в якій містяться рекомендації щодо створення закону про адміністративну процедуру ЄС та визначені правові рамки для кодифікації адміністративно-процедурного законодавства. Резолюція також встановлює загальні принципи діяльності органів публічної адміністрації, вимоги до ухвалення адміністративних рішень та їх скасування, а також забезпечує загальні стандарти доступу до інформації про прийняті рішення [2, с. 60].

Визначення юридичної форми акта, що стосується адміністративних процедур (закон або кодекс), залежить від рівня деталізації основних адміністративних дій, які формують зміст правил процедур [3, с. 479].

Для створення адміністративно-процедурного законодавства у світі велике значення мало прийняття двох нормативно-правових актів - Федерального закону США «Про адміністративну процедуру» (Administrative Procedure Act) у 1946 році [5] та Закону ФРН «Про адміністративну процедуру» у 1976 році [5].

У законі США "Про адміністративну процедуру" передбачені такі процедури: а) нормотворча діяльність (rulemaking); б) індивідуальне регулювання (adjudication) - це індивідуальні справи, пов'язані з ухваленням індивідуального акту та справи, що стосуються оскарження. При цьому цей нормативно-правовий акт докладно регламентує всі види діяльності органів адміністративної влади (нормотворчість, виконавчу, правозастосовну, правоохоронну діяльність), а також усі етапи адміністративного процесу та практично всі дії установ адміністративного типу та їхніх працівників, що охоплюються положеннями та вимогами адміністративно-процесуального права [3, с. 479].

Поняття адміністративної процедури у США охоплює: а) діяльність агенції щодо формулювання, зміни або скасування регулюючих постанов (відомих як "rule"), які не включають в себе судові вирішення справи (відомі як "rule making"); б) адміністративну діяльність, пов'язану з винесенням судового рішення у справі (відому як "adjudication"); в) ліцензійну діяльність агенції, яка включає процес видачі, продовження, відхилення, анулювання, призупинення, відкликання, обмеження, зміни та модифікації ліцензій. При цьому деякі агенції в США мають повноваження розробляти, приймати і впроваджувати як індивідуальні, так і нормативні акти управління, а також здійснювати квазісудову діяльність [3, с. 479].

У Німеччині процедури, пов'язані з різними галузями правовідносин, регулюються спеціальним законодавством. Наприклад, у сфері податкового права існує Закон про податкові процедури. Варто відзначити, що цей закон був прийнятий набагато раніше, ніж законодавство про загальні адміністративні процедури, що свідчить про уважне врахування німецьким законодавцем особливостей конкретних правовідносин. Незважаючи на існування загальних та спеціальних (галузевих) нормативно-правових актів, наукова спільнота Німеччини, а також практичність уряду, дещо скептично ставилися до систематизації процедурного законодавства та урахування позитивного зарубіжного досвіду. Наприклад, ефективність проведення адміністративних процедур у США та Австрії зазнавала сумнівів [1, с. 105].

Закон ФРН "Про адміністративну процедуру" від 25 травня 1976 року (Verwaltungsverfahrensgesetz), що на даний момент перебуває в редакції 1998 року, регулює процедури ухвалення та скасування (відкликання) адміністративних актів, включаючи загальні розпорядження та індивідуальні адміністративні акти. Цей нормативно-правовий акт значну увагу приділяє нормам, що визначають дію адміністративного акту, підстави та наслідки його недійсності.

У Законі ФРН "Про адміністративну процедуру" також визначені специфічні типи процедур:

1. Формальна адміністративна процедура, в рамках якої свідки мають обов'язок давати показання, а експерти – висновки під час обов'язкового слухання. Також встановлені додаткові вимоги щодо форми та порядку оприлюднення адміністративного акта.
2. Процедура затвердження плану, яка передбачає додаткові вимоги щодо отримання зауважень та проведення слухань.
3. Спеціальна дозвільна процедура, що застосовується у випадках, коли необхідно отримати дозвіл для здійснення економічної діяльності [3, с. 480].

Поза межами регулювання наведеного Закону Німеччини "Про адміністративну процедуру" залишаються такі аспекти: внутрішньо спрямовані рішення та дії суб'єктів публічного адміністрування, які спрямовані на виконання ієрархічно підпорядкованими органами або публічними службовцями; зовнішньо спрямовані дії суб'єктів публічного адміністрування, що не мають правових наслідків (фактичні або реальні дії); укладення договорів за участю суб'єктів публічного адміністрування, які регулюються приватним і передусім цивільним правом; нормативно-правові акти, які приймаються суб'єктами публічного адміністрування у випадках, коли закон передбачає або делегує такі повноваження. [1, с. 105].

Отже, можна зробити висновок, що узагальнено адміністративна процедура визначається як система взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами. Загальна модель адміністративної процедури в іноземних країнах включає широкий спектр аспектів, таких як загальні принципи розгляду адміністративних справ, умови та строки виконання конкретних дій, порядок ухвалення та скасування адміністративних актів і рішень, і застосування заходів відповідальності до посадових осіб у разі недбалого виконання ними своїх обов'язків. Особливістю законодавства про адміністративну процедуру є його загальний характер, який сприяє широкому охопленню різних сфер правового регулювання шляхом встановлення загальних принципів та процедур.

Проблеми, що виникають у контексті адміністративних процедур, включаючи значну кількість задоволених скарг або рішень, які схвалює

адміністрація чи суд, можуть бути вирішені завдяки впровадженню служб підтримки з адміністративних питань для конкретних процедур, які виявляються особливо проблематичними. Ці служби можуть бути централізованими, тобто призначеними для всієї адміністрації. Посадовці, які відповідають за розгляд скарг або входять до складу міністерств, що мають компетенцію з питань адміністративних процедур, можуть бути призначені для надання такої допомоги на повну або часткову зайнятість, залежно від обсягу запитів. Прикладом успішної реалізації такої служби підтримки є Македонія, де була створена централізована служба підтримки після прийняття закону про адміністративну процедуру. Ця служба надає рекомендації з гармонізації спеціального законодавства та відповідає на питання щодо застосування закону. Якщо проблеми виникають лише у конкретних процедурах, то галузеві служби підтримки, безумовно, будуть ефективнішими, оскільки можуть бути більш спеціалізованими [1, с. 106].

Адміністративно-процедурне законодавство України є відносно новою галуззю вітчизняного законодавства і перебуває на стадії свого становлення. Варто наголосити й на тому, що Україна обрала модель систематизації адміністративного процедурного законодавства, якою передбачено прийняття загального акта про адміністративну процедуру із збереженням пріоритету спеціального законодавства. На 15 грудня 2023 року в Україні набирає чинності Закон України "Про адміністративну процедуру" [6], що є результатом більш ніж двадцятирічної праці науковців та законодавців. Спочатку цей закон був розроблений у формі проекту Адміністративно-процедурного кодексу України, а з часом перетворився на згаданий вище Закон, який урізноманітнює загальні нормативні положення адміністративно-процедурного регулювання в країні [3, с. 479].

Наостанок, зазначу, що світі існує багато цікавого та варіативного досвіду у сфері адміністративної процедури, який може бути корисним для розвитку сучасних систем управління та правового регулювання в кожній конкретній країні. Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виявити найбільш ефективні практики, а також уникнути помилок, які вже були зроблені іншими державами. Важливо враховувати специфіку власної країни та адаптувати зарубіжний досвід до своїх потреб та умов. Використання цього досвіду може сприяти покращенню якості адміністративних процедур, забезпечуючи більшу прозорість, ефективність та дотримання прав та інтересів громадян.

Список літератури

1. Ковбас І. В., Крайній П. І. Адміністративна процедура за законодавством України та окремих зарубіжних країн (порівняльно-правове дослідження). Проблеми законності. 2023. Вип. 163. С. 93–110. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.163.292358>.
2. Михайлюк Я. Б. Правове регулювання адміністративних процедур: сучасний стан та перспективи розвитку. Право і суспільство. 2020. № 1. частина 2. С. 56-61. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.10>.
3. Хрустальова Ю.С. Зарубіжний досвід адміністративно-процедурного регулювання у банківській сфері. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 9. С. 478-484. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/118>.
4. Федеральний закон США «Про адміністративну процедуру». Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України [автор-упорядн. В. П. Тимошук]. К. : Факт, 2003. С. 389–459.
5. Закон ФРН «Про адміністративну процедуру» від 25.05.1976 р. (в редакції від 21.09.1998 р.). Адміністративна процедура та адміністративні послуги.

Зарубіжний досвід і пропозиції для України [автор-упорядн. В. П. Тимошук]. К. : Факт, 2003. С. 192–231.

6. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

*Скалінчук Л. студентка 1 курсу
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
Науковий керівник: Білоскурська О.В.
кандидатка юридичних наук, доцентка
ЧНУ імені Юрія Федьковича*

Конституційно-правові гарантії реалізації права на соціальний захист в умовах воєнного стану в Україні

Права людини мають становити мету існування та розвитку кожної демократичної, правової держави. Стаття 22 Конституції України проголошує, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані» [1]. Відповідно до статті 64 Конституції України, «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [1]. Введення воєнного стану в Україні є одним із передбачених випадків обмеження конституційних прав і свобод людини. Відповідно розгляд питань щодо права на соціальний захист сьогодні є актуальною проблематикою, оскільки значна частина громадян опинилася у складних соціальних умовах та потребують забезпечення державою соціального захисту.

Соціальні права виражають потреби, що є першочерговими, життєво необхідними, а тому визначаються як базові в системі прав людини. Це потреби матеріального та нематеріального характеру (наприклад, медична допомога, соціальні послуги) [2, с. 293].

Згідно Конституції України не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63. Як бачимо, конституційне право громадянина на соціальний захист (ст. 46) та конституційне право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48) не віднесено до переліку прав і свобод, які не можуть бути обмежені. В науковій літературі звертають увагу, що «основною метою обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина є встановлення балансу інтересів між особою, суспільством та державою. Права людини можуть обмежуватися із дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності на правових засадах. Крім цього, обмеження прав людини мають відповідати легітимній меті, тобто має існувати необхідність «визначення меж здійснення суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб» [3, с. 14].

Конституційний Суд України в рішенні від 22.05.2018 № 5-р/2018 наголошує, що «державою у разі, зокрема, виникнення умов воєнного стану може здійснити відповідний перерозподіл своїх видатків для збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства, проте держава не може вдаватися до обмежень, що порушують сутність конституційних соціальних прав осіб, яка безпосередньо пов'язана з обов'язком держави за будь-яких обставин забезпечувати достатні умови життя, сумісні з людською гідністю» [4].

Доцільно звернути увагу на ряд рішень Конституційного Суду України, як суб'єкта організаційних гарантій соціальних прав громадян, що були ухвалені з питань соціального захисту людини і є важливими в контексті потреб воєнного стану в Україні. А саме, Рішення від 06.04. 2022 № 1-р(II)/2022 (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) [5], Рішення від 12.10.2022 № 7-р(II)/2022 (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України) [6], Рішення Суду від 22.03.2023 № 3-р(II)/2023 (щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму) [7]. Як бачимо, Конституційний Суд України сприяє реалізації обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій відповідного рівня для громадян України.

Вбачається, що під час воєнного стану в Україні, держава зобов'язана забезпечити безперервність надання соціального захисту. Зокрема,

- держава мобілізує ресурси для забезпечення соціального захисту населення, а саме комплекс заходів, спрямованих на зосередження та ефективне використання фінансових, медичних та інших ресурсів з метою задоволення нагальних потреб громадян;

- запроваджуються спеціальні заходи підтримки для військовослужбовців та їхніх сімей, а також для цивільних осіб, які постраждали від воєнних дій, а саме, фінансова допомога, медичне забезпечення, житлове забезпечення, гуманітарна допомога, соціальні послуги, координація з міжнародними організаціями;

- особлива увага приділяється забезпеченню прав осіб з інвалідністю, які можуть бути найбільш вразливими в умовах воєнного стану, зокрема, доступ до медичних послуг, психологічна допомога, пенсії та соціальні виплати, компенсації, пільгове житло, безбар'єрне середовище, інклюзивна освіта, захист від дискримінації тощо.

Список літератури

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 27.05.2024)

2. Тимчишин Т.М. Соціальні права людини в Європейському Союзі. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №1. С. 292 – 295. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/74.pdf (дата звернення 27.05.2024)

3. Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Нормативно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. №46. С. 7 – 18.

4. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII» від 22.05.2018. № 5-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

5. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 163 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 06.04.2022. № 1-р(II)/2022.

URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text) (дата звернення: 27.05.2024)

6. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668 – VI (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України) від 12.10.2022. № 7-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-22#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

7. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України «Про виконавче провадження», абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму) від 22.03.2023 № 3-р(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

Скрипкар С. здобувач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізький національний університет

Медіація у вирішенні публічно-правових спорів

Після прийняття Рекомендації (2001) 9 Комітетом Міністрів Ради Європи щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами та сторонами-особами від 05 вересня 2001 року медіація у вирішенні адміністративно-правових спорів на європейському просторі почала стрімко поширюватись. Рекомендація визначає, що «широке використання альтернативних способів врегулювання адміністративних спорів дасть змогу підійти до розв'язання цих проблем і наблизить адміністративні органи до громадськості» [1].

Незважаючи на вищевказані рекомендації, в Україні медіація у адміністративно-правових спорах не розвинена, хоча, на сьогодні Кодекс адміністративного судочинства України є найбільш сприятливим для примирення.

Конституційне право кожного громадянина на звернення до суду за захистом своїх прав і свобод, а також оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб зумовлюють виділення основного способу вирішення публічно-правового спору – через суд [2].

Проте, судовий спосіб врегулювання спору обтяжений складною формальною процедурою, судовими витратами і проблемою виконання судового рішення. Аналізуючи базові показники роботи адміністративних судів прослідковується тенденція до зростання кількості справ, які надходять до суду протягом року. Вказана ситуація призводить до перевантаження суддів та збільшення часу судового розгляду. Тому, актуальність впровадження

альтернативних (позасудових) способів вирішення публічно-правових спорів зростає.

Відповідно до статті 19 Конституції України, суб'єкт владних повноважень повинен діяти лише на підставі, в межах та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а відповідно до ч. 1 ст. 190 КАС України умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень. Ці положення суттєво ускладнюють участь органів державної влади у будь-якій процедурі врегулювання, в тому числі медіації [3].

Для того, щоб медіація успішно впроваджувалась в адміністративних спорах відповідний суб'єкт владних повноважень повинен мати належні повноваження і категорія спору має бути медіабельною. З одного боку є категорії адміністративних спорів в яких медіація була б доцільною, але специфіка державного органу свідчить про відсутність волі суб'єкта вирішувати спір у позасудовому порядку. З іншого боку, є суб'єкти владних повноважень, які більше зацікавлені у мирному врегулюванні конфліктної ситуації, але в багатьох випадках не мають відповідних повноважень або чітких інструкцій. Тож, наведемо приклади категорій справ публічної сфери, де може бути застосована медіація:

- спори за участю органів місцевого самоврядування: щодо оскарження рішень органів місцевого самоврядування про встановлення тарифів; щодо оскарження рішень органів місцевого самоврядування про передачу об'єктів комунальної власності;
- спори за участю органів державного нагляду і контролю: щодо вжиття заходів реагування у вигляді зупинення експлуатації навчальних закладів;
- спори пов'язані з діяльністю приватноправових професій: у діяльності нотаріусів та приватних виконавців;
- податкові спори: щодо стягнення податкового боргу;
- публічна служба: пов'язані зі звільненням з публічної служби, в тому числі зі звільненням у зв'язку з скороченням або зміни структури та штатної чисельності державного органу; щодо стягнення заборгованості з оплати праці, стягненням моральної шкоди спричиненої роботодавцем;
- земельні спори: пов'язані з наданням земельних ділянок органами місцевого самоврядування у власність або у оренду; про бездіяльність місцевої ради щодо неприйняття рішень у визначений законом строк; про оскарження відмови місцевої ради надати дозвіл на розробку проекту землеустрою; з територіальними органами Державного земельного кадастру щодо погодження місця розташування земельної ділянки; про стягнення плати за землю;
- спори у сфері дозвільної системи: пов'язані з отриманням дозволів органів місцевого самоврядування;
- спори щодо захисту права на інформацію: пов'язані з захистом права на доступ до публічної інформації.

Одним із варіантів впровадження медіації у вирішенні публічно-правових спорів є реалізація в Україні моделі присудової медіації.

Присудова модель передбачає створення присудового центру медіації, де працювали б акредитовані судом зовнішні медіатори та інформаційні рецепції у суді — для керування направленням справ на проведення процедур медіації. Ця модель будується за принципом “будинку правосуддя з багатьма дверима”, який запропонував Ф. Сандер, і має на меті наблизити альтернативні способи вирішення

спорів учасників спорів, які є потенційними споживачами. Запровадження моделі присудової медіації у вирішенні адміністративних спорів дасть змогу з одного боку проводити медіацію в приміщенні суду і тим самим підвищить довіру до цієї процедури, з іншого боку - дозволить залучити медіаторів, як зовнішніх фахівців.

За цією моделлю запровадження процедури медіації має на меті розвантаження судової системи від надмірного обсягу справ, що перебувають на розгляді та забезпечення належних гарантій участі суб'єкта владних повноважень.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що застосування медіації при вирішенні публічно-правових спорів може сприяти зменшенню навантаження на адміністративні суди та суб'єктів владних повноважень, а також вирішити конфлікт швидше та з меншими витратами, що забезпечить дотримання гарантій прав людини. Але на даний момент існує потреба нормативного закріплення механізму застосування альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації, у контексті публічно-правових спорів.

Список літератури

1. Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами—приватними особами від 05.09.2001. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

4. Способи вирішення публічно-правових спорів з органами влади : практичний посібник / [Сало Л. Б., Сенюта І. Я., Хлібороб Н. Є., Школик А. М.]. – Дрогобич : Коло, 2009.

*Снігур М. магістр права
ЧНУ імені Юрія Федьковича*

Цифрові платформи та держави: справа про державні запити

З січня по 30 червня 2018 року Facebook, Twitter, Google та Amazon отримали приблизно 297 998 офіційних запитів на доступ до даних користувачів.

Цифрові платформи стратегічно позиціонуються для органів державної влади. Вони пропонують безпрецедентне панорамне вікно в діяльність мільярдів людей. Вони, дійсно, є суб'єктами, розміщеними між державами та даними громадськості. Саме в цьому сенсі їх справедливо характеризують як «наглядових посередників» [1].

Будучи технічно нездатними збирати та обробляти стільки даних, скільки цифрові платформи, уряди, включаючи найпотужніші, не мають іншого вибору, окрім як вдаватися до даних, зібраних цими платформами. Доступ до цих даних виправдовує та сприяє інституціоналізації відносин між платформами та державами.

Таким чином, починаючи з випадку з урядовими запитом, цей внесок має на меті продемонструвати, що платформи, як технічні власники цих даних, є справді важливими інструментами державної політики. По суті, вони є частиною ланцюжка

регулювання. У світлі набутих і визнаних цими суб'єктами повноважень, які вимірюються ефектами, які вони виробляють, платформи стають справжніми співрегуляторами.

Масовий збір даних урядами набув безпрецедентного розголосу після одкровення Едварда Сноудена в червні 2013 року [2]. Вони виявили існування секретної програми PRISM. гідно з цією програмою, розвідувальні служби США та Великої Британії мали прямий та систематичний доступ до даних користувачів з багатьох цифрових платформ, таких як Google, Facebook або YouTube.

Цифрові платформи прямо виправдовують цю мережу з точки зору застосування закону США 18 U.S.C. Розділ 2703. Однак, хоча платформи зазвичай вимагають ордер на запити контенту, закон не вимагає його взагалі. Дійсно, він розрізняє комунікації та реєстрації.

Згідно зі звітами про прозорість, запити, які надходять до платформ, надходять із 84 штатів. Тому це не ізольована гіпотеза. У таких випадках платформи займають кілька позицій. Twitter, наприклад, вказує, що його юридичний відділ визначить, чи запит «відповідає застосовним юридичним вимогам» «на основі юрисдикції, з якої походить запит». Тому Twitter застосовує законодавство запитувачої країни, навіть якщо запит стосується облікового запису, розташованого в іншій країні з зовсім іншим законодавством.

Іноземні органи також можуть зробити запит на інформацію безпосередньо на платформу. Цифрові платформи, такі як Google, не обмежують запити, що виходять за рамки договорів про взаємну правову допомогу. У їхніх посібниках для урядових запитів пояснюється, що іноземні запити будуть оброблятися на добровільній основі та відповідно до вищезгаданих стандартів. У той час як досліджувані платформи заявляють, що вони відповідають чинному законодавству, опис їхньої процедури незмінний. Коли органи влади бажають відвернути громіздкий характер процедури MLAT, це робиться за умови, що внутрішня процедура платформи буде дотримана. Як правило, мова піде про те, які платформи надають чи не надають екстериторіальну сферу дії національному мандату. Сага про Microsoft проти Сполучених Штатів [3] є чудовою ілюстрацією цього. У 2013 році американський суддя зобов'язав Microsoft відтворити відповідні дані в рамках розслідування торгівлі наркотиками. Оскільки дані зберігаються в Ірландії, Microsoft виступає проти їх розкриття з огляду на той факт, що американська влада ґрунтувала свій запит на ордері відповідно до американського законодавства, яке не діє на міжнародному рівні. У 2016 році апеляційний суд США підтримав заперечення Microsoft. Закон SCA, на якому ґрунтується мандат, не має екстериторіальної сфери. Таким чином, сам мандат позбавлений одного. Уряд США повинен був пройти через MLAT. За справу взявся Верховний суд США. За кілька днів до винесення вердикту було оприлюднено Закон про роз'яснення щодо використання даних за кордоном, відомий як Cloud Act.

Таким чином, незалежно від цифрової платформи, а також незалежно від походження процедури запиту від уряду, державні органи можуть отримувати дані користувачів лише відповідно до внутрішньої процедури платформи, що впливає з інтерпретації американських стандартів.

Список літератури

1. A.Z. Rozenshtein, «Surveillance Intermediaries», Stanford Law Review, vol. 70, 2018.
2. G.Greenwald, «NSA Collecting Phone Records of Millions of Verizon Costumers Daily », The Gardian, 6 juin 2013.

3. Microsoft Corp. v. United States, 829 F. 3rd 197 (2nd cir.), 14 juillet 2016, Harvard Law Review, vol. 130, 2016, pp. 769-776.

*Соболь М.О. аспірант кафедри
права Європейський університет*

Право на свободу пересування в умовах збройної агресії та воєнного стану

Право на свободу пересування є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у міжнародних правових актах, таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Також це право закріплене у Конституції України. Це право є невід'ємною частиною особистої свободи і необхідною умовою для реалізації інших прав та свобод. Однак, в умовах збройної агресії та воєнного стану це право може зазнавати значних обмежень, що викликає серйозні правові наслідки. [2] [3] [4]

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася в 2014 році, а з 24 лютого 2022 року набула всеосяжного характеру, та введення воєнного стану, актуалізували проблему забезпечення свободи пересування в умовах підвищеної загрози національній безпеці. Обмеження, що накладаються на свободу пересування, можуть включати запровадження комендантської години, обмеження на пересування між регіонами та за межі держави, контроль на блокпостах та інші заходи, що спрямовані на забезпечення громадського порядку та національної безпеки. Ці заходи, хоча і необхідні, повинні бути пропорційними, правомірними та тимчасовими. [8; с. 229]

Дослідження правових аспектів свободи пересування в умовах збройного конфлікту та воєнного стану є надзвичайно важливим для забезпечення балансу між необхідністю захисту держави та дотриманням прав людини. Вивчення національного законодавства України у порівнянні з міжнародними стандартами та практикою інших країн дозволяє визначити оптимальні підходи до регулювання цього питання. [5; с. 46]

Актуальність зазначеного питання також обумовлена необхідністю вдосконалення законодавства України з урахуванням сучасних викликів та загроз, а також потребою у розробці рекомендацій для практичного застосування правових норм в умовах надзвичайних ситуацій.

З метою занурення в проблематику питання дамо визначення поняттю воєнного стану.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, який вводиться в державі або в окремих її частинах у разі збройної агресії чи загрози такої агресії, з метою забезпечення національної безпеки, підтримання громадського порядку та захисту державного суверенітету. Воєнний стан передбачає запровадження тимчасових обмежень на права та свободи громадян, включаючи право на свободу пересування. [1; с. 238]

Юридичне обґрунтування воєнного стану базується на необхідності оперативного реагування на загрози, що виникають у зв'язку з військовими діями. Відповідно до законодавства, введення воєнного стану передбачає прийняття спеціальних заходів, які регулюють поведінку громадян та діяльність державних органів, зокрема через видання указів президента та постанов уряду.

Українське законодавство передбачає регулювання воєнного стану через Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Цей закон визначає порядок введення, скасування та дії воєнного стану, а також встановлює перелік заходів, які

можуть бути застосовані під час його дії. До таких заходів належать: обмеження пересування громадян, транспортних засобів та вантажів, введення комендантської години, обмеження виїзду за межі певних територій та встановлення блокпостів, посилений контроль на стратегічних об'єктах, евакуація (у тому числі примусова) населення з небезпечних зон тощо. [6]

Під час введення воєнного стану в Україні в 2018 році, а також у 2022 році, коли розпочалася повномасштабна збройна агресія Російської Федерації, уряд запровадив низку обмежень на свободу пересування. Згадаємо основні.

Була введена комендантська година майже на всій території України. Цим інструментом обмежили час пересування громадян у нічний період для зменшення ризику диверсійних дій та підтримання громадського порядку.

Українським урядом та військовим командуванням були розміщені блокпости та запроваджений контроль на дорогах. З метою забезпечення безпеки та запобігання поширенню конфлікту, було введено обмеження на пересування, особливо на територіях, що знаходяться в безпосередній близькості до зони бойових дій.

Запроваджені обмеження під час воєнного стану є необхідними для захисту національної безпеки та громадського порядку. Однак, важливо, щоб такі обмеження були тимчасовими, пропорційними до загрози та здійснювалися відповідно до закону. Правомірність обмежень має бути забезпечена шляхом чіткого регулювання в законодавстві та контролю за їхнім застосуванням з боку судової влади.

У контексті обмеження прав людини під час воєнного стану надзвичайно важливо забезпечити баланс між необхідністю захисту національної безпеки та дотриманням основних прав і свобод громадян. Принципи пропорційності та правомірності є ключовими для цього балансу. [7; с. 50]

Принцип пропорційності вимагає, щоб будь-які обмеження прав людини були адекватними, необхідними та пропорційними до досягнення легітимної мети. Це означає, що запропоновані обмеження повинні відповідати досягненню конкретної мети, такої як забезпечення національної безпеки або громадського порядку, обмеження повинні бути дійсно необхідними, тобто не існує інших, менш обмежувальних заходів, які могли б досягти тієї ж мети, а переваги від досягнення мети повинні переважати негативні наслідки для прав людини.

Принцип правомірності вимагає, щоб обмеження прав людини відповідали закону та були здійснені відповідно до визначених процедур. Обмеження повинні бути чітко передбачені національним законодавством, а громадяни повинні мати доступ до ефективних засобів правового захисту для оскарження незаконних або непропорційних обмежень.

Вважаємо, що для вдосконалення правового регулювання та практичного застосування обмежень права на свободу пересування в умовах воєнного стану необхідно:

- забезпечити чітке законодавче регулювання обмежень, з урахуванням міжнародних стандартів;
- забезпечити доступ до ефективних засобів правового захисту для громадян;
- проводити регулярний моніторинг та оцінку пропорційності обмежень;
- забезпечити належну підготовку та інформування органів влади щодо дотримання прав людини під час введення обмежень.

Таким чином, забезпечення права на свободу пересування в умовах збройної агресії та воєнного стану вимагає комплексного підходу, що включає чітке правове регулювання, дотримання принципів пропорційності та правомірності, а також активну роль судової влади та міжнародних організацій. Лише таким чином можна досягти ефективного захисту національної безпеки, одночасно забезпечуючи дотримання основних прав людини.

Право на свободу пересування є фундаментальним правом людини, закріпленим у міжнародних та національних правових актах. Однак в умовах збройної агресії та воєнного стану це право може зазнавати суттєвих обмежень, що є необхідними для забезпечення національної безпеки та громадського порядку. Введення воєнного стану є необхідним заходом у відповідь на збройну агресію, що дозволяє державі вжити надзвичайних заходів для захисту національної безпеки. Однак такі заходи повинні бути чітко регламентовані законом та відповідати міжнародним стандартам. [9; с. 360]

Обмеження права на свободу пересування в умовах воєнного стану можуть включати комендантську годину, контроль на блокпостах, обмеження на пересування між регіонами та інші заходи. Ці обмеження є необхідними для забезпечення громадського порядку та безпеки, але повинні бути пропорційними та тимчасовими.

Забезпечення балансу між безпекою та правами людини вимагає дотримання принципів пропорційності та правомірності.

Важливу роль у забезпеченні цього балансу відіграють суди та міжнародні організації. Судова влада повинна здійснювати контроль за правомірністю обмежень та забезпечувати захист прав громадян.

Список літератури

1. Братель С. Г., Пишна А. Г. Особливості обмеження прав людини на свободу пересування в умовах правового режиму воєнного стану братель. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 236–240.

2. Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.05.2024).

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 27.05.2024).

5. Павленко Т. А. Обмеження права на свободу пересування в умовах правового режиму воєнного стану: деякі аспекти. Актуальні проблеми права, психології та педагогіки в умовах війни: матеріали міжнародної науково-практичної онлайн-конференції. : Зб. тез Міжнар. науково-практ. онлайн-конф., м. Біла Церква, 13–14 квіт. 2023 р. 2023. С. 46–49.

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

7. Слюсар К. С. Право на свободу пересування під час проведення АТО/ООС. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 12. С. 49–52.

8. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: юридична. 2015. № 2. С. 222–230.

9. Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: юридичні науки. 2016. С. 357–361.

Соха С.С. аспірант кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права Класичного приватного університету

Медіація як інструмент залучення громадськості до вирішення соціальних конфліктів в територіальних громадах в умовах воєнного стану

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України та запровадження правового режиму воєнного стану спричинили низку викликів у різних сферах суспільного життя, у тому числі на рівні територіальних громад. Військові дії, окупація частини території, масове внутрішнє переміщення населення, економічна криза та соціальна напруга породжують та загострюють численні конфлікти між членами територіальних громад, які потребують вирішення. Органи місцевого самоврядування в таких екстраординарних умовах відчувають значне перевантаження та не завжди спроможні оперативної й ефективно реагувати на весь спектр проблем і суперечностей, що виникають в громадах [3].

У зв'язку з цим привертає увагу потенціал медіації як особливого механізму альтернативного врегулювання спорів із залученням третьої нейтральної сторони – медіатора. Останніми роками в Україні медіація набула поширення в різних галузях (передусім, у цивільних, сімейних, трудових, господарських відносинах) та отримала певне нормативне регулювання. Зокрема, 16.11.2021 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про медіацію», який набрав чинності 15.12.2021 р, Закон визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою [1].

Однак можливості застосування медіації для вирішення соціальних конфліктів у територіальних громадах під час дії воєнного стану досі не отримали належного правового регулювання та наукового осмислення. Відтак метою даного дослідження є аналіз правових аспектів використання медіації як інструменту залучення громадськості до врегулювання соціальних суперечностей і конфліктів, що виникають та загострюються в територіальних громадах України в сучасних умовах, зумовлених військовою агресією та дією правового режиму воєнного стану.

Поняття медіації в українському законодавстві визначено в ст. 1 Закону України «Про медіацію» як добровільну, позасудову, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1]. Медіатор, своєю чергою, визначається як спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію і не має повноважень щодо прийняття рішення по суті конфлікту (спору) [1].

Сфера застосування медіації в Законі не обмежується певними видами конфліктів і спорів, адже вказується, що медіація може бути проведена у будь-яких конфліктах (спорах), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у провадженнях щодо кримінальних проступків,

злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Під соціальним конфліктом у науковій літературі прийнято розуміти гостре зіткнення протилежних позицій, інтересів, цінностей певних соціальних груп чи індивідів. Соціальні конфлікти на рівні територіальних громад можуть виникати з багатьох причин і набувати різних форм: суперечки між місцевими жителями та внутрішньо переміщеними особами щодо розподілу обмежених ресурсів; протистояння різних груп населення щодо визначення пріоритетів відбудови населених пунктів; конфлікти між громадськими активістами та посадовими особами місцевого самоврядування з питань *transparentnosti* прийняття рішень; напруга у відносинах між працівниками, які залишилися в громаді, та тими, хто виїхав за її межі; суперечності між бізнесом і громадою щодо поновлення економічної діяльності в умовах бойових дій.

Такі конфлікти нерідко характеризуються високим рівнем емоційності, залученням значної кількості членів громади, загрозою ескалації протистояння. Їх вирішення традиційними методами, якими володіють органи місцевого самоврядування (видання розпорядчих актів, проведення консультацій, громадських обговорень тощо), в умовах воєнного стану може бути недостатньо. Медіація ж надає низку переваг: залучення незалежного та неупередженого посередника; гнучкість, консенсусність та конфіденційність процедури; можливість напрацювання рішення, яке рівною мірою враховує інтереси усіх сторін конфлікту; добровільне виконання домовленостей, досягнутих внаслідок медіації.

Разом із тим практична імплементація медіації в практику роботи територіальних громад з вирішення соціальних конфліктів в умовах воєнного стану наражається на низку правових перешкод. Зокрема, серед них можна виділити:

— відсутність спеціальних норм, які б чітко визначали можливість, порядок та особливості застосування медіації для розв'язання соціальних конфліктів у територіальних громадах. Закон України «Про медіацію» має загальний характер і напряду не регулює подібні ситуації. Аналогічно, профільний Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» не містить жодних положень щодо медіаційних процедур [1];

— невизначеність правового статусу та повноважень медіатора у відносинах, пов'язаних із соціальними конфліктами в територіальних громадах. Закон «Про медіацію» окреслює лише загальні вимоги до медіатора (наявність вищої освіти, володіння державною мовою, досягнення 30 років, проходження базової підготовки у сфері медіації тощо) [3]. Однак специфіка медіації соціальних конфліктів обумовлює потребу в спеціальних знаннях та навичках врегулювання суперечностей між різними групами місцевого населення, розуміння механізмів публічної влади;

— брак правових стимулів і гарантій для учасників медіації соціальних конфліктів у громадах. Сторони медіації мають бути впевнені у нерозголошенні інформації, у можливості вільного висловлення позицій без негативних наслідків, у сприянні з боку органів самоврядування реалізації досягнутих домовленостей. Однак, на відміну від судового розгляду, такі гарантії поки не мають чіткого правового оформлення;

— проблеми визнання й виконання угод за результатами медіації соціальних конфліктів, особливо в частині, що стосується рішень і дій органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Закон «Про медіацію» передбачає, що в

разі досягнення домовленостей завдяки медіації сторони можуть укласти відповідний договір у письмовій формі [1].

— недостатня популяризація медіації в територіальних громадах, відсутність усталеної практики, брак довіри громадян до цієї процедури, їх необізнаність із перевагами й особливостями медіаційного врегулювання конфліктів. Закон покладає на органи виконавчої влади та місцевого самоврядування обов'язок забезпечувати проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо медіації [2].

Для подолання цих та інших правових перешкод на шляху ефективного застосування медіації у вирішенні соціальних конфліктів у територіальних громадах під час дії воєнного стану доцільно запропонувати низку заходів нормативно-правового та організаційного характеру.

Список літератури

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

2. Крисюк Ю.П. Медіація як позасудовий спосіб вирішення спорів: історія впровадження в зарубіжних країнах та перспективи для України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. Випуск 38. Том 2. С. 154-157.

3. Любченко Я. П. Альтернативні способи вирішення правових спорів: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків. 2018.

4. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 42 с

Ткаченко К.В. аспірантка юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Кримінально-правовий інститут реституції та компенсації в контексті запобігання і протидії домашньому насильству

Викорінення такого негативного соціального явища як домашнє насильство потребує здійснення послідовної державної політики у вигляді створення комплексного механізму ефективного реагування на пов'язаного з першим виклики. За даними Національної поліції України, працівники правоохоронного органу отримали понад 291 000 повідомлень про домашнє насильство в 2023 році. Тим часом як позаминулого року їх було приблизно 244 000. Найбільше випадків домашнього насильства зафіксовано в Дніпропетровській області (майже 42 000). Суб'єктами звернення щодо вчинення над ними домашнього насильства переважно ставали представниці жіночої статі – 222 000 [10].

Як проголошено частиною третьою статті 51 Основного Закону України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [4]. Згідно з пунктом 12 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII безпосереднім виявом протидії домашньому насильству як системи заходів є надання допомоги та захисту постраждалій особі і відшкодування їй завданої шкоди [8].

У частині дев'ятій статті 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» йдеться про те, що постраждала особа може вимагати від кривдника компенсації її витрат на лікування, отримання консультацій або на оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з метою запобігання вчиненню

стосовно неї домашнього насильства, а також періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника, у порядку, передбаченому законодавством.

Неможливо оминати увагою правові положення, відображенні в частині першій статті 23 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 року № 2866-IV. Особа має право на відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих їй унаслідок дискримінації за ознакою статі, сексуальних домагань чи інших актів насильства за ознакою статі. Моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром [7].

Порядок відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації за ознакою статі, сексуальних домагань чи інших актів насильства за ознакою статі, визначається законом (частина друга стаття 23 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»).

У Державній соціальній програмі запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145, наголошено на необхідності належного розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміни їх поведінки на ненасильницьку [1].

На превеликий жаль, глибинною проблемою застосування реституції та компенсації як кримінально-правових заходів, зокрема внаслідок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 («Домашнє насильство») Кримінального кодексу України, залишається відсутність джерела фінансування і форми його вираження. Хоча пунктом 5 постанови Верховної Ради України «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю» від 26 січня 1993 року № 2931-XII Кабінет Міністрів України зобов'язано розглянути питання про створення Фонду відшкодування збитків громадянам, які потерпіли від злочинів та зловживань владою [9]. Тобто наразі потерпілі особи *de jure* наділені правом на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, проте *de facto* позбавлені можливості його реалізувати.

Революційним кроком у сфері запобігання і протидії домашньому насильству вважається підписання 11 травня 2011 року Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, більш відомої як Стамбульська конвенція, ратифікація 20 червня 2022 року Україною якої свідчить про підтримання на пряму розбудови соціальної правової держави без місця домашньому насильству в останній.

Відповідно до частини першої статті 30 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви мали право вимагати компенсацію від осіб, що вчинили будь-яке з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції [3].

Належна державна компенсація присуджуються тим, хто постраждав від тяжких тілесних ушкоджень або порушення здоров'я, настільки, наскільки шкода не покривається з інших джерел, як-от: правопорушником, страхуванням або державним медичним і соціальним забезпеченням. Це не перешкоджає Сторонам вимагати повернення наданої компенсації від правопорушника, за умови належного забезпечення безпеки жертви (частина друга стаття 30 Конвенції Ради

Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами).

У світлі розгляду кримінально-правового інституту реституції та компенсації в контексті запобігання і протидії домашнього насильству доцільно пригадати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Левчук проти України» (заява № 17496/19) від 03 грудня 2020 року. Заявниця, особа з інвалідністю III групи та багатодітна матір, неодноразово піддавалася фізичному та психологічному насильству з боку свого чоловіка в присутності їхніх неповнолітніх дітей більше десяти років поспіль. Міжнародний судовий орган дійшов висновку про порушення статті 8 («Право на повагу до приватного і сімейного життя») Європейської конвенції з прав людини та постановив виплатити потерпілій особі відшкодування моральної шкоди у розмірі 4 500 € [5].

Відсутність належного реагування держави у вигляді застосування ефективної системи покарань за вчинення домашнього насильства може призвести також до порушення статті 2 («Право на життя») Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прикладом чого слугує рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» (заява № 46598/06) від 15 січня 2009 року. Чоловік систематично погрожував вбити дружину та їхню дитину, а також скоїти самогубство шляхом використання вибухового пристрою. Однак держава не вжила необхідних заходів задля збереження життів останніх у зв'язку з чим виплатила заявникам відшкодування моральної шкоди у розмірі 40 000 € [2].

Чималий практичний інтерес становить рішення Європейського суду з прав людини у справі «Опуз проти Туреччини» (заява № 33401/02) від 09 червня 2009 року, де міжнародний судовий орган дійшов висновку про порушення статей 2 («Право на життя»), 3 («Заборона катування») та 14 («Заборона дискримінації») Європейської конвенції з прав людини. Толерування суспільно небезпечних протиправних діянь кривдника працівниками правоохоронних органів і судової системи призвело до загибелі матері заявниці від рук першого. Європейським судом з прав людини постановлено виплатити постраждалій особі відшкодування моральної шкоди у розмірі 30 000 € [2].

Наостанок варто наголосити, що пунктом 22 частини першої статті 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі осіб віднесено до категорії тих, хто має право на отримання безоплатної вторинної правничої допомоги [6].

На наше глибоке переконання, притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 Кримінального кодексу України, повинно супроводжуватися застосуванням реституції та компенсації як кримінально-правових заходів задля істотного відновлення порушених прав потерпілої особи. Однак однією з передумов залишається забезпечення належного законодавчого врегулювання й ефективного функціонування Фонду відшкодування збитків громадянам, які потерпіли від злочинів та зловживань владою, що стане правовим компасом у боротьбі зі злочинністю, зокрема побутового характеру.

Список літератури

1. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-п#n16> (дата звернення: 24.05.2024).

2. Домашнє насильство крізь призму практики ЄСПЛ: Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/domasnje-nasilstvo-kriz-prizmu-praktiki-jespl>; <https://rm.coe.int/6098831-v1-legal-summaries-domestic-violence-help-ukr/1680907ab3?fbclid=IwAR1av7aLNx8xaCje509pkceD8ju0dhkVj0j-bbn39BlM3njNdyUiptkPej4> (дата звернення: 24.05.2024).

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): міжнародний документ від 11 травня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 24.05.2024).

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

5. Левчук проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 03 грудня 2020 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92#Text (дата звернення: 24.05.2024).

6. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

9. Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю: постанова Верховної Ради України від 26 січня 1993 року № 2931-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2931-12#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

10. У поліції назвали область, де найчастіше повідомляли про насильство у 2023 році: українське суспільно-політичне інтернет-ЗМІ «Українська правда». URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2024/02/3/259245/> (дата звернення: 24.05.2024).

*Томулець Д. студентка 1 курсу Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Науковий керівник: Ковбас І.В. доктор юридичних наук, доцент кафедри публічного права ЧНУ імені Юрія Федьковича*

Обмеження та заборони для публічних службовців

Необхідно відзначити що, захист прав людини розглядається як певний механізм або система, яка складається з правових принципів, норм, а також умов і вимог діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян. Особливу роль у цій системі відіграють ті, хто забезпечує її дієвість та ефективність - державні службовці. Як суб'єкти адміністративно-правових відносин, державні службовці наділяються певними правами та обов'язками і, вступаючи на державну службу, добровільно приймають на себе низку обмежень, встановлених законом. [1].

Відповідно до Закону України "Про запобігання корупції" ст. 1, корупція визначається наступним чином, як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди, чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Виходячи із сутності законодавчого визначення корупції, статті 22-27 зазначеного закону встановлюють спеціальні обмеження щодо діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, а саме:

1. Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності: забороняється займатися підприємницькою діяльністю, крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту.

2. Обмеження щодо одержання подарунків: забороняється приймати подарунки у зв'язку з виконанням службових обов'язків, крім випадків, передбачених законом.

3. Обмеження щодо отримання пільг та переваг: забороняється отримувати від юридичних та фізичних осіб будь-які пільги, крім тих, що передбачені законом.

4. Обмеження щодо набуття у власність цінних паперів: забороняється купувати акції підприємств, установ та організацій, що здійснюють діяльність у сфері, в якій публічна особа виконує свої службові обов'язки [3].

Оскільки ці обмеження визначені законодавством, то терміном їх дії є весь період перебування на державній службі. Зміни та винятки до них можуть бути зроблені лише законом. Крім того, закон визначає кримінальну, адміністративну та дисциплінарну відповідальність за їхнє порушення [3].

Проблема прийняття подарунків державними службовцями під час виконання службових обов'язків лишається актуальною і сьогодні.

Загалом згідно ч. 2 ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» публічним службовцям дозволяється приймати подарунки, які відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність із встановленням вартісних обмежень таких дозволених подарунків. Тут велику дискусію викликає поняття «загальноновизнані уявлення про гостинність», оскільки для нього відсутнє законодавче визначення і, відповідно, законодавством не встановлено, які саме подарунки відповідають таким уявленням. Як вказують науковці, така невизначеність породжує досить широку сферу прояву суб'єктивного розсуду особи під час з'ясування меж дозволених подарунків та можливість приховування корупції. Ця суб'єктивність зумовлена тим, що «загальноновизнані уявлення про гостинність» є неоднозначним поняттям, що може мати широкий спектр тлумачень. Так, у роботі науковця С. Пантелеєва зазначається, що гостинність трактують як історико-соціальну, економічну, культурологічну категорію, складову індустрії гостинності, цьому поняттю характерні динамізм, ситуативність тлумачення, майновий стан дарувальника чи обдарованого. На думку О.Шимона, це поняття може тлумачитися з урахуванням загальних принципів діяльності публічних службовців, обставин дарування, традицій, національних вимог дипломатичного протоколу, етикету та ряду інших чинників. Наслідком такої неоднозначності є можливість різних підходів до розуміння та практичного

застосування поняття «загально визнані уявлення про гостинність» у кожному конкретному випадку при з'ясуванні того, чи належить певний подарунок за своїми ознаками до категорії дозволених чи ні [4, с.19].

Обмеження для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, мати близьких осіб, які є їм безпосередньо підпорядкованими, або бути безпосередньо підпорядкованими близьким особам у зв'язку з виконанням ними своїх повноважень, також є нагальним антикорупційним питанням [2].

Пряме підпорядкування — це відносини безпосередньої організаційної чи правової залежності підлеглого від його керівника, у тому числі шляхом вирішення (участі у вирішенні) питань найму та звільнення, застосування заохочень і дисциплінарних стягнень, надання вказівок і доручень, контролювати його виконання. Відношення прямої організаційної чи правової залежності особи, підпорядкованої своєму керівнику, розглядається як наявність хоча б одного із зазначених повноважень керівника щодо близької йому особи.

Згідно ст. 27 Закону "Про запобігання корупції" є чітко визначено коло родичів державного службовця, перелік цих осіб дещо розширено порівняно з попереднім законодавством та визначає алгоритм дій державних службовців у разі виникнення відносин прямої підлеглості. Ці заходи мають бути вжиті ними самостійно протягом 15 днів. У разі самовільного невжиття таких заходів та неможливості переведення осіб на інші посади протягом місяця підлегла особа підлягає звільненню.

Іншим превентивним механізмом запобігання корупції є встановлення обмежень щодо осіб, які звільнилися або призупинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави та місцевого самоврядування [2].

Антикорупційне законодавство передбачає три види таких обмежень та визначає максимальний строк їх дії – один рік з дня припинення відповідної діяльності. Отже, ці обмеження поширюються не на діючих працівників, а на осіб, які звільнилися або іншим чином припинили державну службу.

Першим видом такого обмеження є заборона укладати трудові договори (контракти) або вчиняти правочини у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами — підприємцями, якщо протягом року, що передує дню припинення функцій держави або місцевого самоврядування, особа здійснює повноваження щодо контролю, нагляду або підготовки чи прийняття відповідних рішень щодо діяльності цих суб'єктів.

Другий вид обмежень полягає у забороні будь-якій особі розголошувати або іншим чином використовувати у своїх інтересах інформацію, що стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, передбачених законом.

Третій вид обмежень полягає в забороні особам, які припинили свою діяльність, представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі тих, які ще розглядаються судом), іншою стороною в яких є орган, установа, заклад чи організація в якому вони працювали на момент припинення зазначеної діяльності.

Окремо варто закцентувати увагу на положеннях глави 2 "Засади дисциплінарної відповідальності" Закону України про державну службу. Частиною 1 ст. 64 визначено, що державні службовці можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, порушення посадових інструкцій, порушення правил етичної поведінки та інші порушення службової дисципліни [6, с.51].

Наприкінці слід виділити проблеми, пов'язані з неефективністю механізмів відповідальності за порушення колишніми посадовцями встановлених законом обмежень. Як зазначається в українському законодавстві, дотримання цих обмежень має забезпечуватися високим рівнем доброчесності цих осіб. Державна щорічна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики та звіт Національного агентства з питань запобігання корупції не містять інформації про виявлення порушень заборон, передбачених статтею 26 Закону України "Про запобігання корупції", та притягнення винних осіб до відповідальності.

Це опосередковано свідчить про недоліки таких механізмів відповідальності, оскільки в Національній доповіді щодо реалізації засад Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки та Антикорупційної політики на 2020 рік вказується на необхідність запровадження адміністративної відповідальності за порушення обмежень після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування [7, с.69].

Розглянуті обмеження є лише частиною цілісної системи антикорупційних заходів і спрямовані на зменшення її масштабів, зменшення впливу корупції на соціально-економічні процеси, підвищення ризиків, яким наражаються корупціонери, усунення соціальних вимог щодо корупції, причин та умов корупційних дій, поновлення прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Список літератури

1. Заборони і обмеження для державних службовців [Електронний ресурс] 2024: <https://zak.tax.gov.ua/diialnist/zapobigannya-proyavam-koruptsii-/informatsiyni-materiali/752272.html>

2. «Вимоги, обмеження та заборони на державній службі згідно із Законом України «Про запобігання корупції» [Електронний ресурс] 2022: <https://www.vin.gov.ua/vazhlyvo/zapobihannia-proiavam-koruptsii/707-navchannya-dlya-publichnykh-sluzhbovtiv/49702-navchannia-dlia-pratsivnykiv-strukturnykh-pidrozdiliv-oblasnoi-viiskovoi-administratsii-3>

3. Комашко В.В, Кравченко С.О «Проблеми регулювання обмежень щодо одержання подарунків публічними службовцями в Україні» науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського», м. Київ, 27 жовтня 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 19–25. https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/4_2022/4_2022.pdf#page=25

4. Спеціальні обмеження та заборони на державній службі [Електронний ресурс] 2019: <https://chernivetska.land.gov.ua/spetsialni-obmezhennia-ta-zaborony/>

5. Ковбас І.В, Крайній П.І «Особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців (окремі недоліки положень Закону України «Про державну службу»)» юридичний журнал «Право України», м. Київ : Юридичне видавництво «Право України», 2023. С. 51-62.

6. Кравченко С. О. «Проблеми регулювання обмежень щодо діяльності колишніх публічних службовців в Україні» / С. О. Кравченко, В. В. Комашко // Публічне управління та митне адміністрування, № 3 (34), 2022.

Федрак А. студентка 1 курсу Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: Крайній П.І. кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права ЧНУ імені Юрія Федьковича

Адміністративно-правове регулювання обігу вогнепальної зброї в Україні: проблеми та перспективи

Питання щодо адміністративно-правового регулювання обігу вогнепальної зброї в Україні є дуже актуальним, адже дане питання стосується не лише безпеки фізичних осіб але й здатності держави гарантувати цю безпеку. З одного боку, право на самозахист включає в себе володіння зброєю і визнається Конституцією України. З іншого боку, неконтрольований обіг вогнепальної зброї може призвести до зростання рівня злочинності, нещасних випадків та інших негативних наслідків. Важливо знайти баланс між правом на самозахист та контролем над обігом зброї.

Питання правового регулювання обігу вогнепальної зброї в Україні набуло особливої гостроти після подій 2014 року, коли на сході країни розпочалася збройна агресія. Зростання кількості збройних конфліктів та терористичних актів у світі також актуалізує цю проблему.

Історично, у різних країнах світу сформувалися різні підходи до правового регулювання та користування зброєю. Деякі країни віддавали перевагу повній забороні володіння вогнепальною зброєю, в той час як інші встановлювали обов'язковість володіння нею [1, с. 267]. Наразі в Україні не існує єдиного нормативно-правового акта, який би комплексно регулював обіг вогнепальної зброї. Це питання залишається неврегульованим протягом 30 років незалежності України. За цей час було розроблено понад 7 законопроектів, спрямованих на регулювання обігу вогнепальної зброї. Проте жоден з них не був прийнятий через політичні розбіжності та відсутність єдиного консенсусу щодо цієї теми [2, с.224].

У сфері адміністративного законодавства, під зброєю розуміється будь-який інструмент з фізичними властивостями, який може бути використаний людьми для захисту або нападу і який може призвести до поранень або травм [3, с.37]. Адміністративно-правове регулювання обігу зброї є неодмінною складовою державного управління, яке включає послідовне використання адміністративно-правових інструментів з метою досягнення суспільних цілей регулювання та забезпечення правомірної поведінки учасників суспільних відносин у сфері обігу зброї. Ефективне регулювання обігу таких предметів дозволяє забезпечити відповідну поведінку суб'єктів, повністю реалізувати їх права та виконувати обов'язки в рамках, визначених законодавством [4, с. 141].

Важливо враховувати високий рівень незареєстрованої зброї в Україні, що робить питання обігу зброї ще більш складним. За даними Національної Поліції України протягом 2023 року, поліцією було вилучено з незаконного обігу 5 168 одиниць вогнепальної зброї та 1,8 мільйона боєприпасів, а саме: 1567 автоматів, 997 пістолетів і револьверів, 921 гранатомет, 1683 одиниці переробленої зброї, 17 815 гранат, 16 798 мін, запалів, вибухових пристроїв, понад 1 800 000 набоїв і 2935 кг вибухових речовин. Задokumentовано: 4 840 фактів незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами та вибухівкою; 695 фактів збуту зброї; 117 схронів зброї (понад 7 000 одиниць різного виду озброєння); понад 1000 фактів перевезення

нелегальної зброї на блокпостах. До кримінальної відповідальності притягнуто 3 406 осіб [8].

Велика кількість незареєстрованої зброї в Україні, в поєднанні з територіальними порушеннями, призвела до загострення криміногенної ситуації. Це підкреслює нагальну потребу у створенні українського державного реєстру вогнепальної зброї та ухваленні закону для належного адміністрування та правового регулювання зброї в країні [3, с. 39].

Легалізація вогнепальної зброї залишається й досі дискусійною про те, якщо до 2022 року більшість українців (75%) не підтримували легалізацію зброї, то після повномасштабного вторгнення ставлення людей до зброї суттєво змінилося. За даними опитувань, проведених у травні 2022 року, близько 59% українців готові отримати зброю для особистого захисту. Одним з основних аргументів на користь легалізації зброї є те, що це може призвести до зменшення рівня злочинності. Дослідження показують, що в країнах, де легальна зброя, рівень злочинності, як правило, нижчий, ніж у країнах, де зброя заборонена. Це пояснюється тим, що злочинці рідше йдуть на ризик, якщо знають, що їхні жертви можуть бути озброєні, також аргументом за легалізацію зброї є те що легалізація зброї дасть людям можливість захищати себе та своїх близьких від злочинців, це може призвести до зменшення кількості випадків насильства. Легалізація зброї свідчить про довіру влади до своїх громадян, це може призвести до підвищення рівня відповідальності людей за свої дії. А також аргументами за узаконення обігу вогнепальної зброї є певна економічна вигода - легалізація зброї може принести значний дохід до державного бюджету від: продажу зброї та комплектуючих, ліцензій та курсів з користування, страхування, податку на зброю; дозвіл на володіння зброєю може допомогти контролювати її обіг і зменшити ризики потрапляння зброї до рук злочинців [6].

Проте аргументами проти легалізації зброї є те, що легалізація може призвести до: збільшення кількості вбивств та самогубств; збільшення кількості злочинів, скоєних з використанням зброї; небезпеки для поліцейських під час затримання злочинців. А також існує ризик, що корупція може стати перешкодою для легалізації зброї, отримання дозволу на зброю може бути складним та довготривалим процесом, а також можливі "хабарі" за прискорення процесу або обхід законних процедур. [2].

Як зазначають науковці Шевчук А., Боднарчук О дане питання потребує розробки чіткої та продуманої системи регулювання обігу зброї, а саме:

- Розробка та прийняття закону про обіг цивільної зброї.
- Створення єдиного державного реєстру власників зброї.
- Розробка класифікації сучасної цивільної вогнепальної зброї.
- Узгодження термінології та класифікації.
- Проведення інформаційних кампаній щодо культури поводження зі зброєю [6].

Ми погоджуємося з думкою науковців Шевчука А. та Боднарчука О., що дане питання потребує чіткої та продуманої системи регулювання обігу зброї, оскільки відсутність чіткого законодавства призводить до неврегульованості та хаосу в цій сфері, за наявності єдиного державного реєстру власників зброї держава зможе контролювати тих, хто володіє зброєю та запобігати потраплянню зброї до рук злочинців. Важливим аспектом є проведення інформаційної кампанії, яка підвищить рівень культури поводження із зброєю. Впровадження цих заходів дозволить насамперед зменшити кількість злочинів, скоєних з використанням

зброї; запобігти потраплянню зброї до рук злочинців; підвищити рівень відповідальності власників зброї та зробити суспільство безпечнішим. Підсумовуючи, чітка та продумана система регулювання обігу зброї є надзвичайно важливою для України та є запорукою безпечного та відповідального володіння зброєю.

Отже, питання правового регулювання обігу вогнепальної зброї в Україні є надзвичайно актуальним і потребує комплексного та виваженого підходу. З одного боку, право на самозахист, яке включає в себе володіння зброєю, гарантується Конституцією України. З іншого боку, неконтрольований обіг зброї може призвести до зростання рівня злочинності, нещасних випадків та інших негативних наслідків. Слід врахувати: історичний досвід різних країн світу, де існують різні підходи до регулювання обігу зброї та необхідність розробки чіткої та продуманої системи регулювання. Важливо зважити всі ризики та переваги легалізації зброї, врахувати думку всіх зацікавлених сторін та наукові дослідження, перш ніж приймати остаточне рішення.

Список літератури

1. Діденко С.В., Грінь А.А., Попов С.Ю. Особливості адміністративно-правового регулювання обігу вогнепальної зброї в Україні: Реалії сьогодення та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. С.266-271 URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/47-1.pdf>
2. Санакоєв Д. Нормативно- правові аспекти врегулювання обігу зброї в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2023. С.224-230 URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/sp2/NV_spec_2-2023-224-230.pdf
3. Літошко В.В. Правове регулювання обігу вогнепальної зброї в Україні: проблеми та перспективи. *Нове українське право, Випуск 6, Том 2*. 2022. С.36-41 URL: <http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/388/343>
4. Дулгер В. В Особливості правового регулювання обігу вогнепальної зброї в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових станів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. С.140-144. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/3/22.pdf>
5. Шевчук А., Боднарук О. Щодо окремих питань права на вогнепальну зброю та її легалізації в Україні. 2023 . URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-vohnepalnu-zbroiu-ta-yii-lehalizatsia-v-ukraini/>
6. Проект Закон України «Про зброю» № 1222 від 02.09.2019 . URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II00310A?an=2>
7. Закон України «Про Національну поліцію» 580-VIII від 29.03.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
8. Матеріали Департаменту карного розшуку Національної поліції України від 15 січня 2024. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/natspolitsiia-vyluchyla-ponad-5-tysiach-odynits-vohnepalnoi-zbroi-ta-18-mln-boieprypasiv-i-naboiv-rezultaty-roboty-za-rik>

Фесенко А. студентка 3 курсу юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича
Науковий керівник: Торончук І.Ж. кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства ЧНУ імені Юрія Федьковича

Міжнародно-правове регулювання захисту культурної спадщини України під час російської агресії

Російська агресія скалічила долі мільйонам українців, зруйнувала стратегічно важливі об'єкти України та спробувала відібрати в українців їхню історію, пам'ять, культурну спадщину, нескорений дух народу. За підрахунками Міністерства культури та інформаційної політики з початку повномасштабного вторгнення і до сьогодні налічується близько 664 об'єкти культурної спадщини, що були знищені російськими загарбниками (дані пошкоджених та зруйнованих культурних цінностей наведено на діаграмі)

Серед пошкоджених та знищених культурних цінностей, що мають важливе значення для нашої держави є: Спасо - Преображенський кафедральний собор, який є об'єктом культурної спадщини ЮНЕСКО, будинок Василя Тарновського у Чернігові, що є пам'яткою архітектури національного значення, Будинок Перуанських купців у Херсоні, що має об'ємну форму корабля, Садиба Кеніга, що є комплексною історико-архітектурною пам'яткою національного значення у Тростянці Сумської області, Національний музей Григорія Сковороди у селі Сковородинівка на Харківщині, буферна зона об'єкту Світової спадщини ЮНЕСКО "Ансамбль історичного центру Львова", Київський міський будинок учителя - унікальна триповерхова будівля в архітектурно-художніх формах неокласицизму.

Країна агресор порушує всі закони та звичаї ведення війни та норми міжнародного гуманітарного права. Відповідно до Положення про закони і звичаї сухопутної війни 1907 року, а саме статті 56: «будь-яке захоплення, знищення або умисне пошкодження релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких і наукових установ, історичних пам'яток, творів мистецтва і наукових праць забороняється і має переслідуватися законом». Важливим міжнародним актом, який регулює питання відповідальності суб'єктів міжнародного права в умовах збройного конфлікту є Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. У даній конвенції встановлений особливий захист культурних цінностей, що передбачає внесення об'єктів, які мають велике значення не тільки для держав, але й для людства до Міжнародного реєстру. Основне завдання спеціального захисту це перш за все є зобов'язати держав-учасниць Конвенції утримуватися від ворожих актів та збройних конфліктів, що спрямовані проти культурних цінностей, а також від використання таких цінностей у різноманітних цілях, зокрема, і військових [1].

Важливим кроком для України стало підписання Другого протоколу Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954

року. Відповідно до цього протоколу, сторона, яка повністю або частково окупувала територію іншої держави, не повинна здійснювати будь які дії, що спрямовані на незаконне переміщення чи незаконну передачу права власності на певне майно; проведення археологічних розкопок у власних цілях без вагомих на те причин (охорони, обліку чи збереження культурної спадщини); використання культурних цінностей та проведення зміни їх вигляду з метою приховання та маскуванню їхньої культурної значимості [2].

Росія порушує всі норми міжнародного гуманітарного права, тому для забезпечення справедливості та дотримання відповідальності необхідно застосовувати також загальні положення міжнародного права, що передбачають відповідальність держави за міжнародно-протиправне діяння, яким, безперечно, є російська агресія проти України, а також спеціальні положення: Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 року; Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року; Конвенцію ЮНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності 1995 року [3].

У даному аспекті можна розглянути такі форми міжнародної відповідальності як повернення та реституція. Повернення відбувається після припинення військових дій та укладення мирних договорів як форма міжнародної відповідальності. Повернення культурних цінностей та створення механізму їх повернення має бути умовою всіх майбутніх переговорів з росією. І це стосується не лише культурних цінностей, що належать українській державі. Майно фізичних чи юридичних осіб, яке було знищене, викрадене або незаконно експропрійоване, також може бути предметом загального позову проти росії від імені України. Реституцію варто застосувати в тих випадках, коли неможливо забезпечити повернення та реставрацію культурних цінностей, тоді можливим варіантом є відшкодування збитків у грошовій формі. Проблемою при такій формі відповідальності постає не конкретизація вартості втраченого, зруйнованого чи викраденого майна, тому згідно з такою проблемою необхідно застосовувати іншу форму відповідальності, а саме - повернення [4].

Таким чином, відновлення культурної спадщини України, повернення культурних цінностей є важливим завданням сьогодення для нашої держави. Україна поступово повертає втрачені артефакти, об'єкти національного значення ще з часів окупації російськими загарбниками нашої території. Яскравим прикладом може стати повернення "Скіфського золота" Україні після майже 10 років протистояння за право власності з росією. У межах кримінального провадження за фактами незаконного переміщення та перебування культурних цінностей за кордоном було зібрано беззаперчні докази Службою безпеки України та Бюром економічної безпеки, які дали змогу Верховному Суду Нідерландів ухвалити рішення на користь України, що не підлягає оскарженню та повернути колекцію "Скіфського золота" вартістю близько 1,5 млн доларів.

Отже, для подолання наслідків російської агресії, що спрямована на знищення культурних цінностей українського народу потрібна політична воля міжнародного співтовариства щодо втілення в життя норм міжнародного права, на прикладі маленької перемоги відзначеній вище.

Список літератури

1. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – с.352-355 (дата звернення 17.06.2024)

2. Україна приєдналася до Гаазької конвенції для захисту культурних цінностей в окупованому Криму. URL: <https://crimea.suspilne.media/ua/news/372> (дата звернення 17.06.2024)

3. Мазур Тамара Вікторівна. Охорона культурної спадщини в Україні: історико й теоретико-правове дослідження. с. 17

4. Злочини Кремля проти української культури: про відповідальність РФ за знищену спадщину. URL: <https://argumentua.com/stati/zlochiny-kremlya-proti-ukrainsko-kulturi-pro-v-dpov-daln-st-rf-za-znishchenu-spadshchinu> (дата звернення 17.06.2024)

Цепенда Д.П. магістр права, помічник адвоката

Документальні податкові перевірки час дії воєнного стану в Україні

Через військову агресією російської федерації проти України відповідно до Законів України були внесені зміни до пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, а саме підпункту 69.2. Так було передбачено обмеження на проведення документальних податкових перевірок під час дії воєнного.

Окрім того, варто зазначити, що Законом України № 2118-IX, який підписаний Президентом 03.03.2022 року передбачалось, що податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються [1], в тому числі і документальні перевірки.

Також варто зазначити, що наданий час норма підпункту 69.2 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України змінена та вказує «тимчасово, до 1 серпня 2023 року, податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються, крім: камеральних перевірок, документальних позапланових перевірок, що проводяться на звернення платника податків та/або з підстав, визначених підпунктами 78.1.2 (в частині контролю за трансфертним ціноутворенням), 78.1.5, 78.1.7, 78.1.8, 78.1.12, 78.1.14-78.1.16, 78.1.21 та 78.1.22 пункту 78.1 статті 78 цього Кодексу, та/або документальних позапланових перевірок платників податків, за якими отримано податкову інформацію, що свідчить про порушення платником валютного законодавства в частині дотримання граничних строків надходження товарів за імпортними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями, та/або документальних позапланових перевірок з питань оподаткування юридичними особами або іншими нерезидентами, які здійснюють господарську діяльність через постійне представництво на території України, доходів, отриманих нерезидентами із джерелом їх походження з України, та/або документальних позапланових перевірок нерезидентів (представництв нерезидентів, фактичних перевірок)» (в редакції Закону № 2719-IX від 03.11.2022) [2].

Таким чином, на даний час під час дії воєнного стану в Україні податковими органами проводяться документальні планові перевірки.

Згідно вимог статей 77 та 82 Податкового кодексу України документальна планова податкова перевірка триває для великих платників податків не більше 30 днів, для інших платників податків не більше 20 днів, та для суб'єктів малого підприємництва не повинна перевищувати більше 10 робочих днів. [2]

За результатами проведеної документальної перевірки, в разі виявлення порушень податкового законодавства складається акт документальної планової перевірки виїзної перевірки податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, затвердженого Наказом Державної податкової служби України від 25.02.2021 № 244, в разі відсутності порушено за результатами перевірки складається довідка.[3]

Даний акт документальної планової перевірки є підставою для винесення податкового повідомлення-рішення, яке в подальшому підлягає оскарженню в судовому порядку.

Варто звернути увагу, в разі проведення планової виїзної документальної перевірки, за адресою, за якою відсутній платник податків, чинним законодавством не передбачено проведення невиїзної документальної перевірки, цього платника податків. Податкове повідомлення-рішення вчинене контролюючим органом підлягає скасуванню за таких умов, наведене узгоджується із позицією Верховного суду, яка викладена у Постанові від 10 червня 2021 року у справі № 808/881/16. [4]

Підсумовуючи вище наведене, слід акцентувати увагу на тому, що під час дії воєнного стану на території України проведення контролюючим органом документальних перевірок зазнавало неодноразових змін, що стосуються їх проведення. Що зрештою обмежує повноцінне функціонування податкового органу від часу запровадження воєнного стану на території України по даний час.

Список літератури

1. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» від 25.11.2022, підстава - 2719-IX – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>

2. Податковий кодекс України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> ;

3. Наказ від 25.02.2021 року № 244, «Про затвердження Зразка форми акта (довідки) документальної планової/позапланової виїзної перевірки податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, та Методичних рекомендацій щодо оформлення матеріалів документальних перевірок» - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0244912-21#Text> ;

4. Постанова Верховного Суду від 10 червня 2021 року у справі № 808/881/16 – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97565378>

Цимбалюк А.І. аспірант кафедри публічного права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Використання блокчейн технологій та смарт-контрактів в податкових і фінансових операціях в Україні. Правове регулювання блокчейн технологій

Технології блокчейн і смарт-контракти здатні кардинально змінити сучасні фінансові та податкові системи та забезпечити їх прозорість, ефективність і безпеку. Україна, яка прагне до цифрової трансформації та боротьби з корупцією, має великий потенціал для впровадження цих інновацій. Однак це потребує комплексного правового регулювання та адаптації існуючої законодавчої бази [1, с. 461].

Актуальність використання блокчейн-технологій у фінансових і податкових операціях зумовлена їх перевагами: незмінність даних, прозорість процесів, зниження витрат на обробку інформації та мінімізація людського фактору. Для України ці технології можуть стати вирішальними у боротьбі з корупцією та підвищенні ефективності органів державної влади. Проте для їх успішної реалізації необхідно вирішити низку правових та організаційних питань. [9]

Прозорість і безпека: блокчейн забезпечує високий ступінь прозорості та безпеки даних завдяки своїй децентралізованій природі. Кожна транзакція фіксується в блокчейні в незмінному вигляді, що унеможливує її фальсифікацію або видалення. Це особливо важливо у фінансових і податкових операціях, де важливо мати достовірні дані.

Автоматизація: смарт-контракти дозволяють автоматизувати виконання договірних умов, що знижує ризик людської помилки та прискорює процеси. Наприклад, смарт-контракт може автоматично розраховувати податки під час бізнес-операції.

Відсутність законодавства: В Україні досі відсутнє повноцінне законодавче регулювання використання технологій блокчейн та смарт-контрактів. Існуючі нормативні акти, такі як Закон про віртуальні активи, забезпечують основу, але потребують подальшого розвитку, щоб охопити всі аспекти застосування цих технологій.

Відсутність стандартів: щоб інтегрувати блокчейн у податкову систему, потрібні стандарти, які точно визначають, як слід створювати та використовувати блокчейн-рішення та смарт-контракти.

Інфраструктура: Створення технічної інфраструктури для підтримки блокчейн-рішень вимагає значних інвестицій і часу. Це включає як розробку апаратного, так і програмного забезпечення. [6]

Навчання персоналу: Для ефективного впровадження технологій блокчейн необхідно навчати державних службовців і співробітників компаній роботі з новими інструментами.

Технології блокчейн можна використовувати для спрощення банківських операцій, транзакцій між компаніями та зниження витрат на обробку даних. Блокчейн можна використовувати для контролю за витрачанням державних бюджетів. Це дозволить відслідковувати кожну операцію та забезпечити прозорість використання бюджетних коштів. З іншого боку, смарт-контракти можуть автоматично здійснювати платежі лише при дотриманні певних умов, що знижує ризик нецільового використання коштів. можна використовувати для автоматизації сплати податків підприємствами. Наприклад, у господарській операції смарт-контракт може автоматично розраховувати та сплачувати ПДВ, що знижує ризик помилок та забезпечує своєчасне виконання податкових зобов'язань. [1, с. 463]

На сьогодні в Україні відбувається активна робота над правовим врегулюванням блокчейн технологій. У вересні 2021 року було прийнято закон «Про віртуальні активи», [4] який закладає основи для регулювання використання криптовалют та інших віртуальних активів. Однак, для повноцінного впровадження блокчейн технологій у податкову систему потрібні додаткові заходи.

Потрібні стандарти для використання блокчейн і смарт-контрактів у податкових правовідносинах. Це включає технічні вимоги, безпекові стандарти та процедури для перевірки відповідності. Україна повинна співпрацювати з іншими країнами для розробки міжнародних стандартів і регуляцій у сфері блокчейн технологій. Це забезпечить узгодженість підходів та сприятиме інтеграції у світову фінансову систему. [2, с.77]

Європейський досвід регулювання блокчейн технологій та смарт-контрактів може бути надзвичайно корисним для України. Це сприятиме підвищенню прозорості, безпеки та ефективності податкових операцій, а також захисту прав споживачів та забезпеченню

стабільності фінансового ринку. ЄС впроваджує комплексний підхід до регулювання блокчейн технологій, охоплюючи аспекти фінансового, комерційного та податкового права. [3, с. 38] Деякі ключові нормативні акти та ініціативи включають:

Regulation on Markets in Crypto-Assets (MiCA): MiCA є одним із головних регуляторних актів, спрямованих на регулювання криптоактивів та пов'язаних з ними послуг у ЄС. Він встановлює вимоги до емітентів криптоактивів, провайдерів послуг та забезпечує захист споживачів. Адаптація MiCA в українське законодавство може допомогти створити правові рамки для використання криптоактивів та інтеграції блокчейн у фінансову систему. [8]

Anti-Money Laundering Directives (AMLD 5 і 6): Ці директиви встановлюють вимоги щодо запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, включаючи криптовалюти та інші цифрові активи. AMLD 5 розширює сферу застосування правил до провайдерів гарантів та обмінників криптовалют. Україна може адаптувати ці норми для покращення контролю за криптоактивами та запобігання незаконній діяльності, що важливо для стабільності податкової системи. [5]

General Data Protection Regulation (GDPR): GDPR регулює обробку персональних даних та забезпечує їх захист у ЄС. Хоча це не є специфічно блокчейн-регулюванням, воно впливає на використання блокчейн технологій, особливо щодо збереження даних. [7]

Європейська Комісія визнає потенціал смарт-контрактів у різних галузях, включаючи фінанси та податки. [9] Вона рекомендує державам-членам розробляти правові рамки для визнання смарт-контрактів юридично обов'язковими. Україна може врахувати ці рекомендації для створення нормативних актів, що визнають смарт-контракти як юридично зобов'язуючі, особливо в контексті податкових угод.

Для забезпечення ефективного використання блокчейн технологій та смарт-контрактів в податкових і фінансових операціях в Україні, рекомендується:

1. Запуск пілотних проектів з використання блокчейн для податкового обліку та сплати податків. Це дозволить оцінити ефективність технології та виявити можливі проблеми на ранніх етапах.
2. Створення освітніх програм для підготовки фахівців у сфері блокчейн технологій. Це допоможе підвищити компетентність державних службовців і представників бізнесу.
3. Інвестування в створення технічної інфраструктури для підтримки блокчейн рішень. Це включає закупівлю обладнання та розробку програмного забезпечення.
4. Продовження роботи над розробкою правових рамок для використання блокчейн і смарт-контрактів. Це забезпечить правову визначеність і сприятиме інтеграції технології в податкову систему.

Блокчейн технології та смарт-контракти мають великий потенціал для покращення прозорості, ефективності та безпеки фінансових та податкових операцій в Україні. Проте для їх успішного впровадження необхідно вдосконалити правове регулювання, створити необхідну інфраструктуру та забезпечити навчання відповідних фахівців. Україна має всі шанси стати лідером у впровадженні блокчейн технологій у державному секторі, що сприятиме зниженню рівня корупції та підвищенню ефективності податкової системи.

Список літератури

1. Дмитрик О.О., Артеменко К.В. Безпека та прозорість: як Blockchain змінює платіжні системи та фінансовий сектор. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал», Запоріжжя. №9, 2023 р.

2. Грицай С. О. Зміна профільного закону про віртуальні активи: імплементація європейського регламенту MiCA. Юридичний вісник 1 (66) 2023. С. 77.

3. Некіт К.Г. Напрями змін у правовому регулюванні обігу криптоактивів: аналіз зарубіжного досвіду. Економіка та право. 2022, №1 С. 38.

4. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

5. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849>

6. Opinion of the European Banking Authority on the EU Commission's proposal to bring Virtual Currencies into the scope of Directive (EU) 2015/849 (4AMLD) URL: <https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/1547217/32b1f7f2-90ec-44a8-9aab-021b35d1f1f7/EBA%2520Opinion%2520on%2520the%2520Commission%25E2%2580%2599s%2520proposal%2520to%2520bring%2520virtual%2520currency%2520entities%2520into%2520the%2520scope%2520of%25204AMLD.pdf?retry=1#:~:text=In%20its%202014%20Opinion%2C%20the,financial%20crime%20and%20terrorist%20financing>.

7. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

8. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32023R1114&qid=1695297177460#d1e12568-40-1>

9. Європейська Комісія. "Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937." URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020PC0593>

*Шершньов Е.А. здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя*

Особа злочинця молодіжного віку, що вчинює кримінальне правопорушення в сфері правосуддя: демографічні ознаки

Досліджуючи проблему особу злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення проти правосуддя важливо враховувати структуру особи злочинця, яка вивчається за демографічними, соціальними, психічними ознаками та ознаками, що характеризують злочинну поведінку [1, с. 106]. Отже саме з демографічних ознак починається аналіз особи злочинця і саме щодо визнання меж молодіжного віку в кримінології точаться дискусії. Демографічні ознаки включають : чисельність контингенту злочинців та їх розподіл за статтю, віком, рівнем освіти, сімейним станом, громадянством, місце проживання на час вчинення кримінального правопорушення на конкретний період всього по Україні або у розрізі областей та інших населених пунктів [1, с. 106].

Учені також доречно вказують на те, що важливість дослідження віку як кримінологічного показника полягає в тому, що: по-перше, він свідчить про особливості злочинної поведінки представників тих чи інших вікових категорій, а по-друге, дозволяє встановити найбільш криміногенну вікову групу серед злочинців того чи іншого виду, і, нарешті, по-третє, допомагає розкрити, зокрема, сутність ціннісних орієнтирів, потреб, цілей та планів злочинця [2, с. 121].

В Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 року державна молодіжна політика поширювалася на громадян України віком від 15 до 28 років. В проекті ЗУ «Про молодь» пропонувалося визнавати молодю особою фізичну особу віком від 12 до 28 років [3]. Але останнім часом навколо нижньої та верхньої межі молодіжного віку відбувається багато дискусій, в основі яких лежить міркування про продовження періоду молодості. Він залежить від термінів навчання, збільшення віку вступу в трудове життя, досягнення економічної незалежності від батьків, держави та інше. Починаючи з 80-х років ХХ століття загальноприйнятою межею молодіжного віку вважають роки від 14 до 35 [4, с.207]. За новою віковою класифікацією ВООЗ (2018), молодий вік визначено в межах 18–44 р.[5]. Домінуючою моделлю в Європі є вік молоді 15–29 років [6].

Відповідно до п.17 ст. 1 ЗУ «Про основні засади молодіжної політики» молодю особою визнається особа віком від 14 до 35 років, яка є громадянином України, іноземцем та особою без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [7]. Виходячи з розходжень у рівні соціального, психічного і фізіологічного розвитку окремих вікових груп молоді і з урахуванням принципу диференційованого підходу до розробки і здійснення запобіжних заходів, у молодіжній злочинності пропонують виділяти злочинність осіб у віці: 14–15 років, 16–17 років, 18–24 роки, 25–29 років, 30–35 років [8, с. 603].

Чинний Кримінальний кодекс України передбачає особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх в статтях 97-108. В проекті Кримінального кодексу України (станом на 24.02.2024 року) передбачено розділ, в якому регламентовано особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх та молодих осіб (Розділ 3.1.). Власне в Розділі 3.1. проекту КК визначено переважно особливості визначення наслідків кримінально-правового характеру щодо неповнолітньої особи, особливості ж призначення таких заходів щодо молоді особи обмежуються наступним: загальними засадами призначення кримінально-правових засобів молоді особи, які мають застосовуватися застосовуються з урахуванням: 1) віку такої особи, 2) рівня її інтелектуального розвитку, 3) умов її життя і виховання та 4) впливу на неповнолітню особу дорослих (ст. 3.10.2.); особливостями призначення покарання у виді штрафу і грошового стягнення та призначення безоплатних робіт у випадку неможливості призначення штрафу через відсутність самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, та відсутності підстав для розстрочки його виплати (ст. 3.10.3); зупинення виконання ув'язнення на певний строк під умовою (ст. 3.10.5); скорочення невідбутої частини покарання (ст.3.10.6).

Молодою особою запропоновано вважати особу, яка досягла 18-річного віку, але не досягла 21-річного віку (п.28 Статті 1.4.1. Значення термінів Кримінального кодексу). Звертає увагу той факт, що окреслені вікові межі молоді особи, є вужчими, аніж розуміння особи молодіжного віку, визначеного в галузевому законодавстві [9].

Звідси виникає питання доцільності обмеженого розуміння молодіжного віку в контексті визнання таких осіб суб'єктами кримінальних правопорушень в межах 18-21 року. Очевидно, що звуження молодіжного віку в проекті КК України, яке переважно має значення для визначення наслідків кримінально-правового характеру (призначення покарання, зупинення виконання ув'язнення на певний строк під умовою та скорочення невідбутої частини покарання (за термінологією згаданого проекту КК) здійснено виходячи з невеликої різниці в соціальних, фізичних та психічних ознаках осіб, що входять до відповідної вікової групи. За умови визначення особливостей кримінальної відповідальності та покарання виключно неповнолітнім, тобто особам до 18 років, особи в віці від 18 до 21 року не можуть претендувати на поширення щодо них цих особливостей, навіть за умови доцільності.

Зрозуміло, що визначення особливостей кримінальної відповідальності, які характеризують останню як більш сприятливу для особи, не може поширюватися на категорію осіб молодіжного віку, прийнятну в галузевому законодавстві, оскільки воно має своєрідні цілі правого регулювання. Мова йде про те, що приміром за ЗУ «Про основні засади молодіжної політики» її метою є створення умов для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, підвищення рівня її самостійності та конкурентоспроможності, забезпечення активної участі молоді в суспільному житті (громадського, політичного, соціально-економічного, культурного, популяризація ролі та важливості участі молоді у процесі ухвалення рішень) та підтримка її соціально-економічного потенціалу (для вирішення житлових питань, питань професійного розвитку, працевлаштування, задоволення освітніх, медичних, культурних та інших потреб) [7].

Таким чином, обмеження вікових меж осіб молодіжного віку 18-21 роками, для потреб визначення наслідків кримінально-правового характеру має інструментальний характер, відмінний від вікових меж цієї групи 18-35 роками, як і будь якої іншої межі, яке є необхідним для забезпечення реалізації окремих конституційних прав та інтересів осіб. В аспекті кримінологічного дослідження особливостей молодіжної злочинності доцільно послуговуватися усталеним в кримінології на сьогодні розумінням вікових меж для визначення особи молодіжного віку.

Список літератури

1. Кримінологія: підручник / [Б.М. Головкін, В.В. Голіна, О.В. Лисодєд та ін.]; за заг. ред. Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2020. 384 с.
2. Доброрез І. О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 242 с.
3. Про молодь: Проект Закону України від 10.12.2015 № 3621 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2SL00A?an=3>
4. Богдан Буюк. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціальної правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Випуск 36. С.198-209.
5. Молоді здоров'я. URL: <https://esu.com.ua/article-69332#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%8E%20%D0%B2%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%8E%20%D0%BA%>

[D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%94%D1%8E%20%D0%92%D0%9E%D0%9E%D0%97.%D0%B2%D1%96%D0%B4%2018%20%D0%B4%D0%BE%2035%20%D1%80.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356)

6. Молодь помолодшає? URL: <https://rpr.org.ua/news/molod-pomolodshaie/>
7. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356>
8. Денисов С.Ф. Сучасні проблеми молодіжної злочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. С.602-607.
9. Проект Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf>

Шовгеня О. аспірант Львівський університет бізнесу та права

Економіко-правова оцінка мотивації маркетингу персоналу в умовах кризи

Мотивація маркетингу персоналу є одним з ключових чинників успішності будь-якого підприємства, а побудова системи мотивації – надскладним завданням. Для створення його інформаційного забезпечення, а також перевірки виконання проводиться оцінка мотиваційного механізму маркетингу персоналу.

Питання мотивації маркетингу персоналу у контексті антикризового управління підтверджується такими міркуваннями Вербицької Г. Л.: «Недостатня мотивація в сучасних умовах часто стає обмежувальним фактором, що не дає змоги підприємствам реалізувати свої потенційні можливості, на практиці це призводить до масового відчуження людей від результатів трудової діяльності, зниження суспільної активності виконавців, знеособленості, утриманства, зрівнялівки, інертності більшості працівників» [1, С. 10]. Слід відзначити, що прояв таких негативних наслідків має місце у разі відсутності або неефективності стратегії та системи мотивації на підприємстві. Логічним буде припустити, що у разі настання кризи (загальноекономічної чи внутрішньогосподарської) вказані прояви неефективної мотивації не зникнуть, а лише погіршуватимуться. Запобігти цьому має ефективна система оцінки мотивації маркетингу персоналу в умовах кризи, оскільки саме маркетинговий менеджмент відповідає за тривалий розвиток та ріст підприємства на ринку.

С. В. Вечеря зазначає: «Мотивація має відштовхуватись від потреб конкретного працівника та враховувати цілі конкретного підприємства. Мотиваційний механізм повинен будуватися на єдності інтересів підприємства та працівника, взаємовигідній їх співпраці. Варто зазначити, що важливим напрямком розвитку системи мотивації праці не шаблонний, не стандартизований підхід, а індивідуальний підхід до мотивації кожного працівника, що дозволяє йому розкрити себе як особистості з орієнтацією на досвід, кваліфікацію, ділові якості, користь для організації. В цьому важливе значення відіграють управлінські навички керівника, який в ході безпосереднього контакту з працівником може виявити індивідуальні схильності та мотиваційну спрямованість і застосувати відповідні важелі мотивації» [2, С. 8].

Оцінку ефективності системи мотивації в умовах кризи слід здійснювати з урахуванням загальних принципів її побудови, наведених Вербицькою Г. Л. [1, С. 12]. Узагальнивши особливості антикризового управління, можемо адаптувати ці

принципи з метою їх використання при мотивації маркетингу персоналу у контексті кризових процесів:

1. Індивідуальний підхід до побудови системи мотивації, що вимагає налагодження комунікаційної інфраструктури та зворотного відклику, створення та зберігання мотиваційних профілів працівників та відстеження змін у них, пов'язаних з кризовими процесами.

2. Забезпечення максимально можливого у кризових умовах рівня безпеки праці для усіх працівників незалежно від займаної посади, що дозволить мінімізувати вплив на мотивацію чинника другого рівня піраміди А. Маслоу.

3. Досягнення максимальної об'єктивності та, поряд з цим, економічної доцільності при виборі методів оцінки персоналу.

4. Створення збалансованої системи винагород, що враховує складний стан підприємства під час кризи та передбачає майбутню винагороду працівникам, котрі зберегли лояльність та сприяли виходу з кризового стану.

5. Досягнення психологічно-емоційної стабільності в колективі.

6. Перебувати у постійному діалозі з командою та кожним працівником, надавати їм зворотній зв'язок і разом шукати рішення там, де це є доречним.

Додатково доцільно впроваджувати принципи формування системи мотивації на підприємстві, запропоновані Ф.Ш. Урмановим та А.А. Касімовою [3, С. 100], удосконалені з урахуванням вимог антикризового управління:

1. Розмір мотиваційної складової винагороди за працю доцільно визначати з урахуванням фінансового стану підприємства, про який повідомлено працівників, а також на основі справедливої, прозорої та об'єктивної методики оцінки результатів їх роботи.

2. Зв'язок розміру винагороди та особистих результатів, а також внеску працівника у подолання кризових процесів на підприємстві.

3. Зв'язок винагороди з результатами діяльності колективу.

4. Управління часовими лагами винагород – у разі наявності фінансових можливостей винагорода має бути вручена одразу за досягненням очікуваного результату, якщо таких можливостей немає – слід передбачити нагородження працівників по завершенню кризи та надати певні гарантії.

5. Значущість винагороди – винагорода має задовольнити певну частку потреб працівника та визнаватись як цінна у колективі, чому сприятиме розбудована система корпоративних цінностей.

Оцінку ефективності системи мотивації у кризових умовах можливо здійснювати за запропонованими Цигановою Н. критеріями: відповідність стратегії; безпосередній зв'язок з результатами праці, повноваженнями та значенням роботи; відповідність очікуванням персоналу; врахування індивідуальних рис працівника; відносно невисока ціна створення та функціонування; гнучкість і можливості удосконалення з урахуванням факторів внутрішнього та зовнішнього середовища; комплексність та виваженість [4].

Отже, як доводить проведено дослідження, алгоритм оцінки мотивації маркетингу персоналу слід ділити на три блоки, що відповідають трансформаційним процесам на підприємстві в умовах кризи. По-перше, це оцінка відхилень мотиваційної стратегії в умовах кризи від сталої стратегії, що обумовлені цілеспрямованими чи інтуїтивними змінами в управлінні маркетингу персоналу, а також виявлення відповідних змін у системі оцінки персоналу та його мотивації і призначення винагород. По-друге, це оцінка потреб персоналу, що виникають у контексті кризових процесів з огляду на провідну роль підприємства у забезпеченні

окремих з цих потреб не лише матеріального, але і нематеріального характеру. По-третє, це оцінка та корекція мотиваційної стратегії, принципів та заходів з мотивації персоналу на основі аналізу ключових показників діяльності, їх зміни у контексті кризових процесів та явищ, а також залежності їх досягнення в умовах кризи від зусиль мотиваційного менеджменту.

Слід відзначити, що у кризових умовах природнім чином відбувається зміщення акценту у постановці завдань стратегічного та оперативного управління на економію витрат на маркетинг персоналу. Як доводить спостереження за роботою підприємств сфери торгівлі, де витрати на маркетинг персоналу є доволі високими, контексті цього підходу можуть виникати загрози необ'єктивної оцінки персоналу, її штучного заниження з метою скорочення мотиваційних виплат. Це, у свою чергу, породжує проблеми у кризовий період, а також сповільнює майбутнє відновлення нормального функціонування підприємства на посткризовому етапі, що пов'язано з втратою кадрів, зниженню лояльності та довіри до підприємства, погіршенням ділової репутації.

З цього приводу погодимось з Курманською В. Д., котра наголошує: «Слід пам'ятати, що будь-які зміни в діяльності підприємства, незалежно від ступеня ефективності прийняття рішень «на папері», не будуть впроваджені у життя без відповідної мотивації персоналу підприємства. Тому при розробці системи управління персоналом особливу увагу слід приділити системі мотивації» [5, С. 27].

Отже, оцінка мотивації маркетингу персоналу відіграє важливу роль у створенні інформаційного забезпечення та аналізі ефективності цілої системи. Для оцінки мотивації маркетингу персоналу безпосередньо в умовах кризи слід з обережністю використовувати загальноприйняті методи, адже вони вимагають досить великих ресурсів, що знижує ефективність мотиваційного маркетингу.

Список літератури

1. Вербицька Г. Л. Мотивування персоналу на вітчизняних промислових підприємствах. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2012. № 727. С. 10–15.

2. Вечера С. В. Удосконалення методики оцінки мотиваційного механізму сільськогосподарського підприємства. Ефективна економіка. 2015. №10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4431>. (дата звернення 13.05.2019).

3. Урманов Ф. Ш., Касімова А. А. Мотивація – основний чинник ефективності управлінської праці. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2017. № 4. С. 98– 102. 12.

4. Циганова Н. Система мотивації банківського персоналу: проблеми оцінки та удосконалення. Банківська справа. 1999. URL:https://www.researchgate.net/publication/322342097_SISTEMA_MOTIVACII_BANKIVSKOGO_PERSONAL_U_PROBLEMI_OCINKI_TA_UDOSKONALENNA (дата звернення 16.05.2019).

5. Курманська В. Д. Мотивація персоналу у системі управління людськими ресурсами в сучасних умовах господарювання. Ринок праці та зайнятість населення. 2014.

Штефюк О.О. аспірант кафедри публічного права юридичного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича

Судовий захист прав, свобод, інтересів особи під час дії воєнного стану

Захист прав та основоположних свобод людини у сучасному світі та існуючих умовах набув важливого першочергового значення. Основним завданням як кожної країни, так і усього міжнародного співтовариства, для якого доктрини і стандарти прав і свобод людини є проблемою глобального характеру, є захист та забезпечення прав людини. У статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй (ООН) зазначено, що ООН має на меті здійснювати міжнародне співробітництво шляхом «заохочення і розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії». [1] Більше того, саме просування та захист прав людини є ключовою метою і керівним принципом Організації.

Ключовим пріоритетом права людини повинні залишатися навіть тоді, коли на території країни запроваджено надзвичайний або воєнний стан. Запровадження воєнного стану є радикальним, але водночас необхідним заходом, який передбачає призупинення певних громадянських свобод і передачу влади від цивільної влади до військової. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає воєнний стан особливим правовим режимом, що вводиться у разі загрози національної безпеки. [2] У цей період уряд може використовувати військову силу для уникнення та попередження загроз національній безпеці. Однак важливо забезпечити, щоб права, свободи та інтереси громадян не порушувалися органами державної влади під час воєнного стану.

Судовий захист цих прав, свобод та інтересів є важливим аспектом чесного та справедливого суспільства. Суди несуть відповідальність за те, щоб уряд не перевищував свої повноваження під час надзвичайного стану. Суди відіграють важливу роль у забезпеченні принципів верховенства права, належної правової процедури та індивідуальних прав. Конституція України гарантує захист прав і свобод людини і громадянина судом, а також встановлює право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. [3] В умовах воєнного стану, органи правосуддя в Україні діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України, а їх повноваження не можуть бути обмеженими. [2] Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, а суд не може відмовити у прийнятті позовної заяви на підставі воєнного стану на території України. Очікується, що за відсутності клопотань сторін про розгляд справи в умовах воєнного стану, процесуальні строки та сам розгляд будуть проводитися після закінчення воєнного стану в Україні.

Водночас, уряд може мати право призупинити дію певних прав і свобод, які зазвичай захищені Конституцією в умовах воєнного стану. Однак ці повноваження не є абсолютними. Стаття 64 Конституції передбачає, що «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень». [3] Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб зумовлене загрозою передбачене також і законодавством про воєнний стан. [2] Існують межі того, що може робити уряд, і ці межі визначаються конституцією та іншими законами. Наприклад, навіть під час надзвичайного стану люди не можуть бути піддані свавільному арешту або затриманню, тортурам, жорстокому та нелюдському поводженню. Ці дії заборонені міжнародним законодавством у сфері прав людини і повинні поважатися навіть під час дії воєнного стану.

Судова влада відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання урядом цих правових зобов'язань. Суди можуть розглядати скарги від осіб, які вважають, що

їхні права, свободи чи інтереси були порушені урядом під час воєнного стану. Вони можуть розглядати дії уряду і визначати, чи були вони законними чи ні. Якщо суд встановить, що уряд діяв незаконно, він може зобов'язати його припинити протиправну поведінку і забезпечити постраждалих осіб засоби правового захисту.

Сьогодні суди постійно стикаються з проблемами здійснення правосуддя в умовах воєнного стану, виникає багато запитань, відповіді на які не містяться в процесуальному законодавстві. Судам зараз життєво важливо рухатися вперед, спираючись на логіку правозастосування та досвід судді, дотримуючись основоположних правил судочинства та зобов'язань статті 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) щодо справедливого судового розгляду. [4] Так, у рішенні "*Ashingdeine v. United Kingdom*" Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) зазначив, що будь-які обмеження доступу до суду перебувають під контролем такого суду, який перевіряє, чи переслідувало відповідне втручання держави законну мету і чи є воно пропорційним і необхідним у правовій і демократичній державі між вжитими заходами та поставленою метою. [5]

Важливо зазначити, що судовий захист прав особи під час воєнного стану може бути певним чином обмежений. Уряд може обмежити доступ до судів або обмежити повноваження судової влади в цей період. Однак ці обмеження мають бути пропорційними загрози національній безпеці і не повинні виходити за межі того, що є суворо необхідним для вирішення ситуації. За розпорядженням Голови Верховного Суду у зв'язку з проведенням воєнних дій робота суду може бути зупинена з одночасним визначенням іншого суду, який здійснюватиме правосуддя на території суду, що припинив роботу, і який є територіально найближчим до суду, роботу якого зупинено. [6] В свою чергу, Рада суддів України рекомендувала судам зосередитися виключно на здійсненні невідкладних судових проваджень, а інші категорії нетермінових справ розглядати лише за письмовою згодою всіх учасників судового процесу.

Отже, захист прав, свобод та інтересів особи під час воєнного стану є необхідною умовою функціонування справедливого і чесного суспільства. Судова влада відіграє життєво важливу роль у захисті цих цінностей і забезпеченні того, щоб уряд не перевищував свої повноваження. Хоча судовий захист цих прав під час надзвичайного стану може бути обмежений, ці обмеження повинні бути пропорційними і підлягати правовому контролю. Зрештою, верховенство права та основоположні права і свободи повинні поважатися навіть під час кризових станів, як от воєнний стан.

Список літератури

1. Статут Організації Об'єднаних Націй: міжнародний документ від 26.06.1945 р. - [Електронний ресурс] - режим доступу: [https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter Ukrainian.pdf](https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter%20Ukrainian.pdf).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2015. [Електронний ресурс] - режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. [Електронний ресурс] - режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. // Рада Європи -

[Електронний ресурс] - режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Ашингдейн проти Сполученого Королівства (Ashingdeine v United Kingdom). Рішення від 28 травня 1985 року. Європейський суд з прав людини - .
[Електронний ресурс] - режим доступу:
[https://npm.rs/attachments/CASE%20OF%20ASHINGDANE%20v\[1\].%20THE%20UNITED%20KINGDOM.pdf](https://npm.rs/attachments/CASE%20OF%20ASHINGDANE%20v[1].%20THE%20UNITED%20KINGDOM.pdf).

6. Olha Burlaka, Hanna Churpita, Nataliia Bilianska, Svitlana Senyk, Oleksandr Tsvirkun. Features Of The Protection Of Civil Rights And Interests Under The Conditions Of Marital State. Baltic Journal of Law & Politics 16:1 (2023): 389-400. DOI:10.2478/bjlp-2023-0000027. [Електронний ресурс] - режим доступу:
<https://versita.com/menuscript/index.php/Versita/article/view/1150/1181>

Яценко В.Г. аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів та природокористування України

Містобудівні повноваження органів місцевого самоврядування

Одним із найважливіших чинників у становленні та розвитку демократичної державності в Україні є відродження місцевого самоврядування як принципово нової системи організації публічної влади на місцях. Органи місцевого самоврядування наділені, згідно із законодавством, широким колом повноважень, спрямованих на забезпечення життєдіяльності територіальних громад. Серед цих повноважень є й ті, що стосуються містобудівної діяльності.

Відповідно до Законів України «Про місцеве самоврядування» [1], «Про регулювання містобудівної діяльності» [2] сільські, селищні, міські ради як регуляторні органи загальної компетенції в галузі будівництва мають власні (самоврядні) та делеговані повноваження (ст. 31).

Перша група повноважень включає діяльність з планування, що полягає в розгляді і внесенні до відповідних органів виконавчої влади пропозицій до планів і програм будівництва та реконструкції об'єктів на відповідній території; підготовці й поданні на затвердження ради відповідних місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови населених пунктів, іншої містобудівної документації [408];

Також, до цієї групи відноситься організаційна діяльність – тобто організація за рахунок власних коштів і на пайових засадах будівництва, реконструкції і ремонту об'єктів комунального господарства та соціально-культурного призначення, житлових будинків, шляхів місцевого значення, а також капітального та поточного ремонту вулиць і доріг населених пунктів та інших доріг, які є складовими автомобільних доріг державного значення (як співфінансування на договірних засадах) та координаційна діяльність – координацію на відповідній території діяльності суб'єктів містобудування щодо комплексної забудови населених пунктів.

Інформаційне забезпечення також визначені відповідно до законодавства, як власні повноваження, що полягає в оприлюдненні прийнятих рішень щодо розробки проектів містобудівної документації з прогнозованими правовими, економічними та екологічними наслідками; оприлюднення розроблених проектів

містобудівної документації і доступ громадськості до зазначеної інформації; оприлюднення результатів розгляду пропозицій громадськості до проектів містобудівної документації.

Делеговані повноваження полягають в основному у виконанні контролю в галузі будівництва, а також охоронної діяльності – організації охорони, реставрації та використання пам'яток історії і культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників; вирішенні відповідно до законодавства спорів із питань містобудування.

Слід зауважити, що наразі органами законодавчої ініціативи активно опрацьовується нові механізми та підходи щодо організації містобудівної діяльності, в тому числі, що стосується органів місцевого самоврядування.

Асоціацією проведено опитування серед територіальних громад, у висновку якого зазначено, що в більшості громад створено відділ, який виконує функції уповноваженого органу містобудування та архітектури. Громади підтримують організацію міжмуніципального співробітництва територіальних громад для виконання функцій в сфері містобудування. Враховуючи те, що спеціалісти стикаються з різного роду проблемами в сфері містобудування, готові до навчання та заходів щодо роз'яснень для виконання своїх функцій в сфері містобудування.

Таким чином, можливо підсумувати, що містобудівні повноваження органів місцевого самоврядування - це комплекс повноважень, що визначені в межах нормативно-правових актів, що стосуються планів і програм будівництва та реконструкції об'єктів на відповідній території; підготовці й поданні на затвердження ради відповідних місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови населених пунктів, іншої містобудівної документації, як власних повноважень так і делегованих повноважень, що полягають в основному у виконанні контролю в галузі будівництва, а також охоронної діяльності.

Список літератури

1. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

2. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

ПРАВА ЛЮДИНИ
ТА ПУБЛІЧНЕ ВРЯДУВАННЯ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ

МАТЕРІАЛИ
VII МІЖНАРОДНОГО ПРАВНИЧОГО ФОРУМУ

28 травня 2024 року
м. Чернівці

Папір офсетний. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 17,78. Вид. № 24-6. Зам. № 23. Тираж 100 прим.
Видавець та виготівник: ПВКФ «Технодрук»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1841 від 10.06.2004 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. (0372) 55-05-85